

Materiały faktograficzne

Armin Mikos v. Rohrscheidt, armin@turystykakulturowa.org

Raport dotyczący Szlaku Fortyfikacji Mazurskich

1. Dane identyfikujące badanie

Badanie zrealizowano na zlecenie Departamentu Turystyki i Sportu Urzędu Marszałkowskiego Województwa Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie. Ilekroć w niniejszym Raporcie jest mowa o SFM, rozumie się przez to Szlak Fortyfikacji Mazurskich.

1.1. Cel, zakres i metoda badania.

Celem badania jest ustalenie potencjału Szlaku Fortyfikacji Mazurskich jako systemu i obszaru eksploatacji turystycznej ukierunkowanej na walory antropogeniczne. Badanie uwzględnia zarówno same zasoby odpowiadające zainteresowaniom i preferencjom poszczególnych grup turystów (w tym ich aktualną lub potencjalną atrakcyjność dla turysty oraz poziom dostępności komunikacyjnej i fizycznej), jak i zakres realizowanych czynności zarządczych, poziom obsługi turystów w przestrzeni Szlaku (gminach na terenie, których znajdują się obiekty Szlaku), infrastrukturę służącą turystyce, informację turystyczną i promocję oraz poziom organizacji usług i produktów turystycznych, w tym tematycznych i lokalnych. W jego ramach przebadano również środowisko zaangażowane w organizację i rozwój oferty kulturowo-turystycznej w obszarze Szlaku, ustalając jego opinię na temat potencjału i istniejących produktów i usług, oczekiwania, co do przyszłej struktury i organizacji Szlaku oraz preferencje w odniesieniu do modelu i zakresu zarządzania szlakiem kulturowym.

Badanie zrealizowano zgodnie z metodą analizy potencjału turystyczno-kulturowego szlaków tematycznych, opublikowana w monografiach Autora: Mikos v. Rohrscheidt A., 2010, *Regionalne szlaki tematyczne. Idea, potencjał, organizacja*, Proksenia, Kraków, s. 69-173 (zakresy oceny, zasady bonitacji, ankiety szlaków i obiektów) oraz: Mikos v. Rohrscheidt A., 2013a, *Szlak Piastowski w przebudowie. Struktura, zarządzanie, oferta kulturowo-turystyczna*, Proksenia, Kraków, s. 92-123 (ustalenie potencjału gmin w przestrzeni szlaku, formuła i treść wywiadów eksperckich). W związku z aktualnym statusem Szlaku jako systemu wirtualnego bez formalnej listy obiektów objętych aktem założycielskim lub porozumieniem partnerskim, wspomniana metoda badania szlaków (istniejących i koordynowanych) wymagała uzupełnienia. Niezbędne było osobne pozyskiwanie danych od podmiotów zarządzających częściowo (zasobami dziedzictwa, lokalnym ruchem turystycznym, organizacją tras lokalnych i odcinkowych oraz pozostałych usług recepcji), a także uwzględnienie ich punktów widzenia na warunki i perspektywy przyszłej organizacji oraz rozwoju Szlaku jako systemu eksploatacji turystycznej i udostępniania dziedzictwa. Dlatego w badaniu zastosowano triangulację metodologiczną. Obok zakładanych w metodzie analizy potencjału szlaków regionalnych (2010) 1) analizy dokumentacji (źródeł historycznych, literatury fachowej), ankiety operatora/koordynatora szlaku [AS] i turystycznego informatora szlaku [inf.S.] oraz 2) badania terenowego zasobów i walorów, organizacji i obsługi turystyki, infrastruktury turystycznej i około-turystycznej, realizowanego z wykorzystaniem formularzy obiektów [KAO] i gmin [KAG, ZONiG] i dokumentowanego fotograficznie [DFO], zastosowano dodatkowo metodę wywiadu eksperckiego [WE], w którym wzięli udział interesariusze Szlaku reprezentatywni z punktu widzenia różnych obszarów ich aktywności oraz lokalizacji w przestrzeni Szlaku.

Wspomniany trzeci wymiar badania służył pozyskaniu wiedzy na temat: oceny aktualnego funkcjonowania Szlaku przez jego interesariuszy, w tym atutów i słabości jego aktywności i oferty oraz ich zapotrzebowania na wprowadzenie jednolitego produktu turystyki

kulturowej, rozmaite formy zagospodarowania walorów i zakres oraz poziom organizacji turystyki w przestrzeni Szlaku, wyobrażeń, oczekiwań i postulatów zaangażowanych podmiotów oraz środowisk w odniesieniu do organizacji i oferty kulturowo-turystycznej Szlaku, ich gotowości do podjęcia współpracy, wreszcie pożądanego modelu i zakresu koordynacji systemu. W wywiadzie eksperckim (realizowanym zgodnie z założeniami wywiadu strukturyzowanego, z wykorzystaniem formularza z 12 pytaniami) wzięło udział 24 osób wytypowanych ze względu na pełnione funkcje (samorządowe lub zarządcze w stosunku do obiektów Szlaku), zaangażowanie i doświadczenia wynikające z uczestnictwa w organizacji oferty turystycznej lub świadczenia usług, wreszcie doświadczenie wynikające z kontaktu z turystami w ramach ich obsługi. W grupie ankietowanych znaleźli się: przedstawiciele władz samorządowych gmin w przestrzeni Szlaku - na których terytorium znajdują się obiekty (4 osoby), zarządcy terenów, na których znajdują się obiekty Szlaku (4), bezpośredni zarządcy obiektów (4), przedsiębiorcy tworzący i sprzedający ofertę turystyczną lub jej usługi składowe (3), osoby zaangażowane w organizacjach działających na rzecz turystyki i/lub ochrony i interpretacji dziedzictwa (4), zaangażowane bezpośrednio w obsługę turystów korzystających z oferty Szlaku lub lokalnej (3) oraz dwóch uczestników zespołu audytowego na podstawie wiedzy przedmiotowej i doświadczeń pozyskanych podczas badań terenowych. Wyniki tej części badania podano w Podrozdziale 6.1.

Uwzględniając potrzeby badanego systemu, aktualnie zarządzanego w bardzo ograniczonym zakresie, Autor Raportu zdecydował się na znaczną rozbudowę jego części rekomendacyjnej (rozdziały 6-12), którą w zasadzie można traktować jako całościową koncepcję reorganizacji i rozbudowy Szlaku.

1.2. Metryka badania:

Przedstawiciel Koordynatora, uczestniczący w procesie waloryzacji:

Dr Robert Kempa - pomysłodawca Szlaku i dyrektor Centrum Promocji i Informacji Turystycznej w Giżycku, podmiotu pełniącego nieformalnie funkcję Koordynatora Szlaku,
Adres: Centrum Promocji i Informacji Turystycznej w Giżycku,
ul. gen. J. Zajączka 2, 11-500 Giżycko,
Tel. 87 428 52 65

Email: info@gizycko.turystyka.pl

Dokumentacja ustaleń z Koordynatorem: tzw. Ankieta Szlaku [AS]

Badania wstępne (identyfikujące): w okresie od 4 do 9 listopada 2017r.

Przeprowadził: Armin Mikos v. Rohrscheidt

Badania terenowe: w okresie od 9 do 21 listopada 2017 r.

Przeprowadzili: Armin Mikos v. Rohrscheidt, Oleksiy Artyschuk, Piotr Stachowski

Dokumentacja przestrzeni Szlaku: w okresie od 18.11.2017r. do 16.12.2017r. (objęła walory, usługi turystyczne oraz przedsięwzięcia kulturowo-turystyczne).

Wykonali: Armin Mikos v. Rohrscheidt, Oleksiy Artyschuk, Piotr Stachowski, Mariusz Bąk

Data wypełnienia formularza: w dniach 3-8 stycznia 2018r.

Wykonał: Armin Mikos v. Rohrscheidt

1.3. Dane podstawowe systemu

Nazwa Szlaku: Szlak Fortyfikacji Mazurskich

Rodzaj systemu: szlak samochodowy o profilu turystyczno-kulturowym

Rok utworzenia Szlaku: 2010 – oznaczenie lokalizacji obiektów na udostępnionych w terenie tablicach informacyjnych. Z kolei opis walorów i przebiegu tras Szlaku w postaci przewodnika turystycznego identyfikującego jego obiekty został opublikowany, a oznaczenie tras samochodowych Szlaku zostało ukończone do końca roku 2012.

Inicjator powołania Szlaku: Powiat giżycki reprezentowany przez dr Roberta Kempę (2006).

Lokalizacja: woj. warmińsko-mazurskie

Zasięg systemu: regionalny

Ranga (znaczenie) w zakresie dedykowanej formy turystyki kulturowej: krajowa

Deklarowana tematyka Szlaku:

Szlak historyczny o profilu militarnym; odpowiada zainteresowaniom uczestników i organizatorów turystyki militarnej oraz częściowo kulturowej turystyki regionalnej.

1.4. Opis szlaku

1.4.1. Położenie geograficzne.

Szlak Fortyfikacji Mazurskich łączy 44 obiekty (por. 1.6.2. i 1.6.3.) położone na terenie 16 gmin pomiędzy Reszlą (na zachodzie) i Przesławkami k. Żytkiej (na wschodzie) oraz Gołdapią (na północy) i Jeżami k. Pisy (na południu). Fortyfikacje miejskie i polowe wykorzystują przy tym uformowanie terenu: naturalne pagórki w miejscu lokalizacji zamków, ale też schronów jak w Miechach, wyspy i półwyspy (jak Czarcia Ostrów i Półwysep Kula), a te ostatnie także naturalne przeszkody, jak jeziora Pojezierza Mazurskiego (m.in. w przypadku Jeziora Tyrkło, Jeziora Niegocin i wielu innych), obszary sprzyjające maskowaniu, jak kompleksy leśne (np. w Gierłowie czy w schronach wokół Jeży) oraz doliny i brzozy rzek, jak w przypadku rzeki Pisy. Wytyczona i oznaczona trasa samochodowa przebiega wzdłuż dróg: krajowych, wojewódzkich i powiatowych, łącząc miejscowości z obiektami Szlaku. Niekoniecznie jednak trasy łączą bezpośrednio jego obiekty. Jest to wynikiem lokalizacji dużej części obiektów (schrony stanowiące niemal $\frac{3}{4}$ z ich ogólnej liczby) na terenach poza miejscowościami, w większości leśnych, do których dostęp jest niemożliwy lub poważnie utrudniony tak z uwagi na trudności terenowe (brak drogi), jak przepisy i regulacje właścicieli lub zarządców terenu, m.in. poszczególnych nadleśnictw jako terenowych zarządców Lasów Państwowych.

Całkowita długość trasy samochodowej Szlaku wraz z odgałęzieniami wynosi 438 km, z tego 121,1 km przypada drogi krajowe (nr 59, 63 i 16), 221,3 km na drogi wojewódzkie, a 95,6 km na drogi powiatowe o częściowo bardzo złej nawierzchni i stanie utrzymania (Kruklanki - Przerwanki – Pozedrze). Oznaczenia trasy Szlaku na drogach publicznych są niemal kompletne, poza nimi jednak Szlak (w tym dojazd i dojście do obiektów) pozostaje nieoznaczony.

1.4.2. Geneza i rozwój Szlaku.

Podstawą dla istnienia szlaku turystycznego i jego rdzeniem jako produktu turystycznego lub systemu eksploatacji są zasoby, których wykorzystanie spełnia określone potrzeby turysty i jest dla niego na tyle atrakcyjne, że może przyciągnąć go w przestrzeń szlaku jako obszar, gdzie, zaspokajając swoje potrzeby, wykorzysta usługi turystyczne. W przypadku kulturowego szlaku tematycznego tymi walorami są zasoby antropogeniczne lub mieszane (kulturowo-przyrodnicze) wyraźnie określonego rodzaju, których cechy wspólne tworzą profil tego systemu. Szlak Fortyfikacji Mazurskich jest profilowany na obiekty ufortyfikowane różnych epok oraz rozmaitego pochodzenia.

Najstarszymi atrakcjami badanego systemu są aktualnie zamki średniowieczne w Reszlu i Kętrzynie, kościół obronny w tym ostatnim mieście, a także mocno przebudowane (włącznie z kompletną niemal utratą pierwotnych cech obiektu obronnego) dawne zamki w Węgorzewie, Rynie i Giżycku. Tym samym wiek XIV, jako okres powstania najstarszych walorów Szlaku, należy uznać za początek procesu tworzenia jego zasobów, a państwo Zakonu Szpitala Najświętszej Marii Panny Domu Niemieckiego w Jerozolimie (krzyżackie) i organizację kościelną działającą na jego terytorium (biskupstwo warmińskie) - jako ich inicjatorów i twórców.

Kolejna grupa walorów Szlaku powstała we wschodniej części Królestwa Prus. Ich najstarszym przedstawicielem są mało dziś czytelne rumowiska na Wyspie Czarcia Ostrów na Jeziorze Śniardwy, gdzie ufortyfikowane wojskowe magazyny wraz z koszarami

(tzw. Fort Lyck) wzniesiono już w latach 80-tych XVIII wieku. Najwybitniejszym i najlepiej zachowanym dziełem obronnym jest fort zaporowy w Giżycku – tzw. Twierdza Boyen, powstała w latach 1844-56 dla zaryglowania strategicznego przesmyku między jeziorami na drodze ewentualnej ofensywy rosyjskiej, a następnie w kolejnych rzutach modernizowana. Twierdza spełniła znakomicie swoje zadania w czasie krwawych walk o Prusy Wschodnie w sierpniu i wrześniu 1914 roku, a podczas kolejnej wojny była m.in. siedzibą części komórek OKH (dowództwa Wojsk Lądowych) oraz wschodniego oddziału niemieckiego wywiadu „Fremde Heere Ost”.

Na przełomie wieków XIX i XX dla obrony Prus Wschodnich, najbardziej wysuniętej części Cesarstwa Niemieckiego, powstała gęsta sieć fortyfikacji i umocnień polowych, tzw. Pozycja Jezior Mazurskich. Rozciągała się ona na linii północ-południe między Węgorzewem a Piszem i Rucianem-Nidą, przez okolice Giżycka (w tym Kruklanki) i blokowała przejście ze wschodu na zachód przez strefę Wielkich Jezior Mazurskich. Linia obejmowała kilka głównych tzw. węzłów obrony: Grupę Kula na południe od Giżycka, Grupę Szymonka koło Rynu, Grupę Zielony Gaj, Grupę Mikołajki, Grupę Guzianka oraz Grupę Ruciane – Nida, które wybudowano w latach 1899-1900. Jej przedłużeniem w kierunku południowo-zachodnim była tzw. Szczycieńska Pozycja Leśna, a w kierunku północnym: Pozycja (rzeki) Węgorapy - obydwie poza dzisiejszą przestrzenią Szlaku. Także niektóre z umocnień Pozycji Jezior Mazurskich (jak te w Guziance) pełniły funkcje militarne w pierwszym okresie Wielkiej Wojny.

Krótko przed spodziewanym wybuchem tego konfliktu na przełomie lat 1913 i 1914 w bezpośrednim otoczeniu głównego i strategicznego obiektu militarnego regionu - Twierdzy Boyen - na tak zwanej Wyspie Giżyckiej wybudowano kilkanaście umocnień. Po oblężeniu twierdzy w roku 1914 przystąpiono do rozbudowy umocnień polowych wokół niej o kolejne około 70 obiektów (co miało miejsce do lutego 1915 roku). Natomiast począwszy od wiosny 1915 roku wznoszono nową sieć fortyfikacji o znacznie większym zasięgu: Giżycką Pozycję Polową (50 punktów oporu z ponad 250 umocnieniami). Jej elementami były między innymi schrony w Przykopie i Miechach, Punkt Oporu Lisi Ogon w gminie Ryn, ruiny zespołów umocnień w okolicy Cierzpień, w Wężewie i Okartowie w okolicach Orzysza oraz unikatowy ze względu na pierwotne maskowanie i znakomity stopień zachowania schron w Martianach. Ostatecznie – w wyniku przebiegu walk na froncie wschodnim Wielkiej Wojny, fortyfikacje te nie zostały wykorzystane w działaniach bojowych i zdemobilizowano je w roku 1917. Zniwelowano przy tym większość umocnień ziemnych, pozostawiając jednak obiekty betonowe.

W okresie międzywojennym (w latach 20. i 30. XX wieku) leżące wówczas na pograniczu niemiecko-polskim fortyfikacje w dzisiejszej przestrzeni Szlaku były nadal rozbudowywane. Wówczas to powstało wiele nowocześniejszych schronów m.in. w ramach Rejonu Ufortyfikowanego Giżycko (Befestigungen bei Lötzen), Mazurskiej Pozycji Granicznej (z fortyfikacjami w Przesławkach w pobliżu Żytkiej oraz w Jeżach (Jeże Wschód), a w ostatnich latach tego okresu: pierwsze fortyfikacje tzw. Pozycji Piskiej na skraju miasta Pisz (Johannisstellung) i Pozycji Pisy (Galindestellung) wzdłuż tej rzeki między Piszem a Jeżami i w okolicy tej wsi (grupa Jeże Zachód). Okres 1939-41 zawiera ciekawy epizod w procesach budowy mazurskich fortyfikacji. Powstało wówczas kilka tzw. „bunkrów propagandowych” budowanych bez szczególnego ukrywania tego faktu po to, by upewnić potencjalnego następnego przeciwnika – ZSRS - o rzekomo defensywnych zamiarach planującej już przecież uderzenie na Wschód III Rzeszy. Jedną z takich budowli jest okazały i niezbyt dokładnie ukryty schron na przedmieściach Pisz.

Głównymi walorami Szlaku pochodzącymi z okresu II wojny światowej są niemieckie ufortyfikowane kwatery polowe dowództw i dygnitarzy, budowane zasadniczo w obszarze między Kętrzynem a Węgorzewem (oraz w Gołdapi) od końca 1940 roku i pełniące swoje funkcje militarne między czerwcem 1941 roku a listopadem 1944 roku. Najważniejszą z nich

jest tzw. Wilczy Szaniec w Gierłozie, czyli kompleks dowodzenia Adolfa Hitlera jako naczelnego dowódcy sił zbrojnych III Rzeszy i miejsce upamiętnione nieudanym zamachem na niego z 20 lipca 1944 roku. Innymi stanowiącymi dziś ważne walory analizowanego Szlaku są kompleksy w Mamerkach (kwatery Mauerwald) oraz w Pozezdrzu (kwatery Hochwald), natomiast gorzej zachowana i trudniej dostępna jest kwatera w pobliżu Radziejów.

Najmłodszymi umocnieniami są schrony wzniesione dla wzmocnienia starych pozycji i węzłów warownych oraz przepraw, a pochodzące z późnego okresu ostatniej wojny, między innymi ustawione w roku 1944 dla obrony wiaduktu kolejowego schrony, tzw. „garnki Kocha” w okolicy Krukłanek oraz młodsze umocnienia wokół Pisz, budowane niemal do końca roku 1944.

Podsumowując, Szlak Fortyfikacji Mazurskich obejmuje fortyfikacje położone na terytorium sześciu powiatów (giżyckiego, kętrzyńskiego, piskiego, węgorzewskiego, mrągowskiego i gołdapskiego), zbudowane między wiekiem XIV (miejskie zamki średniowieczne) i okresem II wojny światowej (rozsypane w terenie schrony polowe).

Pierwsze propozycje utworzenia Szlaku Fortyfikacji Mazurskich jako tematycznego systemu eksploatacji turystycznej pojawiły się w roku 2006. Wówczas to Urząd Marszałkowski Województwa Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie zaprosił samorządy szczebla powiatowego do składania propozycji, które zostaną włączone do przygotowywanego projektu partnerskiego pn. „Znakowanie turystyczne regionu Warmii i Mazur” i uzyskają logistyczne oraz inwestycyjne wsparcie samorządu wojewódzkiego. Dla wschodniej części województwa przyjęto wstępnie propozycję złożoną przez reprezentanta powiatu giżyckiego, której autorem był p. Robert Kempa. Była ona oparta o materialne zasoby dziedzictwa w postaci fortyfikacji różnych epok, licznie występujących w kilku powiatach tej części regionu. Propozycję, zmodyfikowaną i rozszerzoną w wyniku konsultacji, przedstawiono Konwentowi Starostów, na którym uzyskano zapewnienie Starostów o przystąpieniu wszystkich jednostek powiatowych (ziemskich) do realizacji projektu partnerskiego w ramach Regionalnego Programu Operacyjnego Warmia i Mazury na lata 2007-2013, którego Liderem miało być Województwo Warmińsko-Mazurskie. Rekomendowana wówczas przestrzeń Szlaku, określona lokalizacją jego obiektów, obejmowała tereny powiatów: giżyckiego, piskiego, kętrzyńskiego, mrągowskiego (jedna gmina), węgorzewskiego oraz gołdapskiego. Jeszcze w tym samym roku na zlecenie Departamentu Turystyki Urzędu Marszałkowego Województwa Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie przygotowano studium wykonalności, a Oddziałowi Wielkich Jezior Mazurskich Polskiego Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego zlecono ostateczne opracowanie listy atrakcji tematycznych dla tworzonego Szlaku (wraz ze wskazaniem dotyczącymi lokalizacji ich oznaczeń), opracowanie optymalnego przebiegu trasy Szlaku oraz krajoznawcze opisy jego walorów. Rezultaty tych prac zostały przedłożone w roku 2008. W roku 2009 rozpoczęło się znakowanie Szlaku, finansowane przez Samorządy Powiatowe oraz Urząd Marszałkowski. W pierwszej kolejności przygotowane i ustawione zostały wielkogabarytowe turystyczne tablice informacyjne (tablice-mapy), służące orientacji turystów w miejscowościach z obiektami Szlaku. W przestrzeni Szlaku Fortyfikacji Mazurskich ustawiono w sumie 27 takich tablic, które zawierają schemat całego Szlaku, opis jego walorów i innych atrakcji w danej miejscowości i jej okolicy (w językach polskim, angielskim, niemieckim i rosyjskim) oraz zdjęcia wybranych obiektów z okolicy.

Ilość znaków oraz orientacyjne miejsca dla ustawiania tablic przy drogach krajowych, wojewódzkich i powiatowych określiły samorządy powiatowe. Po uzyskaniu rekomendującego opisu krajoznawczego a także po uzyskaniu zgód poszczególnych Zarządców Dróg przystąpiono do oznakowania Szlaku tablicami drogowymi typu E-22 na wszystkich ciągach komunikacyjnych o randze powiatowej, wojewódzkiej i krajowej. Znakowanie poszczególnych atrakcji trwało do końca roku 2012. Ostatecznie – w wyniku braku działań uzupełniających

ze strony gmin - znaki te do chwili obecnej nie zostały ustawione na terenach miejskich i przy gminnych odcinkach dróg publicznych.

Równolegle do znakowania dróg turystycznymi tablicami E-22, prowadzone były działania promocyjne tworzonego systemu, obejmujące m.in. publikację przewodnikową pt. „Szlak Fortyfikacji Mazurskich” finansowaną ze środków Unii Europejskiej. Publikacja ta, wydana po raz pierwszy w roku 2012, zawiera opisy jego ważniejszych walorów oraz wymienia większość pozostałych, a także identyfikuje trasy Szlaku, czyli te odcinki dróg samochodowych między miejscowościami, w których (lub w pobliżu których) zlokalizowane są jego obiekty, które były przedmiotem wyżej opisanego oznakowania. Publikację przyjęto również przy niniejszym badaniu (obok ankiety Koordynatora [AS]) jako jedno z narzędzi identyfikacyjnych obiektów i trasy Szlaku [inf.S]. W ten sposób trasami Szlaku stały się wybrane drogi krajowe, wojewódzkie lub powiatowe łączące miejscowości na liniach Reszel – Kętrzyn, Kętrzyn - Gierłoż – Mamerki – Węgorzewo, Węgorzewo – Pozezdrze – Giżycko, Kruklanki - Gołdap – Stańczyki – Wydmyny, Giżycko – Orzysz – Pisz – Jeże, oraz Ruciane-Nida – Mikołajki – Ryn - Kętrzyn. Aktualnie główna pętla Szlaku o długości 286 kilometrów prowadzi z Reszla przez Świętą Lipkę, Kętrzyn, Gierłoż, Mamerki, Węgorzewo, Pozezdrze, Giżycko, Orzysz, Pisz, Ruciane-Nidę, Mikołajki i Ryn z powrotem do Kętrzyna. Natomiast boczne odnogi trasy prowadzą z Pozedrza alternatywną trasą przez Kruklanki do Jeży koło Pisza (w sumie 65 km) oraz z Kruklanek przez Gołdap i Stańczyki do Żytkiem na wschodniej granicy województwa (87 km).

1.4.3. Charakterystyka dziedzictwa kulturowego Szlaku.

Unikatowość analizowanego systemu tworzy w pierwszym rzędzie obecność w grupie jego formalnych obiektów polowych kwater dowódczych z okresu II wojny światowej, które w całości tworzą największy historyczny kompleks dowodzenia w skali kontynentu i odegrały znaczącą rolę w historii ostatniego wielkiego konfliktu wojennego w Europie. Drugim interesującym aspektem dziedzictwa jest bogaty, jakkolwiek nie kompletny, przegląd form terenowych fortyfikacji jednolitego pochodzenia (w tym wypadku – niemieckiego) z okresu około pół wieku, w tym dwóch wojen światowych. Szlak prezentuje dzięki temu obraz XX-wiecznej wojskowej myśli inżynierskiej i technicznej oraz pomysłowości rozwiązań służących skutecznemu osiągnięciu celów obronnych przy zmieniających się realiach pola walki i rodzajach broni. Trzecim aspektem dziedzictwa zagospodarowanego w ramach Szlaku Fortyfikacji Mazurskich, aktualnie niekompletnym, ale możliwym do rozwinięcia w ramach reorganizacji systemu jest przegląd historycznych form fortyfikowania stosowanych w jednym regionie na przestrzeni wieków: od połowy wieku XIV do połowy wieku XX. Wszystko to wspólnie czyni analizowany Szlak potencjalnie interesującym systemem eksploatacji i interpretacji dziedzictwa militarnego.

1.4.4. Organizacja turystyczna systemu.

Szlak Fortyfikacji Mazurskich został zaplanowany jako turystyczny szlak samochodowy. Jest to formuła dotycząca w pierwszym rzędzie rozmieszczania turystycznych znaków drogowych (odnosząca się do Ustawy z dn. 20. 06. 1997 r. Prawo o ruchu drogowym), a w znacznie mniejszym stopniu - organizacji szlaku turystycznego. Odnosi się ona, bowiem tylko do jednego aspektu funkcjonowania linearnych systemów eksploatacji turystycznej, mianowicie do oznaczeń służących orientacji przemieszczających się po nich turystów i ewentualnej infrastruktury w otoczeniu obiektów. Zasady oznaczania takich szlaków i działania podejmowane w trakcie ich realizacji nie odnoszą się wprost do sfery dziedzictwa, jego identyfikacji i interpretacji ani nie dotyczą innych elementów organizacji szlaku. Działaniem podjętym na rzecz promocji systemu było opracowanie z udziałem jego inicjatorów i wydanie przez Urząd Marszałkowski Województwa Warmińsko-Mazurskiego przewodnika „Szlak Fortyfikacji Mazurskich” (2012), zawierającego opis wszystkich obiektów uznanych

w tym momencie za obiekty Szlaku, a zatem materialne świadectwa dziedzictwa objętego tym systemem (wówczas było to 38 obiektów i zespołów obiektów o wspólnej lokalizacji), graficzną prezentację tras Szlaku (odpowiadającą ich oznaczeniom w ciągu dróg publicznych) oraz wskazówki praktyczne dla turystów, mające ułatwiać poruszanie się w przestrzeni Szlaku i adresy lokalnych punktów informacji turystycznej. W publikacji obiekty wyliczono imiennie, co czyni zadość wymaganiom identyfikacji dziedzictwa określającego tematykę i przedmiot interpretacji Szlaku, a jednocześnie umożliwia określenie jego przestrzeni, wystarczające dla przeprowadzenia badań i planowania przedsięwzięć organizacyjnych. Tego rodzaju opis nie jest jednak formalnym aktem identyfikacji szlaku kulturowego i powinien w przyszłości zostać zastąpiony innym aktem o charakterze stanowiącym, np. porozumieniem na rzecz powołania Szlaku podpisanym przez zarządców wspomnianych obiektów, uchwałą ukonstytuowanej w jakiejś formie grupy interesariuszy Szlaku, aktem powołanego przez takie gremium lub przez samorząd regionalny koordynatora Szlaku, jednolitymi aktami akcesji do Szlaku podpisanymi przez poszczególnych zarządców obiektów, decyzją komórki organizacyjnej samorządu wojewódzkiego odpowiadającej za turystykę lub innym dokumentem. Opisy w przewodniku zrehabilitowano w wersji uproszczonej, przeznaczonej dla turysty, lecz opierającej się na badaniach i opiniach ekspertów z dziedziny fortyfikacji i historii regionalnej. Są one wystarczającą podstawą wyjściową dla tworzenia podstawowej warstwy interpretacji dziedzictwa w postaci opisów obiektów na miejscu oraz opisów na portalu www.Szlaku.pl, jednak na potrzeby rozwiniętej warstwy interpretacji (w tym przygotowania lokalnych działań interpretacyjnych przy obiektach, scenariuszy eventów, szkolenia przewodników itd.) muszą być uzupełnione o rozszerzone bazy informacyjne i teksty opisowe.

Na etapie organizacji Szlaku jego identyfikację przeprowadziły środowiska krajoznawców (na zlecenie Urzędu Marszałkowskiego Województwa Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie). Nastąpiła wówczas ocena jego przestrzeni (obiektów i jednostek samorządowych). Na tym etapie nie powołano jednak formalnie Koordynatora Szlaku. Nieformalnie od momentu zainicjowania tworzenia Szlaku sprawuje tę funkcję dyrektor (powiatowego) Centrum Promocji i Informacji Turystycznej w Giżycku (składając pomysłodawca Szlaku) oraz prowadzona przez niego jednostka, na której obszarze działania zlokalizowana jest poważna część walorów Szlaku wraz z jednym z obiektów kluczowych (Twierdzą Boyen). Wymieniony podmiot (CPiIT) wykonuje nieformalnie, lecz permanentnie część funkcji typowych dla koordynatora szlaku kulturowego (udziela informacji turystycznych, monitoruje stan oznaczeń, doradza i utrzymuje komunikację z zainteresowanymi funkcjonowaniem Szlaku zarządcami obiektów, sporadycznie uczestniczy w targach turystycznych). Z tego powodu CPiIT w Giżycku, a imiennie jego Dyrektor, został wskazany przez Zleceniodawcę Raportu jako podmiot i osoba referencyjna dla procedur przewidzianych w badaniu Szlaku, w tym wypełnienia Ankiety Szlaku [AS] i ostatecznej identyfikacji obiektów przewidzianych do wizji lokalnych i badań terenowych. Odpowiednio, w niniejszym Raporcie, ilekroć odnosi się on do Koordynatora Szlaku, rozumiany jest pod tą nazwą CPiIT w Giżycku i imiennie jego Dyrektor. Jednak należy podkreślić, że w okresie przeprowadzania badania i na dzień sporządzenia niniejszego Raportu (28 stycznia 2018 roku) wspomniany podmiot nie posiada formalnego umocowania wobec interesariuszy Szlaku oraz nie dysponuje środkami przydzielonymi mu na zadania związane z zarządzaniem tym systemem. To uniemożliwia mu podjęcie tych zadań w szerszym zakresie, w tym zwłaszcza koordynację informacji i promocji turystycznej Szlaku i tworzenie względnie koordynację usług turystycznych w jego przestrzeni.

Aktualnie na niektórych odcinkach Szlaku (m.in. w okolicach Giżycka, Węgorzewa) podejmowane są z inicjatywy lokalnych przewodników lub organizacji turystycznych rowerowe wycieczki do jego obiektów, obejmujące prezentację i interpretację tematyczną jego walorów. Ze względu na lokalny obszar oddziaływania informacji o tych przedsięwzięciach, biorą w nich udział miejscowi mieszkańcy oraz już przebywający w przestrzeni Szlaku turyści

rekreacyjni - zasadniczo motywowani innymi walorami. Z tego powodu należy uznać te przedsięwzięcia wprowadzie za udane programy turystyczne (a w przypadku płatności za uczestnictwo – usługi uzupełniające turystyczny produkt obszaru recepcji), jednak nie są to samodzielne produkty i propozycje Szlaku, które miałyby zdolność przyciągania turystów w jego przestrzeń. Aktualny stan systemu posiada znamiona szlaku realnego (por. Rozdział 2, zakres I. A).

1.5. Uzasadnienie tematyizacji Szlaku:

Publikacja wybrana dla identyfikacji zasobów materialnych dziedzictwa:

Różewicz W., 2006, *Fortyfikacje Nowożytnie Prus Wschodnich*, Wyd. Biuro Odkryć, Łódź – monografia poświęcona tematyce zgodnej z profilem Szlaku.

Informator przyjęty dla celów inwentaryzacji i waloryzacji [inf.S]

Szlak Fortyfikacji Mazurskich, 2016 (Wydanie II), opr. K. Bzowski, Wydawca: Urząd Marszałkowski Województwa Warmińsko-Mazurskiego – przewodnik po Szlaku [inf.S].

1. 6. Struktura Szlaku

1.6.1. Przebieg trasy głównej Szlaku:

Główna trasa samochodowa Szlaku przebiega przez miejscowości: Reszel – Kętrzyn – Gierłoż – Mamerki – Węgorzewo – Pozezdrze – Giżycko – Orzysz – Pisz – Ruciane-Nida – Mikołajki – Ryn – Kętrzyn - według [inf.S.].

Odnoga 1 trasy Szlaku przebiega od miejscowości Kruklanki przez Gołdap i Stańczyki do Przesławek k. Żytkiem (gm. Dubeninki) [inf S].

Odnoga 2 trasy Szlaku przebiega od Pozderza przez Kruklanki, Wydmyny Orzysz, Pisz do Jeży (gm. Pisz) [inf S].

* Pewien chaos w zakresie identyfikacji obiektów Szlaku i jego tras wywołuje (korzystne składniad dla popularyzacji Szlaku) funkcjonowanie niezależnej od organizatorów i zarządców turystyki aplikacji My-Guide, opisującej także Szlak Fortyfikacji Mazurskich. Uwzględnia ona 17 wybranych obiektów Szlaku, trasę samochodową ukazuje od Reszla przez Św. Lipkę, Kętrzyn, Gierłoż, Mamerki, śluzę Kanału Mazurskiego, Węgorzewo, Giżycko, Pisz, Mikołajki, do Rynu, ma odnogi z Giżycka do Kruklanek i z Węgorzewa przez Gołdap do Stańczyków. W sumie trasa ta ma długość 443 km. Jednak aplikacja kształtowana jest autonomicznie przez użytkowników i nie ma odniesienia do formalnej struktury Szlaku.

1.6.2. Obiekty kluczowe Szlaku:

Ustalono dla potrzeb waloryzacji potencjału systemu w konsultacji z Koordynatorem [AS]

1. Giżycko, Twierdza Boyen (dawny pruski fort artyleryjski) [KAO 23]
2. Gierłoż, gm. Kętrzyn (wiejska) – Wilczy Szaniec (Wolfschanze), dawny polowy kompleks dowodzenia Wodza Naczelnego i Dowództwa Sił Zbrojnych III Rzeszy (OKW) [KAO-01]
3. Mamerki, k. Przystani, gm. Węgorzewo – Mauerwald - dawna kwatera Naczelnego Dowództwa Wojsk Lądowych OKH, w tym obiekty „Miasto Brygidy” i „Quelle” [KAO 08a; KAO 08B].

1.6.3. Pozostałe obiekty formalnie zaliczane do Szlaku:

Formalna lista obiektów Szlaku nie istnieje, czego przyczyną jest brak aktu powołania systemu lub innego dokumentu sporządzonego z udziałem jego interesariuszy. Na podstawie Inf.S i AS, sporządzonej w wyniku konsultacji z przedstawicielem nieformalnego Koordynatora Szlaku ustalono następującą listę obiektów, które stały się przedmiotem badań terenowych i (wspólnie) wyznaczyły przestrzeń badanego systemu:

- pozostałości wałów fortecy bastionowej na wyspie Czarci Ostrów, Jez. Śniardwy [KAO 02],
- zamek biskupów warmińskich w Reszlu [KAO 03],
- sanktuarium maryjne w Świętej Lipce (zespół klasztorny) [KAO 04],
- obronny kościół św. Jerzego w Kętrzynie (bazylika mniejsza) [KAO 06],

- zamek krzyżacki w Kętrzynie (aktualnie muzeum) [KAO 05],
- Kwatera „Wendula” w Radziejach (kwatery gen. Lammersa) [KAO 07],
- dawny zamek krzyżacki w Węgorzewie [KAO 10],
- Kwatera Hochwald (H. Himmlera) w Pozezdrzu [KAO 11],
- schrony piechoty i pogotowia w Przerwankach [KAO 12],
- schrony zwane „Garnkami Kocha” przy wiadukcie kolejowym w Kruklankach [KAO 13],
- Kwatera „Robinson” w Gołdapi [KAO 14A; KAO 14B],
- ruiny ośrodka badawczego Luftwaffe w Gołdapi [KAO 15],
- wiadukty kolejowe w Stańczykach [KAO 16],
- schron typu 105C w Prawym Lesie k. Stańczyków [KAO 17],
- schrony typu 105C w Przesławkach k. Żytkiem [KAO 18],
- schron w Miechach [KAO 19],
- cztery schrony w Przykopie k. Miłek [KAO 25],
- przystań statków Żeglugi Mazurskiej w Giżycku [KAO 20],
- dawny zamek krzyżacki w Giżycku [KAO 21],
- most obrotowy w Giżycku [KAO 22],
- schron amunicyjny przy Jeziorze Popówka w Giżycku [KAO 42]
- pozostałości schronów w Wilkasach k. Giżycka [KAO 24],
- schrony w Kamionkach k. Giżycka [KAO 40],
- Fort Kula k. Bogaczowa, gm. Giżycko [KAO 41],
- zespoły schronów w lesie koło Cierzpiet, gm. Orzysz [KAO 26],
- schron typu B1-27 w Wężewie, gm. Orzysz [KAO 27],
- schron bojowy Regelbau 107A i schron bierny Regelbau 502 w Piszku [KAO 28],
- schron Regelbau 105C koło Jeży, Jeże-Wschód [KAO 29],
- dwa schrony bierne dla piechoty i schron z kopułą pancerną dla karabinów maszynowych koło Jeży, Jeże-Zachód [KAO 30],
- schron piechoty z garażem dla działka przeciwpancernego koło Jeży, Jeże-Zachód [KAO 31],
- Kwatera Dowódcy Luftwaffe w Szerokim Borze k. Piszka [KAO 32],
- schron wieżowy przy śluzie w Guziance (Ruciane-Nida) [KAO 33],
- schrony przy porcie i moście w Rucianem-Nidzie [KAO 34],
- dwie wieże ckm w Mikołajkach [KAO 35],
- dwie wartownie i posterunek z fragmentem kraty fortecznej i schronem w Mikołajkach [KAO 36],
- dawny zamek krzyżacki w Rynie (hotel) [KAO 37],
- schron Regelbau 105B ze stanowiskiem ckm w Martianach [KAO 38],
- Bateria Szymonka, gm. Ryn [KAO 44],
- Punkt Oporu Lisi Ogon k. Grzybowa, gm. Ryn [KAO 39],
- umocnienia przy moście kolejowym w Okartowie, gm. Orzysz [KAO 43].

Razem - zgodnie z listą ustaloną z Koordynatorem Szlaku, zmodyfikowaną i częściowo rozszerzoną w stosunku do inf.S. [por. AS 21 i 22a] badaniem objęto 44 obiekty

Przebieg trasy samochodowej Szlaku oraz usytuowanie jego obiektów prezentuje **Rycina 1.**

Rycina 1. Aktualny przebieg tras Szlaku Fortyfikacji Mazurskich i lokalizacja wyznaczonych do badania obiektów Szlaku.

Opr. O. Artyshtuk, na podstawie Inf.S i listy obiektów zaktualizowanej zgodnie z AS

2. Formularz waloryzacyjny dla Szlaku

Zakres I: Organizacja Szlaku

I.A Uzasadniona tematyzacja Szlaku

Zakres I: Organizacja Szlaku

Wynik waloryzacji ustalony dla Szlaku w poszczególnych podzakresach (I.A, I.B, I.C i I.D) pozwala ocenić stopień spełnienia przez system najpierw fundamentalnych dla szlaków kulturowo-turystycznych wymagań, dotyczących ich tematycznego uzasadnienia, następnie zaś stan oznaczenia tras i obiektów Szlaku, stan koordynacji Szlaku i usługi świadczone przez Koordynatora, wreszcie faktyczną dostępność obiektów Szlaku dla zorganizowanych i indywidualnych turystów.

Dane zebrane do oceny w ramach tego zakresu pochodzą z dokumentacji Szlaku, z Ankiety Szlaku wypełnionej przez Koordynatora Szlaku [AS], z kwerendy opracowań naukowych w zakresie tematyki szlaku przeprowadzonej przez badającego (por. Zakres I.A.a.)

i z zaakceptowanych przez Koordynatora oraz badającego publikacji przewodnikowych opisujących Szlak [inf.S. 1 a, b, c, d]. W odniesieniu do dostępności, oznaczenia oraz oferty i obsługi w obiektach Szlaku dane pochodzą z ankiet wypełnionych podczas wizji lokalnej zespołu audytowego w obiektach [KAO 1-44] zrealizowanej w trakcie badania terenowego, i potwierdzonych dokumentacją fotograficzną [DFO] oraz - pomocniczo - z zaakceptowanego przez Koordynatora informatora Szlaku [inf.S. 1].

I.A.a Literatura naukowa tematyzująca Szlak

Monografia naukowa na temat szlaku

Brak (0)

Monografia poświęcona tematyce zgodnej z tematem Szlaku, zawierająca opracowanie znacznej części jego obiektów, w tym wszystkich obiektów kluczowych* (10)

Różewicz W., 2006, *Fortyfikacje Nowożytnie Prus Wschodnich*, Wyd. Biuro Odkryć, Łódź (10)

Monografie o charakterze naukowym poświęcone obiektom kluczowym Szlaku** (do trzech, po 3 pkt.)

M. Szymańska J. Szymański, 2004, *Kwatery główne Hitlera oraz niemieckie stanowiska dowodzenia w Polsce*, Imax-ODK, Łódź (3)

Artykuły lub samodzielne rozdziały poświęcone obiektom kluczowym Szlaku lub analizujące je m.in. pod względem tematyki Szlaku*** (do trzech po 3)

Białyński G., 1997, *Fortyfikacje XIX- i XX-wieczne na obszarze dawnych Prus Wschodnich*, „Studia Angerburgica” Nr 2, s. 17-37 (3)

Biskup K., 1997, *Fortyfikacje dziewiętnasto- i dwudziestowieczne na obszarze dawnych Prus Wschodnich*, Studia Angerburgica, Tom 2, Węgorzewo, s. 17-43 (3)

Kempa R., 2005, *Giżycka Pozycja Polowa (wrzesień 1914 – luty 1915)*, „Feste Boyen. Pismo Towarzystwa Miłośników Twierdzy Boyen” Nr 8, s. 59-75 (0)

Kempa R. (red.), 2015, *Dziedzictwo Wielkiej Wojny w krajobrazie Powiatu Giżyckiego*, Towarzystwo Miłośników Twierdzy Boyen, Giżycko (0)

Kempa R. (red.), 2014, *Wielka Wojna na Mazurach 1914-1915. Studia z dziejów frontu wschodniego I wojny światowej*, Towarzystwo Miłośników Twierdzy Boyen Giżycko (0)

„Feste Boyen”, seria artykułów w czasopiśmie poświęconym twierdzy giżyckiej, w sumie 12 numerów wydawanych w latach 2002-2009 (0)

Łach W.B., 1997, *Giżycki Rejon Umocniony*, [w:] *Ochrona zabytków architektury obronnej, Ogólnopolski Zjazd społecznych opiekunów zabytków i wojewódzkich konserwatorów zabytków. Krajowa Narada Konserwatorska Towarzystwa Przyjaciół Fortyfikacji. Giżycko-Twierdza Boyen, 12-14 września 1997 r.* Giżycko: Towarzystwo Przyjaciół Fortyfikacji, s. 68-84 (0)

Markiel C., 2004, *Niemieckie umocnienia z lat 1940- 1945 wokół miejscowości Jeże*, „Infort. Biuletyn Miłośników Fortyfikacji” Nr 21 (1/2004) (0)

Żywiczyński A., 2005, *Rozwój pruskich i niemieckich budowli obronnych w rejonie Wielkich Jezior Mazurskich od 1786 do 1915 roku*, „Feste Boyen. Pismo Towarzystwa Miłośników Twierdzy Boyen” Nr 8, s. 21-30 (0)

Żywiczyński A., 2014, *Zabytki fortyfikacji stałych i techniki kolejowej jako element krajobrazu kulturowego Krainy Wielkich Jezior Mazurskich – powstanie, zmiany, zniszczenia i wtórne zagospodarowanie*, „Archeologica Hereditas” Nr 3, s. 117-137 (0)

W sumie zgodnie z założeniami bonitacji: 19 punktów

I.A.b literatura popularna tematyzująca Szlak

Aktualna i dostępna literatura popularna na temat Szlaku w formie osobnych opracowań

1. *Szlak Fortyfikacji Mazurskich* (2016) opr. K. Bzowski [inf.S] (5)

I.A.c zgodność tematyczna poszczególnych obiektów z deklarowanym tematem Szlaku:

Stwierdzono zgodność na poziomie 79,54% - 10 punktów. Uzasadnienie: Spośród 44 obiektów ustalonych z Koordynatorem imiennie jako należące do Szlaku (por. 1.6.2 i 1.6.3), z deklarowaną tematyką (historia i dziedzictwo militarne) jest zgodnych w pełni 36 obiektów, co stanowi (81,8%) ich ogólnej liczby. Częściowo zgodny z tematyką Szlaku jest profil 5 obiektów (11,36%). Są to: Zamek Biskupów Warmińskich w Reszlu (wielokrotne modyfikacje i aktualnie inne zagospodarowanie turystyczne), Kościół Św. Jerzego w Kętrzynie (częściowa utrata cech obronnych, priorytetowo inne wykorzystanie), most obrotowy w Giżycku (tylko częściowe wykorzystanie militarne, zachowane śladowe relikty umocnień), dawny Zamek krzyżacki w Rynie (częściowa utrata charakteru militarnego budowli, zmienione przeznaczenie bez zagospodarowania elementów obronnych) i dawny Zamek w Giżycku (utrata cech obronnych przy zachowaniu sylwetki zamku i niektórych elementów wyposażenia wewnętrznego, brak wykorzystania elementów militarnych w zagospodarowaniu turystycznym). Brak zgodności z profilem Szlaku zachodzi w przypadku czterech następujących obiektów: Sanktuarium Maryjne w Świętej Lipce, Przystań w Giżycku, Mosty Kolejowe w Stańczykach oraz dawny Zamek w Węgorzewie (po kolejnych przebudowach zupełna utrata charakteru obronnego i zmienione przeznaczenie), co stanowi 9,1 % ich ogólnej liczby. **(10)**

Suma punktów za cały **podzakres I A: 34.**

I.B Oznaczenie Szlaku**I.B.a oznaczenie Szlaku na trasie i przy drogach dojazdowych**

Stwierdzono istnienie fizycznych oznaczeń wzdłuż ciągów komunikacyjnych Szlaku (drog samochodowych) oraz dojazdu do mniej niż 65% obiektów Szlaku – 6 punktów.

Uzasadnienie: oznaczone są w znacznej większości trasy samochodowe uznane za ciągi komunikacyjne Szlaku. Oznaczenie w postaci jednolitych turystycznych znaków E-22 o treści „Szlak Fortyfikacji Mazurskich” z ikonką schronu jako logo systemu wykonano w latach 2010-2012 staraniem samorządu wojewódzkiego. Był to element tworzenia samochodowego systemu eksploatacji turystycznej. Tablic z oznaczeniami przy drogach nie ma na trasie między Karolewem k. Kętrzyna, Gierłożą, Radziejami i m. Przystań k. Węgorzewa (w okolicach kluczowych obiektów w Gierłożu i Mamerkach), przy drodze z Cierzpiet do Orzysza (jedynej wiodącej obok zespołów schronów w okolicach Cierzpiet), przy drodze powiatowej między Kruklankami a Pozedrzem – jedynej drodze dojazdowej do obiektu w Przerwankach oraz przy drogach dojazdowych w pobliżu obiektu w Miechach. Należy jednak zauważyć, że część drogowych oznaczeń Szlaku typu E22a identyfikujących w ciągu dróg pobliskie atrakcje, wprowadza w błąd, ponieważ (wbrew oznaczeniu i napisowi) nie są to obiekty Szlaku, a inne walory turystyczne, niezwiązane ze Szlakiem [por. m.in. DFT 34, DFT 44]. Tym samym tablice identyfikujące obiekty powodują chaos, bo za pomocą logo SFM oznaczają m.in. lokalne muzea czy zabytki [DFT 28; DFT 45]. Natomiast tylko niewiele tablic tego rodzaju identyfikuje wprost rozproszone obiekty SFM poza miejscowościami, przez co nie są one przydatne ani w sygnalizowaniu bliskości, ani w lokalizacji tej grupy obiektów. Z kolei drogi dojazdowe oraz trasy przejść z najbliższych parkingów przy trasie do rozproszonych terenowych umocnień poza miejscowościami w pobliżu dróg lub w głębi lasu są niemal w całości nieoznaczone, względnie (tylko w kilku miejscach) znajdują się na nich prowizoryczne oznaczenia (typu „Bunkry”) umieszczone we własnym zakresie przez innych gestorów. Są one niejednolite i nie zawsze o jednoznacznej treści [DFT 11; DFT 13; DFT 28, DFT 33]. Stan ten powoduje (zwłaszcza w obszarach niezamieszkałych, a tych jest znaczący odsetek) konieczność samodzielnego poszukiwania obiektów Szlaku, co w terenie leśnym jest trudne i często może skończyć się niepowodzeniem.

Z kolei wielkogabarytowe tablice informacyjne Szlaku w miejscowościach z jego obiektami są zlokalizowane często w przypadkowych miejscach. Tak jest na przykład w Reszlu na przystanku autobusowym [DFT 03], na który samochody mają zakaz wjazdu (co szczególnie dziwi

zważywszy, że Szlak jest deklarowany jako oferta dla turystów zmotoryzowanych). Ponadto tablice Szlaku opisują wprawdzie jego pobliskie obiekty, a nawet zawierają fotografie niektórych z nich, jednak nie podają ich dokładnej lokalizacji ani drogi dotarcia do nich. Same zaś obiekty np. schrony leśne, są w dużej odległości od tablic (w przypadku Jeży jest to nawet kilka kilometrów), trudne do odnalezienia (często w lesie lub na zalesionym pagórku wśród pól) i nie prowadzą do nich żadne oznaczenia. Obiekty leśne nie są też objęte aplikacją turystyczną, więc trzeba ich mozolnie szukać. Przykład krytyczny to Jeże [DFT 31], gdzie obiekty są położone wyłącznie poza miejscowością i na terenie leśnym, a tablica Szlaku stoi w środku wsi, przy szkole i w żaden sposób nie pomaga w ich odnalezieniu.

Podsumowując: zastosowane oznaczenia drogowe upewniają wprawdzie turystę o znajdowaniu się w przestrzeni Szlaku i na jego trasie, jednak (z wyjątkiem dużych obiektów w miejscowościach, oznaczonych własnymi tablicami względnie stojącą w ich bezpośrednim sąsiedztwie tablicą Szlaku) nie umożliwiają odnalezienia obiektów rozproszonych w terenie leśnym, co w praktyce eliminuje ich praktyczną przydatność. W sumie aż do 24 z 44 obiektów, czyli 54,55% ich ogólnej liczby dojazd względnie dojście nie są oznaczone wcale. (6)

I.B.b oznaczenie fizyczne bezpośrednio przy obiektach szlaku

Stan: istnienie fizycznych oznaczeń przy pojedynczych obiektach Szlaku lub mniej niż 75 ich ogólnej liczby - 3 punkty. Uzasadnienie: Spośród 44 obiektów żadnym typem znaku nie jest oznaczonych 28 obiektów (63,6%), w tym zdecydowana większość schronów i ich zespołów położonych poza terenami miejscowości (głównie na terenie leśnym). Pozostałe obiekty są oznaczone, jednak w większości nie są to oznaczenia wskazujące na ich przynależność do SFM, co wynika z innego pochodzenia tablic i opisów (inni gestorzy oznaczeń) [por. opisy w KAO 1-44, dokumentacja serii DFT]. (3)

I.B.c oznaczenie systemowe przebiegu Szlaku

Istnienie oznaczenia przebiegu Szlaku oraz tylko jego wybranych obiektów w systemie nawigacji satelitarnej lub w innych elektronicznych systemach prowadzenia ruchu (5)

Aplikacja turystyczna My Guide, Szlak Fortyfikacji Mazurskich

Aplikacja – niezależna od Koordynatora Szlaku - podaje przebieg tras, jednak oznacza i opisuje tylko wybrane obiekty Szlaku (12 z 44 i kilka innych), generalnie położone w miejscowościach lub w pełni zagospodarowane turystycznie. (5)

Suma punktów za cały **podzakres I B: 15**

I.C Koordynacja Szlaku¹

I.C.a funkcjonowanie Koordynatora Szlaku

Koordynacja szlaku w ramach instytucji lub organizacji, zajmującej się także innymi typami produktów turystycznych lub inną działalnością na rzecz turystyki (6)

Koordynator Szlaku. W momencie opracowywania niniejszego Raportu (styczeń 2018 r.) Szlak Fortyfikacji Mazurskich nie jest formalnie koordynowanym systemem eksploatacji turystycznej (por. 1.4.4.). Natomiast w praktyce niektóre funkcje Koordynatora sprawuje pomysłodawca i współtwórca projektu Szlaku, dr Robert Kempa, dyrektor Centrum Promocji i Informacji Turystycznej w Giżycku. Jest on uznawany za partnera w sprawach dotyczących Szlaku przez Urząd Marszałkowski w Olsztynie, utrzymuje kontakt z częścią zarządców obiektów, oraz został wyznaczony imiennie do konsultowania badania audytowego w kwestiach dotyczących identyfikacji systemu i jego obiektów. Kierowana przez niego jednostka samorządu (powiatowego), zbierająca informacje dotyczące stanu oznaczeń systemu i udzielająca informacji turystycznej nt. Szlaku jako całości oraz stanu obiektów może zostać uznana

¹ Dane uwzględnione w tym podzakresie pochodzą z [AS1] i zostały zweryfikowane w trakcie wizji lokalnej w siedzibie nieformalnego koordynatora Szlaku.

za podmiot spełniający aktualnie funkcję (nieformalnego) koordynatora szlaku kulturowego. W wyniku braku formalnego umocowania Koordynatora i związanych z tym narzędzi kształtowania kierowania współpracą interesariuszy systemu a także braku środków dedykowanych działaniom na rzecz zarządzania informacją oraz koordynacji oferty Szlaku, zakres jego działań (opisany w części IV niniejszego formularza) jest jednak dalece niewystarczający dla potrzeb rozwiniętego linearnego systemu eksploatacji turystycznej. Dlatego należy zdecydowanie postulować wprowadzenie modelu koordynacji całościowej, o czym poniżej we wnioskach Raportu (6).

I.C.b dostępność Koordynatora

Publiczna całoroczna dostępność danych Koordynatora dla potrzeb komunikacji

Dane podmiotu wypełniającego funkcje koordynacyjne są publicznie dostępne:

Brak portalu, witryny i odrębnego adresu internetowego Koordynatora identyfikującego go ze Szlakiem (0)

Szlak nie posiada samodzielnego portalu ani witryny internetowej, jedynie opisowe strony zależne, m.in. na witrynie www.polskieszlaki.pl (0)

Publiczna, całoroczna dostępność biura Koordynatora Szlaku (5)

Biuro Koordynatora jest publicznie i całorocznie dostępne.

Adres Biura: Centrum Promocji i Informacji Turystycznej w Giżycku, ul. gen. J. Zajączka 2, 11-500 Giżycko, Tel. 87 428 52 65, Email: info@gizycko.turystyka.pl

Biuro otwarte i dostępne w godzinach pracy Centrum, całorocznie i we wszystkie dni tygodnia, por. www.gizycko.turystyka.pl/pl/index.php?Menu=54&Next=55. (5)

I.C.c usługi informacyjne Koordynatora w odniesieniu do Szlaku

Stały, całoroczny i wyłączny numer telefoniczny w określonych dniach i godzinach (5)

Numer stacjonarny: 87 428 52 65 (5)

Obsługa w językach obcych w informacji telefonicznej Szlaku (po 2 za każdy do trzech) (6)

Języki: angielski, niemiecki, rosyjski (6)

Dodatkowe stałe punkty informacyjne („infokioski”) Szlaku (2 za każdy do dwóch) (4)

Brak (0)

I.C.d dodatkowe usługi Koordynatora:

Organizowanie wycieczek po Szlaku (touroperator lokalny dla grup przyjazdowych) (5)

Brak (0)

Oferowanie mikroeventów związanych z tematyką Szlaku lub pośredniczenie w ich zamawianiu (1)

Brak (0)

Suma punktów za cały **podzakres I.C: 22**

I.D Dostępność turystyczna obiektów Szlaku²

I.D.a faktyczna dostępność obiektów Szlaku:

Stan: faktyczna pełna dostępność mniej niż 80% obiektów Szlaku (0 punktów).

Uzasadnienie: Badanie przeprowadzone za pomocą wizji lokalnej pozwoliło stwierdzić, że zwiedzanie turystyczne przynajmniej w godzinach pracy jest możliwe w 30 na 44 obiekty (68,18% z ich ogólnej liczby). Nie ma fizycznego dostępu do 1 obiektu (schrony w Rucianem-Nidzie przy mostach - obiekty zamknięte, brak kontaktu do zarządcy), co stanowi 2,27% ogólnej

² Stopień dostępności komunikacyjnej i fizycznej obiektów Szlaku oraz oznaczenia jego obiektów i tras stwierdzono na podstawie badań terenowych, obejmujących przejazd wszystkimi trasami samochodowymi Szlaku w dniach 9-21 listopada 2017 r. oraz dokonanych w tym samym terminie wizji lokalnych we wszystkich obiektach, opisanych w dokumentacji obiektów [KAO 1-44] i potwierdzonych dokumentacją fotograficzną [Załączniki grupy DFO].

liczby obiektów Szlaku. Dostęp do 13 kolejnych obiektów (29,54%), bez wyjątku schronów w terenie otwartym lub leśnym, jest utrudniony z różnych powodów (m.in. wysoki stopień zniszczenia uniemożliwiający wejście do części obiektów lub poważnie utrudniający ich zwiedzanie wewnątrz, oznaczenie przez zarządcę terenu (głównie Lasy Państwowe) jako teren pod systematyczne uprawy leśne, lokalizacja na prywatnym terenie (jak na polu należącym do gospodarstwa albo w przydomowym ogrodzie) z brakiem wyznaczonej ścieżki do obiektu. Stan ten skutkuje sklasyfikowaniem dostępności tej grupy obiektów jako ograniczonej. Przyczyny braku lub ograniczenia dostępności każdorazowo opisano w dokumentach audytu obiektowego [KAO 1-44], sporządzonych dla każdego obiektu. (0)

I.D.b dostępność komunikacyjna obiektów Szlaku:

Dostępność komunikacyjna rozumiana jest tutaj jako możliwość dojazdu bezpośredniego do obiektów Szlaku autobusem kursowym, autokarem lub samochodem osobowym oraz możliwość zaparkowania dla autokarów i parking dla samochodów w odległości nie większej niż 200 metrów od wejścia do obiektu.

Stan: mniej niż 75 % obiektów systemu spełnia warunki dostępności komunikacyjnej (0)

Uzasadnienie: Do większości obiektów, z uwagi na ich położenie poza ośrodkami miejskimi, nie ma bezpośredniego dostępu za pomocą kolejowej lub autobusowej komunikacji publicznej, a także dojazdu samochodowego, co znacząco obniża ocenę systemu (definiowanego jako szlak samochodowy) w tym zakresie. Większość schronów leśnych i umocnień polowych (poza miejscowościami) jest położonych więcej niż 1 kilometr od najbliższego przystanku publicznej komunikacji autobusowej, co należy uznać za poważne utrudnienie dla turystów korzystających z niej dla zwiedzania Szlaku. Niemożliwy jest dojazd autokarami turystycznymi w pobliżu 15 obiektów (34,01%). W przypadku 14 obiektów (31,81%) najbliższe miejsce legalnego i bezpiecznego dojazdu samochodem jest położone między 250 m a nawet powyżej 1. km od ich lokalizacji. Przystanki autobusów komunikacji publicznej lub regularnej prywatnej są oddalone o więcej niż 1 km od 14 obiektów Szlaku (31,81%). Najbliższe stacje kolejowe czynnych linii w przypadku 33 obiektów (75% ich ogólnej liczby) znajdują się dalej niż 1,5 km od ich lokalizacji. Do części obiektów niedostępnych dla samochodów można natomiast dojechać rowerem, choć – oprócz oznaczeń rowerowego szlaku terenowego w niektórych miejscach, jak np. w Węzewie - nie posiadają one żadnych elementów infrastruktury obsługującej turystów korzystających z tego środka lokomocji, jak trwała nawierzchnia drogi, stojaki i zabezpieczenia dla rowerów w pobliżu obiektów czy wiaty, co znacznie utrudnia zarówno dojazd, jak i zwiedzanie. Ponadto możliwość dojazdu do dużej części obiektów rowerem nie może być uznany za formę dostępności komunikacyjnej w przypadku szlaku oznaczanego jako samochodowy, nieposiadającego własnej, wyznaczonej i oznaczonej alternatywnej trasy rowerowej (gdyż, jeśli nawet jest możliwe, odbywa się to poza organizacją systemu). Szczegóły dotyczące dostępności komunikacyjnej obiektów SFM znajdują się w formularzach badania obiektów [KAO 1-44]. (0)

Suma punktów za cały **podzakres I.D: 0**

Za cały zakres I: 71 z 200 możliwych punktów

Zakres II: Ogólna atrakcyjność turystyczna Szlaku

II.A Autentyczność obiektów Szlaku

Odsetek obiektów autentycznych w ogólnej liczbie obiektów Szlaku przekracza 50%, zaś odsetek obiektów wykreowanych specjalnie dla potrzeb turystyki nie przekracza 25 % (40 punktów)

Zdecydowana większość obiektów Szlaku (40 z 44, czyli 90,91%) to obiekty autentyczne i pierwotne. Do obiektów pierwotnych obok schronów, innych obiektów ufortyfikowanych (jak zamek w Reszlu, ruiny na Czarcim Ostrowie, kościół Św. Jerzego w Kętrzynie) oraz mostu obrotowego w Giżycku zaliczyć należy również mosty w Stańczykach oraz sanktuarium w Świętej Lipce, niezależnie od ich częściowej czy nieistniejącej zgodności z profilem Szlaku.

Natomiast tzw. Zamek w Węgorzewie, a także w znacznym stopniu przebudowane zamki w Rynie i Giżycku należy określić jako obiekty wtórne, a przystań jachtową w Giżycku jako obiekt wykreowany dla potrzeb turystyki. **(40)**

II.B Zwartość Szlaku

Za odległość pomiędzy więcej niż 90% a mniej niż 100 % obiektów Szlaku nie większą niż 30 km **(10)**

*Między obiektami Kruklankach i Gołdapi odległość trasy Szlaku wynosi 52,8 km, a między obiektami w Pozezdrzu i Gołdapi – 52,1 km. Oznacza to poważne przerwanie ciągłości Szlaku zgodnie z przyjętymi kryteriami (maksymalna odległość między kolejnymi obiektami nie większa niż 30 km) w dwóch odcinkach na 46, czyli w 4,35% tras odcinkowych. Na 95,65% odcinków ciągłość nie jest przerywana. **(10)***

II.C Liczba obiektów należących do Szlaku

a) Szlak liczy powyżej 20 obiektów (15 punktów)

*Szlak liczy 44 obiekty **(15)***

II.D Regularna usługa transportowa zgodna z przebiegiem Szlaku:

Nie istnieje regularna ani turystyczna, całoroczna lub sezonowa usługa transportowa łącząca bezpośrednio więcej niż 80% obiektów Szlaku **(0)**

*Nie istnieje publiczna ani prywatna regularna usługa transportowa, łącząca bezpośrednio kolejne wszystkie lub większość obiektów Szlaku. Brak publicznej komunikacji lądowej między nimi, natomiast usługa rejsów pasażerskich białej floty (niezaliczanych do usług Szlaku ani niepokrywających się z jego trasami) jest ograniczona do tras opisanych w Zakresie VI.C, każdorazowo łączących najwyżej trzy miejscowości w przestrzeni Szlaku. Żadna inna usługa transportowa całoroczna ani sezonowa nie łączy więcej niż 80% obiektów Szlaku. **(0)***

II.E Stan utrzymania poszczególnych obiektów Szlaku

Stan krytyczny szlaku oznacza istnienie obiektów znajdujących się w stanie ruiny stanowiącej zagrożenie dla turystów lub wymagających kapitalnego remontu, jeśli stanowią one więcej niż 10 % ogólnej liczby obiektów szlaku **(0)**.

*Znaczący odsetek obiektów badanego Szlaku znajduje się w niezadowalającym stanie estetycznym (16) lub w stanie krytycznym (2), co jednak nie zawsze umniejsza ich atrakcyjność ze względu na charakter mankamentów (zniszczenia w wyniku akcji militarnej, jak walki o obiekt lub jego wysadzenie w powietrze). Jednak 7 z 44, to jest 15,91% obiektów znajduje się w stanie zagrożenia budowlanego dla zwiedzających lub posiadają niezabezpieczone elementy wyposażenia (np. studzienki bez przykrycia), co potwierdza dokumentacja badania obiektów [KAO 1-44] i dokumentacja fotograficzna [DFO 1-44]. Podobnie w większości obiektów terenowych (schrony) i niektórych obiektów w miejscowościach (w sumie w 33 z 44 obiektów Szlaku, czyli 75% ich ogólnej liczby) oraz w ich bezpośrednim otoczeniu brak węzła sanitarnego dostępnego dla turystów. Dlatego ocena za ten podzakres musi być określona jako krytyczna **(0)**.*

Za cały zakres II: 65 ze 100 możliwych punktów

Zakres III: Turystyczno-kulturowy potencjał obiektów Szlaku

III.A Znaczenie kulturowe obiektów szlaku zgodne z tematyką Szlaku (zabytki techniki fortyfikacyjnej):

Za każdy obiekt o znaczeniu międzynarodowym (do 3, po 20 punktów)

Wilczy Szaniec Gierłoż, największy polowy kompleks dowodzenia II wojny światowej względnie cały system kwater dowodzenia i siedzib polowych przywódców III Rzeszy (20)

Za każdy obiekt o znaczeniu krajowym* (do 5, po 10 punktów)

Dobrze zachowana, funkcjonująca jako zagospodarowana i interpretowana atrakcja twierdza fortowa Boyen w Giżycku (10)

Za każdy obiekt o znaczeniu regionalnym** (do 5 po 5 punktów)

Wieża CKM w Rucianem-Niedzie i Guziance wraz z wytyczoną lokalną trasą dydaktyczną (5)

Za obiekty będące zespołem więcej niż 2 pojedynczych obiektów albo za zgrupowanie więcej niż 2 obiektów Szlaku w jednej miejscowości (po 2).

Gierłoż, Wilczy Szaniec (2)

Ruciane-Nida i Guzianka (2)

Suma punktów przydzielonych **w tym podzakresie: 39.**

III.B Eventy zgodne z tematem Szlaku:³

Wielodniowe regularne eventy zgodne z tematyką Szlaku, organizowane w jego przestrzeni (do czterech, za każdy 10 punktów)

Giżycko, Święto Twierdzy Boyen (sierpień, 3 dni) (10)

Parcz (gm. Kętrzyn - w.), Walkiria – Mazurski Piknik Militarny – impreza posiada tematykę militarną i nawiązuje do historii obiektów Szlaku - lipiec (10)

Orzysz, Dni Święta Wojska Polskiego (3 dni - sierpień). Event ma tematykę militarną, jednak nie jest związany z fortyfikacjami historycznymi (0)

Jednodniowe regularne eventy tematyczne*, organizowane w ramach działalności Szlaku lub jego obiektów (za każdy 5 punktów)

Giżycko, Operacja Boyen - jednodniowa inscenizacja zimowej operacji militarnej – luty (5)

Milki, Bój o Świętą Górę (lipiec) (5)

Orzysz, Walka Czołgów (lipiec), tematyka militarna, jednak nie ma związku z historycznymi fortyfikacjami (0)

Dodatkowo: za każdy dzień trwania jednego z wymienionych eventów powyżej 2 dni (1 punkt do 5 dni m, maksymalnie 5 punktów)

Giżycko, Święto Twierdzy Boyen – trzy dni (1)

Walkiria – Mazurski Piknik Militarny – trzy dni (1)

Czynne grupy rekonstrukcji historycznej, lub aktywności turystycznej albo kulturalnej związane ze Szlakiem lub jego obiektami (za każdą do 5, po 6 pkt.)

Giżycko, GRH 147. Pułku Piechoty (Gwardia Twierdzy Boyen) (6)

Kętrzyńskie Stowarzyszenie Rekonstrukcji Militarnych "Masuria" (6)

Kętrzyn, Bractwo Rycerskie strażnicy Rast (przy Zamku) – nieaktywna (0)

Suma punktów w tym **podzakresie: maksymalna: 40**

III.C Dodatkowe atrakcje tematyczne organizowane w obiektach Szlaku (do 4 – po 5 punktów) [KAO 1-44], [inf.S], [www]⁴

³ Dane na temat eventów zgodnych z tematyką szlaku, organizowanych w ramach funkcjonowania szlaku, w jego miejscowościach i w obiektach szlaku pochodzą z ankiet szlaku [AS1; AS2], ankiet obiektów kluczowych [KAO 1-23] ankiet gmin w przestrzeni Szlaku [KAG 1-13], przewodników po Szlaku podanych w podzakresie I.A.b, oraz z oficjalnych portali www obiektów Szlaku i z oficjalnych portali www prowadzonych przez samorządy powiatów, gmin i miejscowości położonych w przestrzeni Szlaku.

⁴ Dane na temat mikroeventów oferowanych w poszczególnych obiektach pochodzą z ankiet obiektowych [KAO 1-23], informatorów i przewodników Szlaku, wymienionych w podzakresie I.A.b, informatorów obiektów

Wilczy Szaniec i otoczenie - Sztabowóz – przejazdy turystyczne pojazdami wojskowymi (5)
Pisz, spacer / oprowadzanie ścieżką historyczną "Piska Pozycja Ryglowa" (5)
Giżycko, Twierdza Boyen, mikroevent edukacyjny pn. Poznań Tajemnicę Twierdzy Boyen (5)
Suma punktów przydzielonych w tym **podzakresie: 15**

III.D Znaczenie historyczne obiektów Szlaku zgodne z tematyzacją Szlaku:

Za każdy obiekt o znaczeniu międzynarodowym (do 3) (20 punktów)

Gierłoż, główna kwatera militarna wojsk III Rzeszy, miejsce zamachu C. Stauffenberga na Adolfa Hitlera (20)

Za każdy obiekt o znaczeniu krajowym* (do 5 po 10 punktów)

Giżycko, Twierdza Boyen, kluczowe znaczenie dla obrony Prus Wschodnich i rozstrzygnięcie na Froncie Wschodnim I Wojny Światowej w pierwszym etapie wojny (rok 1914-15 (10)

Za każdy obiekt o znaczeniu regionalnym* (do 5 po 5 punktów)

Brak (0)

Za obiekty będące zespołem więcej niż 2 pojedynczych obiektów albo za zgrupowanie więcej niż 2 obiektów Szlaku w jednej miejscowości (po 2).

Kompleks Twierdzy Boyen oraz pozostałe obiekty Szlaku w Giżycku (2)

Kompleks Kwatery Głównej w Gierłożu (2)

Suma punktów przydzielonych **w tym podzakresie: maksymalna: 20**

III.E Znaczenie biograficzne obiektów Szlaku:

Za każdy obiekt Szlaku związany z postacią o znaczeniu międzynarodowym (10)

Gierłoż, Adolf Hitler, kanclerz i dyktator III Rzeszy (10)

Za każdy obiekt Szlaku związany z postacią o znaczeniu krajowym* (do 3, 3 punkty)

Gierłoż, Claus Schenk Graf von Stauffenberg, wykonawca zamachu na Adolfa Hitlera (3)

Za każdy obiekt Szlaku związany z postacią o znaczeniu regionalnym** (do 3, 1 punkt)

Kętrzyn, Muzeum, Wojciech Kętrzyński, uczeń tzw. Szkoły Wielkiej w Kętrzynie (1)

Reszel, Zamek, Adam Krasicki, jeden z właścicieli i wielokrotny mieszkaniec Zamku (0)

Dodatkowo za każdy obiekt będący zespołem więcej niż 2 pojedynczych obiektów albo za zgrupowanie więcej niż 2 obiektów Szlaku w jednej miejscowości (po 2).

Gierłoż, Wilczy Szaniec (2)

Suma punktów przydzielonych **w tym podzakresie: 16**

III.F Związek obiektów z dziejami religii lub aktualne znaczenie dla życia religijnego

Za każdy obiekt o znaczeniu regionalnym** (do 3 obiektów, po 3 punkty)

Sanktuarium w Świętej Lipce z kompleksem sakralnym (3)

Kościół Św. Jerzego w Kętrzynie, bazylika mniejsza (3)

Dodatkowo za każdy obiekt będący zespołem więcej niż 2 pojedynczych obiektów albo za zgrupowanie więcej niż 2 obiektów Szlaku w jednej miejscowości (po 2).

Kompleks klasztorny sanktuarium w Świętej Lipce (2)

Suma punktów przydzielonych **w tym podzakresie: 8**

III.G Znaczenie obiektów Szlaku lub miejscowości położonych na Szlaku dla innego typu turystyki kulturowej niż wskazany w temacie Szlaku:

Za każdy obiekt o znaczeniu międzynarodowym (do dwóch, po 10 punktów)

Brak (0)

Za każdy obiekt o znaczeniu krajowym* (do trzech, po 5 punktów)

Brak (0)

oraz oficjalnych portali internetowych tych obiektów. Dane te zostały zweryfikowane podczas wizji lokalnej przeprowadzanej we wszystkich obiektach. W trakcie wizji lokalnej nie stwierdzono niezgodności danych z rzeczywistą ofertą.

Za każdy obiekt o znaczeniu regionalnym* (do trzech, po 2 punkty)

Mikołajki, Muzeum Reformacji Polskiej – turystyka religijna (2)

Owczarnia, gm. Kętrzyn (w.) - Muzeum Mazurskie – turystyka regionalna (2)

Wolisko, gm. Kruklanki - Zagroda Żubrów i ścieżka dydaktyczna „Tropem Żubrów - turystyka kulturowo-przyrodnicza (2)

Inne w przestrzeni Szlaku (poza miejscowościami z jego obiektami):

Cmentarz żydowski w Mikołajkach (najlepiej zachowany w tej części regionu) (0)

Goldap, stary cmentarz żydowski (0),

Popielno, gm. Ruciane-Nida, klasztor staroobrzędowców – turystyka religijna (0)

Ogródek, gm. Orzysz, Muzeum Michała Kajki, Michał Kajka, Mazurski poeta ludowy i działacz na rzecz polskości Mazur – turystyka regionalna (0),

Jeziorko, gm. Ryn, grodzisko pruskie – archeoturystyka (0)

Kwiedzina, gm. Kętrzyn (w.), Ośrodek Edukacji Ekologicznej – turystyka kulturowo-przyrodnicza (0)

Gm. Dubeninki, ścieżki przyrodnicze Puszczy Rominckiej – tur. kulturowo-przyrodnicza (0)

Wojnowo, Gm. Ruciane-Nida, cerkiew Zaśnięcia Najświętszej Marii Panny- tur. religijna (0)

Suma punktów przydzielonych **w tym podzakresie: 6**

III.H Związek poszczególnych obiektów Szlaku lub miejscowości na Szlaku z innymi grupami etnicznymi albo z historią innych narodów:

(do 2 obiektów dla grupy narodowej, przy uwzględnieniu max 3 różnych grup narodowych):

Za każdy obiekt o znaczeniu regionalnym* lub w jednej dziedzinie dla danej grupy narodowej
Giżycko, Twierdza Boyen, Wydział III Fremde Heere Ost i Ośrodek Szkoleniowy ROA – dysydentów z armii sowieckiej 1942-44 – Rosjanie (2)

Goldap, Ośrodek Badawczy Luftwaffe i Szeroki Bór - domniemane kwatery polowe Hermanna Goeringa, premiera Prus, dowódcy Luftwaffe – Niemcy (2)

Podobne znaczenie miały Kwatery Wendula k. Radziejów i Hochwald w Pozezdrzu (0)

Ponadto dziesiątki innych obiektów oraz wiele miejscowości na Szlaku są związane z grupą etniczną Mazurów oraz z niemiecką grupą narodową (mieszkańcy Prus Wschodnich), jednak nie mają one dla ich dziejów znaczenia większego niż lokalne. Nie wliczono również punktów za Wilczy Szaniec w Gierłozie, uwzględnionych w zakresie historycznym i biograficznym. Obiekty związane jednocześnie z grupą narodową rosyjską i wyznaniem staroobrzędowców leżą wprawdzie w przestrzeni Szlaku, ale nie w miejscowościach posiadających jego obiekty. Z kolei liczne wymienione i niewymienione świadectwa obecności Żydów (jak dawna synagoga w Kętrzynie, nieczynny cmentarz żydowski w Baranowie gm. Mikołajki i inne) mają znaczenie tylko lokalne, są w złym stanie zagospodarowania lub są użytkowane w innych niż pierwotnych celach, zatem nie mogą być punktowane w ramach niniejszej waloryzacji (0)

Suma punktów **w tym podzakresie: 4**

III.I Dodatkowe punkty za wszystkie obiekty wpisanych powyżej klas⁵:

Za stałych przewodników obiektowych w j. polskim (za pierwsze pięć, po 2 punkty)

W trzech obiektach Szlaku (Wilczy Szaniec, Twierdza Boyen, Muzeum w Kętrzynie i sanktuarium w Św. Lipce) funkcjonuje oferta stałych przewodników obiektowych (8)

Możliwość zamówienia przewodnika (po lokalnej trasie obiektów Szlaku)

Pisz (Piska Pozycja Ryglowa) i Guzianka (lokalna trasa militarna) (2)

Za minimum dwa języki obce w ofercie przewodników obiektowych (w pierwszych 5 obiektach, po 1)

⁵ Dane na temat oferty turystycznej poszczególnych obiektów pochodzą z ankiet obiektowych [ao1; ao2; ao3], informatorów i przewodników szlaku [inf.S 1a; inf.S.1b] oraz obiektów [inf.O], a także z oficjalnych portali internetowych tych obiektów [załączniki grupa 9 B]. Dane te zostały zweryfikowane podczas wizji lokalnej przeprowadzanej we wszystkich obiektach kluczowych i w znaczącej części pozostałych obiektów.

Przewodnicy w Wilczym Szańcu oprowadzają w 5 językach obcych (DE, EN, RU, IT, FR), a przewodnicy w Św. Lipce, Muzeum w Kętrzynie i Twierdzy Boyen - w trzech (DE, EN, RU) (4)

Za własny materiał informacyjny w obiekcie, jak publikacje monograficzne, albumy (do 10 obiektów, po 1 pkt od obiektu)

Muzeum w Kętrzynie, Wilczy Szaniec, obiekt w Mamerkach, Twierdza Boyen, sanktuarium w Świętej Lipce, Zamek w Reszlu i Kościół św. Jerzego w Kętrzynie posiadają własny materiał informacyjny (7)

Za wersje obcojęzyczne własnego materiału informacyjnego w obiekcie (poza książkami, albumami i filmami) (do 10 obiektów, po 1 pkt od obiektu)

Wilczy Szaniec, DE, EN, Święta Lipka DE, Twierdza Boyen (DE, EN) (3)

Za sklep obiektowy oferujący przedmioty związane z tematem obiektu i/lub Szlaku (za każdy do pięciu, po 3 punkty)

Sanktuarium w Świętej Lipce (3)

Za kiosk obiektowy*, oferujący przedmioty związane z tematem obiektu i/lub Szlaku (za każdy do pięciu, po 2 punkty)

Wilczy Szaniec, Twierdza Boyen (4)

Suma punktów dodanych **w tym podzakresie: 30**

III.J Punkty dodatkowe za obiekty unikatowe:

Brak punktów za obiekty UNESCO i Pomniki Historii, których nie ma wśród formalnych obiektów Szlaku (0)

Za każdy obiekt unikatowy w skali kraju (do 3, po 5 punktów)

Tzw. schrony-giganty w Mamerkach (obiekt Quelle) - dobrze zachowane wielkogabarytowe schrony przeciwlotnicze (5)

Kościół Św. Jerzego w Kętrzynie, monumentalny kościół obronny (obok kościoła w Paczkowie na Śląsku Opolskim) (5)

Elementy wyposażenia Twierdzy Boyen, w tym w pełni zachowana wojskowa stacja gołębi pocztowych oraz kopuły obserwacyjne artylerii (obok poznańskich) (5)

Stańczyki – równoległe zabytkowe mosty kolejowe (0)

Suma punktów dodanych **w tym podzakresie: 15**

Za całość zakresu III: 184 z 300 możliwych punktów

Zakres IV: Obsługa własna Szlaku

W ramach zakresu IV ocenie poddano samodzielne działania Koordynatora Szlaku lub innych instytucji albo organizacji, służące promocji oferty Szlaku, a także aktywną działalność obiektów Szlaku i ich zarządców służącą bezpośredniemu kreowaniu własnej oferty turystycznej dla Szlaku lub pośredniczeniu takich usług na rzecz turystów.

Dane zebrane do oceny w ramach tego zakresu waloryzacji pochodzą z ankiety skierowanej do wskazanego przez zlecniodawcę podmiotu pełniącego nieformalnie funkcję Koordynatora Szlaku [AS], z aktualnej dokumentacji dotyczącej funkcjonowania Szlaku, a także z informatora-przewodnika publikowanego w formie papierowej i PDF [inf. S]. Ich zgodność zweryfikowano podczas wizji lokalnych na trasie i w obiektach Szlaku. Koordynator badanego Szlaku (a w tym wypadku podmiot pełniący tę funkcję z zastrzeżeniami i ograniczeniami wskazanymi w podrozdziale 1.4.4.) udziela aktualnych informacji o Szlaku na zapytania turystów i organizatorów turystyki, monitoruje stan oznaczeń drogowych i tablic Szlaku w miejscowościach oraz interweniuje w przypadku ich uszkodzenia, promuje Szlak na targach turystycznych oraz w bieżącej działalności swojej macierzystej organizacji (CPiIT Giżycko).

IV.A Promocja Szlaku:**IV.A Informacja i promocja Szlaku:**

Działanie własnego aktualizowanego portalu internetowego Szlaku (0)

Brak własnej witryny lub portalu www Szlaku. (0)

Istnieje tylko zależna strona poświęcona systemowi o adresie:

www.polskieszlaki.pl/szlak-fortyfikacji-mazurskich.htm

Strona nie jest regularnie aktualizowana. W świetle kryteriów oceny szlaków kulturowych nie można w aktualnej sytuacji uznać istnienia samodzielnego portalu internetowego Szlaku jako systemu tematycznej eksploatacji turystycznej, co jest bardzo poważnym mankamentem w zakresie zarządzania, w szczególności promocji systemu. (0)

Każda samodzielna autoryzowana strona internetowa obiektu należącego do Szlaku, pozostająca w połączeniu z samodzielnym portalem Szlaku (do 10 obiektów – 1)

Istnieją następujące strony www obiektów Szlaku:

Witryna obiektu Mamerki - www.mamerki.com (0)

Witryna Twierdzy Boyen – www.twierdza.gizycko.pl (0)

Witryna Wilczego Szańca (strona zależna) - www.wilczyszaniec.olsztyn.lasy.gov.pl (0)

Witryna Piskiej Pozycji Ryglowej: www.rygielpisz.eu (0)

Witryna Zamku w Reszlu - www.zamek-reszel.com (0)

Witryna Sanktuarium w Świętej Lipce – www.swlipka.pl (0)

Witryna Muzeum w Kętrzynie - www.muzeum.ketrzyn.pl (0)

Witryna Zamku Ryn – www.zamekryn.pl (0)

Witryna Zamku w Giżycku - www.hotelstbruno.pl (0)

Ponadto wiele obiektów Szlaku (m in. kościół św. Jerzego w Kętrzynie, obiekt Wendula k. Radziejów, d. zamek w Węgorzewie, obiekt Hochwald w Pozezdrzu, wyspa Czarci Ostrów, schrony w Guziance, mosty w Stańczykach, część fortyfikacji k. Jeży, umocnienia k. Krukanek i inne dysponują opisami na stronach www zależnych od macierzystych organizacji lub na segmentach obcych witryn, zintegrowanymi w portale turystyczne lub opisami w encyklopediach wirtualnych (jak w Wikipedii). Jednak, poza witrynami obiektów w Giżycku (Boyen), Gierłozie (Wilczy Szaniec) i Mamerkach (Mauerwald), zlinkowanymi z tą witryną tylko pośrednio (w postaci adresu www pod ich zdjęciem i krótkim opisem), pozostałe wymienione strony samodzielne, ani zależne nie są powiązane z (zależną) witryną Szlaku, czego rezultatem jest brak możliwości ich wykorzystania do promocji systemu oraz do synergicznej promocji wzajemnej tych atrakcji. (0)

Dokumentalne filmy telewizyjne poświęcone Szlakowi lub tematowi Szlaku, zrealizowane w ciągu ostatnich 2 lat przed badaniem (do 3, każdy po 5 punktów)

Brak (0)

Dokumentalne filmy telewizyjne o poszczególnych obiektach Szlaku, zrealizowane w ciągu ostatnich 2 lat przed badaniem (do 4 filmów – po 2 punkty)

Film B. Wołoszańskiego „Twierdza Mazury” (o Twierdzy Boyen) z serii Przewodnik Historyczny, TVP Historia, 2014 (2)

Seria krótkich filmów TV Gazety Olsztyńskiej „Szlakiem bunkrów na Warmii i Mazurach”, (2014-2016) - brak komentarzy głosowych lub ich amatorskie nagrania, dostępna online (2)

Publikacje książkowe o Szlaku, przewodniki po Szlaku⁶, dostępne do nabycia (do 3 dostępnych pozycji, po 3 punkty)

Szlak Fortyfikacji Mazurskich, 2016, bezpłatny przewodnik, do pobrania w formacie PDF oraz w formie papierowej w kilku obiektach i w kilku miejscach w przestrzeni Szlaku (punkty Informacji Turystycznej). (3)

Obcojęzyczne wersje książek o Szlaku i przewodników po Szlaku

⁶ Publikacje uwzględnione w zakresie I.A.b. w ramach tematykacji Szlaku mogą być tu powtórnie przytaczane i punktowane ze względu na inny aspekt oceny, przeprowadzanej w tym zakresie, natomiast obok lub zamiast nich mogą zostać podane także inne tytuły, jeśli takie istnieją i są dostępne na rynku.

Wersja angielska oraz wersja niemiecka ww. przewodnika (4)

Albumy o Szlaku, dostępne do nabycia - (do 2 wydań, po 2 punkty),

Brak

Książki, albumy, filmy video o poszczególnych obiektach, dostępne (do 5, po 3 punkty)

CD „Fortyfikacje na Mazurach”, dokumentacja i opisy: C. Markiel (2015) (3)

R. Kempa, *Twierdza Boyen w Giżycku. Praktyczny przewodnik*, Wyd. Mazurskie, Giżycko 2011 (3)

Perzyk B., *Wolfschanze - las, beton i miny*, Księgarnia Odkrywczy, Łódź, 2014 (3)

Siemiński S., *Wilczy Szaniec. Była kwatera Hitlera. Przewodnik*, Kętrzyn 1997 (3)

Mierzyński S., *Tajemnice zamku w Rynie*, Warmia Stan, Olsztyn, 2013 (3)

Mamerki, 30 niezniszczonych bunkrów kwatery głównej..., 2012, folder przewodnikowy (0)

Święta Lipka – Przewodnik, 2017, (0)

Węzeł Obronny Guzianka, folder przewodnikowy, 2017, (0)

Samodzielny udział Szlaku w międzynarodowych prestiżowych targach turystycznych poza granicami kraju w ciągu ostatnich 12 miesięcy przed badaniem (za każde stoisko do trzech - po 4 punkty)

Brak (0)

Samodzielny udział Szlaku w targach turystycznych o zasięgu krajowym* w ciągu ostatnich 12 miesięcy przed badaniem (za każde stoisko do trzech - po 2 punkty)

Targi Turystyki i Wypoczynku Lato 2017 w Warszawie (2)

Szlak był promowany pod własnym logo i z własnymi materiałami na stoisku zorganizowanym wspólnie przez Departamentu Turystyki i Sportu Urzędu Marszałkowskiego Województwa Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie i Koordynatora.

Samodzielny udział poszczególnych obiektów Szlaku w międzynarodowych prestiżowych targach turystycznych poza granicami kraju w ciągu ostatnich 12 miesięcy przed badaniem (za każde stoisko w roku do trzech - po 2 punkty)

Żaden z obiektów Szlaku nie uczestniczył w ostatnich latach samodzielnie w targach (0)

Samodzielny udział poszczególnych obiektów Szlaku w krajowych targach turystycznych* w ciągu ostatnich 12 miesięcy przed badaniem (za każde stoisko do trzech - po 1 punkcie)

Brak (0)

Zorganizowanie podróży/wizyty medialnej⁷ po Szlaku lub po większości jego obiektów w ciągu ostatnich 2 lat (do 2 podróży, po 8 punktów za każdą)

Zorganizowane w r. 2016 i 2017 podróże medialne po Szlaku Frontu Wschodniego I Wojny Światowej uwzględniły tylko kilku obiektów Szlaku Fortyfikacji Mazurskich (należących jednocześnie do wspomnianego systemu) jednak bez ich łączenia z przynależnością do SFM, dlatego nie mogą być uznane dla potrzeb niniejszej ewaluacji jako przedsięwzięcia służące promocji SFM. (0)

Zorganizowanie konferencji naukowej lub popularyzacyjnej, związanej z tematem Szlaku w ciągu ostatnich 12 miesięcy przed badaniem lub w czasie jego trwania (punktowana jedna: 4 punkty)

Zorganizowana w Giżycku Konferencja „Fortyfikacje z działaniami wojennych frontu wschodniego Wielkiej Wojny 1914-1915”, (październik 2016) nie została już objęta punktacją w tym zakresie ze względu na okres dokonywania badania i kryteria (12 miesięcy) (0)

Inne formy promocji Szlaku (jedna wybrana, 5 punktów)

W ramach innych form promocji w 2017 r. zorganizowane zostały przez Koordynatora, we współpracy z Giżyckim Centrum Kultury, stoiska promocyjne twierdzy Boyen podczas

⁷ Podróż medialna po szlaku to zorganizowana przez koordynatora szlaku lub innych inicjatorów, sponsorowana w całości lub w znacznej części trasa promocyjna dla przedstawicieli prasy i/lub innych mediów z kraju lub zagranicy, której celem lub jednym z głównych celów jest szlak lub przynajmniej kilka jego obiektów, stanowiących minimum 25% ogólnej liczby obiektów szlaku, przy czym punkty programu związane z tematem szlaku lub z jego obiektami stanowią minimum 50% merytorycznego programu podróży.

inscenizacji „Bitwa pod Tannenbergiem” w Działdowie oraz „Operacja Karpaty 1914” w Niżnej Poljance na Słowacji. W lutym 2018 r. zorganizowano stoisko twierdzy Boyen podczas targów Tour Salon w Poznaniu. (5)

Całość punktów za **ten podzakres: 33**

IV.B Oferty wypraw po Szlaku:

Stałe oferty wycieczek na Szlaku lub znacznej jego części (za każdą do 3, po 5 punktów)

Rejsy statkiem. Koordynator i partnerzy Szlaku nie proponują rejsów, natomiast obce oferty rejsów zostały opisane i są punktowane w zakresie IV.C. (0)

Oferty wycieczek grupowych na zamówienie* (za każdą ofertę do 3, po 3 punkty)

Nie istnieją oferty wycieczek grupowych na zamówienie dedykowane Szlakowi jako systemowi lub większej liczbie jego obiektów.

2-dniowa wycieczka biura Travis PL (Olsztyn-Giżycko) na trasie Kętrzyn – Giżycko – Gierłoż – Mikołajki – Iznota obejmuje trzy obiekty Szlaku, w tym dwa kluczowe. Inna propozycja tego biura, z trasą Gierłoż – Św. Lipka – Kadzidłowo – Ruciane Nida (jednodniowa) również obejmuje trzy obiekty Szlaku, w tym jeden kluczowy.

Wycieczka rowerowa biura Wama-Tour „Rund um Masuren” (8 dni) obejmuje 4 obiekty Szlaku, w tym dwa kluczowe (Wilczy Szaniec i T. Boyen.

11-dniowa wycieczka tego Biura „Grosse Masurische Radtour” – sześć, w tym kluczowe T. Boyen i Wilczy Szaniec, ponadto Gołdap, Stańczyki, Świętą Lipkę i Zamek w Reszlu. Jednak profile ostatnich wymienionych wycieczek są rekreacyjno-krajoznawcze i nie eksploatują ani nie promują bezpośrednio tematyki i grupy walorów Szlaku. (0)

Oznaczone trasy alternatywne wobec głównej w ramach Szlaku, zbieżne z jego tematyką (pierwsze 3, po 4 pkt)

Poza trasą samochodową Szlaku nie ma oznaczonych tras alternatywnych (0)

Ponadlokalne szlaki rowerowe łączą tylko niektóre obiekty Szlaku i nie są zbieżne z przestrzennym i logistycznym uporządkowaniem jego walorów oraz oferty, ponadto nie są one aktualnie oznaczone jako trasy tego Szlaku. Lokalne trasy rowerowe łączące niektóre obiekty Szlaku zostały wymienione w podzakresie V.C.c. (0)

Oznaczone trasy piesze w ramach Szlaku, zbieżne z jego tematyką (za pierwsze 3) (4 punkty)

Pisz, Trasa piesza Piskiej Pozycji Ryglowej, oznaczona i opisana in situ (4)

Ruciane-Nida (Guzianka), dobrze opracowana trasa aktualnie nie jest oznaczona in situ (0)

Pozedrze, lokalna trasa turystyczna w lesie przebiega wprawdzie przy obiekcie Hochwald, jednak ma profil przyrodniczo-edukacyjny (0)

Krukłanki, lokalna Trasa Odkryj Tajemnice Krukłanek obejmuje obiekty Szlaku, jednak ma profil ogólnie-edukacyjny (przyrodniczy i historyczny) (0)

Historyczna, funkcjonująca stale linia kolejowa towarzysząca Szlakowi (5)

Brak. Turystyczna linia kolejowa Kętrzyn-Węgorzewo (uwzględniona w Zakresie VI. C) ma cztery przystanki w pobliżu obiektów Szlaku: Kętrzyn, Gierłoż, Radziejewo, Mamereki, w tym dwóch kluczowych, jednak łączy ich zbyt mało i funkcjonuje tylko w sezonie turystycznym (0)

Suma punktów za **ten podzakres: 4**

IV.C Oferta pakietowa turystyki kulturowej:

Pakiety dla miejscowości leżących na Szlaku, zawierające zwiedzanie obiektów Szlaku (za każdy do 5, po 4 punkty)

Pisz, Hotel ROŚ - oferta noclegowa ze zwiedzaniem lokalnej trasy militarnej (Piska Pozycja Ryglowa), opcjonalnie także części obiektów w okolicach Jeży (4)

Ryn, Zajazd u Wallenroda - nocleg i wycieczki do Wilczego Szańca, Reszla, Mamerek (4)

Giżycko, Hotel Masovia, H. Europa, H. St. Bruno - pakiet wycieczek obejmujących zwiedzanie twierdzy Boyen, Wilczego Szańca, Mamerek oraz Pozedrze, oferowany przez firmę „Przewodnicy po Mazurach” (4)

Aktualnie wymienione wyżej oferty nie są powiązane z organizacją Szlaku.

Pakiety dla miejscowości w przestrzeni Szlaku*** niezwiązane z tematem Szlaku i nie zawierające zwiedzania jego obiektów (do 3 po 1 pkt).

Zidentyfikowano dużą liczbę pakietów jednoźródłowych, zarządzanych przez zakłady noclegowe, m.in. w Kętrzynie, Giżycku, Węgorzewie, Rucianem – Nidzie, Reszlu, Mikołajkach. Giżycko, Hotel Mazury (1), Goldap, Hotel Ventus Natural Spa (1), Zamek Reszel (1).

Całość punktów za **ten podzakres: 15**

IV.D Inne elementy obsługi turystycznej:

Działanie własnej organizacji turystycznej Szlaku (LOT) (10)

Brak (0)

Istnienie uprawnień przewodnickich na Szlak (5)

Brak (0)

Istnienie własnej literatury periodycznej (czasopismo Szlaku, wychodzące przynajmniej dwa razy w roku, po 5 punktów)

Brak (0)

Suma punktów za **ten podzakres: 0**

Za całość zakresu IV: 52 ze 100 możliwych punktów

Zakres V: Pozostała oferta spędzania wolnego czasu na obszarze Szlaku

V.A Inna oferta turystyczno-kulturowa na obszarze Szlaku:

V.A.a Muzea poza tematem Szlaku:

O znaczeniu regionalnym* (do 3, po 3 punkty):

Kętrzyn, Muzeum im Wojciecha Kętrzyńskiego (3)

Mikołajki, Muzeum Reformacji Polskiej (3)

Owczarnia, gm. wiejska Kętrzyn, Muzeum Mazurskie, (3)

Reszel, oddział Muzeum Warmii i Mazur-Galeria Zamek Reszel (0)

Węgorzewo, Muzeum Kultury Ludowej – Park Etnograficzny (0)

Ponadto zidentyfikowano muzea i ekspozycje o znaczeniu lokalnym:

Popielno, gm. Ruciane-Nida, Muzeum Przyrodnicze (0)

Pranie, Gm Ruciane-Nida, Muzeum Konstantego I. Gałczyńskiego (0)

Ogródek gm. Orzysz, Muzeum Michała Kajki (0)

Orzysz, Muzeum Wojska, Wojskowości i Ziemi Orzyskiej (0)

Pisz, Muzeum Ziemi Piskiej (0)

Ryn, Muzeum (ekspozycja) przy Ryńskim Centrum Kultury (0)

Węgorzewo, Muzeum Tradycji Kolejowej (sezonowo) (0)

Muławki, Gm. Kętrzyn Muzeum Znaczków i Historii Poczty, prywatna ekspozycja (0)

Goldap, Muzeum Ziemi Goldapskiej w OSiR (0)

V.A.b Inne atrakcyjne z punktu widzenia turystyki kulturowej obiekty w miejscowościach Szlaku:

O znaczeniu międzynarodowym lub krajowym (do 3 na całym Szlaku, po 5 punktów)

Brak (0)

O znaczeniu regionalnym* (do 3 na całym Szlaku, po 3 punkty)

Gm. Węgorzewo, Kanał Mazurski z kompleksem śluz, w tym Śluza w Leśniewie (3)

Reszel, Gotycki most kamienny, unikatowy w skali regionu (3)

Gierłoż/Parcz, gm. Kętrzyn (w.), Mazurolandia – Mazurski Park Atrakcji (obiekt wykreowany dla potrzeb turystyki), w tym „Muzeum Militarne” i „Park Miniatur Warmii i Mazur” (3)

O znaczeniu lokalnym** (do 4 na całym Szlaku, po 1)

Giżycko, kościół ewangelicki (czynny, prawdopodobny autor planów: K.F. Schinkel) (0)

Reszel, kościół parafialny pw. św. Apostołów Piotra i Pawła, XIV w. gotyk (0)

Parcz, gm. Kętrzyn (w.), tzw. Mazurskie Muzeum Militariów, Poligon – Strefa Militarna (obiekt wykreowany dla potrzeb turystyki z ofertą nawiązującą do tematyki militarnej) (0)
Iznota, gm. Ruciane-Nida, Galindia - Mazurski Eden, Rekonstrukcja grodu Galindów (0)
Kętrzyn, budynek dawnej Łoży Masońskiej (0)
Kętrzyn, pozostałości murów miejskich (0)
Kętrzyn, neogotycki kościół św. Katarzyny (0)
Przerwanki Gm. Pozedrze, Śluza na Sapinie (0)
Kruklanki, wysadzony most kolejowy (0)
Kal, gm. Pozedrze, tzw. Kalska Kolumna, przedmiot lokalnych legend (0)
Gołdap, konkatedra NMP Matki Kościoła (0)
Gm. Dubeninki, mosty kolejowe w Kiepojcicach (0)
Ryn, Młyn wodny (0)
Milki, Kościół par. MB Królowej Polski, jedna z najstarszych świątyń na Mazurach (0)
Doba, Gm. Giżycko (wiejska), kościół św. Jana Chrzciciela (XVI w) (0)

V.A.c Lokalne (miejskie lub gminne) trasy turystyczne o znaczeniu historycznym lub kulturowym:

Materialne

Brak (0)

Realne lub wirtualne z dostępnymi publikowanymi opisami lub oznaczone w terenie* (do 5, po 2 punkty)

Kruklanki, Odkryj Tajemnice Kruklanek, trasa realna, (2)

Gm. Kruklanki, ścieżka rowerowa "Szlakiem Mazurskich Legend", realna, (2)

Gm. Ryn, Ścieżka spacerowo-dydaktyczna wokół J. Olów, realna, (2)

Pozedrze, ścieżka dydaktyczna „Co kryją mazurskie lasy?”, realna, (2)

Gm. Pozedrze: "Szlak Mazurskich Legend i Opowieści", realna, (2)

Inne ścieżki dydaktyczne w szeregu miejscowości Szlaku - razem (10)

Niezależnie od propozycji oznaczonych tras tematycznych w trakcie badania zidentyfikowano propozycje questingu turystycznego, które mogą wejść w skład uzupełniającej oferty lokalnej. Spośród scenariuszy questów odnoszących się w całości (rzadko) lub przynajmniej w części (częściej) do tematyki zasobów Szlaku lub jego obiektów zidentyfikowano po jednym scenariuszu w Rucianem-Nidzie, w Pisz, w Jezach, gm. Pisz, w Gołdapi, w Reszlu oraz w Kętrzynie. Najbardziej aktywna w tworzeniu questów na analizowanym terenie jest Lokalna Grupa Działania Mazurskie Morze.

V.A.d Eventy poza tematem Szlaku:

Regularne eventy o charakterze kulturowym, odbywające się na terenie gmin, przez które przebiega Szlak:

O znaczeniu międzynarodowym lub krajowym

O znaczeniu regionalnym* (do trzech, po 3 pkt)

Giżycko, Festiwal Fantastyki Twierdza, (wrzesień, 3 dni) (3)

Giżycko, Mazury Hip-hop Festiwal (sierpień, 2 dni) (3)

Giżycko, Mazury Air-Show (sierpień, 2 dni) (3)

Giżycko, Festiwal Piosenki Żeglarskiej i Morskiej (lipiec, 2 dni) (0)

Kętrzyn, Jarmark Średniowieczny na Św. Jakuba (lipiec, 4 dni) (0)

Węgorzewo, Międzynarodowy Jarmark Folkloru (sierpień, 2 dni) (0)

Ryn, Festiwal kultury średniowiecza MASURIA, (sierpień, 2 dni) (0)

Ponadto zidentyfikowano eventy kulturalne o znaczeniu lokalnym:

Giżycko, Festiwal Muzyki Organowej i Kameralnej, seria mikroeventów, lipiec-sierpień (0)

Mikołajki, Mikołajki Szanty Festiwal (lipiec, 3 dni) (0)

Węgorzewo, Naturalnie Mazury Music & More (lipiec 3 dni) (0)

Wilkasy, gm. Giżycko, Międzynarodowy Jarmark Folkloru Cztery Strony Świata (sierpień, 1 dzień) (0)
 Rydzewo gm. Miłki, Rydzewska Majówka, przegląd kapel ludowych, kwiecień-maj, dzień (0)
 Kętrzyn, Mazurskie Kino Plenerowe, rozproszona impreza filmowa (seria mikroeventów) (0)
 Reszel, Reszelskie Dni Czarownic (lipiec/sierpień) (0)
 Karolewo, gm. Kętrzyn (w.), Inscenizacja Bitwy pod Wopławkami (1311 r.), maj, mikroevent, (0)
 Gm. Kętrzyn (w.) (lokalizacje zmienne), Mazurska Palinocka (24 czerwca), mikroevent (0)
 Pisz, Jarmark św. Jana (koniec czerwca, 2 dni) (0)
 Pisz, Piskie konfrontacje poetyckie (październik 3 dni) (0)
 Pisz, Piski przegląd form teatralnych (czerwiec) (0)
 Goldap, Festiwal Kartaczewo (sierpień) (0)
 Suma punktów w całym **podzakresie V.A: 37**

V B. Pozostała oferta kulturowa na obszarze Szlaku:

V.B.a atrakcje kulturalne i rozrywka na Szlaku:

Funkcjonujące stale placówki teatralne, filharmonii, opery, teatru muzycznego w miejscowościach (gminach) Szlaku

Brak (0)

Stała oferta koncertów muzycznych* (za pierwsze trzy oferty, po 2 punkty)

Święta Lipka, codzienne koncerty organowe (2)

Giżycko, Klub Kaponiera, oferta muzyczna nie jest stała (0)

Kina całoroczne, funkcjonujące w miejscowościach na Szlaku (do 4, po 1 pkt)

Kętrzyn, Kino Gwiazda, (1), Giżycko, Kino Nowa Fala (GCK) (1) Goldap, Kino Kultura (1)

Kluby, inne miejsca wieczornej rozrywki, w miejscowościach na Szlaku (do 4, po 1 pkt)

Kętrzyn, City Club (1), Giżycko, Klub Kaponiera (1), Mikołajki, Klub Muzyczny Nautilus (1), Węgorzewo, Klub 11 MPA (z ograniczeniami) (1)

V.B.b kulturowo znacząca oferta przyrodnicza:

Ogrody zoologiczne, wielkoprzestrzenne akwaria, parki dzikich zwierząt, inne duże obiekty zoologiczne (do trzech, po 2 punkty)

Kadzidłowo, Gm. Ruciane-Nida, Park Dzikich Zwierząt im. Prof. B. Dybowskiego (2)

Park narodowy z muzeum przyrodniczym (4)

Brak (0)

Park Krajobrazowy lub Park Kulturowy w gminach w przestrzeni Szlaku (do 3, po 2 punkty)

Mazurski Park Krajobrazowy (gminy Ruciane-Nida, Mikołajki, Orzysz, Pisz) (2)

Park Krajobrazowy Puszczy Rominckiej (gminy Goldap, Dubeninki) (2)

Rezerwat przyrody na terenie gmin w przestrzeni Szlaku** (do trzech, po 1 punkcie)

Rezerwat przyrody Krutynia Dolna, gm. Ruciane-Nida, Mikołajki (1)

Rezerwat przyrody Czapliniec, gm. Mikołajki (0)

Rezerwat przyrody "Borki" w Puszczy Boreckiej, gm. Kruklanki (0)

Rezerwat przyrody Bagna Nieunickie, gm. Miłki (0)

Rezerwat przyrody Łąki Stawińskie, gm. Miłki (0)

Rezerwat przyrody "Nietlickie Bagno", gm. Orzysz, Miłki (0)

Rezerwat przyrody Jezioro Mokre, gm. Węgorzewo (0)

Rezerwat przyrody "Jezioro", gm. Orzysz (0)

Rezerwat przyrody Jezioro Łuknajno, gm. Mikołajki (0)

Rezerwat przyrody "Jezioro Pogubie Wielkie", Karwik, Gm. Pisz (0)

Rezerwat przyrody Pilackie Wzgórza, gm. Pozezdrze (0)

Rezerwat przyrody "Jezioro Siedmiu Wysp" gm. Węgorzewo (0)

Rezerwat przyrody Jezioro Nidzkie, gm. Ruciane-Nida (0)

Rezerwat przyrody Jezioro Warnołty, gm. Ruciane-Nida (0)
Rezerwat przyrody Jezioro Dobskie, gm. Giżycko (0)
Rezerwat przyrody Wyspy na Jeziorach Mamry i Kisajno, gm. Giżycko (0)
Rezerwat przyrody Jezioro Kozuchy, gm. Giżycko (0)
Rezerwat przyrody Torfowisko Spytkowo, gm. Giżycko (0)
Rezerwat przyrody Perkuny, gm. Giżycko (0)
Las ochronny „Szast”, Karwik, gm. Pisz (0)
Ogród botaniczny, palmiarnia, arboretum (pierwsze dwa obiekty, po 2 punkty)
Brak (0)
Ogród przy rezydencji, park kultywowany (za pierwsze dwa obiekty, po 1 pkt)
Dwór Nakomiady (gm. Kętrzyn) z parkiem (1), Sztynort, Pałac Lenhendorffów i park (1)
Ponadto kilkanaście innych rezydencji z parkami w przestrzeni Szlaku.
Park miejski duży kultywowany (od 4 ha) z obiektami sztuki (za pierwsze dwa, po 1 pkt)
Gołdap, Park Zdrojowy (1), Reszel, Park Miejski (1),
Ponadto szereg mniejszych parków w innych miejscowościach w przestrzeni Szlaku
Suma punktów w całym **podzakresie V.B: 20**

V.C Pozostała oferta turystyczna na obszarze Szlaku

V.C.a miejsca aktywnego wypoczynku:

Centra aktywnego wypoczynku (do 3, po 2 punkty)
Kętrzyn, Kompleks Rekreacyjno-Sportowy "Kętrzyńnianka" (2)
Węgorzewo, Ośrodek Sportu i Rekreacji (2)
Giżycko, Miejski Ośrodek Sportu i Rekreacji (2)
Miejsca zorganizowanego aktywnego wypoczynku* (do 4, po 1 pkt)
Mikołajki, Park Wodny Tropikalna przy Hotelu Gołębiowski (0)
Gołdap, narciarskie trasy zjazdowe i wyciągi na Pięknej Górze (0)
Mikołajki, Ekomarina (0)
Ponadto w przestrzeni Szlaku funkcjonują inne ośrodki sportowe (jak COS w Giżycku) oraz liczna grupa przystani i ośrodków żeglarskich oraz kilka ośrodków sportów konnych.

V.C.b inne atrakcje przyrodnicze:

Jeziora - zdadne do kąpieli, dostępne – (pierwsze dwa akweny - po 2 punkty)
Między innymi: Jezioro Śniardwy (gm. Mikołajki, Ruciane-Nida, Pisz, Orzysz) z plażą w Nowych Gutach, gm. Orzysz, Jezioro Mamry, gmina Węgorzewo z plażą miejską „Mamry”, Jezioro Kisajno i Jezioro Niegocin (Giżycko, plaże na brzegu obydwu jezior), Jezioro Mikołajskie z plażą w Mikołajkach, Jezioro Orzysz z plażą w Orzyszu, Jezioro Roś z plażą w Pisz, plaża w Kruklankach oraz szereg innych jezior mazurskich z licznymi przystaniami jachtowymi i plażami (4)
Pomniki przyrody (za pierwsze dwa na trasie Szlaku, po 1 pkt)
Ruciane Nida, „Dęby Królewskie” (1)
Węgorzewo, modrzew europejski, ul. 1-go Maja (1)
W przestrzeni Szlaku znajduje się dziesiątki innych pomników przyrody.

V.C.c pozostałe atrakcje turystyczne

Wieże widokowe stale dostępne (za pierwsze dwie na terenie gmin na Szlaku, po 1 pkt)
Gołdap, wieża ciśnień z kawiarnią (1), Giżycko, Wieża Ciśnień (1), Reszel, wieża zamku (0), Pisz, wieża ciśnień – punkt widokowy (0), Kal, Gm. Węgorzewo, punkt widokowy Półwysp Zwierzyniecki Róg (0), Mamerki, wieża widokowa - konstrukcja metalowa (0) oraz szereg innych punktów widokowych w przestrzeni Szlaku (2)
Możliwość zamówienia lotu turystycznego nad miejscowościami Szlaku (pierwsza – 3 pkt.)
Kętrzyn-Wilamowo, Aeroklub Krainy Jezior, seria ofert lotów turystycznych, m.in. „Mazury z góry” (3)

Lotnisko Mazury Residence k. Giżycka, loty turystyczne „Samolotem po Mazurach” (0)
Zabytkowe linie kolejowe normalnotorowe lub wąskotorowe z przynajmniej dwoma przystankami w miejscowościach Szlaku (za dwie pierwsze, po 3 pkt)*
Linia Kętrzyn-Węgorzewo, działająca sezonowo, przystanki w pobliżu obiektów Szlaku: Kętrzyn, Gierłoż, Radziejewo, Przysiaż (Mamerki) (3).
Stała lub sezonowa oferta rejsów białej floty po jeziorach lub rzekach, łączących przynajmniej dwie różne miejscowości Szlaku (za pierwsze dwie, po 3 punkty)
Oferta Żeglugi Mazurskiej - rejsy: Mikołajki-Ryn, Giżycko-Węgorzewo, Giżycko-Mikołajki, Mikołajki – Ruciane-Nida (3)
Oferta Portu u Faryja - rejs Ruciane-Nida - Mikołajki (3)
Oznaczone trasy rowerowe na terenie Szlaku, częściowo z nim zbieżne (łącznie minimum 2 różne miejscowości Szlaku) z wypożyczalnią rowerów (za pierwsze trzy, po 3 punkty)
Szlak rowerowy "Błękitna Wstęga Jezior" (niebieski) łączy obiekty w Radziejewie, Pozezdrzu, Przerwankach, Kruklankach, Giżycku i Kamionkach. Może go obsługiwać Wypożyczalnia rowerów Wama Tour w Giżycku (3)
Szlak Green Velo (w tym przypadku jego odcinek definiowany we własnych dokumentach systemu często jako „Wschodni Szlak Rowerowy Green Velo” łączy Przesławki, Stańczyki, Gołdap (i Węgorzewo), obsługiwany przez system punktów obsługi rowerów m. in. w Miejscu Obsługi Rowerzystów k. Węgorzewa, OW Zatoka Kal. Wypożyczalnia m.in. Motorówka Bez Uprawnień Kalski Gościniec, Kal (3)
Szlak rowerowy tzw. Grodzisk Pruskich (czerwony) łączy Giżycko, Wilkasy, Ryn, Gierłoż, Kętrzyn i Święta Lipkę, może być obsługiwany przez wypożyczalnię Wama Tour w Giżycku, wypożyczalnię w Rynie (Pensjonat Oliwia) i inne (3)
Rowerowy Szlak Galindzki (zielony) łączy Giżycko, Wilkasy Fort Kulę i Milki, może być obsługiwany przez wypożyczalnię Wama Tour w Giżycku (0)
Szlak rowerowy „Szeroki Bór” łączy Ruciane-Nidę, Guziankę i Szeroki Bór. Może go obsługiwać Mobilna Wypożyczalnia Rowerów w Rucianem-Nidzie, ul. Leśna 3 (0)
Oznaczone trasy rowerowe na terenie Szlaku, częściowo z nim zbieżne (łącznie minimum dwie miejscowości Szlaku) bez wypożyczalni rowerów (za pierwsze trzy, po 1 pkt)*
Ponadto oznaczone lokalne trasy rowerowe obsługiwane przez lokalne wypożyczalnie funkcjonują w:
Giżycku - cztery trasy rowerowe, wypożyczalnia Wama Tour i inne (0)
Rucianem-Nidzie - trzy trasy, z Mobilną Wypożyczalnią Rowerów, R-N, ul. Leśna 3 (0)
Mikołajkach - trzy trasy pieszo-rowerowe. z wypożyczalnią rowerów Hotelik Kaligula (0)
Piszu - cztery trasy rowerowe. z wypożyczalniami Camp Pisz i OSiR Pisz (0)
Orzyszu - pięć tras rowerowych z wypożyczalnią Rowery Orzysz (0)
Rynie – sześć tras rowerowych, z wypożyczalnią Pensjonatu Oliwia, Ryn (0)
Węgorzewie – cztery trasy rowerowe oraz punkt połączenia ze Szlakiem Green Velo z wypożyczalnią OW Zatoka Kal (0)
Trasy lokalne bez wypożyczalni rowerów:
Szlak rowerowy Legend Mazurskich (zielony) łączy Kruklanki i Przerwanki (0)
Gm Milki - cztery trasy rowerowe (0)
Kętrzyn – trzy lokalne trasy rowerowe (0)
Gm. Kruklanki – sześć tras rowerowych (0)
Gm. Dubeninki, dwa tematyczne szlaki rowerowe "Śladami Rominckich Jeleni", Pierścień Rowerowy Suwalszczyzny (0)
Dane za [Lot Mazury 2018 [www](#), GreenVelo 2018 [www](#), AktywnyNaRowerze 2018 [www](#), SzlakiRowerowe 2018 [www](#)]
Ponadto za atrakcję turystyczną mogą być uznane tężnie solankowe w Gołdapi (0)
*Suma punktów w całym **podzakresie V.C: 20 (maksymalna)***

V. D. Pozostałe czynniki wpływające na atrakcyjność turystyczną Szlaku**V.D.a Krzyżowanie się szlaków turystycznych:**

Krzyżowanie się Szlaku z innym szlakiem turystyczno-kulturowym o zasięgu międzynarodowym lub krajowym, jeśli przynajmniej jeden obiekt należy do obu szlaków (za pierwsze trzy po 5 punktów)

Szlak Frontu Wschodniego I Wojny Światowej na Warmii i Mazurach (odcinek regionalny szlaku realnego). Obiekty należące do obydwu szlaków: Ruciane-Nida (Guzianka), Giżycko (Boyen), Mikołajki, Kruklanki. Ponadto miejscowości lub gminy z obiektami obydwu szlaków: Miłki, Pisz, Orzysz, Gołdap, Węgorzewo (5)

Droga Św. Jakuba, odcinek Camino Polaco „Mazury i Warmia”. Wspólne obiekty obu szlaków: Kościół Św. Jerzego w Kętrzynie, sanktuarium w Świętej Lipce. Ponadto trasa Drogi prowadzi przez miejscowości z obiektami SFM: Kruklanki, Giżycko, Gierłoż, Reszel (5)

Krzyżowanie się Szlaku z innym szlakiem turystyczno-kulturowym o zasięgu regionalnym*, jeśli przynajmniej jeden obiekt należy do obu szlaków (za pierwsze trzy po 3 punkty)

Szlak Zamków Gotyckich, obiekty wspólne: Zamki w Reszlu, Kętrzynie i d. zamek w Rynie (3)

Krzyżowanie się Szlaku z innym szlakiem turystycznym o przynajmniej regionalnym zasięgu **** (pierwsze dwa, po 2 punkty)

Szlak Wielkich Jezior Mazurskich (wodny), częściowo pokrywa się z lokalizacją fortyfikacji SFM przy rozłączności obiektów: m.in. w miejscowościach: Okartowo, Mikołajki, Ryn, Ruciane-Nida, Pisz (0)

Szlak wodny Pisa-Narew, bez punktów wspólnych, miejscowości: Pisz, Jeże (0)

Szlak Rowerowy Green Velo, miejscowości: Węgorzewo, Gołdap, Stańczyki gm. Dubeninki, punkt wspólny w Stańczykach (0)

Szlak Konny im M. Doenhoff (rekreacyjny: Olsztyn – Sztynort gm. Węgorzewo, prowadzi przez Mikołajki, Kruklanki, Ruciane-Nidę - bez obiektów wspólnych (0)

Szlak Wodny Rzeki Krutyni (rekreacyjny) przecina się ze SFM w miejscowości Ruciane-Nida, bez wspólnych obiektów (0)

Ponadto w przestrzeni SFM przebiegają liczne inne rekreacyjne szlaki wodne i piesze o znaczeniu lokalnym. Wymienione systemy rekreacyjne nie podlegają punktacji zgodnie z zasadami bonitacyjnymi przyjętej metodyki, jednak mogą mieć znaczenie w przedsięwzięciach służących łączeniu ofert turystyki kulturowej i rekreacyjnej oraz włączaniu elementów aktywnych do ofert turystyki kulturowej.

V.D.b Duże miasta na Szlaku:

W przestrzeni Szlaku brak miast posiadających więcej niż 50 tys. mieszkańców (0)

Suma punktów w całym **podzakresie V.D: 13**

Za całość zakresu V: 90 ze 100 możliwych punktów**Zakres VI: Infrastruktura turystyczna i komunikacyjna****VI.A Baza noclegowa na Szlaku:**

Za każdy pierwszy obiekt noclegowy danej klasy w bezpośredniej bliskości każdej z trzech wyznaczonych miejscowości z obiektami kluczowymi (do 15 km) po 2 punkty (w sumie do 3 obiektów noclegowych dla całego Szlaku i danej kategorii). Do badania wyznaczono miejscowości (i najbliższą okolicę): Kętrzyn i gminę wiejską Kętrzyn dla Wilczego Szańca w Gierłoży, miasto i gminę Węgorzewo dla obiektu Mauerwald w Mamerkach oraz Giżycko i gminę wiejską Giżycko dla Twierdzy Boyen.

Hotele kategorii 5*****

Brak w okolicy obiektów kluczowych (0)

Hotele kategorii 4****

Giżycko, Hotel St. Bruno, (2), Kętrzyn (0) Węgorzewo (0)

Hotele kategorii 3***

Hotel Agros, Kętrzyn (dla Gierłoży) (2), Ogonki gm. Węgorzewo, Hotel Ognisty Ptak (dla Mamerek) (2), Giżycko, Hotel Cesarski (2).

Hotele kategorii 2**

Kętrzyn, Hotel Wanda (2), Giżycko, Hotel Zamek (2), Węgorzewo (0).

Hotele kategorii 1*

Brak w okolicy obiektów kluczowych (0)

Hostele

Kętrzyn, Hostel Aria (2), Giżycko, Twierdza Boyen (2), Węgorzewo (0)

Pensjonaty

Gierłoż - Kętrzyn, brak (0), Giżycko, brak (0), Sztynort (dla Mamerek) Pensjonat Sztynort (2).

Schroniska turystyczne lub młodzieżowe:

Kętrzyn, SSM przy PCE, ul. Poznańska (2), Giżycko, SSM, Internat ZSEiL, ul. Traugutta (2), Węgorzewo, S. Młodzieżowe przy ZSO, ul. Prusa (2).

Inne i nieskaterygowane stałe usługi noclegowe

Kętrzyn, ParkCamp, Parcz (2), Giżycko, Ekomarina (2), Węgorzewo, Camping Rusalka (2).

Gospodarstwa agroturystyczne:

Giżycko, GA Hubertus, Bogacko (2), Węgorzewo, GA Winclawscy, Kal (2), Kętrzyn, GA „U Łabana”, Kwiedzina (2).

Suma punktów za cały **podzakres VI A: 36**

VI.B Restauracje i inne obiekty gastronomiczne

Restauracje funkcjonujące bezpośrednio przy obiektach Szlaku (do 5 lokali, po 4 punkty)

Giżycko, Restauracja La Biblioteque (przy Zamku, loco) (4), Reszel, Restauracja Zamek (loco) (4), Kętrzyn, przy Muzeum, Zajazd pod Zamkiem, (20 m) (4) Ryn, Restauracja Refektarz, zamek (loco) (4), Gierłoż, Restauracja Wilczy Szaniec (loco) (4), Giżycko, Most obrotowy, Restauracja Papryka (20 m) (0).

Dodatek za kuchnię tematyczną (dania związane z tematem Szlaku) jeśli jest oferowana w wymienionych restauracjach przy obiektach (do 5, po 2 punkty za obiekt)

Brak oferty kulinarnej, która mogłaby być uznana za zbieżną z profilem Szlaku (0)

Inne restauracje z kuchnią regionalną w miejscowościach przy Szlaku (do 5, po 2 punkty)

Dania tradycyjnej kuchni mazurskiej są serwowane w kilkunastu miejscach w przestrzeni Szlaku, jednak bardzo rzadko są one specjalnością restauracji lub zostały wyodrębnione w osobnym jadłospisie. Zgodnie z metodyką badania, dla uznania obecności kuchni regionalnej w ofercie restauracji wystarczająca jest propozycja czterech dań głównych pochodzących z regionalnej tradycji kulinarnej w stałym menu. Te warunki spełniają w przestrzeni Szlaku: Zajazd Wiejski, Szczecy Wlk. Gm. Pisz, (2), Karczma Berta, Św. Lipka (2), Restauracja Stara Kuźnia, Ogonki, Gm. Węgorzewo, (2), Karczma ul. Zamkowa, Węgorzewo, (2), Restauracja Baszta, Pisz (2) oraz kilka innych lokali.

Dodatkowe punkty za każdą z wymienionych restauracji, czynną później niż do godziny 22-giej (po 1 punkt za każdą restaurację)

Restauracja Zamkowa w Reszlu – do g. 23.00, często dłużej (1), Restauracja Biblioteque w Giżycku do 23.00 i dłużej (1), Restauracja Stara Kuźnia w Ogonkach do g. 23.00 i dłużej (1), Karczma w Węgorzewie jest otwarta do 24.00 i dłużej (1), Restauracja Baszta w Pisz – do 23.00 (1). Restauracja Refektarz w ryńskim zamku, podobnie jak kilka innych lokali, jest czynna do godziny 23.00 tylko w niektóre dni tygodnia (0).

Dodatkowe punkty za ofertę kulturalną w każdej z wymienionych restauracji przy obiektach oraz w restauracjach z kuchnią regionalną lub tradycyjną albo za ofertę związaną z tematem Szlaku, lecz nieregularną (do 5 restauracji - po 1 punkcie)

Restauracja Biblioteque w Giżycku: warsztaty kulinarne, (1), koncerty fortepianowe, koncerty szant (1), Restauracja Refektarz w Rynie – Biesiady Rycerskie (1).

Suma punktów za cały **podzakres VI.B: 47.**

VI.C Komunikacja:**VI.C.a Dostępność komunikacyjna Szlaku** (obiekty kluczowe Szlaku)

Jeśli obiekty kluczowe Szlaku leżą:

W odległości mniejszej niż 50 km od lotniska międzynarodowego (za pierwsze dwa obiekty po 5 punktów)

Żaden z obiektów kluczowych Szlaku nie jest położony mniej niż 90 kilometrów od portu lotniczego Olsztyn-Mazury w Szymanach k. Szczytna. Z kolei najbliższe lotniska Kętrzyn-Wilamowo i Grajwo k. Giżycka nie obsługują lotów rejsowych (0).

Położenie w odległości mniejszej niż 20 km od zjazdu z autostrady lub drogi ekspresowej (szybkiego ruchu) (za pierwsze dwa obiekty po 5 punktów)

Żaden z obiektów kluczowych nie jest położony w odległości mniejszej niż 20 km od zjazdu z autostrady lub drogi ekspresowej (0)

Przebieganie dróg krajowych przez gminy, w których znajdują się obiekty kluczowe Szlaku (do 2 dróg krajowych na każdy obiekt, lecz do 5 dróg na cały Szlak) (2)

Kętrzyn, brak dla miasta i gminy (0)

Węgorzewo, DK 63, relacja: Rudziszki gm. Węgorzewo (w pobliżu granicy z Federacją Rosyjską, obw. Kaliningradzki) Węgorzewo, Pozedrze, Giżycko, Miłki, Orzysz, Pisz i Jeże (na SFM), potem przez Łomżę, Zambrów, Sokółów Podlaski, Siedlce do przejścia granicznego z Ukrainą Sławatycze-Domaczewo (2).

Giżycko, DK 63, relacja jak wyżej (2), Giżycko, DK 59, relacja Giżycko, Ryn, Piecki, Rozogi (skrzyżowanie z DK 53) w kierunku Ostrołęka (2).

Duże dworce kolejowe w miejscowościach z obiektami kluczowymi (za pierwsze dwa po 3)

Dworzec PKP w Giżycku obsługuje jedną linię kolejową w dwóch kierunkach (Na Elk-Białystok i na Kętrzyn – Olsztyn- Gdynię), dlatego może być zaliczony do klasy „pozostałych dworców kolejowych (2).

Natomiast Dworzec PKP Kętrzyn jest położony zbyt daleko od obiektu w Gierłozie, by bezpośrednio obsługiwać ruch turystów udających się do tego miejsca (0), a stacja PKP w Węgorzewie oraz przystanki w Gierłozie, Mamerkach i Przystani pełnią swoje funkcje tylko sezonowo (0).

Dworce autobusowe w miejscowościach z obiektami kluczowymi (za każdy po 2 punkty)

Dworzec PKS Giżycko (2).

Natomiast Dworzec PKS Węgorzewo jest zbyt oddalony od Mamerek, a Dworzec PKS Kętrzyn od Gierłozy, by służyć jako bezpośrednie połączenie komunikacyjne dla pieszych turystów (0)

Przystanki autobusowe w miejscowościach z obiektami kluczowymi Szlaku*

Mamerki (1), Gierłoż (1)

VI C. b. Transport zorganizowany na obszarze Szlaku:

Stała linia kolejowa, autobusowa lub mikrobusowa łącząca przynajmniej cztery obiekty Szlaku, w tym przynajmniej dwa obiekty kluczowe (za pierwsze 3 linie po 5 punktów)

Linia PKS Kętrzyn-Węgorzewo łączy dwa obiekty Szlaku w Kętrzynie, jeden obiekt w Węgorzewie i dwa obiekty kluczowe: w Mamerkach i Gierłozie (5)

Ponadto linia kolejowa Kętrzyn-Giżycko łączy dwa obiekty Szlaku w Kętrzynie, jeden w Martianach i cztery w Giżycku, jednak tylko jeden z nich (Twierdza Boyen) jest obiektem kluczowym Szlaku (0)

Okresowa/sezonowa linia turystyczna łącząca przynajmniej cztery obiekty Szlaku, w tym przynajmniej dwa obiekty kluczowe* (za pierwsze 3 linie po 3 punkty)

Linia Kolejowa PKP Kętrzyn-Węgorzewo w sezonie turystycznym łączy 2 obiekty Szlaku w Kętrzynie, jeden obiekt w Węgorzewie i dwa obiekty kluczowe: w Mamerkach i Gierłozie (3)

Oferta regularna (stała lub sezonowa) bryczek, meleksów, sań, połączenia wodnego lub innego niestandardowego, łączącego przynajmniej dwie różne miejscowości Szlaku (za pierwsze 5 ofert po 3 punkty)

Żegluga Mazurska, rejs Giżycko-Mikołajki (3), ŻM, rejs Giżycko-Węgorzewo (3), ŻM, rejs Mikołajki – Ryn (3) ŻM, rejs Mikołajki - Szymonka (3) i inne, Port U Faryja: Ruciane-Nida - Guzianka (3), PuF, Ruciane-Nida - Mikołajki (0).

Rejsy Żeglugi Mazurskiej i firmy przedsiębiorstwa Port „U Faryja” mogą być uznane za połączenia alternatywne i jednocześnie za atrakcyjne sposoby przemieszczeń, jednak tylko dla turystów rowerowych, ponieważ statki nie przewożą samochodów (0)

Oferta na zamówienie połączenia wodnego lub innego niestandardowego, łączącego przynajmniej 2 miejscowości Szlaku lub obiekty w jednej miejscowości** (za pierwsze 3 – po 2 p.)

Statki Faryj Ruciane-Nida – Guzianka i inne (0)

Suma punktów za cały **podzakres VI.C: 35**

Za całość zakresu VI: 118 z 200 możliwych punktów

W sumie liczba punktów dla badanego Szlaku wynosi: 589 punktów z 1000 możliwych

3. Interpretacja wyników waloryzacji dla Szlaku Fortyfikacji Mazurskich

We wszystkich zakresach waloryzacji łącznie Szlak Fortyfikacji Mazurskich uzyskał **589 punktów z 1000 możliwych**, co pozwala go określić jako **szlak tematyczny o znaczącym potencjale turystycznym**. Jednocześnie wyniki ustalone dla poszczególnych zakresów waloryzacji dokumentują, że badany system, jakkolwiek obejmuje znaczące atrakcje tematyczne odpowiadające zainteresowaniom niemałej grupy turystów kulturowych, jest jednocześnie mało zaawansowany w zakresie jej organizacji i wykazuje tylko nieliczne cechy rozwiniętego produktu tego rodzaju.

Zestawienie punktacji uzyskanej przez Szlak Fortyfikacji Mazurskich w wyniku dokonanej analizy jego potencjału potwierdza jego unikatowe w skali kraju znaczenie jako oferty konsekwentnie koncentrującej zasoby, walory i narracje odpowiadające zainteresowaniom uczestników turystyki historyczno-militarnej. Jednocześnie fakt niezliczonych powiązań z dziejami regionu oraz z serią funkcjonujących w przestrzeni Szlaku tras turystycznych i usług lokalnych adresowanych także do innych grup turystów oraz wielość punktów stycznych z innymi szlakami turystycznymi każą zwrócić uwagę na jego potencjalną rolę uzupełniającą propozycji zarówno kulturowej turystyki regionalnej, jak i dominującej na tym obszarze turystyki rekreacyjnej. Zauważalne są również atuty Szlaku w odniesieniu do zainteresowań uczestników turystyki kulturowo-przyrodniczej oraz eventowej. Zamieszczona poniżej Tabela 1 zestawia szczegółowe wyniki waloryzacji potencjału badanego Szlaku w odniesieniu do poszczególnych zakresów i podzakresów.

Tabela 1. Zestawienie punktacji dla Szlaku Fortyfikacji Mazurskich w poszczególnych zakresach

Zakres	Podzakres	Punkty uzyskane	Maksym. możliwych punktów	Uwagi
Zakres I: Organizacja Szlaku	A. tematyzacja szlaku	34	50	
	B. oznaczenie Szlaku	15	50	
	C. koordynacja Szlaku	22	50	
	D. dostępność obiektów	0	50	
	Suma: cały zakres I	71	200	
Zakres II: Ogólna atrakcyjność turystyczna Szlaku	A. autentyczność obiektów	40	40	
	B. zwartość Szlaku	10	15	
	C. liczba obiektów	15	15	
	D. własna usługa transportowa	0	15	
	E. stan utrzymania obiektów	0	15	
	Suma: cały zakres II	65	100	
Zakres III: Turystyczno-kulturowy potencjał obiektów Szlaku	A. znaczenie kulturowe temat.	39	60	
	B. eventy zgodne z tematyką	40	40	
	C. dodatkowe atrakcje temat.	15	20	
	D. znaczenie historyczne	20	20	
	E. znaczenie biograficzne	16	20	
	F. znaczenie religijne	8	20	
	G. znaczenie: inne typy tur. kult.	6	20	
	H. znaczenie: grupy etniczne	4	20	
	I. dodatek: oferta obiektów	30	30	
	J. dodatek: obiekty unikatowe	15	50	
	Suma: cały zakres III	193	300	
Zakres IV: Obsługa własna Szlaku	A. promocja Szlaku	33	45	
	B. oferty wypraw	4	20	
	C. oferta pakietowa	15	20	
	D. inne elementy promocji	0	15	
	Suma: cały zakres IV	52	100	
Zakres V: Pozostała oferta turystyczna Szlaku	A. inna turystyczno-kulturowa	37	40	
	B. inna kulturowa, przyrodnicza	20	20	
	C. inna turystyczna	20	20	
	D. pozostałe czynniki	13	20	
	Suma: cały zakres V	90	100	
Zakres VI: Infrastruktura turystyczna i komunikacyjna	A. noclegi	36	60	
	B. gastronomia	47	60	
	C. komunikacja	35	80	
	Suma: cały zakres VI	118	200	
Suma dla Szlaku:	za wszystkie zakresy razem:	589	1000	

4. Wnioski z waloryzacji i ocena potencjału systemu

W zakresie I wynik badania Szlaku Fortyfikacji Mazurskich wyniósł 71 punktów z 200 możliwych. System należy zatem sklasyfikować jako **szlak realny** (bliżej dolnego pułapu tego zakresu). Pomimo relatywnie wysokiego poziomu tematyzacji systemu i widocznych wysiłków komórki zajmującej się jego koordynacją, określenie go jako dojrzałej postaci produktu turystycznego (szlak materialny) uniemożliwiają: niski poziom terenowej identyfikacji, brak oznaczenia dużego odsetka obiektów Szlaku i dróg dojazdu/dojścia do nich oraz poważnie

ograniczona dostępność komunikacyjna i fizyczna dla turystów licznych obiektów (zwłaszcza rozproszonych poza miejscowościami). Oddziałuje to negatywnie na ocenę Szlaku w sytuacji, kiedy turyści korzystający z samochodów są definiowani jako podstawowa grupa adresatów jego oferty. Ponadto podmiot nieformalnie wypełniający funkcje koordynacyjne w stosunku do Szlaku jest ograniczony brakiem formalnego określenia jego pozycji w stosunku do interesariuszy, przez co nie może realizować poważnej części zadań typowych dla zarządcy szlaków kulturowych.

W zakresie II Szlak Fortyfikacji Mazurskich otrzymał 65 na 100 możliwych punktów, jednocześnie jednak system uzyskał 0 punktów w dwóch z pięciu jego podzakresów, odpowiadających współczesnym standardom turystyki (II.D i II.E). Jest to spowodowane brakiem własnych lub obcych usług transportu osób między obiektami lub miejscami ich lokalizacji oraz (przede wszystkim) niezadowalającym lub krytycznym stanem dużego odsetka obiektów Szlaku. W rezultacie, mimo istotnych atutów systemu (jak ponad 90% zawartość i najwyższa możliwa punktacja w zakresie autentyczności obiektów), w odniesieniu do ogólnej atrakcyjności turystycznej musi on zostać sklasyfikowany jako **szlak mało atrakcyjny turystycznie**.

W zakresie III badany system otrzymał 193 na 300 możliwych punktów, przy czym łącznie w podzakresach III.A, III.B i III.C – 94 punkty oraz w podzakresie III.I – 30 możliwych punktów, natomiast w podzakresach III.D do III.H – łącznie 54, czyli mniej niż 59 punktów. Zgodnie z przyjętą klasyfikacją jest to zatem **system o wyraźnej tematycznej atrakcyjności turystyczno-kulturowej, mniej odpowiedni dla różnych form turystyki kulturowej**. Obok osiągnięcia ponad 2/3 możliwych do uzyskania punktów w ocenie potencjału deklarowanej, wiodącej tematyki Szlaku (historyczna turystyka militarna i dziedzictwo techniki militarnej), system wykazuje zauważalny potencjał generowany przez eventy tematyczne (organizowane w jego przestrzeni niezależnie od aktywności Koordynatora i obiektów) oraz obiekty unikatowe. Natomiast czynnikiem wyraźnie obniżającym ogólną ocenę w tym zakresie jest brak formalnego statusu pomników historii któregośkolwiek z jego obiektów (por. III.I). Jednocześnie Szlak Fortyfikacji Mazurskich osiągnął przeciętną punktację (54 na 100 możliwych) potencjału w odniesieniu do innych niż deklarowana form turystyki kulturowej, co ogranicza (lecz nie eliminuje) jego szanse przyciągnięcia zainteresowanych nimi turystów, w szczególności uczestników turystyki regionalnej i kulturowo-przyrodniczej.

W zakresie IV Szlak otrzymał 52 na 100 możliwych punktów oraz w podzakresie IV.A został oceniony na 33 z 45 możliwych do osiągnięcia punktów, jednak w jednym z pozostałych podzakresów (IV.D) otrzymał 0 punktów. System może być zatem określony jako **szlak o wysokiej aktywności autopromocyjnej i średnim poziomie usług turystycznych**. Zsumowane aktywności promocyjne podejmowane przez różne podmioty nie są w żaden sposób integrowane, a brak własnego samodzielnego portalu Szlaku i powiązania z nim witryn jego obiektów w zasadzie uniemożliwia promowanie spójnej oferty i prowadzenie marketingu usług dedykowanych systemowi na najniższym choćby poziomie. Na przeciętną ocenę w tym zakresie wpłynął również ograniczony repertuar wypraw po Szlaku i nieliczne oferty tematycznych lokalnych pakietów turystyczno-kulturowych. Zauważalny jest negatywny wpływ braku formalnego umocowania Koordynatora systemu: zwykle nawet minimalny zakres zadań powierzonych formalnie i wykonywanych przez taki podmiot obejmuje integrowanie informacji na temat obiektów (walorów) i ich powiązań ze Szlakiem jako tematycznym systemem interpretacji dziedzictwa. Z tego samego powodu istniejące oferty i usługi nie są kojarzone z funkcjonowaniem i propozycją Szlaku dla turystów.

W zakresie V badany system osiągnął 90 z możliwych 100 punktów. Tym samym powinien on zostać określony jako **szlak o wybitnym znaczeniu kulturowo-turystycznym i ogólnoturystycznym**. Oznacza to, że różnorodne atrakcje i pozostałe zasoby kulturalne oraz turystyczne gmin leżących na Szlaku, jeżeli zostaną włączone do oferty tego systemu, mogą dobrze uzupełniać propozycję pobytu dla korzystających z niej turystów.

Jedynym ograniczeniem w tym zakresie jest brak w przestrzeni Szlaku większych miast z typową dla nich ofertą kulturalną i rozrywkową, co ogranicza możliwości zagospodarowania czasu wolnego turystów poza zwiedzaniem i rekreacją fizyczną, m.in. rozrywki kulturalnej.

W zakresie VI SFM uzyskał 118 z możliwych 200 punktów, przy czym w żadnym z podzakresów nie otrzymał mniej niż 40% punktów. Oznacza to, że w jego przypadku mamy do czynienia ze **szlakiem ze średnio rozwiniętą infrastrukturą służącą turystyce**. Stopień koncentracji usług noclegowych w otoczeniu obiektów kluczowych Szlaku (oceniany w tym zakresie analizy) należy uznać za przeciętny w kontekście ich nasycenia w naszym kraju, podobnie jak ich zróżnicowanie, mające wpływ na zaspokojenie potrzeb turystów o różnym poziomie zamożności. Poza Giżyckiem w otoczeniu kluczowych obiektów Szlaku brak hoteli najwyższych kategorii, w pełni występuje oferta hoteli średniej klasy, natomiast oferta hoteli ekonomicznych i hosteli oraz noclegów alternatywnych jest dobra, choć niepełna. Relatywnie dobry jest również poziom oferty gastronomicznej. Przy braku kuchni tematycznej (w tym wypadku wojskowej) w otoczeniu obiektów kluczowych Szlaku funkcjonuje szereg lokali oferujących kuchnię regionalną i tradycyjną, otwartych wystarczająco długo, a niektóre (nieliczne) z tej grupy posiadają dodatkową ofertę kulturalną. Komunikacja pomiędzy obiektami na trasie głównej Szlaku jest średnio rozwinięta, przy czym braki regularnych przewozów uzupełniają pasażerskie połączenia wodne między szeregiem miejscowości z obiektami Szlaku. Ograniczone znaczenie dla wykorzystania przez użytkowników Szlaku ma regularna oferta przewozów kolejowych i autobusowych, ponieważ żaden z jej kursów nie łączy bezpośrednio ani wszystkich obiektów kluczowych Szlaku, ani wystarczającej liczby pozostałych obiektów. Należy ponadto zwrócić uwagę na fakt, że przy aktualnej strukturze (liście obiektów formalnych) Szlaku do większości z nich ani nawet w ich pobliżu (określane zgodnie z metodyką tego badania) nie można dotrzeć środkami komunikacji publicznej.

5. Atuty i mankamenty badanego Szlaku

5.1 Mocne strony systemu

Kluczowym czynnikiem generującym potencjał Szlaku Fortyfikacji Mazurskich jest wysoki poziom zgodności profilów objętych nim walorów i zasobów z zainteresowaniami określonej grupy turystów – uczestników turystyki militarnej. Jest to forma turystyki kulturowej o rosnącej popularności. W dodatku, ze względu na charakterystykę eksploatowanych aspektów dziejów i typowych zasobów materialnych, wykorzystuje ona jako swoje walory w podobnym stopniu ekspozycje w zamkniętych obiektach, przestrzenie miast, lokalne trasy terenowe i obiekty rozproszone w otwartej przestrzeni. Wśród jej uczestników są liczne grupy osób zainteresowanych zarówno zorganizowanym zwiedzaniem, jak łączeniem turystyki aktywnej i poznawczej, udziałem w zorganizowanych tematycznych imprezach, jak przedsięwzięciami eksplorerskimi, co otwiera szerokie perspektywy dla rozwijania oferty Szlaku.

W tym kontekście za kolejny atut należy uznać wysoki stopień tematyizacji systemu, to jest adekwatność ich genezy, historycznych form użytkowania oraz dzisiejszej turystycznej interpretacji (na ile ta sfera istnieje) z deklarowaną tematyką Szlaku, a z drugiej strony: łatwa nawet dla laika identyfikacja materialnych świadectw, których forma i wygląd pozwalają jednoznacznie domyśleć się ich pierwotnego przeznaczenia. Turysta poszukujący obiektów fortyfikacyjnych i śladów wojennej czy wojskowej przeszłości zwiedzanej przestrzeni, w przestrzeni tego Szlaku nie tylko napotyka ich wyjątkowo dużą koncentrację, ale też, kiedy już je odnajdzie, bez trudności je zidentyfikuje i dzięki temu uzna Szlak za prawdziwie tematyczną ofertę oraz okazję do – odpowiednio – powiększenia swojej wiedzy, unikatowego doświadczenia zagospodarowanej militarnie przestrzeni czy eksploracji.

Atutem systemu, ale tylko dla jednej grupy turystów, mianowicie poruszających się samochodami, jest jednolite oznaczenie większości tras Szlaku w postaci drogowych tablic turystycznych. Niestety, w przypadku bardzo wielu obiektów poza miejscowościami ta mocna strona Szlaku przekształca się w jego słabość natychmiast po zatrzymaniu pojazdu (jeśli nie jest to parking przy obiekcie). Podobnie tablice informacyjne Szlaku, umieszczone w poszczególnych miejscowościach nie lokalizują rozproszonych obiektów, nie są także oznaczone drogi dojścia do nich. Szczegółowo problemy z oznaczeniami opisano w Zakresie IB formularza waloryzacyjnego.

O ocenę atutów Szlaku Fortyfikacji Mazurskich zapytano jego interesariuszy uczestniczących w projekcie od początku lub obserwujących jego dotychczasowe funkcjonowanie z pozycji obiektów jako przedstawiciele branży turystycznej albo reprezentanci lokalnych społeczności. W ramach tej grupy zapytanej w trybie tzw. Wywiadu Eksperckiego, najbardziej (bo w postaci dość licznych wskazań) doceniono stwarzaną przez Szlak możliwość spotkania turystów z historią, w tym głównie z jej militarnym aspektem oraz prawidłową identyfikację obiektów fortyfikacyjnych w przestrzeni. Zauważone zostały stworzone przez Szlak możliwości turystycznej eksploatacji (głównych) obiektów, jakkolwiek uwagi uczestników wywiadu wskazywały na rozmaite ograniczenia tych działań. Niektórzy z zapytanych uznali, że oferta Szlaku tworzy okazję do zapoznania się turystów z techniką fortyfikacyjną. Na niższym poziomie ocenia się aktualną informację na temat obiektów zapewnianą przez Szlak oraz działania na rzecz ich promocji. Niektórzy z badanych uznali Szlak za nowy, alternatywny, typ oferty tematycznej dla turystów, zawierający element poznawczy. Natomiast we wzajemnej sprzeczności stoją (nieliczne) opinie uznające rolę Szlaku jako narzędzia przekazu systematycznej wiedzy o historii (militarnej) regionu, a z drugiej strony, jako chaotycznej formy prezentacji pewnej grupy obiektów (militarnych) zlokalizowanych w tej samej przestrzeni.

5.2 Słabe strony systemu

Na pierwszym miejscu wśród nich należy wymienić wielokrotnie wspominany fakt braku aktywnej koordynacji badanego systemu, który negatywnie wpływa na szereg pozostałych aspektów jego działania. Są wśród nich nie tylko brak ciągłości w pracach na rzecz oznaczania tras i obiektów, praktyczne nie podejmowanie wspólnych czy choćby skoordynowanych działań interesariuszy na rzecz wzbogacania oferty obiektów, tworzenia warstwy interpretacji i animacji doświadczeń oraz ożywienia Szlaku przez przedsięwzięcia turystyczne. W wyniku tego niewykorzystana pozostaje znacząca część możliwości turystycznego wykorzystania aspektów dziedzictwa, którym dedykowany jest Szlak. I tak - na przykład - nie istnieje zorganizowana *in situ* (nie w książkach, a np. wystawie dla turysty) spójna i systematycznie porządkująca wiedzę narracja o fortyfikacjach sprzed XIX wieku (ich celach, inwestorach, formach oraz dziejach), o genezie i pełnej historii grupy kwater wojennych III Rzeszy, o przebiegu operacji wojskowych w okresie I i II wojny światowej w przestrzeni Szlaku oraz podejmowanych w tej przestrzeni przedsięwzięciach fortyfikacyjnych, a tym samym stanowiących część tego wątku typach fortyfikacji. Właśnie brak tych elementów należących do sfery interpretacji i edukacji powoduje nie tylko krytyczną ocenę zespołu badających, ale i opinię badanych (interesariuszy) na temat niespójności i chaotyczności propozycji Szlaku.

Drugim kluczowym mankamentem jest w istocie martwy obszar tworzenia oferty własnej Szlaku dla turystów. Koordynator Szlaku udziela tylko informacji turystycznej, nie oferuje natomiast ani nie pośredniczy usług turystycznych, takich usług nie świadczy również na zlecenie w imieniu Szlaku żaden inny podmiot. Nie są organizowane eventy tematyczne Szlaku (choć takie funkcjonują w jego przestrzeni). W imieniu Szlaku nie są organizowane ani wycieczki (rajdy), ani nie są proponowane indywidualne pakiety dla turystów. Takowe istnieją (w śladowej liczbie) jednak ze względu na faktyczny brak koordynacji nie funkcjonują one

w ramach systemu (por. Zakres IVC badania). Należy to uznać za jeden z największych mankamentów Szlaku, ponieważ brak takiej oferty umniejsza szanse zainteresowania i pozyskania turystów nieuczestniczących w grupowych wycieczkach, a jednocześnie niechętnych do spontanicznego zespalandia poszczególnych usług na etapie organizowania czy realizacji weekendu czy urlopu. W sytuacji, kiedy konkurencyjne systemy eksploatacji (w tym szlaki kulturowe) i obszary recepcji oferują gotowe pakiety z gwarancją atrakcji i doświadczeń tematycznych oraz możliwością „dobierania przez klikanie” poszczególnych usług i łatwej, jednolitej opłaty (a są to właśnie główne zalety pakietu) przedłużanie takiego stanu w istocie hamuje szanse na ekonomiczny sukces Szlaku i osiągnięcie spodziewanych korzyści przez jego interesariuszy.

Trzecią wielką słabością Szlaku Fortyfikacji Mazurskich jest brak strategii marketingowej i związany z nim w istocie zupełny brak profesjonalnych działań marketingowych podejmowanych na rzecz systemu i jego oferty. Nie chodzi tu tylko o brak bardziej zaawansowanych form działań, jak profesjonalne kampanie marketingowe na rynkach emisyjnych turystów czy utrzymywanie kontaktów z potencjalnymi multiplikatorami oferty (wyspecjalizowane w turystyce militarnej, czy choćby kulturowej biura podróży albo stowarzyszenia koncentrujące swoją działalność na dziedzictwie militarnym, czy społecznościowe grupy eksplorerskie). Szlak Fortyfikacji Mazurskich nie posiada nawet najbardziej podstawowego narzędzia marketingowego, jakim byłaby własna turystyczna witryna internetowa, która (przynajmniej) opisywałaby jego obiekty, ukazywała trasy i zawierała dane kontaktowe poszczególnych aktywnych interesariuszy i grup. Wprawdzie pewna część (mniejszość) obiektów Szlaku posiada własne strony internetowe, na różnym poziomie i w różnym stopniu przejrzystości opisujące ich ofertę dla turystów. Jednak (z braku witryny niezależnej Szlaku) nie są one wzajemnie powiązane, co powoduje utratę ważnego (a możliwego do uzyskania bez ponoszenia dużych kosztów!) promocyjnego efektu synergii: uzyskanego przez asocjacje obiektów zestawionych i proponowanych do eksploatacji w ramach wspólnego systemu. Poszczególne działania promocyjne podejmowane na rzecz obiektów przez szereg podmiotów niewspółpracujących ze sobą (lokalne samorządy, właściciele i zarządcy obiektów, kilka stowarzyszeń, lokalni gestorzy usług turystycznych) są skoncentrowane na nich samych lub ukazują ich walory tylko częściowo, ponadto (co jest naturalnym wynikiem braku koordynacji) są adresowane do rozmaitych grup docelowych (turystów rekreacyjnych już przebywających na obszarze Szlaku, osób zainteresowanych II wojną światową, osób interesujących się techniką wojskową, odwiedzających weekendowych, przypadkowych gości hotelowych w danej miejscowości, turystów władających określonym językiem itd.) bez ustalenia ich rzeczywistego profilu demograficznego, ich oczekiwań i preferencji w aspekcie tematycznych form eksploatacji, interpretacji i doświadczeń. W rezultacie są one mało efektywne w stosunku do przeznaczanych na nie środków i przynoszą, jeśli w ogóle, korzyści tylko w odniesieniu lokalnym.

Dużym mankamentem systemu w jego aktualnej strukturze, niezależnym od jego interesariuszy, jest krótki sezon turystyczny w jego przestrzeni (trwający 4, maksimum 5 miesięcy). Jest to związane głównie z charakterem większości obiektów Szlaku - rozproszonych umocnień polowych, niedających możliwości schronienia w niesprzyjających warunkach, ponadto położonych w lasach, co w takich warunkach (przez dużą część roku) ogranicza możliwość ich odnalezienia i zwiedzenia.

Kolejnym słabym punktem systemu jest faktyczna niedostępność dużej części jego obiektów dla turystów zmotoryzowanych, mimo takiego właśnie deklarowanego profilu Szlaku. Wynika ona już to z leśnej lokalizacji części z nich i zakazu wjazdu w ich pobliże (jak w przypadku wielu obiektów w okolicach Jeży, Cierzpiet, obiektu pod Radziejami, w Kamionkach itd.), już to ze stanu dróg dojazdowych do obiektów rozproszonych lub w ich pobliżu, które są w stanie zagrażającym przeciętnemu pojazdowi oraz (dodatkowo) z braku ich oznakowania (jak w przypadku obiektu w Przerwankach, Kruklankach, Wężewie czy

Miechach), a jednocześnie z braku parkingów w pobliżu obiektów. Sam fakt braku oznaczenia dojścia od trasy Szlaku (drogi publicznej) do większości obiektów nie musiałby być od razu słabością Szlaku, ponieważ znaczna i powoli rosnąca grupa turystów chętnie angażuje się w przedsięwzięcia eksplorerskie, poszukując swoich atrakcji w przestrzeni. Jednak stan nie oznaczenia obiektów jest zasadniczo sprzeczny z pierwotnym profilem Szlaku (dedykacją dla turystów samochodowych). Ta, bowiem grupa nie pokrywa się z wymienioną grupą „odkrywców” – podróżuje, bowiem względnie wygodnie i dba o swój pojazd, zatem nie tylko potrzebuje wyraźnie oznaczonych miejsc parkingowych (których brak w przypadku większości obiektów Szlaku) oraz bezpiecznych dróg dojazdu jak najbliższej obiektów (podczas gdy niektóre leżą nawet o kilometry od najbliższej drogi), ale również oznaczonych dróg dojścia z tego miejsca do samego obiektu, o co nie zadbano. Wynika stąd, że określenie przebiegu i oznaczenie tras Szlaku jest kierowane do jednej grupy turystów, podczas gdy dobór obiektów (który narzuca ich lokalizację i warunki otoczenia) – jakby do innej grupy.

Ponadto - z wymienionych wyżej powodów - do części obiektów nie tylko nie ma pełnej możliwości dojazdu rowerem, lecz brakuje nawet oznaczenia odcinków tras rowerowych wiodących w ich pobliżu oraz miejsc dla bezpiecznego pozostawienia roweru. Dodatkowo oznaczenia lokalnych tras rowerowych w przestrzeni Szlaku są niejednolite i nieciągłe. Wszystko to razem, w połączeniu z brakiem alternatywnej rowerowej trasy Szlaku Fortyfikacji Mazurskich oznaczonej w terenie czy choćby w formie aplikacji turystycznej, w praktyce eliminuje system jako propozycję tematyczną dla turystów rowerowych, którzy łączą tę formę rekreacji z turystyką kulturową lub uprawiają podróże rowerowe rekreacyjnie, a nie w warunkach eksplorerskich czy zgoła wyczynowych. Stan ten powinien ulec zmianie choćby ze względu na fakt, że duża liczba wypożyczalni rowerów w przestrzeni Szlaku (w tym kilku mobilnych) pozwoliłaby w szybkim tempie rozwinąć tę alternatywną propozycję jego eksploatacji.

W obliczu tej sytuacji niezbędne będą rozwiązania nie tylko organizacyjne, ale i strukturalne: te pierwsze mają gwarantować dostęp komunikacyjny i fizyczny do większej grupy obiektów, te drugie: zapewniać funkcjonowanie oferty Szlaku - przynajmniej w okrojonej wersji - całorocznie lub przez większą część roku.

W znakomitej większości obiektów Szlaku (poza Twierdzą Boyen, Wilczym Szańcem, Mamerkami, Guzianką, Piszem i Muzeum w Kętrzynie) stwierdzono brak jakiegokolwiek oferty dodatkowej dla turystów związanej bezpośrednio z tematyką systemu, jak możliwości samodzielnego pozyskiwania informacji, interaktywnych form doświadczeń (np. przebranie się, instruktaż i realizacja zadań wojskowych, itd., mikroeventy na zamówienie organizowane dla grup turystów). Z kolei w obiektach rozproszonych formalnie znajdujących się na liście Szlaku nie ma jakiegokolwiek obsługi turystycznej, co wprawdzie wynika z ich położenia, specyfiki i stanu, jednak obiektywnie ogranicza ich atrakcyjność dla większej grupy turystów. Wszystko to (wzmocnione brakiem zwrócenia uwagi np. na unikatową lokalizację schronu i wynikające z niej możliwości militarne) powoduje z czasem poczucie powtarzalności zasobów i znużenia ich eksploatacją.

Szlak Fortyfikacji Mazurskich wykazuje ponadto przestrzenną niespójność przynajmniej w jednym z obszarów (znacznie oddalenie obiektów w gminie Gołdap i Dubeninki od pozostałych, wykazujących silną koncentrację). Jednoczesna ograniczona atrakcyjność części z tych obiektów (Gołdap, Przesławki) ich faktyczny brak dostępności (Przesławki) błędna lokalizacja (Przerośl - poza terenem województwa) lub nie spełnianie kryterium tematycznego przez inne (Stańczyki) oraz brak zagospodarowania wszystkich poza jednym (Stańczykami), a także stwierdzony podczas badania nikły poziom zainteresowania funkcjonowaniem Szlaku ze strony zarządców obiektów i lokalnej branży turystycznej powodują, że wskazany obszar stanowi „martwą przestrzeń” tego systemu.

Przy większości obiektów Szlaku brak obsługi gastronomicznej turystów. Z kolei w lokalach gastronomicznych funkcjonujących przy (kilku) obiektach i pozostałych

w przestrzeni Szlaku istnieje wprowadzić tradycyjną i regionalną ofertę kulinarną, natomiast uboga jest dostępna na zamówienie oferta kulturalna. Przykładowo, stwierdzono istnienie tylko dwóch regularnych ofert koncertów muzycznych w restauracjach oraz tylko jednej stałej oferty warsztatów kulinarnych dla turystów.

Do słabych stron systemu, choć niezależnych od obiektywnych wartości jego zasobów ani starań interesariuszy, należy dodać niski poziom identyfikacji społeczności miejscowej i lokalnych władz z niepolską spuścizną o wyraźnie militarnym charakterze. Ten element może stanowić zagrożenie dla przedsięwzięć podejmowanych w związku z modyfikacją i rozbudową systemu. Należy jednak w tym kontekście zwrócić uwagę, że bardzo liczne zabytki i całe ich grupy na terenie Polski (w tym szereg obiektów UNESCO i pomników Historii!) nie mogą wykazać swojej pierwotnej „polskiej” proveniencji.”

W opiniach zapytanych interesariuszy najczęściej krytyki dotyczyło braku lub chaotycznej i niejednolitej formy elementów identyfikacji obiektów.

6. Propozycja modyfikacji i rozwijania oferty Szlaku

Zasadnicze postulaty dotyczące rozwijania (czy raczej daleko idącej przebudowy i reorganizacji) Szlaku Fortyfikacji Mazurskich powinny wynikać zarówno z wyartykułowanych oczekiwań interesariuszy Szlaku, jak i ze znanych dzięki badaniom przekrojowym oczekiwań uczestników turystyki kulturowej (przy uwzględnieniu ich rozmaitych sposobów zachowań i preferencji) oraz jej organizatorów. Priorytety nowej organizacji Szlaku muszą być ponadto określone w oparciu o stwierdzoną w wyniku badania potencjału listę atutów i słabych stron systemu: te pierwsze należy w pełni wykorzystać, te drugie – wyeliminować lub poważnie zredukować. Na pewno należy przy tym uwzględnić alternatywne propozycje Szlaku dla różnych grup turystów preferujących rozmaite sposoby eksploatacji walorów i doświadczenia turystyczne, z czym wiąże się zarówno sfera interpretacji dziedzictwa w odniesieniu całościowym (wystawy przekrojowe, eventy) oraz interpretacji i animacji doświadczeń na miejscu (w obiektach), jak i wyznaczenie i oznaczenie (alternatywnych) tras, a nawet obiektów Szlaku rekomendowanych do zwiedzenia poszczególnym grupom turystów. Podobnie, jeśli ma spełnić pokładane w niej nadzieje, przebudowa oferty Szlaku musi uwzględnić postulaty wynikające z indywidualizacji zachowań turystycznych, w tym pakietyzację. Wreszcie do zarządzania Szlakiem muszą zostać wprowadzone dobrane do struktury jego zasobów i oczekiwań interesariuszy struktury i model koordynacji oraz założenia i narzędzia profesjonalnego marketingu turystycznego.

Po przedstawieniu listy oczekiwań interesariuszy Szlaku (6.1.) koncepcja reorganizacji Szlaku zostanie przedstawiona w rozbiciu na szczegółowe grupy zagadnień. Jest ich pięć i dotyczą odpowiednio: korekty struktury przestrzennej i ofertowej Szlaku (6.2.), nowej struktury zarządzania Szlakiem i jej poszczególnych podmiotów wraz z przypisaniem zadań (6.3), propozycji szczegółowych działań w zakresie poprawy oznaczenia i dostępności (6.4.), zestawu przedsięwzięć i szczegółowych rozwiązań dla obiektów i grup lokalnych (6.5) oraz propozycji integracji Szlaku z innymi systemami eksploatacji turystycznej na obszarze subregionu (6.6).

6.1. Oczekiwanie i postulaty interesariuszy Szlaku

W opinii jego interesariuszy, funkcjonowanie Szlaku Fortyfikacji Mazurskich powinno w pierwszym rzędzie doprowadzić do rozwinięcia infrastruktury turystycznej, w tym komunikacyjnej w jego przestrzeni, co wiąże się z inwestycjami m. in. w drogi i parkingi. Zwiększenie ruchu turystów wynikające z wykorzystania jego oferty tematycznej ma stanowić nowy impuls dla rozwoju regionu poprzez eksploatację turystyczną. Od Szlaku oczekuje się nowych impulsów, w tym wprowadzania nowych atrakcji i kreatywnych propozycji rozwiązań ich eksploatacji dla turystów. Poważna grupa interesariuszy Szlaku liczy na związane z działaniem szlaku nowe możliwości pozyskiwania środków inwestycyjnych na zagospodarowanie i interpretację walorów, którymi się opiekują względnie na wzrost zainteresowania ich własną ofertą i związany z tym wzrost własnych dochodów, a niektórzy z nich są gotowi w takim przypadku tę ofertę rozszerzyć. Zauważalna grupa interesariuszy spodziewa się po Szlaku korzyści w sferze edukacyjnej, dzięki alternatywnej propozycji uczenia historii przez kontakt z jej materialnymi świadectwami i ich interpretację względnie przez „ożywianie” lokalnej historii i tradycji oraz ich popularyzację. Niektórzy interesariusze oczekują też od Szlaku silniejszego impulsu w promocji turystycznej regionu jako całości.

Jako potencjalne korzyści dla mieszkańców przestrzeni Szlaku Fortyfikacji Mazurskich wynikające z jego rozwinięcia jako systemu eksploatacji turystycznej interesariusze wymieniają głównie: wyższy poziom wykorzystania świadczonych przez nich usług oraz zwiększenie dochodów związanych z turystyką. Warto przy tym zwrócić uwagę na fakt,

że część z badanych zauważa oddziaływanie Szlaku nie tylko, jako samodzielnego generatora ruchu turystów, ale także jako dodatkowej oferty dla turystów już obecnych w jego przestrzeni, którzy dzięki skorzystaniu z tej propozycji przedłużyliby swój pobyt względnie bardziej intensywnie wykorzystali szereg usług. Liczni interesariusze widzą rozwinięty Szlak jako potencjalny generator nowych miejsc pracy lub możliwości podejmowania prac dodatkowych dzięki zwiększeniu popytu i nowym elementom obsługi turystów. Podobnie znacząca ich grupa ma nadzieję na jego oddziaływanie w kierunku wydłużenia sezonu turystycznego dla obszaru oraz na wzrost przedsiębiorczości mieszkańców stymulowany przez nowe rodzaje/kierunki popytu]. Badani zauważyli związek rozwijania Szlaku z nowymi możliwościami korzystania przez mieszkańców z usług, elementów infrastruktury i organizacji czasu wolnego tworzonych dla turystów. Niektórzy z interesariuszy Szlaku liczą na bezpośredni wpływ systemu na zwiększenie atrakcyjności turystycznej miejscowości w jego przestrzeni względnie na jego oddziaływanie jako impuls dla samorządów na rzecz podejmowania działań dla poprawy estetyki i zagospodarowania walorów oraz tworzenia elementów infrastruktury. Podobnie, widzą oni szanse wynikające z działań na rzecz rozwinięcia oferty Szlaku dla wprowadzenia nowych formy edukacji (historycznej, regionalnej, środowiskowej) dzieci i młodzieży mieszkających w jego przestrzeni.

Interesariusze Szlaku Fortyfikacji Mazurskich, dość zgodni w krytycznej ocenie jego aktualnego stanu oraz oddziaływania na turystykę, zostali zapytani o działania, dzięki którym ten stan mógłby ulec poprawie. W pierwszym rzędzie postulują oni podjęcie wspólnych i skoordynowanych, systematycznie prowadzonych przedsięwzięć promocji na rzecz obiektów Szlaku (w tym kluczowych i mniej znanych). W odniesieniu do tego, jako działań pilnych domagają się wprowadzenia nowych form oznaczeń dotyczących tras, obiektów *in situ* oraz w formie aplikacji turystycznych oraz lepszej informacji o obiektach terenowych i ich identyfikacji na miejscu. Postulują również znaczącą lub kompletną przebudowę koncepcji organizacji szlaku (która uwzględnia specyfikę jego zasobów i obiektów) obejmującą m.in. stworzenie stałej organizacji zarządzającej szlakiem lub przynajmniej trwałej formuły komunikacji jego interesariuszy. Znaczną ich grupa uważa, że integralnym elementem funkcjonowania szlaku powinny być cykliczne eventy tematyczne, w tym imprezy rozproszone w jego przestrzeni. Zauważają również potrzebę wprowadzenia pakietów tematycznych szlaku, w tym pakietów uwzględniających turystykę aktywną oraz pakietów lokalnych obejmujących miejscowe jego obiekty jako atrakcje. Uważają przy tym, że niezależnie od pakietów tematycznych, które może inicjować, wpierać, promować i których dystrybucję mógłby pośredniczyć, Szlak powinien na bieżąco współpracować z gestorami pojedynczych usług turystycznych (w tym noclegowych, a nawet stworzyć jednolicie zarządzany produkt i sam być jego bezpośrednim operatorem. Wśród postulatów znalazła się m.in. selekcja obiektów Szlaku uwzględniająca spójność tematyczną i przestrzenną, przy czym niektórzy domagają się wprowadzenia nowych obiektów na listę Szlaku. W badanej grupie pojawiły się postulaty wspierania przez Szlak lub nawet inicjatywy z jego strony w działaniach na rzecz ochrony stanu obiektów, ich konserwacji, zapobieżenia dewastacji względnie renowacji, a także zabezpieczenia zwiedzających. Podobnie część badanych oczekuje ze strony zarządców lub organizacji Szlaku inicjatywy w zakresie lepszego zagospodarowania jego obiektów (jak lepsza ekspozycja zasobów, w tym wystawy w obiektach) lub przynajmniej udziału w takich działaniach. Inni badani kładą nacisk raczej na tworzenie nowych tematycznych tras lokalnych, które identyfikowałyby zasoby w terenie i łączyły je osią interpretacji względnie nowych wystaw tematycznych w ramach szlaku. Badanie ujawniło także oczekiwanie zróżnicowania koncepcji wykorzystania turystycznego dla obiektów Szlaku o różnym charakterze, różnej lokalizacji względnie pozostających pod różnym zarządem, z jednoczesnym wprowadzeniem rozwiązań, które lepiej przystają do stanu obiektów, ich lokalizacji względnie formy własności.

Wśród postulatów interesariuszy o bardziej szczegółowym odniesieniu należy wymienić: wprowadzenie nowych tras Szlaku, w tym rowerowych, poza aktualnie

wyznaczonymi, inwestycje w infrastrukturę turystyczną w otoczeniu obiektów Szlaku, wspieranie przez Szlak i jego zarządców administratorów i opiekunów obiektów w pozyskiwaniu funduszy na ich utrzymanie, remont względnie wprowadzanie nowych elementów interpretacji, stworzenie tematycznych programów lojalnościowych szlaku oraz organizowanie przedsięwzięć edukacyjnych w obiektach szlaku, adresowanych do szkół i lokalnej ludności.

Zadania Koordynatora Szlaku w ocenie jego interesariuszy powinny obejmować w pierwszym rzędzie zarządzanie systemową i skoordynowaną promocją systemu jako całości oraz kontynuowanie oznakowania obiektów Szlaku i monitoring stanu oznakowań. Ponadto bardzo wielu pytanym postuluje, by zarządca Szlaku zapewniał sprawną komunikację i wewnętrzne przepływy informacji między jego interesariuszami oraz (w ramach stałego zespołu) koordynował działania administratorów jego obiektów związane z ich eksploatacją turystyczną, w tym tworzeniem oferty. Znaczące grupy badanych jako jego zadania własne widzą: inicjowanie i realizację szkoleń dla zarządców obiektów, pracowników obsługi i sfery interpretacji oraz prowadzenie badań turystów i ich potrzeb, a także monitoring stanu utrzymania obiektów terenowych Szlaku i inicjowanie przedsięwzięć na rzecz jego poprawy. Badani oczekują od Koordynatora także inspirowania i (logistycznego, eksperckiego) wspierania tworzenia produktów turystycznych szlaku i lokalnych, w tym pakietów względnie bezpośredniego ich kreowania. Znacząca ich grupa domaga się włączenia promocji poszczególnych obiektów Szlaku do zadań Koordynatora, organizowania przezeń wycieczek po Szlaku względnie bezpośredniej współpracy z touroperatorami w realizacji ich programów oraz prowadzenia kalendarza eventów tematycznych w przestrzeni Szlaku. Badani postulują również formalne uregulowanie i utrzymywanie przez Koordynatora jako reprezentanta Szlaku i jego interesariuszy współpracy z samorządami lokalnymi względnie samorządem regionalnym.

Udział samorządów w funkcjonowaniu Szlaku Fortyfikacji Mazurskich badani interesariusze widzą głównie we wspieraniu i współfinansowaniu budowy i utrzymania infrastruktury turystycznej przy jego obiektach oraz w prowadzeniu w ramach swoich przedsięwzięć (kampanie, imprezy, akcje lokalne) promocji Szlaku, w tym wytwarzaniu i finansowaniu służących jej materiałów i publikacji. Jako zadanie samorządów widzą również finansowanie opracowań eksperckich i popularyzacyjnych oraz publikacji materiałów interpretacyjnych i promocyjnych dla Szlaku i jego obiektów. Część z nich wskazuje jako takie zadanie również finansowanie oznaczenia obiektów i tras Szlaku przez samorządy lokalne na swoim terenie, podobnie jak wspólne finansowanie przez wszystkie samorządy promocji Szlaku jako całości, niezależnie od własnych działań promocyjnych oraz współfinansowanie zarządzania Szlakiem w postaci zabezpieczenia środków na funkcjonowanie jednostki koordynującej i jej stałe zadania, a nawet na zadania projektowe (jednorazowe). Badani postulują też uczestnictwo samorządów jako członków wspólnej organizacji celowej zarządzania Szlakiem, przy czym niektórzy akcentują potrzebę ich udziału w wypracowaniu nowej strategii jego rozwoju. Część interesariuszy uważa wspieranie eventów tematycznych Szlaku za zadanie samorządu wojewódzkiego, inni z kolei postulują finansowanie przez lokalne samorządy odcinków dróg dojazdowych do szeregu obiektów.

Udział lokalnych przedsiębiorców w funkcjonowaniu Szlaku powinien – zdaniem jego interesariuszy - polegać przede wszystkim na: włączaniu swoich usług (noclegowych, gastronomicznych, wypożyczania sprzętu, transportowych i innych) do jego, promowaniu Szlaku we własnych działaniach i materiałach względnie współpracy w jego promocji oraz tworzeniu lokalnych pakietów turystycznych Szlaku z uwzględnieniem jako atrakcji jego obiektów, lokalnych propozycji interpretacyjnych i zagospodarowania czasu. Znacząca grupa badanych oczekuje od lokalnych przedsiębiorców związanych z turystyką sponsorowania działania Szlaku względnie tylko jego promocji lub utrzymania lokalnych obiektów. Niektórzy z nich widzą szansę wprowadzenia do rozwijającej się oferty Szlaku swoich materialnych

wytworów. Od lokalnych przedsiębiorców turystycznych interesariusze oczekują tworzenia programów i realizacji wycieczek względnie rejsów z programem zwiedzania obiektów Szlaku. Jako partnerów Szlaku badani wymieniają także przewodników turystycznych, którzy mogą wnieść swój wkład w interpretację dziedzictwa oraz organizację zarządzania turystyką - lokalne, regionalne i centralne.

Badani interesariusze Szlaku jako jego głównych zewnętrznych partnerów widzą polskich i zagranicznych touroperatorów i zarządców portali turystycznych, od których oczekują wykorzystania gotowej oferty Szlaku w programach wycieczek i pakietów - a zatem jej dystrybucji. Drugą najważniejszą grupą zainteresowanych Szlakiem i jego propozycją są w opinii zapytanych organizacje i grupy społecznościowe ukierunkowane na dziedzictwo, militaria i promocję turystyki militarnej, w tym m.in. grupy rekonstrukcji historycznej, które mogłyby wykorzystać ją w ramach imprez tematycznych, a kolejną – szkoły, które byłyby skłonne organizować w jego przestrzeni wyjazdowe projekty edukacyjne (zielone szkoły) i wycieczki tematyczne, wykorzystując gotową ofertę pakietową. Zarówno jako gości, jak i partnerów w opracowywaniu sfery interpretacji badani widzą specjalistów, dydaktyków oraz instytucje naukowe zajmujące się dziedziną fortyfikacji i dziejów wojskowości. Także Wojsko Polskie jest widziane jako instytucja, która mogłaby wykorzystywać ofertę Szlaku jako przestrzeń edukacji historycznej i patriotycznej żołnierzy.

Z kolei jako ważni lokalni partnerzy Szlaku spoza branży turystycznej widziani są: Lasy Państwowe, których poszczególne jednostki są zarządcami części jego obiektów oraz lokalne instytucje kultury - ośrodki kultury, biblioteki, muzea. Jako potencjalnych sponsorów działań inwestycyjnych na rzecz Szlaku względnie eventów tematycznych wymienia się m.in. jednostki sektora finansowego oraz producentów sprzętu turystycznego. Szczegółowe opinie interesariuszy są prezentowane w Załącznikach WE 1-24.

6.2. Struktura przestrzenna i ofertowa Szlaku. Warstwy ofertowe.

6.2.1. Propozycje zmian w obrębie listy obiektów i w jego strukturze przestrzennej.

Dla poprawy poziomu tematykacji systemu postuluje się skreślenie z listy jego obiektów: Klasztoru w Świętej Lipce, Zamku w Węgorzewie oraz Wiaduktów w Stańczykach. Wymienione obiekty nie tylko nie spełniają kryteriów tematykacji Szlaku, ale jednocześnie ich właściciele względnie zarządcy nie wykazują zainteresowania jego funkcjonowaniem, czego dowodem jest brak reakcji na prośby o kontakt względnie uczestnictwo w badaniu, artykułowane zarówno w trakcie trwania wizji lokalnej, jak i następujące po jej wykonaniu kilkukrotne telefoniczne prośby o kontakt i wzięcie udziału w badaniu (WE) [DNKI].

Dla poprawy spójności oferty systemu, a w niektórych przypadkach również poziomu dostępności jego walorów obiektów postuluje się skreślenie z listy obiektów Szlaku w gminach Gołdap i Dubeninki. Istnieje kilka mocnych argumentów uzasadniających taki krok. Po pierwsze, obiekty w Gołdapi i wszystkich dalej położonych miejscowościach w obydwu gminach są od reszty przestrzeni Szlaku mocno oddalone (odległość, niezależnie od wybranej drogi, przekracza 40 kilometrów od najbliższego następnego obiektu), co rozrywa zwartość systemu (por. Zakres II B badania). Po drugie, atrakcyjność tych obiektów przy obecnym poziomie ich zagospodarowania jest aktualnie znikoma. Po trzecie zarządcy obiektów w Gołdapi nie interesują się funkcjonowaniem Szlaku, czego dowodem jest brak ich reakcji na prośby o wzięcie udziału w badaniu tak podczas wizji lokalnej, jak i późniejsze [DNKI]. Fakt ten stawia pod znakiem zapytania perspektywę przyszłego zaangażowania tych podmiotów (właścicieli względnie zarządców) w funkcjonowaniu w ramach Szlaku. Ponadto – po czwarte – występują indywidualne przyczyny trudności w stosunku do obiektów z tej grupy. I tak, obiekt w Prawym Lesie jest położony poza granicą województwa (gm. Przeróśl – województwo podlaskie), co nie tylko jest sprzeczne z deklarowaną przestrzenią systemu (Szlak Fortyfikacji Mazurskich), ale jednocześnie utrudniłoby współpracę samorządów

w ramach zintegrowanego zarządzania Szlakiem z udziałem tych instytucji, ponadto obiekt jest położony na terenie prywatnym. Z kolei obiekty w Przesławkach położone w największym oddaleniu (na tzw. Trójstyku granic) są: zrujnowane w wyniku wysadzenia oraz praktycznie niedostępne, ponieważ znajdują się w środku prywatnego pola uprawnego i bez prowadzącej do nich ścieżki. Nie są także w żaden sposób opisane ani zagospodarowane turystycznie.

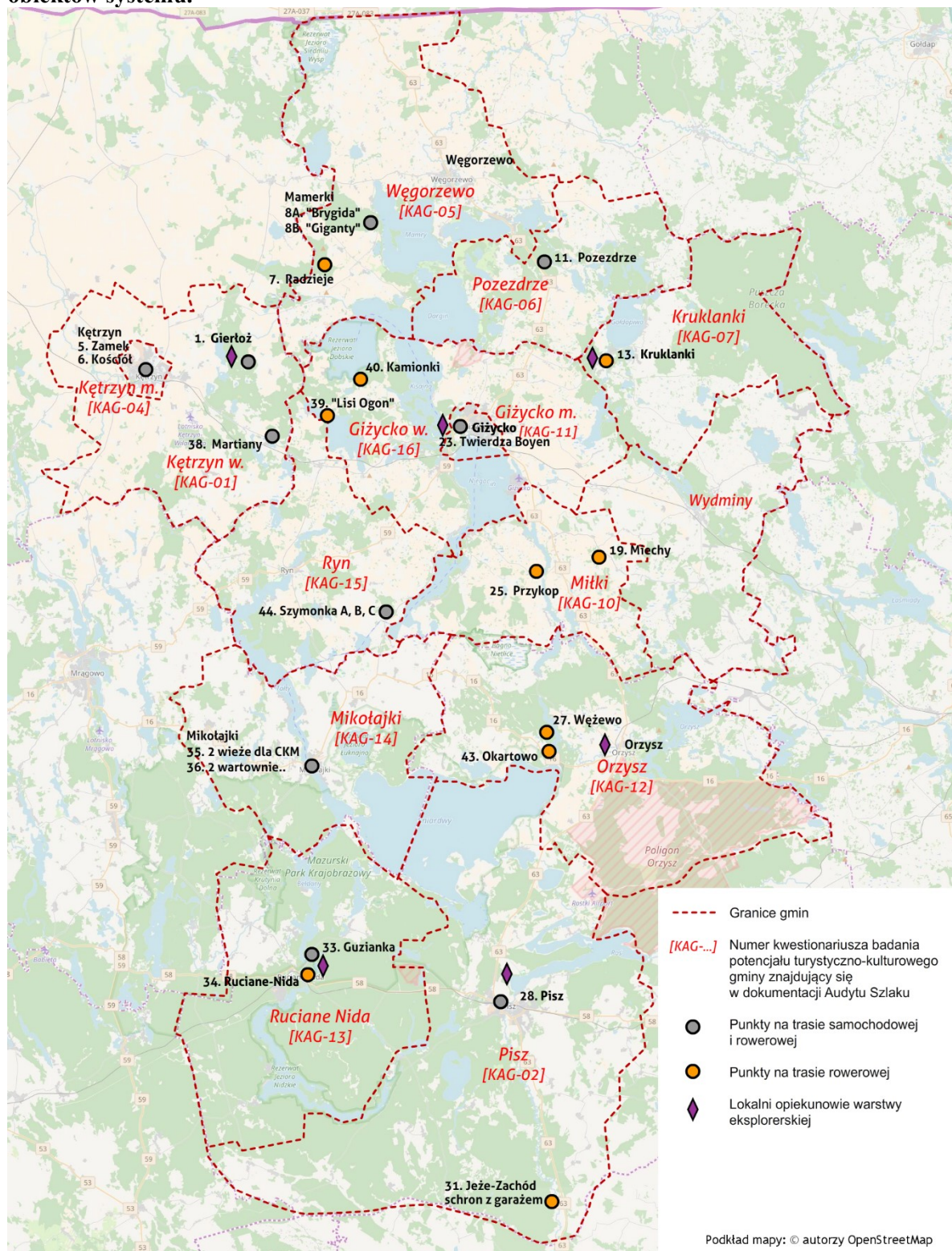
W przypadku Zamku w Reszlu, pomimo zgodności profilu tego obiektu z tematyką Szlaku oraz jego bezsprzecznej atrakcyjności postuluje się poważne rozważenie skreślenia obiektu, jeśli ze strony jego administratora nie pojawi się wiarygodna deklaracja aktywnego udziału w Szlaku. Uzasadnieniem jest brak zainteresowania jedyne go zarządcy obiektu Szlakiem i jego funkcjonowaniem mimo długotrwałych i wielokrotnie ponawianych próśb kierownika zespołu audytowego, a następnie Koordynatora [DNKI]. Ponadto Reszel leży na Warmii, a nie na historycznych Mazurach i kulturowo związany jest z tą krainą, zatem nie z dziejami Mazur i ich fortyfikacji, a po skreśleniu sanktuarium w Świętej Lipce jego odległość (jako samotnego obiektu Szlaku) od reszty jego przestrzeni (najbliższe obiekty w Kętrzynie) jest relatywnie duża. Ten sam typ obiektu reprezentuje dawny krzyżacki Zamek w Kętrzynie, leżący już na terenie mazurskiej części województwa, dostępny do zwiedzania, posiadający pełne zagospodarowanie turystyczne i będący w stanie zagwarantować stałą wystawę tematyczną. Tym samym zachodnią „bramą” Szlaku (oraz jego węzłem ze Szlakiem Zamków Gotyckich) stałby się Zamek-Muzeum w Kętrzynie.

Rozważenia wymaga także skreślenie względnie pozostawienie Zamku w Rynie jako obiektu Mazurskiego Szlaku Fortyfikacji. Sam zamek (aktualnie pełniący funkcję hotelu i zagospodarowany odpowiednio do potrzeb z tym związanych) w wyniku kolejnych przebudów i modernizacji utracił cechy obronne (które aktualnie podkreśla głównie jego strategiczna lokalizacja), ponadto jego warstwa interpretacyjna jest rozproszona - nie funkcjonuje w formie spójnej wystawy. Pozostałe instytucje życia kulturalnego na terenie Rynu, które mogłyby zapewnić interpretację dziedzictwa obronnego (jak Ryńskie Centrum Kultury z własną ekspozycją) nie przejawiają zainteresowania Szlakiem i jego funkcjonowaniem [DNKI]. W tej sytuacji nie istnieje gwarancja aktywnego uczestnictwa i utrzymanie obiektu w systemie powinno być uzależnione od uzyskania konkretnych i wiarygodnych zobowiązań ze strony jego zarządców.

Z kolei ze względu na potencjał ekspozycyjny, merytoryczne kompetencje personelu, lokalizację oraz chęć współdziałania w turystycznej eksploatacji szeregu niezagospodarowanych dotąd obiektów w okolicy (por. 6.2.2., Warstwa C) postuluje się – po spełnieniu określonych warunków, w tym utworzeniu tematycznej wystawy (Rozdz. 6.5.1) i objęciu opieką wspomnianych obiektów włączyć na listę obiektów Szlaku Muzeum Wojska, Wojskowości i Ziemi Orzyskiej. Zapewni to możliwość uzupełnienia podstawowej warstwy interpretacji dziedzictwa w części przestrzeni Szlaku o silnej koncentracji obiektów, które nie posiadają tej istotnej warstwy i w związku z ich lokalizacją oraz stanem nieprędko byłyby w stanie ją uzyskać.

Strukturę przestrzenną Szlaku Fortyfikacji Mazurskich po dokonaniu proponowanych skreśleń ilustruje **Rycina 2**.

Rycina 2. Przestrzeń Szlaku Fortyfikacji Mazurskich po proponowanej reorganizacji listy obiektów systemu.

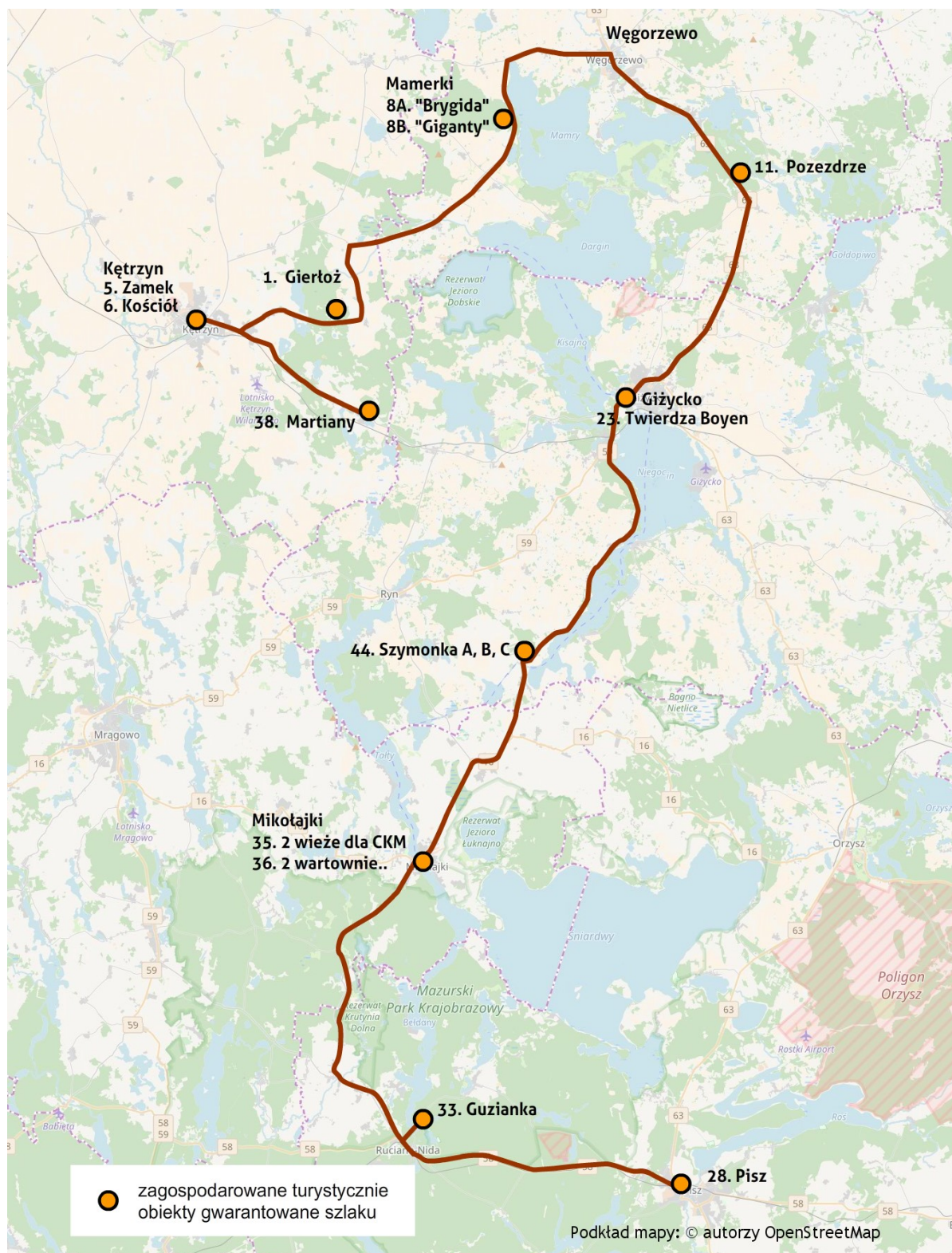
Ponadto – w związku z przedstawioną poniżej (6.2.2.3. - warstwa C) propozycją utworzenia warstwy eksplorerskiej Szlaku, postuluje się wprowadzić na jego listę szereg rozproszonych i niezagospodarowanych turystycznie obiektów militarnych w lokalizacjach podanych poniżej z jednoczesnym ich przeznaczeniem wyłącznie do tej formy eksploatacji, opisaney w propozycji warstwy C.

6.2.2. Nowa organizacja przestrzenna Szlaku

Postuluje się oprzeć ją o trzy tzw. warstwy (grupy obiektów) odpowiadające różnym poziomom zagospodarowania turystycznego, a jednocześnie różnym sposobom uprawiania turystyki i wymaganiom trzech grup turystów. Są to A) turyści uprawiający zorganizowaną turystykę i preferujący systematyczną interpretację dziedzictwa (czyli klasyczną turystykę kulturową), B) turyści łączący uprawianie turystyki kulturowej i aktywnej rekreacji (w tym wypadku głównie rowerowej) poszukujący w mniej więcej zrównoważonym stopniu doświadczeń poznawczych jednej i korzyści z drugiej oraz C) turyści preferujący samodzielną eksplorację przestrzeni i przedkładający ją nad interpretację (względnie wyszukujący elementy tej ostatniej we własnym zakresie), z obydwu tych powodów niepotrzebujący tras, oznaczeń oraz opisów obiektów i ekspozycji, a terenowe poszukiwania traktujący jako wyzwanie i atrakcyjną formę spędzania czasu. Poniżej zamieszczono skrócony opis trzech proponowanych warstw Szlaku, zestawienie obiektów lub zespołów walorów tworzących je oraz przypisane im elementy organizacji Szlaku.

6.2.2.1. Warstwa A - klasycznego szlaku kulturowego (tzw. samochodowa).

Powinny ją tworzyć obiekty Szlaku gwarantujące określoną grupę doświadczeń oraz konsumpcję zestawu atrakcji i jednocześnie powiązane przestrzennie ze sobą z pomocą trasy możliwej do eksploatacji przez autokary turystyczne oraz zmotoryzowanych turystów. Do tej grupy powinny wejść te obiekty stanowiące odtąd grupę tzw. gwarantowanych atrakcji, które jednocześnie: a) są dostępne i obsługiwane całorocznie w określonych dniach i godzinach (względnie przez większą część roku, a w pozostałych 3-4 miesiącach „na zgłoszenie telefoniczne”), b) dojazd do nich jest możliwy technicznie dla autokaru i samochodu oraz łatwy dzięki poprawnym oznaczeniom tras dojazdowych, a zaparkowanie pojazdu w ich otoczeniu nie nastręcza problemów, c) posiadają rozwiniętą warstwę interpretacyjną: własną wystawę na zaakceptowanym poziomie merytorycznym i estetycznym, pełny opis, personel oprowadzający, d) posiadają opcjonalnie (na zamówienie) przynajmniej jedną dodatkową propozycję edukacyjną lub z zakresu animacji doświadczeń. Do tej grupy można wstępnie zaliczyć Twierdzę Boyen, Wilczy Szaniec, Wieżę CKM w Guziance a także główny schron Piskiej Pozycji Ryglowej z wystawą. Przy spełnieniu określonych warunków do tej warstwy powinny zostać zaliczone także obiekty w Mamerkach (jeśli zorganizuje przynajmniej jedną ekspozycję spełniającą kryteria interpretacji dziedzictwa), Muzeum w Kętrzynie (jeśli zorganizuje stałą wystawę tematyczną zbieżną z tematyką Szlaku) oraz w Martianach (jeśli opiekun zapewni jego stałą dostępność i zostanie on wyposażony w elementy interpretacji). Ze względu na skalę obiektów, istniejącą infrastrukturę turystyczną (dojazd, parking, oznaczenia) oraz istniejącą warstwę interpretacji należy poważnie rozważyć udział w tej grupie zespołu obiektów w Pozezdrzu (jednak należałoby zadbać o dopełnienie opisów i wprowadzenie usługi przewodnictwa dla grup na zamówienie) a ze względu na możliwości wystawiennicze i znaczenie dla organizacji turystyki i interpretacji w pobliskich obiektach - także Muzeum Wojska, Wojskowości i Ziemi Orzyskiej w Orzyszu, które po spełnieniu warunków tematyzacji (np. wystawa) powinno zostać włączone do listy obiektów Szlaku. Lokalizację obiektów proponowanych dla opisywanej warstwy oraz trasy samochodowej zespalającej je i określającej ciągi komunikacyjne wykorzystywane przez turystów ukazuje **Rycina 3.**

Rycina 3. Obiekty i trasa proponowanej Warstwy A: klasycznego szlaku kulturowego

Dla tej warstwy obiektów Szlaku jego Koordynator powinien zainicjować i oferować (względnie zlecać) gotowe pakiety wycieczkowe dla touroperatorów oraz indywidualne pakiety dla indywidualnych turystów. Te ostatnie mogą być obsługiwane zarówno przez samego Koordynatora Szlaku, jak przez koordynatorów odcinkowych. Należy także opracować dla tej warstwy Szlaku odrębny przewodnik w formie papierowej (dostępny we wszystkich jej

obiektach), elektronicznej do ściągnięcia (plik PDF) oraz aplikacji turystycznej na urządzenia mobilne (istniejącą aplikację My-Guide wystarczy przebudować i uzupełnić).

Integralnym elementem tej warstwy powinny być ekspozycje tematyczne we wszystkich jej miejscach, a tam, gdzie to możliwe, także trasy tematyczne. Zarówno jedne, jak i drugie zostały odrębnie opisane w części raportu dotyczącej postulatów szczegółowych (Rozdz. 6.5.1 i 6.5.2). W tym miejscu należy zaznaczyć, że wystawy powinny być wzajemnie komplementarne, a trasy zorganizowane tam, gdzie istnieje duża koncentracja obiektów Szlaku (zarówno z warstwy A, jak i warstwy B). Dzięki temu turysta „samochodowy” lub zwiedzający w grupie zorganizowanej będzie miał w kilku miejscach okazję zapoznać się również z innymi obiektami Szlaku niż te tworzące „jego” gwarantowaną listę.

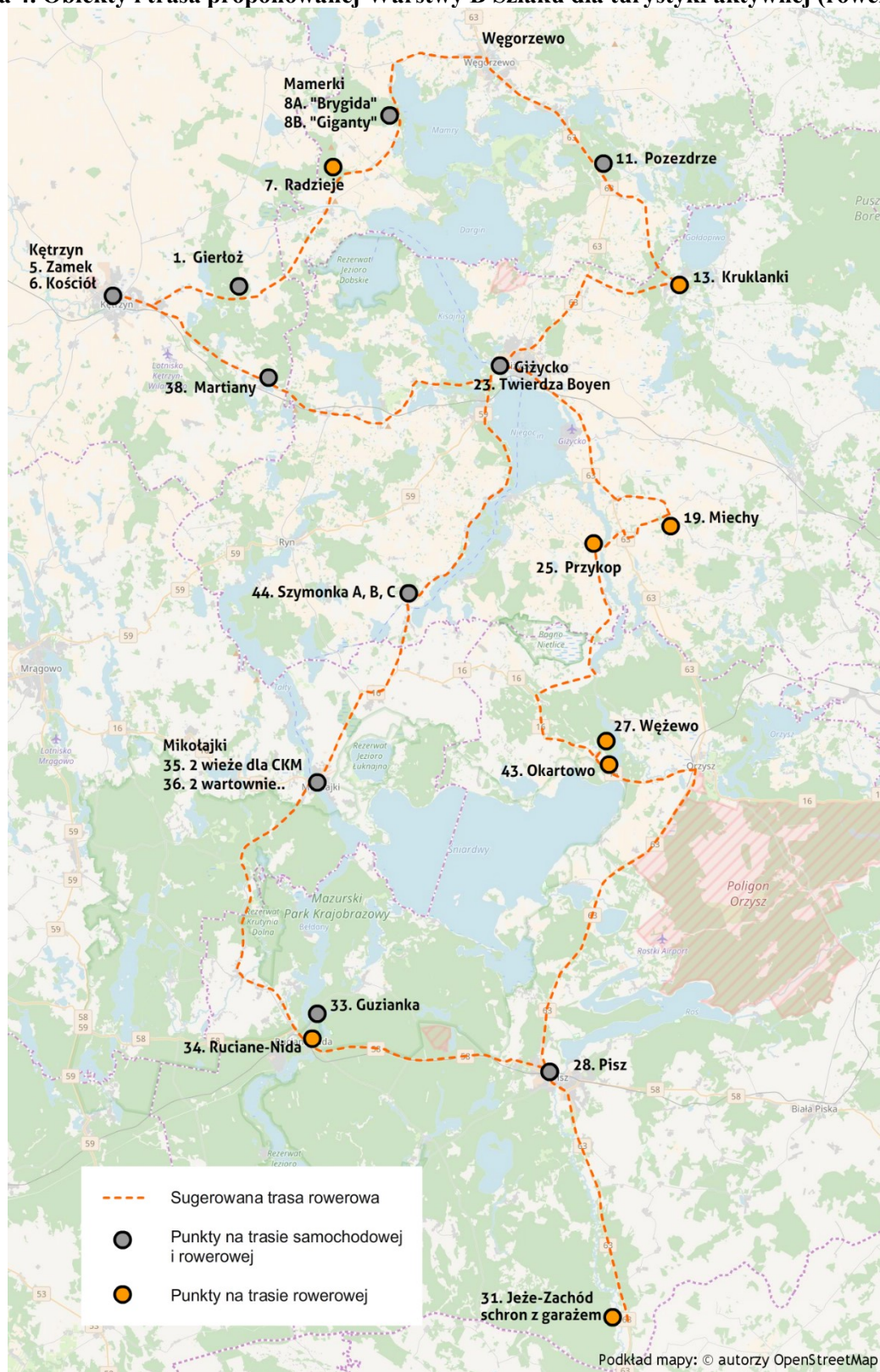
6.2.2.2. Warstwa B – poszerzona propozycja dla turystów aktywnych (rowerowych).

Ta warstwa Szlaku Fortyfikacji Mazurskich obejmowałaby całą wyżej opisaną warstwę A oraz dodatkowo szereg obiektów z pierwotnej propozycji Szlaku i kilka dołączonych po przeprowadzeniu niniejszego badania. Podstawowym kryterium włączenia do tej warstwy Szlaku jest możliwość bezpiecznego, legalnego oraz bezproblemowego dojazdu rowerem do obiektu. Poza wspomnianymi wyżej (6.2.2.1) warstwę B tworzyłyby:

- obiekt w Kruklankach (z dojazdem lokalną trasą rowerową „żółtą”),
- obiekt w Okartowie (pod warunkiem oznaczenia trasy dojścia do niego i zabezpieczeniu oraz opisaniu obiektów *in situ*,
- schron typu B1-27 w Węzewie, obok którego przebiega lokalna trasa rowerowa „zielona”, pod warunkiem zabezpieczenia do zwiedzania i opisanie obiektu,
- bateria Szymonka - położona tuż przy drogach publicznych, pod warunkiem wyznaczenia ścieżek i wprowadzenia elementu interpretacji,
- schrony w Rucianem-Nidzie przy porcie i mostach (pod warunkiem wprowadzenia elementu interpretacji i uzgodnionej formy zagospodarowania przynajmniej jednego z nich wewnątrz,
- schron piechoty z garażem w Jeżach-Wolisku (KAO 29),
- zespół „Wendula” koło Radziejów, po oznaczeniu dojazdu i zagospodarowaniu przynajmniej jednego z obiektów,
- schrony w Przykopic koło Miłek lub jeden z nich, po oznaczeniu ścieżki dojścia z drogi publicznej i wprowadzeniu warstwy interpretacyjnej,
- obiekt w Miechach, po wyznaczeniu i oznaczeniu wygodnej trasy rowerowej z Miłek lub Giżycka, wyznaczeniu i oznaczeniu ścieżki z drogi do obiektu i wprowadzeniu warstwy interpretacyjnej *in situ*,
- wieże ckm w Mikołajkach (po oznaczeniu dojścia od trasy i wprowadzeniu elementu interpretacji, a najlepiej jakiejś formy zagospodarowania turystycznego,
- ewentualnie zespół umocnień przy moście kolejowym tamże - przy oznaczeniu legalnej drogi dojścia do nich, zabezpieczeniu obiektów oraz wprowadzeniu warstwy interpretacyjnej,

Rycina 4 ukazuje obiekty i trasy proponowanej Warstwy B Szlaku Fortyfikacji Mazurskich, przeznaczonej dla uczestników turystyki aktywnej (rowerowej), którą można by operacyjnie i marketingowo nazywać także Rowerowym Szlakiem Fortyfikacji Mazurskich. Jak widać, trasy tworzą dwie dość wyraźne pętle, które mogą być traktowane jak dwie części oferty i stać się podstawą do formowania dwóch grup pakietów dla użytkowników tej warstwy Szlaku.

Rycina 4. Obiekty i trasa proponowanej Warstwy B Szlaku dla turystyki aktywnej (rowerowej)

Do rozważenia, ale tylko pod warunkiem wybudowania fragmentu drogi rowerowej (a), względnie zamknięcia pętli tras rowerowych (b) byłoby włączenie do tej warstwy jeszcze dwóch dobrze zachowanych i ciekawych obiektów:

- Punkt Oporu Lisi Ogon, pod warunkiem wytyczenia i oznaczenia lokalnej drogi rowerowej od trasy Szlaku do tego miejsca i wprowadzenia elementu interpretacji *in situ*, względnie jakiejś formy zagospodarowania turystycznego,

- b) schrony w Kamionkach, pod warunkiem wytyczenia i oznaczenia drogi rowerowej od Giżycka do tego miejsca i wprowadzenia elementu interpretacji *in situ*, względnie jakiejś formy zagospodarowania turystycznego ORAZ zamknięcia pętli rowerowej do innego miejsca na trasie rowerowej Warstwy B Szlaku.

W takiej sytuacji struktura przestrzenna tras i lista obiektów Warstwy B Szlaku wyglądałaby jak na **Rycinie 5**.

Rycina 5. Schemat Warstwy B Szlaku z obiektami w Kamionkach i PO Lisi Ogon

Do części tych obiektów prowadzi aktualna trasa samochodowa SFM. Jednak, jeśli są one aktualnie położone z dala od tej oznaczonej drogi samochodowej, względnie trasa od drogi do miejsca ich lokalizacji nie posiada oznaczeń, powinny zostać oznaczone trasy (odnogi) rowerowe, względnie (tam, gdzie przebiegają już obok nich lokalne trasy, np. w Wężewie i Kruklankach) te trasy powinny zostać dodatkowo oznaczone własnymi oznaczeniami Szlaku (por. niżej „doznaczenie”). Docelowo jednak SFM powinien uzyskać własną pełną trasę rowerową jako alternatywną trasę Szlaku dla turystów aktywnych. Ta trasa powinna przebiegać już istniejącymi odcinkami dróg rowerowych łączących miejscowości z obiektami warstw A i B, a zatem w miarę możliwości nie być identyczna z przebiegiem dróg publicznych tworzących trasę Warstwy A Szlaku (ze względu na ruch pojazdów samochodowych i wynikający stąd dyskomfort oraz ryzyko dla rowerzystów). Jednak jej wyznaczenie w ciągu tych dróg powinno być dopuszczalne odcinkowo na drogach powiatowych, a warunkowo i tymczasowo także na wojewódzkich (ale na pewno nie na odcinkach dróg krajowych) tylko tak długo, jak długo na danym odcinku nie istnieje alternatywna trasa dla rowerów ani nie można takiej poprowadzić. Ponadto trasa rowerowa Szlaku powinna obejmować wszystkie dojazdy do obiektów rozproszonych poza miejscowościami z Warstwy B oraz przeznaczone dla rowerzystów miejskie odcinki dojazdowe z trasy Szlaku do obiektów z Warstw A i B. Tam, gdzie lokalne trasy rowerowe lub odcinki innych (także tematycznych) istniejących już szlaków rowerowych pokrywają się z trasami między obiektami Warstw A i B względnie z niezbędnymi odnogami od trasy głównej do poszczególnych obiektów SFM, należy zabiegać o „doznaczenie” tras jednolitym oznakowaniem trasy rowerowej SFM i tym samym tworzyć odcinki, które stopniowo będą domykane kolejnymi oznaczonymi odcinkami tej trasy Szlaku. Punktem wyjścia powinno być przeprowadzone natychmiast po ustaleniu listy obiektów Warstw A i B Szlaku zaplanowanie i wyznaczenie przebiegu pełnej trasy i wszystkich miejscowych odnóg oraz odcinków z uwzględnieniem istniejących tras rowerowych, co powinno się odbyć we współpracy z przedstawicielami samorządów oraz opiekunami istniejących szlaków i tras rowerowych (w tym przede wszystkim z Oddziałem Wielkich Jezior Mazurskich PTTK, aktywnie realizującym znakarstwo tras). Rozsądnym rozwiązaniem na etapie przejściowym, kiedy nie istnieje jeszcze pełna oznaczona Trasa Rowerowa SFM, powinno być stworzenie na podstawie tych ustaleń 1) aplikacji turystycznej dla turystów rowerowych, obejmującej WSZYSTKIE odcinki tras rowerowych łączących obiekty Warstw A i B Szlaku oraz tymczasowo proponowane odcinki dróg publicznych, a także 2) odrębnej strony www na witrynie SFM z aktualizowaną mapą wszystkich odcinków, ich opisem interpretacyjnym i funkcjonalnym obejmującym sposób dojazdu, zestawiającym istniejącą infrastrukturę rowerową (wiaty, stojaki rowerowe, miejsca odpoczynku, usługi w pobliżu, kontakt do lokalnego opiekuna serwisowego (por. niżej) oraz elektroniczny przewodnik dla turystów rowerowych, możliwy do odczytania online lub pobrania np. w formacie PDF. Zarówno aplikacja, jak strona www Trasy Rowerowej SFM powinny być na bieżąco aktualizowane w miarę pojawiania się nowych tras i odcinków, zmian przebiegu odcinków, pojawiania się nowych elementów infrastruktury, zmian warunków świadczonych usług itd.

Istotnym elementem alternatywnej warstwy rowerowej SFM powinno być jej powiązanie z **systemem opieki serwisowej** nad użytkownikami. W przestrzeni SFM funkcjonuje bardzo wiele wypożyczalni rowerowych, w tym mobilne. Należy, zatem podjąć współpracę z tymi, które zapewniają nie tylko wypożyczenie roweru, ale również serwis rowerowy, wspólnie z nimi dokonać podziału przestrzeni Szlaku z jednoczesnym objęciem opieką każdej z części przez jedną ze współpracujących wypożyczalni. Zadania takiego opiekuna (w trybie odpłatnym) obejmowałyby: 1) wypożyczanie rowerów we wskazanych punktach odcinka objętego opieką, optymalnie z dostawą w pobliżu obiektów Warstwy A i wybranych obiektów Warstwy B Szlaku, 2) odbiór roweru w tych samych miejscach oraz przynajmniej jednym innym (a lepiej kilku) miejscach w pobliżu obiektów Warstwy A i/lub warstwy B, względnie w wyznaczonych punktach współpracujących (u zarządców

wybranych obiektów Szlaku, w gospodarstwie, sklepie itd.), 3) zagwarantowanie naprawy roweru w punkcie świadczenia usług lub z dojazdem do turysty na wezwanie (płatnym).

Formą opisów interpretacyjnych poszczególnych obiektów Szlaku Warstwy B, umieszczonych wewnątrz lub obok obiektów powinny być (podobnie jak w przypadku Warstwy A tam, gdzie nie ma własnych wystaw) jednolite tablice informacyjne z pełnym opisem, planem i fotografiami, z tekstem ujętym przynajmniej w dwóch wersjach językowych (polskiej i angielskiej). Dodatkowo jako formę opisu poszczególnych obiektów można wprowadzić także kody QR z tą samą lub rozszerzoną treścią informacji i interpretacji, jednak pod warunkiem, że na miejscu jest zagwarantowany stały dostęp do sieci www (zasięg nadajników). Docelowo przy każdym z obiektów Warstwy A i B Szlaku powinny znajdować się obiekty infrastruktury, w wersji minimalnej: stojaki dla rowerów z zabezpieczeniami oraz ławki z zadaszeniem, a docelowej: punkt czerpania wody pitnej oraz toaleta. Te ostatnie można również wyznaczyć u lokalnego partnera Szlaku, np. w pobliskim gospodarstwie agroturystycznym lub sklepie.

Oferta Warstwy B Szlaku może zostać poważnie rozbudowana o ofertę kombinowaną, opartą na jej powiązaniu z siecią połączeń turystycznych białej floty i jej rejsów po Jeziorach Mazurskich (por. Rozdz. 6.6).

Opiekę nad funkcjonowaniem Warstwy B powinien objąć Koordynator Szlaku (w odniesieniu do oznaczenia jej odcinków, stworzenia i aktualizacji aplikacji turystycznej oraz strony www, przygotowania i aktualizowania przewodnika), koordynatorzy odcinkowi Szlaku (por. Rozdz. 6.3.5) w porozumieniu z partnerskimi wypożyczalnią (w odniesieniu do informacji i dystrybucji materiałów, pośrednictwa usług *in situ* na prośbę turysty, monitoringu stanu oznaczeń i infrastruktury rowerowej przy obiektach) oraz sami właściciele wypożyczalni na odcinkach, którym się opiekują (w odniesieniu do świadczenia usług).

Pełna i w pełni opłacalna usługa turystyczna obejmuje zakwaterowanie i wyżywienie. Dlatego już na etapie budowania Warstwy B Szlaku można włączyć do tego przedsięwzięcia sieć lokalnych gestorów tych usług. Może to się dokonać za pomocą stworzenia lokalnych pakietów turystycznych dla turystów rowerowych, obejmujących (opcjonalnie, do wyboru turysty) obok wstępu do obiektów Warstwy A usługi wypożyczenia roweru, moduły noclegu w jednym lub kilku miejscowych gospodarstwach agroturystycznych, pensjonatach lub nawet hotelach i np. kupon rabatowy na posiłki we współpracujących restauracjach i innych lokalach gastronomicznych.

System lojalnościowy Warstwy B. Inną opcją integracji usług w ramach Warstwy B Szlaku (mocniej zachęcającą do jej systematycznego zwiedzania) jest stworzenie dla całego Szlaku systemu lojalnościowego w postaci Rowerowego Paszportu (karty itd. - nazwa robocza) Szlaku Fortyfikacji Mazurskich. Taki paszport w formie numerowanej książeczki z danymi właściciela zawierałby krótkie opisy wszystkich obiektów Warstw A i B Szlaku, miejsca na potwierdzenia pobytów w nich, zestawienie wszystkich współpracujących wypożyczalni – partnerów serwisowych, oraz opis i możliwość (login) rejestracji właściciela jako użytkownika pakietów, a także uprawniałby do rabatów o określonej wysokości od cen wszystkich imiennie wymienionych współpracujących usługodawców (np. 10% na usługi gastronomiczne, 15% noclegowe itd.), i byłby przez nich honorowany za okazaniem dokumentu. Paszport (karta) powinien być za symboliczną opłatą (pokrywającą koszty jego wytworzenia względnie również minimalny zysk dystrybuującego podmiotu) dostępny w każdym obiekcie Szlaku Warstwy A i w obiektach Warstwy B posiadających własną obsługę, w każdej współpracującej wypożyczalni, w lokalnych punktach Informacji Turystycznej, u Koordynatora Szlaku i koordynatorów odcinkowych, ewentualnie w lokalnych organizacjach turystycznych nawet obiektach noclegowych. Integralnym elementem paszportu powinna być podstrona na stronie www Rowerowego SFM podająca aktualizowane informacje dla uczestników projektu, w tym adresy do wszystkich partnerów, ceny ich usług, ale również miejsca i czas odbywania się eventów i mikroeventów na Szlaku w danym miesiącu lub w całym sezonie. Strona powinna

mieć funkcjonalności interaktywne, umożliwiające m.in. wpisywanie bytności uczestników w poszczególnych obiektach, których dokonywaliby (pod ich nazwiskami lub numerami paszportów, kart itd.) koordynatorzy odcinkowi lub opiekunowie obiektów na podstawie poświadczeń pobytu u nich albo innych form weryfikacji (np., przesłane im zdjęcie uczestnika przy obiekcie). Osoba, która ukończyła zwiedzanie Szlaku względnie odwiedziła określoną w regulaminie liczbę obiektów mogłaby otrzymać atrakcyjny certyfikat przesyłany jej w formie elektronicznej do wydruku. Można również rozważyć wprowadzenie dla uczestników konkursu online (wymagającego wykazania się wiedzą o fortyfikacjach mazurskich, ich historii a nawet o regionie) lub losowania nagród spośród tych uczestników, którzy uzyskali certyfikat, jeśli paszport przewidywałby taką formę motywacji. Opiekunem projektu i strony, a także systemu rabatowego mógłby być - w zależności od ustaleń i decyzji interesariuszy - Koordynator Szlaku, jeden z koordynatorów odcinkowych lub jeden z partnerów Szlaku najbardziej zainteresowanych (np. właściciel wypożyczalni mobilnej). Alternatywą dla paszportu Rowerowego może być aplikacja wyposażona we wszystkie jego elementy (por. Rozdz. 8).

Rowerowy Szlak Fortyfikacji Mazurskich powinien posiadać swój doroczny event tematyczny, który – co oczywiste – musi zawierać wyprawę rowerową w powiązaniu z eksploracją walorów Szlaku. Nie ma potrzeby wprowadzać zupełnie nowej imprezy, ponieważ od pewnego czasu, dzięki aktywności niektórych interesariuszy (por. WE 1) organizuje się już kilkudniowy Rajd Rowerowy Mazurskie Fortyfikacje, obejmujący specjalnie przygotowywany program o charakterze interpretacyjnym i przeżyciowym, a także usługi. Ten rajd powinien być propagowany w ramach Trasy Rowerowej Szlaku i stać się jej integralnym członem, a udział w nim być proponowany wszystkim zainteresowanym, organizacjom zrzeszającym rowerzystów z całej Polski, ich grupom społecznościowym, osobom, które kiedykolwiek korzystały z usług na trasie rowerowej Szlaku, a przede wszystkim zarejestrowanym posiadaczom paszportu rowerowego lub aplikacji dla turystów rowerowych, kiedy taki system zostanie stworzony. Z kolei w ramach uczestników Rajdu powinien być propagowany wspomniany Paszport lub aplikacja, zapewniające im dostęp do rabatowanych usług również podczas indywidualnych wyjazdów.

6.2.2.3. Warstwa C – propozycja Szlaku dla miłośników turystyki eksplorerskiej.

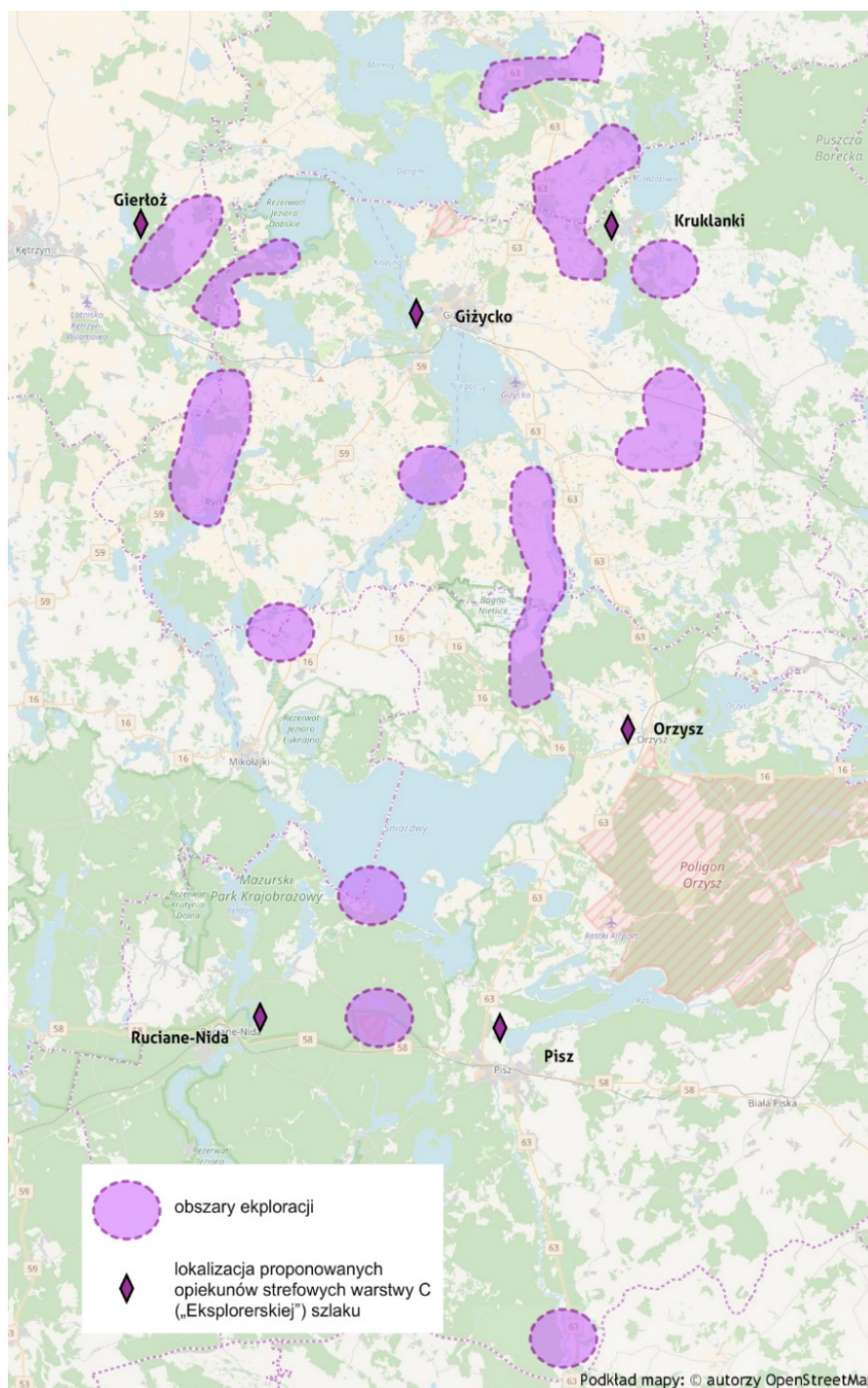
Jej obiektami mogą być nie tylko wszystkie pozostałe zaliczane aktualnie do obiektów Szlaku (po odcięciu odnogi gołdapskiej), w tym Wyspa Czarci Ostrów, zespoły schronów leśnych w okolicach Jeży i Cierzpięt, schron w Przerwankach, schrony w Wilkasach, schron w Szerokim Borze. Na zasadach opisanych dla eksploatacji w ramach tej warstwy do Szlaku można dołączyć wszystkie pozostałe umocnienia znajdujące się w jego przestrzeni (czyli na obszarze wszystkich gmin posiadających jego obiekty) w tym schrony i inne umocnienia leśne i rozproszone w terenie otwartym, które dotychczas (ze względu na trudności z dojazdem drogowym, stan zniszczenia lub poziom dewastacji) nie były opisywane jako obiekty Szlaku i dlatego nie zostały włączone do niniejszego badania, a dostęp, do których nie jest wprost zakazany np. z powodu aktualnego objęcia ich tajemnicą wojskową względnie inwestycjami leśnymi. W tej grupie mogą znaleźć się wszystkie schrony i pozostałości wysadzonych schronów w Wężewie oraz wzdłuż Jeziora Tyrkło aż po Cierzpięty oraz Jeziora Buwełno (wokół Marcinowej Woli), schrony i ich reliktów wokół miejscowości Siedliska w gminie Wydmyny, w gminie wiejskiej Giżycko (m.in. koło Spytkowa), w gminie Ryn w okolicy Wejdyk, w gminie Kętrzyn w okolicach Martian i Osewa i inne. Można także rozważyć włączenie do tej warstwy innych śladów walk z okresu I i II wojny światowej, choć ze względu na to, że część z nich jest objęta własnym systemem eksploatacji w postaci Szlaku Frontu Wschodniego I WŚ należałoby ograniczyć się do takich, które posiadają charakter miejsc ufortyfikowanych, a nie na przykład miejsc pamięci poległych.

Ta warstwa Szlaku ma być adresowana do grupy turystów preferujących samodzielną eksplorację, zatem poszukiwanie i odkrywanie. Odpowiednio do tego, obiekty tej warstwy ani drogi prowadzące do nich nie powinny być oznaczone w terenie ani dokładnie lokalizowane

na udostępnionych przewodnikach i mapach Szlaku Fortyfikacji Mazurskich. Powinien je natomiast objąć system opisów ogólnych (ukazujących ich przeznaczenie, typ rozplanowania i budowy, przydatność bojową i losy podczas kampanii wojennych), ewentualnie zdjęcia ukazujące ich wnętrza (ale już nie otoczenie) bez wskazywania szczegółowych lokalizacji. Główną formą zapewnienia ich eksploatacji turystycznej powinno być natomiast objęcie ich w całości przedsięwzięciami tzw. geocatchingu.

Rejony koncentracji obiektów warstwy C Szlaku i proponowanej lokalizacji dla ich opiekunów prezentuje poniższa **Rycina 6**.

Rycina 6. Proponowana Warstwa C („Eksplorerska”) Szlaku Fortyfikacji Mazurskich

Opr. A. Mikos v. Rohrscheidt i O. Artyschuk na podstawie Inf. S., AS oraz rozpoznania lokalizacji historycznych obiektów fortyfikacyjnych [Rużewicz 2006 i in.]. Mapa nie lokalizuje obiektów, lecz wskazuje obszary ich dużej koncentracji.

Wykorzystanie serwisu Geocaching lub Opencaching dla organizacji i eksploracji Warstwy C Szlaku. Geocaching to rodzaj gry terenowej o charakterze eksploracyjnym, która wykorzystuje elektroniczne systemy lokalizacji (jak GPS). Podstawą gry jest zakładanie i funkcjonowanie skrytek (skrzynek, keszy) w atrakcyjnych turystycznie miejscach (obiektach lub w terenie otwartym), których następnie poszukują i odkrywają je uczestnicy gry. Same skrytki są ukrywane przed osobami postronnymi, jednak ich odnalezienie nie jest szczególnie trudne dla uczestników gry, ponieważ ich współrzędne są im udostępniane przez specjalne serwisy internetowe, na których się oni rejestrują [Samołyk 2013, s. 22]. Skrytki są różnych typów i mają różne rozmiary (odpowiednie do możliwości ich ukrycia w danym miejscu). Najpowszechniej występują: skrytka tradycyjna, skrytka multicache, skrytka-quiz, skrytka-wydarzenie, skrytka mobilna, tzw. own cache, skrytka wirtualna, rzadziej skrytka webcam. Szerzej opisuje skrytki w cytowanym opracowaniu Marcin Samołyk, którego tekst może być pomocny w ustanowieniu systemu geocachingu dla Szlaku i w szkoleniach dla jego opiekunów [por. Samołyk 2013, s. 22-25].

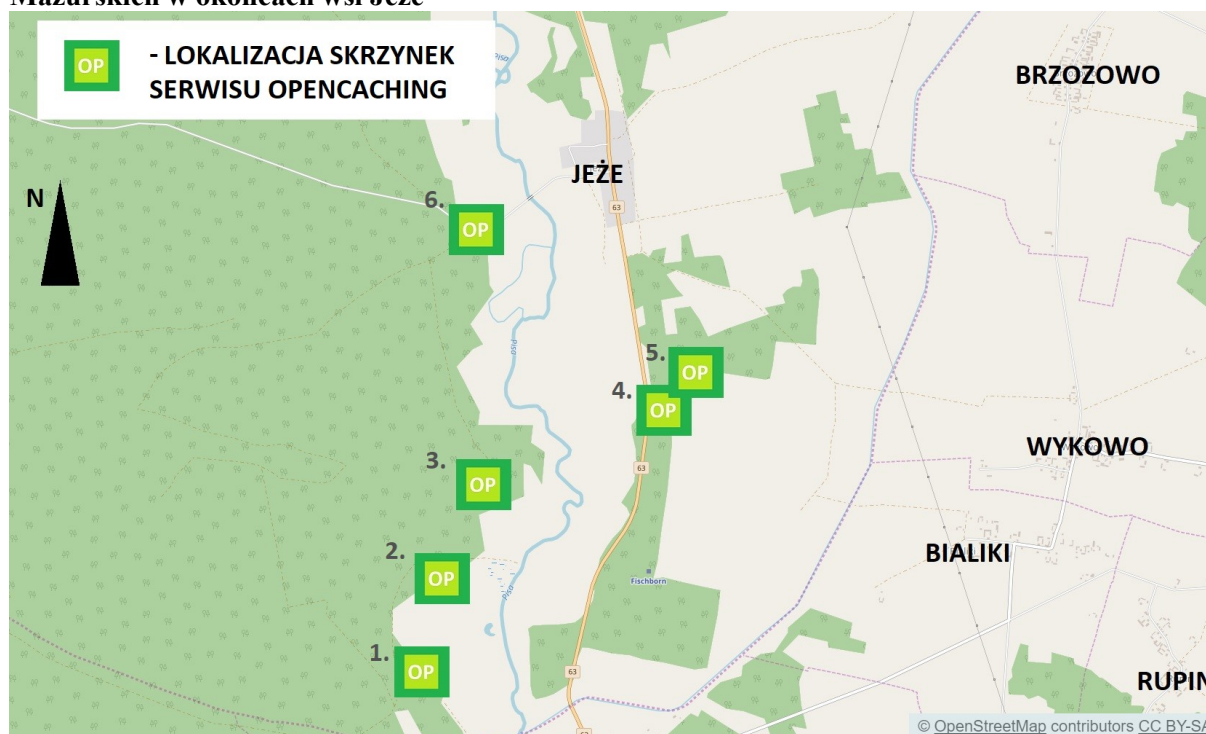
Na terenie Polski działają dwa serwisy geocachingowe: światowy lider, czyli międzynarodowy serwis Geocaching [Geocaching 2018 [www](http://www.geocaching.com)] posiadający w Polsce tysiące skrytek oraz równie dobrze rozbudowany krajowy serwis Opencaching [Opencaching 2018 [www](http://www.opencaching.pl)], który w grudniu 2017 posiadał ich w kraju ok. 54 tysięcy. W obu serwisach założenie skrytki wymaga uzyskania zgody od właściciela terenu na jej umieszczenie, a przed jej opublikowaniem (czyli udostępnieniem do wykorzystania) jest ona weryfikowana przez tzw. recenzenta, który sprawdza m.in. bezpieczeństwo jej użytkowania. Każda skrytka zawiera tzw. dziennik (ang. logbook) w postaci notesu lub kartki, na której dzięki kolejnym wpisom znalazców (z ich nickami i datami) powstaje historia odnalezień. Dodatkowym wyposażeniem są tzw. skarby, drobne przedmioty przeznaczone na wymianę lub do wzięcia przez odkrywcę (jako nagroda, skarb, trofeum). Niektóre skrytki zawierają również certyfikaty (np. dla pierwszego odkrywcy). Oprócz wpisania w dzienniku każdy znalazca dokonuje również wpisu w dzienniku internetowym serwisu, dzięki czemu opiekun skrytki i pozostali uczestnicy gry są informowani o tym fakcie [Samołyk 2013, s. 19]. Osoba zakładająca skrytkę (właściciel, opiekun) umieszcza jej opis w serwisie, dokonuje koniecznych czynności zapewniających jej eksploatację (m.in. wymiany wypełnionego dziennika). Fenomen geocachingu jest bardzo popularny, na świecie istnieją miliony skrytek, przy czym przeciętnie każdego dnia powstaje ponad 300 (!) nowych [Samołyk 2013, s. 18]. Warto zauważyć, że ich właściciele czy opiekunowie zakładając je, często kierują się tzw. tematami przewodnimi, dzięki czemu eksploratorzy mogą w ramach ich poszukiwania odwiedzać (i zwiedzać) obiekty, które ich interesują. Każda skrytka posiada swoje współrzędne w systemie lokalizacji (w Opencachingu jest to system WGS-84). Serwisy wymagają również określenia stopnia trudności związanego z lokalizacją, przez co nie tylko informuje się eksploratorów o łatwości jej znalezienia na miejscu, ale jednocześnie daje im się wskazówki, co do warunków dotarcia na miejsce, które mogą np. wymagać umiejętności orientacji terenowej, dobrej kondycji fizycznej, a nawet użycia specjalistycznego sprzętu. Powiązane ze sobą skrytki mogą tworzyć lokalne systemy, tzw. **geościeżki**. Te występują m.in. w postaci geo-szkieletu (gdy układ skrytek tworzy określony kształt przestrzenny), ścieżki tematycznej (gdy obiekty i miejsca ze skrytkami mają wspólne odniesienie np. historyczne, biograficzne, podobne przeznaczenie itd., ścieżki krajoznawcze (obejmujące ważniejsze walory okolicy) czy przyrodnicze. Niektóre geościeżki są „punktowane”, to znaczy za określoną liczbę odnalezionych skrytek uczestnik gry zdobywa w serwisie punkty.

Przy niektórych obiektach Szlaku Fortyfikacji Mazurskich zlokalizowane są skrzynki serwisu Opencaching.pl (por. Dokument DC) przy innych – Geocaching. W dużej części nawiązują one bezpośrednio do profilu tych obiektów. W wykazie dołączonym do Raportu (DC) zamieszczono lokalizację tych skrytek oraz szeregu innych, niezwiązanych tematycznie profilem Szlaku, ale znajdujących się w bezpośrednim sąsiedztwie jego obiektów, co motywuje

poszukiwaczy do ich zwiedzania „przy okazji” jak w wypadku zniszczonego mostu w Krukłankach czy Wyspy Czarci Ostrów. Dużą liczbą skrytek tematycznych (dotyczących obiektów militarnych) wyróżniają się dwie lokalizacje: okolice wsi Jeże (6 skrytek – por. Ryc. 7) i obszar miasta Pisz (trzy skrytki). Z kolei trzy skrytki znajdują się na terenie dawnych zamków będących obiektami Szlaku (w Węgorzewie, Kętrzynie i Giżycku) i są jednocześnie częścią geościeżki „Zamki w Polsce”.

Skrzynki Geocachingu i Opencachingu są zlokalizowane również na terenach miejskich, co oznacza, że turystykę eksplorerską można uprawiać także w obiektach warstwy A i B Szlaku Fortyfikacji Mazurskich. Przykładem obecności skrzynek na terenie obiektów warstw A i B może być plan fragmentu miasta Giżycka z naniesionymi pozycjami skrzynek Opencachingu (Ryc. 8)

Rycina 7. Lokalizacja skrzynek serwisu Opencaching związanych z tematyką Szlaku Fortyfikacji Mazurskich w okolicach wsi Jeże

Legenda: 1 - Regelbau 501 Bauwerk 269, 2 - Regelbau 112b Bauwerk 270, 3 - Regelbau 501 Bauwerk 271, 4 - Schron w Dłutowie, 5 - Regelbau 113d Bauwerk 2, 6 - Regelbau 504, Jeże Zachód

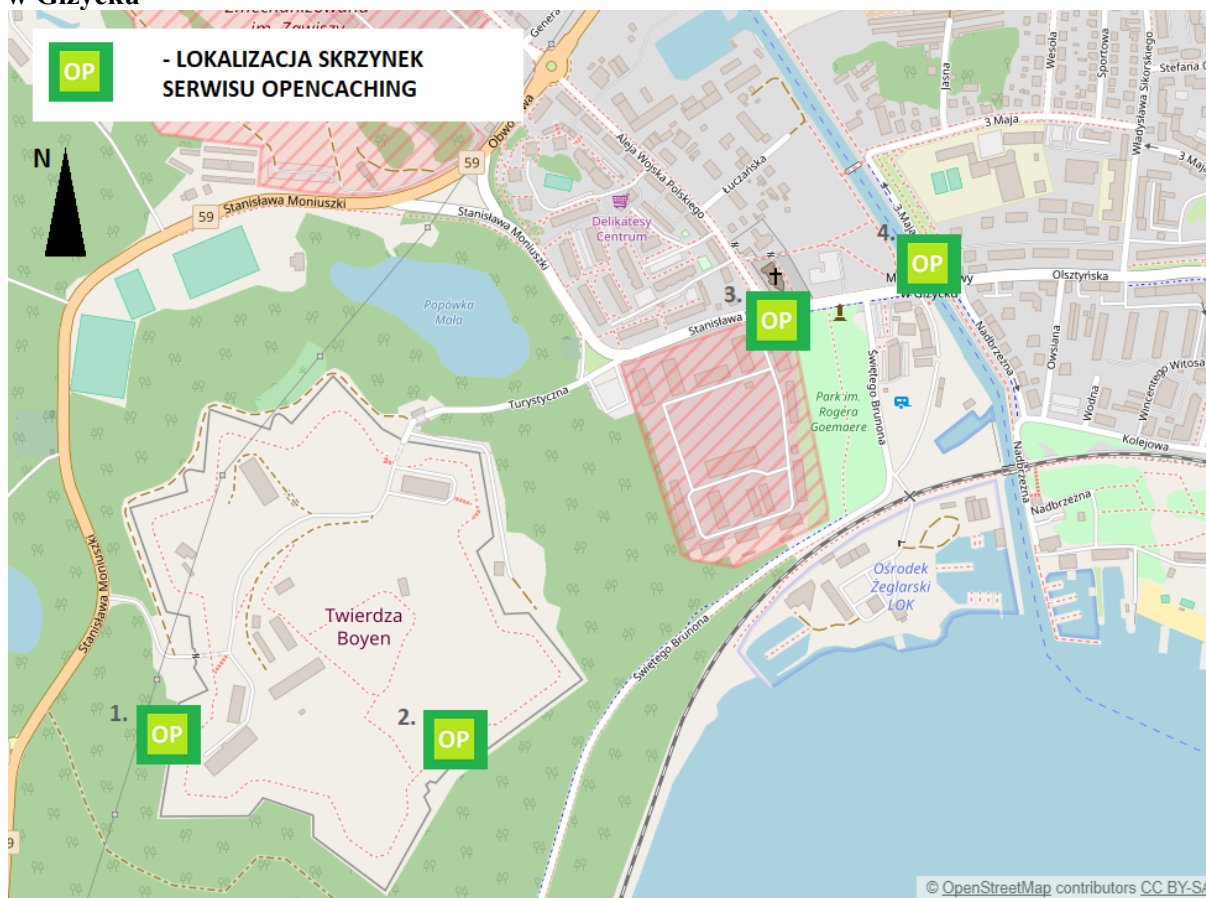
Opracowanie: Mariusz Bąk

W przypadku Szlaku Fortyfikacji Mazurskich integracja i wykorzystanie systemów Geocachingu lub Opencachingu powinny polegać na: 1) wyborze jednego z systemów dla zapewnienia jednolitości, 2) podziale przestrzeni Szlaku na strefy objęte opieką koordynatorów odcinkowych Szlaku, lokalnych koordynatorów Warstwy C względnie strefowych opiekunów skrytek 3) zarejestrowaniu tych opiekunów jako uczestników wybranego systemu, 4) nawiązaniu współpracy z właścicielami istniejących skrytek, ustalenie warunków ich włączenia do eksploracji Szlaku (które może być dodatkową opcją dla danej skrytki) oraz dostarczania im skarbów i pobierania logowań uczestników oraz 5) założenie we współpracy z nimi lub samodzielnie nowych skrytek w obiektach Warstwy C, w których dotąd takie nie funkcjonują lub w ich bezpośrednim otoczeniu i umieszczenie w nich skarbów. Żeby zapewnić eksplorację systemową, niezbędną dla zaistnienia Warstwy C Szlaku, poszczególne „skarby” powinny: 1) posiadać formę identyfikującą je, jako przedmioty powiązane z SFM i stanowiące element jego warstwy eksploracyjnej, 2) stanowić jednolity zestaw, motywujący do ich kolekcjonowania, 3) być dostępne dla odbioru, a nie wymiany (co stwarza możliwość zebrania

ich jako kolekcji). Natomiast wszystkie skrytki umieszczone przy obiektach powinny

- 4) posiadać możliwości zapisu i odczytania obecności każdego odkrywcy/znalazcy oraz
- 5) pozostawać pod stałą opieką.

Rycina 8. Lokalizacja skrzynek serwisu Opencaching związanych z tematyką SFM w Giżycku

Legenda: 1 - Twierdza Boyen (Brama Kętrzyńska), 2 - Twierdza Boyen (Brama Wodna), 3 – dawny zamek krzyżacki, 4 - Most obrotowy

Opracowanie: Mariusz Bąk

Oto szczegółowe propozycje dotyczące organizacji **systemu eksplorerskiego Warstwy C**. Zestaw skarbów powinien być opracowany w jednolitej, estetycznej a jednocześnie trwałej formie np. metalowych lub drewnianych krążków z nazwą lub numerem każdego obiektu i w liczbie umożliwiającej eksploatację przynajmniej przez pełny sezon turystyczny. Dzięki temu ich zebranie stworzy estetyczną kolekcję, którą znalazca będzie mógł uporządkować i przechowywać w formie wskazującej na ich wzajemne powiązania. Możliwość odbierania skarbów (wynikająca z zasady kolekcjonowania) pociąga za sobą konieczność ich regularnego uzupełniania w każdej skrytce, czyli w każdym obiekcie Warstwy C. To z kolei oznacza 1) potrzebę wytwarzania kolejnych serii skarbów, co musiałby zagwarantować Koordynator Szlaku lub jeden z koordynatorów albo partnerów zajmujący się obsługą Warstwy C, 2) opieki nad każdą skrytką realizowanej przez koordynatora odcinkowego albo (co bardziej praktyczne) przez współpracujących z nim lokalnych partnerów mieszkających lub prowadzących działalność najbliżej danego obiektu, wreszcie – 3) konieczność sprawnej dystrybucji skarbów i zbierania wyników logowania odkrywców, co można zrealizować w regularnym kontakcie między koordynatorami odcinkowymi a opiekunami obiektów (skrytek). Z drugiej strony system zapisywania bytności poszczególnych odkrywców przy skrytkach (a zatem w obiektach Warstwy C) powinien być opracowany w taki sposób,

by zapewnić ich efektywność (nieginięcie) oraz możliwość łatwego przeniesienia do bazy danych Szlaku. W tym kontekście pomocne jest wykorzystanie systemu zapisywania geolokalizacji odkrywcy z pomocą smartfona i jakaś forma jego wpisywania na interaktywną stronę (aplikację) Warstwy C Szlaku, która byłaby bezpośrednim dowodem faktu i czasu jego obecności na danym miejscu, a nawet - w przypadku konsekwentnego monitorowania zapisów - wskaźnikiem potrzeby wymiany czy uzupełnienia skarbów, co zwalniałoby opiekuna skrytki z potrzeby dalszego raportowania. Jednocześnie musi ona jednak zawierać zabezpieczenia przed publikowaniem dokładnych danych geolokalizacyjnych obiektów (lub wówczas należy skrytki lokować w pewnej od nich odległości) tak, by nie zdradzić publicznie lokalizacji samych obiektów Szlaku, co zepsułoby zabawę kolejnym grupom uczestników. Alternatywną formą zapisu powinien być zeszyt logowania lub inna forma wpisu w samej skrytce, którą posługiwaliby się odkrywcy nieposiadający mobilnych urządzeń względnie z różnych powodów niechcący ujawniać swojej momentalnej lokalizacji. Przy lokalizacji skrytek i dystrybucji skarbów oraz rozwiązaniach dla zapisów obecności warto również pamiętać, by skrytki i skarby zostały w miarę dobrze ukryte przed miejscowymi wandalami. Może to być zrealizowane na przykład za pomocą wskazówek ogólnych dotyczących sposobu ich ukrywania, dostępnych na stronie Warstwy C Szlaku. Zwykle przedstawiciele miejscowego marginesu lub ludzie złej woli nie mają motywacji, by odszukiwać i rozczytywać się w podobnych wskazówkach i w ogóle uczestniczyć w przedsięwzięciach z nurtu geocachingu. Jeśli jednak niektórzy z nich zaczną to robić, to należy mieć nadzieję, że także oni – zaciekawieni takimi działaniami - zmienią swój stosunek do turystyki odkrywczej i zaczną szanować oraz respektować jej zasady. Warstwie C powinna towarzyszyć strona www na witrynie Szlaku, gdzie 1) zamieszczony byłby wspomniany ogólny opis typów i lokalizacji jej obiektów, 2) podane szczegółowe zasady uczestnictwa w systemie eksploracji Szlaku i poszczególnych miejsc, 3) zaprezentowane poszczególne skarby i w całości ich kolekcja. Na stronie powinna 1) istnieć możliwość rejestracji i logowania osób, które chcą uczestniczyć w systemowej eksploracji Szlaku 2) możliwość kontrolowanej wymiany doświadczeń między nimi w postaci np. forum społecznościowego, 3) możliwość dokumentacji osiągnięć poszczególnych uczestników zarejestrowanych w systemie, których dokonywałby regularnie opiekun strony na podstawie dostarczonych mu weryfikacji ich pobytu w poszczególnych miejscach.

Atrakcyjnym dla przynajmniej części turystów w opisywanej grupie zainteresowanych tematyką militarną sposobem zmobilizowania ich do systematycznej eksploracji Warstwy C Szlaku byłoby wprowadzenie **systemu indywidualnych elektronicznych dokumentów** osobistych (z danymi wpisanymi przez zarejestrowanego uczestnika), nawiązujących w formie do dokumentów wojskowych, w których na podstawie logowania i zebrania skarbów, po osiągnięciu odpowiednich rezultatów (np. odwiedzenie 10, 15, 20, 30 itd.) obiektów otrzymywaliby oni odpowiednie „rangi” czy „stopnie” i byli uprawnieni do szerszej grupy działań, np. udzielania rad początkującym uczestnikom. Także w tej warstwie można rozważyć konkursy wiedzy (ich zaliczenie na odpowiednim poziomie mogłoby być warunkiem przejścia na kolejny poziom lub uzyskania „rangi”) względnie nagród losowanych dorocznie między uczestnikami, którzy osiągnęli odpowiednio określone wyniki. Również w przypadku Warstwy C zalecane byłoby zorganizowanie przynajmniej jednego tematycznego eventu „Złotu Odkrywców Fortyfikacji” (nazwa robocza) ze zmienną lokalizacją kolejno w miejscowościach leżących blisko dużej koncentracji obiektów tej warstwy (np. Krukłanki, Orzysz, Ryn, Martiany-Kętrzyn, Marcinowa Wola, Siedliska itd.). W dwu- lub trzydniowym programie takiego eventu znalazłby się na przykład: 1) rajd „gwiazdzisty” z określonych miejsc startu do stałych obiektów wiodący po trasie stworzonych na ten czas dodatkowo skrytek (niekoniecznie w komplecie zarejestrowanych w systemach geocachingu), których skarby (ciekawe opisy lub elementy kolekcjonerskie) składałyby się na kompozycję interpretacyjną lub hasło, 2) imprezę w miejscu docelowym z tematycznym programem a) integracyjnym i rozrywkowym

b) z elementem prezentacyjnym lub interpretacyjnym c) ze spotkaniem z tzw. „ciekawym człowiekiem” (np. ekspertem fortyfikacji lub kombatanem misji wojskowych) i d) konkurs względnie wręczenie nagród zwycięzcom rajdu lub odkrywcom, którzy osiągnęli pułap przewidziany w systemie eksploracji.

Całą sferze organizacji Warstwy C może i powinna towarzyszyć seria intensywnych zabiegów marketingowych: po pierwsze, by skorzystać z efektu pierwszeństwa (to byłoby pierwsze w skali kraju powiązanie szlaku kulturowego z ideą geocachingu), po drugie – by zapewnić jak najliczniejsze grono uczestników i zwolenników tego sposobu eksploatacji turystycznej dziedzictwa.

Potencjalnymi opiekunami odcinkowymi Warstwy C i organizatorami wędrownego eventu tematycznego w kolejnych latach mogliby być odcinkowi koordynatorzy Szlaku (por. 6.3.5) którzy już organizują terenową eksploatację dziedzictwa na swoim terenie, tacy jak Stowarzyszenie Piska Pozycja Ryglowa w Piszcu i okolicy czy Stowarzyszenie Nad Nidzkim w Rucianem-Nidzie (Guziance). Na niektórych odcinkach opiekę mogłyby przejąć również instytucje kultury zainteresowane ochroną i prezentacją dziedzictwa względnie aktywizacją wokół niego lokalnych społeczności, takie jak Muzeum w Orzyszu czy Gminny Ośrodek Kultury w Kruklankach. Funkcję tę mogłyby także podjąć niektóre nadleśnictwa doceniające znaczenie turystyki i prowadzące działania na rzecz jej organizacji i popularyzacji: w Srokwie i Piszcu, Borkach i Giżycku. Ostatecznie funkcję odcinkowego opiekuna Warstwy C mógłby przejąć gminny punkt Informacji Turystycznej współpracujący z Koordynatorem Szlaku.

Alternatywnym rozwiązaniem dla organizacji turystycznej eksploatacji Warstwy C, którego celem byłoby uporządkowanie lokalnych aktywności odkrywczych turystów i tym samym skłonienie ich do dłuższego pobytu w kolejnych miejscach Szlaku, mogłoby być odgórne i monitorowane zagospodarowanie obiektów rozproszonych w postaci stworzenia serii lokalnych tzw. **geościeżek tematycznych Szlaku**. Pierwszy krok takiego zabiegu polegałby na inwentaryzacji i lokalizacji istniejących skrytek w przestrzeni Szlaku (w czym pomocny będzie Załącznik GC do Raportu z audytu, zawierający takie zestawienie dla serwisu opencaching), usunięciu ze spisu tych niezwiązanych z tematyką militarną i wprowadzeniu dodatkowych skrytek w/przy aktualnych obiektach Szlaku lub umocnieniach dołączonych do Warstwy C. Drugi krok to podział skrytek (i obiektów) na niewielkie strefy, wyznaczenie dla każdej opiekuna oraz opracowanie logicznych (przestrzennie) sekwencji ich odkrywania (czyli właśnie ścieżek). Kolejny krok to opisanie tych ścieżek jako propozycji w wybranym serwisie (Geocaching lub Opencaching) z instrukcją ich poszukiwania. Zakładałaby ona zarejestrowanie się każdego eksploratora i jego poruszanie (z odbieraniem, skarbów i logowaniem w obiektach) w wyznaczonej kolejności. W lokalu opiekuna miejscowej geościeżki (położonym w pobliżu ostatniego obiektu) jej zdobywca, po udokumentowaniu odkrycia wszystkich składających się na nią skrytek (w postaci zaprezentowania pełnego zestawu skarbów z nich pochodzących) oprócz pozyskania tego zestawu do własnej kolekcji mógłby odebrać specjalny (imienny) certyfikat. Seria takich certyfikatów potwierdzałaby systematyczną eksplorację całej Warstwy C Szlaku. Dodatkową motywacją do takiego działania mogłoby być ufundowanie przez organizację Szlaku dla zdobywców CAŁEGO Szlaku (wszystkich geościeżek lub wszystkich obiektów Warstwy C) upominku w postaci np. przewodnika turystycznego, książki o tematyce historyczno-militarnej, zestawu map itd. i wręczenie go podczas dorocznego eventu lub przesłanie przez Koordynatora. Niezbędne dla realizacji takiego przedsięwzięcia jest naturalnie pozyskanie rzetelnych i wytrwałych opiekunów lokalnych geościeżek.

Potrzeba odrębnego monitoringu warstw Szlaku. Przy ostatecznym wyznaczaniu poszczególnych warstw Szlaku jego Koordynator (por. 6.3.5) przypisując do nich istniejące już nieliczne produkty (wycieczki, pakiety, eventy tematyczne, propozycje mikroeventów, opcje wykorzystania rejsów, proponowane w pakietach usługi noclegu, warunki wypożyczania rowerów itd.) względnie inspirując powstawanie nowych produktów tematycznych i lokalnych,

powinien od początku regularnie monitorować ruch turystów w poszczególnych obiektach Szlaku, poziom wykorzystania pakietów i frekwencję w ramach imprez. Na jego podstawie powinien określić proporcje turystów korzystających z poszczególnych warstw Szlaku i ofert kombinowanych. Dzięki temu, nadal dbając o wykorzystanie atrakcji Szlaku przez turystów w grupach zorganizowanych oraz indywidualnych turystów zmotoryzowanych, zweryfikuje i ewentualnie zainicjuje uzupełnienie, rozbudowę, poprawę warunków albo wymianę modułów pozostałych propozycji (warstw B i C), generujących ruch turystów i odpowiednią w formach eksploatację turystyczną pozostałych obiektów Szlaku. W optymalnym wariancie oferta Szlaku, kierowana do turystów preferujących różne typy aktywności i formy doświadczeń zostanie zauważona i wykorzystana przez wszystkie te grupy, co odbije się zarówno na włączeniu do eksploatacji wszystkich typów obiektów, wzroście liczby turystów na Szlaku oraz na względnie równomiernym wykorzystaniu różnych grup usług, w tym wstępów i przewodnictwa po obiektach i trasach, rejsów turystycznych, rowerów, gastronomii w restauracjach i zakupów w sklepach spożywczych, noclegów różnych kategorii itd.

6.3. Struktury zarządzania Szlakiem

6.3.1. Ostateczne ustalenie listy obiektów i formalne powołanie organizacji zarządczej.

Jak stwierdzono w ramach badania wstępnego, analizowany system nie posiada formalnej listy obiektów (a tym samym zdefiniowanej przestrzeni Szlaku), formalnie umocowanego Koordynatora ani własnej organizacji zarządczej (por. Rozdz. 1.4.4.). Zatem pierwszym krokiem do jego reorganizacji powinno być ustalenie listy obiektów Szlaku, które umożliwi ostateczne zdefiniowanie jego przestrzeni. Powinno ono być rezultatem spotkania interesariuszy Szlaku, a dobrym punktem wyjścia do niego jest stanowiąca Załącznik do niniejszego Raportu Ankieta Szlaku [AS], identyfikacja stosunków własnościowych i relacji zarządczych, zapisana w kwestionariuszach obiektowych [KAO 1-44] oraz proponowana struktura zmian i lista walorów opisana w części 6.2. niniejszego Raportu.

Określenie listy obiektów Szlaku pozwoli w krótkim czasie a) podjąć działania zmierzające do powołania organizacji zarządczej, skupiającej rzeczywistych interesariuszy Szlaku, b) osiągnąć jednoznaczną identyfikację systemu dla potencjalnego turysty, c) rozpocząć formowanie oferty tematycznej i lokalnej w oparciu o jednoznacznie zdefiniowany zestaw zasobów, które miałyby stać się ich tematycznymi atrakcjami i usług niezbędnych dla realizacji potrzeb zwiedzających je turystów. W rezultacie tego działania interesariusze Szlaku będą mogli (ad. a) przystąpić do wspólnego wypracowania (najpierw w formie dokumentu, np. listu intencyjnego, a następnie formalnego porozumienia) szczegółowych warunków współpracy poszczególnych podmiotów w zarządzaniu Szlakiem, ustalić model zarządzania nim oraz usytuowanie, status, zakres obowiązków i sposoby finansowania komórki koordynacyjnej, ustalić (w formie strategii Szlaku) kierunki rozwijania produktów turystycznych systemu oraz obszarów i zasad współpracy z zainteresowanymi partnerami zewnętrznymi (jak biura podróży), podmiotami usługowymi i zarządcami innych produktów turystycznych w przestrzeni nakładającej się z przestrzenią Szlaku. Możliwe będzie także od tego momentu (ad. b) zebranie, zestawienie oraz uzupełnienie informacji na temat walorów rzeczywiście tworzących Szlak, ustalenie treści i form interpretacji odpowiadających zainteresowaniom i preferencjom turystów, do których adresowana jest jego oferta, skoncentrowanie na nich działań marketingowych i ustalenie listy potencjalnych partnerów zewnętrznych, w tym multiplikatorów oferty i pośredników jej dystrybucji. Wreszcie (ad c) można będzie przystąpić do pełnej identyfikacji potrzebnych usług i stworzenia listy podmiotów mogących je zapewnić na miejscu względnie podjąć poszukiwanie partnerów będących w stanie dostarczyć je z zewnątrz. Akt formalnego powołania organizacji zarządzającej Szlakiem powinien nie tylko określać aktualną listę jego obiektów (a tym samym definiować przestrzeń) i aktualnych członków, ale również określić na przyszłość kryteria

(np. zgodności tematycznej profilu, jakości i trwałości zasobów, poziomu obsługi turystów itd.) oraz procedury wpisywania do listy walorów Szlaku nowych obiektów (np. wtórnych lub wykreowanych dla potrzeb turystyki [por. Mikos v. Rohrscheidt 2010a, s. 142]), kryteriów i form integrowania w jego funkcjonowanie eventów tematycznych i pakietów tematycznych oraz przyjmowania kolejnych podmiotów jako członków organizacji zarządczej Szlaku.

6.3.2. Organizacja zarządcza Szlaku

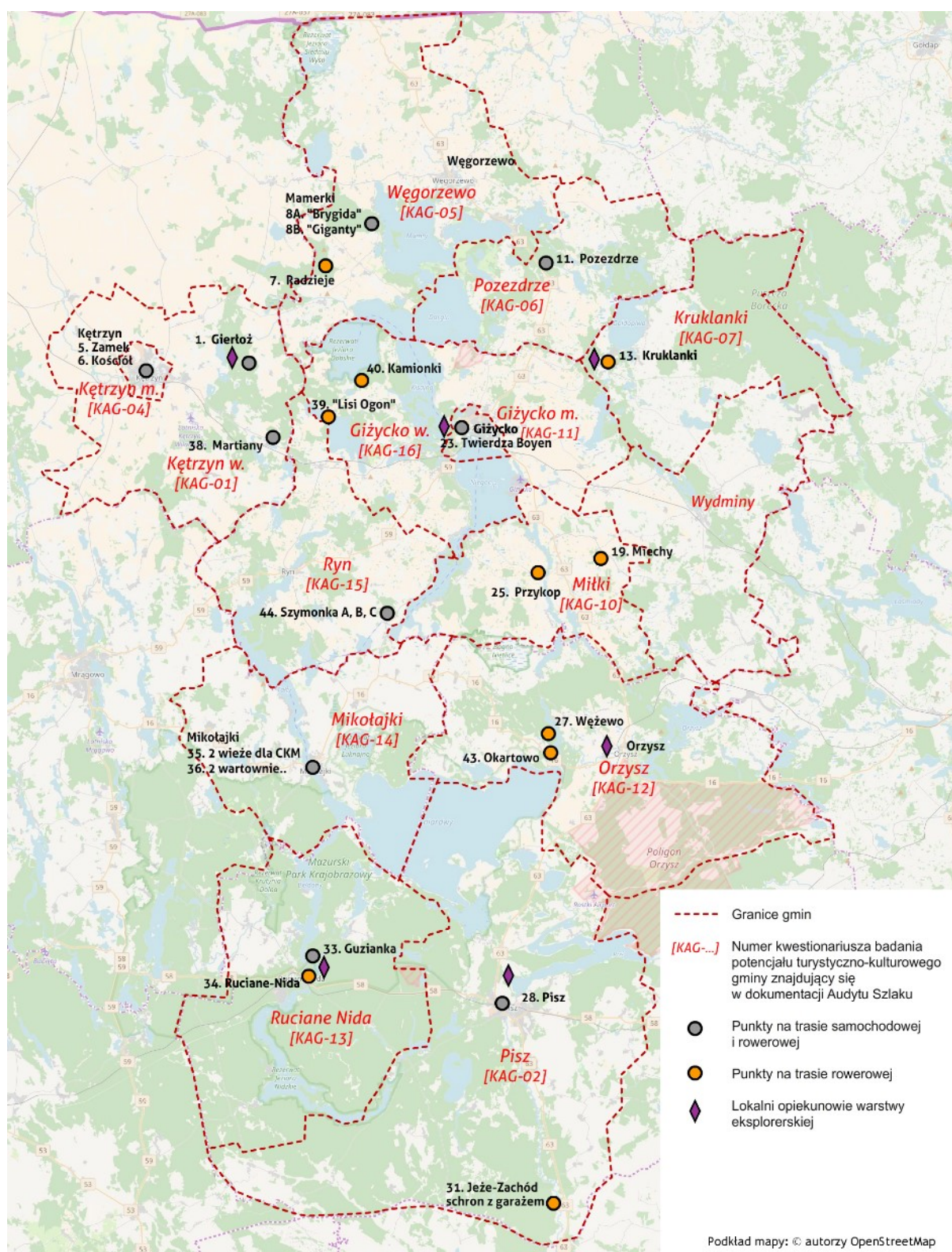
Przeprowadzona analiza działania Szlaku Fortyfikacji Mazurskich wykazała wyraźnie negatywne skutki drastycznego zawężenia obszaru działań przypisanego do koordynacji, które szczegółowo opisano powyżej. Dlatego postulatem nie tylko oczywistym, ale o kluczowym znaczeniu dla przyszłości tego systemu jest powołanie organizacji zrzeszającej wewnętrznych interesariuszy Szlaku (w tym bezwzględnie: jednostek samorządowych, instytucji, organizacji i prywatnych podmiotów zarządzających obiektami oraz gestorów najważniejszych usług), a także komórki koordynującej ich współdziałanie na rzecz Szlaku i organizującej jego ofertę turystyczną. Takie zmiany organizacyjne postulują także badani interesariusze (por. 6.1.). Samą komórkę zarządczą badani widzą jako odrębną od podmiotów zaangażowanych aktualnie w obsługę turystyki lub tworzenie oferty [WE 14,18]. W świetle doświadczeń szlaków kulturowych funkcjonujących w Polsce lepiej i gorzej należy także zdecydowanie podkreślić, że w interesie całego systemu, jego identyfikacji, aktywności promocyjnej, intensywności współpracy z partnerami oraz w tworzeniu oferty jest, aby był to podmiot, dla którego 1) koordynacja Szlaku jest jedynym zadaniem oraz 2) który nie jest personalnie powiązany z żadnym z samorządów (może być natomiast powiązany strukturalnie z samorządem np. najbardziej zainteresowanym funkcjonowaniem Szlaku i gotowym do intensywnego zaangażowania w jego rozwój). O ostatecznej formie i statusie samej organizacji Szlaku powinni zdecydować wspólnie jego interesariusze, jednak powinni oni mieć na uwadze, by 1) miała ona trwałą formułę (nie tyle platformy komunikacji, co osoby prawnej), 2) posiadała status umożliwiający pełne członkostwo nie tylko samorządów (a w tej liczbie nie tylko gmin, ale i powiatów), ale również zarządzających obiektami instytucji, organizacji oraz podmiotów prywatnych oraz gestorów usług turystycznych, 3) ona sama lub biuro koordynacyjne działające w jej imieniu posiadała uprawnienia do zawierania trwałych porozumień z podmiotami aktywnymi na rynku usług turystycznych względnie operowania na tym rynku z prawem świadczenia nie tylko informacji, ale i usług, a także by 4) posiadała komórkę wykonawczą (biuro lub stanowisko służbowe) zajmujące się sprawami Szlaku, którego całoroczną działalność (w tym biuro i finansowanie stałych działań zarządczych) byłaby w stanie zapewniać z wykorzystaniem własnych funduszy, co pociąga za sobą trwałe uregulowanie tej kwestii między członkami. Propozycje dotyczące tej ostatniej kwestii opisano poniżej. Optymalną formą organizacji zarządzania Szlakiem będzie, zatem raczej **lokalna organizacja turystyczna o charakterze produktowym** (tematycznym) niż znacznie bardziej ograniczone pod tym względem inne formy: stowarzyszenie lub tym bardziej związek międzygminny. Zarówno badania i debaty poświęcone funkcjonowaniu lokalnych organizacji turystycznych w Polsce, przeprowadzone w latach 2015-2016, jak i rekomendacje sformułowane przez ich wykonawców [Gonera, Zmyślony 2017, s. 15-16] wskazują, że 1) LOT-y powinny zająć się tworzeniem produktów turystycznych i zarządzaniem nimi (a szlak turystyczny jest uważany za jedną z postaci produktu turystycznego „obszar”), a ROT-y powinny udzielać im wsparcia, szczególnie w obszarze marketingu, 2) efektywne zarządzanie turystyką przez LOT-y może być realizowane w odniesieniu obszarowym (wówczas w mniejszej skali, np. gmin) lub w odniesieniu produktowym (w skali większej) oraz 3) że zalecane jest, by taki produkt miał wyraźny profil tematyczny, co a) lepiej eksponuje jego „zawartość” (czyli walory) i b) wspomaga narrację marki tematycznej (regionu lub subregionu), przez co znacznie wspomaga jego marketing. Organizacja zarządcza powinna gromadzić przede wszystkim rzeczywistych interesariuszy Szlaku, działać na terenie

wszystkich gmin w jego przestrzeni (por. niżej) oraz - zarówno statutowo, jak i w wymiarze operacyjnym – koncentrować się na działaniach służących rozwijaniu tego systemu, w tym jego oferty. Funkcjonująca już Lokalna Organizacja Turystyczna „Mazury” [LOT Mazury 2018 [www](http://www.lotmazury.org)] nie spełnia tych wymagań zarówno, co do (znacznie mniejszego) obszaru swojego działania, którym w zasadzie jest tylko powiat giżycki, jak i co do profilu działalności, który z kolei jest znacznie szerszy i – poza dorocznym Rajdem Rowerowym Mazurskie Fortyfikacje - obejmuje działania skoncentrowane na innych formach aktywności turystycznych i innych rodzajach walorów, wreszcie w odniesieniu do listy członków, na której dominują usługodawcy szeroko pojętej branży usług turystycznych, natomiast reprezentowane są tylko nieliczne samorządy z części przestrzeni Szlaku, zaś nieobecni - gospodarze obiektów Szlaku. Własna lokalna organizacja turystyczna, tzw. produktowa o wyraźnym profilu tematycznym może – po pierwsze – być skutecznym kanałem wzajemnej komunikacji i efektywną platformą współdecydowania (co zakłada negocjację i „ucieranie” wspólnego stanowiska) bez obaw o zdominowanie przez niezainteresowane podmioty mające własne interesy, po drugie - wiarygodnie reprezentowałaby szerokie spektrum interesariuszy Szlaku, po trzecie – byłaby sprawniejsza w definiowaniu strategii i priorytetów rozwojowych oraz w organizowaniu miejscowych pakietów usługowych wokół walorów Szlaku, zarządzanych przez jej członków.

Co do członkostwa w organizacji, to powinno ono być definiowane z jednej strony zgodnie z kryteriami: przestrzennym (dotyczy to szczególnie zapraszanych do udziału samorządów lokalnych, ale i usługodawców), kompetencyjnym (co dotyczy zarządców obiektów Szlaku) i wreszcie operacyjno-usługowym (odnosi się do profilu działania danego podmiotu i jego wkładu w postaci działań względnie usług potrzebnych dla realizacji koncepcji Szlaku). Zatem w skład organizacji powinny zostać zaproszone a) jednostki samorządu terytorialnego (gminy i powiaty), b) właściciele względnie stali zarządcy obiektów (w tym nadleśnictwa, stowarzyszenia, prywatni właściciele) oraz c) gestorzy usług turystycznych przydatnych w formułowaniu Szlaku, gotowi nie tylko do ich wprowadzenia w jego produkty, ale i do solidarnego udziału we współfinansowaniu jego działalności, według wynegocjowanej formuły. O ile grupę pierwszą i drugą łatwo ustalić na podstawie listy obiektów Szlaku, to zaproszenia do reprezentantów grupy trzeciej powinny być kierowane na podstawie wstępnej oceny inicjatorów organizacji Szlaku, jej członków-założycieli względnie Koordynatora, znającego potrzeby „pierwszej chwili”. W późniejszym okresie dodatkową grupę członków organizacji zdefiniuje przyjęta strategia Szlaku.

Jak widać z opisu proponowanej trójwarstwowej struktury Szlaku (por. Rozdz. 6.2.), jego przestrzeń (a tę stanowią gminy posiadające obiekty danego systemu) obejmuje gminy: miasto Giżycko i gminę wiejską Giżycko, miasto Kętrzyn i gminę wiejską Kętrzyn, gminę Węgorzewo, gminę Ryn, Orzysz, Pisz, Ruciane-Nida, Mikołajki, Pozezdrze, Miłki, Kruklanki a także gminę Wydminy, dotychczas nieposiadającą obiektów w starej strukturze Szlaku i w związku z tym niepoddaną audytowi i nieposiadającą własnego opracowania KAG w jego dokumentacji. Obiekty Szlaku leżą na terytorium powiatów: giżyckiego, piskiego, kętrzyńskiego, węgorzewskiego i mrągowskiego (tylko Mikołajki). Przestrzeń Szlaku Fortyfikacji Mazurskich z zaznaczonymi gminami i adnotacjami dotyczącymi badania ich potencjału (KAG 01-16) ilustruje Rycina 9. Samorządy tych gmin oraz zainteresowanych powiatów należy zaprosić do organizacji zarządzającej Szlakiem. Ponieważ w proponowanej strukturze Szlaku obiekty z terenu tej gminy weszłyby w skład warstwy C (eksplorerskiej) należy zaproponować samorządowi tej gminy wejście do organizacji Szlaku.

Rycina 9. Przestrzeń Szlaku Fortyfikacji Mazurskich zgodnie z propozycją przebudowy z zaznaczeniem gmin i dokumentacji ich audytu turystyczno-kulturowego (KAG 01-16)

6.3.3. Podstawowe typy i funkcje członków organizacji zarządczej.

Naturalnymi podmiotami tworzącymi strukturę przestrzenną szlaku kulturowego i oczywistymi członkami-założycielami jego organizacji zarządczej są: 1) właściciele względnie zarządcy jego obiektów i 2) samorządy lokalne jako zarządcy infrastruktury turystycznej. Zdefiniowanie tej listy dokonuje się dzięki ustaleniu i zatwierdzeniu listy

obiektów Szlaku z zastosowaniem kryteriów tematykacji dziedzictwa (w wypadku SFM jest to historyczne budownictwo fortyfikacji zwartych i rozproszonych oraz historia militarna regionu) i przestrzennej spójności oraz pod warunkiem deklaracji akcesji zarządców obiektów do Szlaku. Określenie listy obiektów jednocześnie rozstrzyga skład listy samorządów lokalnych zaproszonych do organizacji zarządczej Szlaku – są nimi gminy, na których terenie znajduje się, choć jeden jego obiekt. Naturalnym strategicznym partnerem regionalnego szlaku kulturowego jest również samorząd regionalny, spełniający zwykle funkcję „inwestora pierwszej godziny” (finansującego działania niezbędne do jego uruchomienia) oraz stałego partnera w obszarze marketingu turystycznego (to zadanie samorząd może przekazać regionalnej organizacji turystycznej). W tworzeniu oferty turystycznej szlaku poważny, często decydujący udział mają lokalni gestorzy usług turystycznych (noclegów, transportu lokalnego, gastronomii, udostępniania sprzętu rekreacyjnego), organizatorzy wycieczek tematycznych i cyklicznych eventów i mikroeventów tematycznych, a także gestorzy i wykonawcy interpretacji dziedzictwa (ekspozycji tematycznych, warsztatów, prelekcji, tematycznych gier terenowych, przewodnicy turystyczni), wśród których mogą być zarówno zarządcy samych obiektów, jak instytucje kultury (muzea, ośrodki kultury itd.) i organizacje pozarządowe (stowarzyszenia) działające na rzecz ochrony i ożywiania dziedzictwa oraz turystyki, nieformalne grupy (jak rekonstruktorzy historii). Wszyscy oni, o ile nie są członkami organizacji zarządczej z racji formalnego udziału w szlaku, mogą być jego stałymi partnerami na podstawie formalnego porozumienia. W przypadku zdefiniowanych świadczeń na rzecz szlaku (np. składek lub określonej corocznej serii nieodpłatnych świadczeń) oni także mogą być włączeni na pełnych prawach (członków) do organizacji zarządzania szlakiem. Innymi partnerami szlaku mogą być podmioty wyspecjalizowane w organizacji marketingu: lokalne ośrodki informacji turystycznej, współpracujące z nim na podstawie porozumienia, wreszcie koordynatorzy innych szlaków i produktów turystycznych. Pozostali, w tym uczestnicy pakietów turystycznych szlaku i lokalnych oraz zewnętrzni organizatorzy turystyki regularnie korzystający z jego oferty, działają na podstawie umowy ze szlakiem lub koordynatorem pakietu o świadczenie usług, względnie są włączani lub sami włączają się do współpracy w miarę potrzeb zgodnie z ustalonymi formalnie lub nieformalnie warunkami.

W przypadku Szlaku Fortyfikacji Mazurskich głównym zadaniem **samorządu regionalnego** jako partnera strategicznego powinno być a) jednorazowe pokrycie kosztów uzupełnienia względnie korekty oznaczenia trasy samochodowej Szlaku (Warstwy A) zgodnie z jej ostatecznie ustalonym przebiegiem, b) jednorazowe sfinansowanie utworzenia funkcjonalnego i interaktywnego portalu internetowego Szlaku wraz z platformą obsługi ofert pakietowych, c) jednorazowe sfinansowanie przewodnika po warstwie A i Warstwie B Szlaku d) wsparcie finansowe samorządów lokalnych w inwestycjach dotyczących infrastruktury (szczególnie dla Warstwy B) oraz e) wsparcie zarządców obiektów względnie samorządów w organizowaniu wystaw tematycznych w obiektach. Natomiast trwałym zadaniem samorządu regionalnego (które może przekazać Regionalnej Organizacji Turystycznej województwa) powinno pozostać wspieranie organizacji zarządzającej Szlakiem w obszarze marketingu turystycznego m.in. przez włączanie jej materiałów do treści materiałów promocyjnych online i publikacji popularyzujących turystykę, włączanie ich do przedsięwzięć promocyjnych (jak targi turystyczne) w ramach oferty regionu, a także umożliwienie członkom tej organizacji udziału w szkoleniach i uczestnictwa w wyjazdach studyjnych.

Głównym zadaniem **samorządów lokalnych** powinno być tworzenie i utrzymanie infrastruktury służącej realizacji turystyki po Szlaku, w tym: odcinków rowerowej trasy Szlaku, rowerowych dróg dojazdowych do obiektów Szlaku Warstwy B, parkingów samochodowych, rowerowych i miejsc odpoczynku w otoczeniu obiektów Warstwy A oraz parkingów rowerowych i miejsc odpoczynku w otoczeniu obiektów Warstwy B, oznaczanie obiektów Warstw A i B oraz odcinków dojazdowych do nich na swoim terenie względnie współfinansowanie tego oznaczenia realizowanego (jednocześnie) przez Koordynatora Szlaku,

włączanie się (jako gospodarze miejsc realizacji, ale także jako sponsorzy) do organizacji eventów Szlaku realizowanych na ich terenie, udostępnienie samorządowych punktów informacji turystycznej dla dystrybucji materiałów Szlaku, wsparcie w promocji obiektów Szlaku na swoim terytorium przez uwzględnianie ich we własnych materiałach, treściach i przedsięwzięciach promocyjnych (w tym udziału w targach turystycznych), wreszcie wsparcie finansowe w tworzeniu (wyznaczaniu, oznaczaniu, infrastrukturze) tematycznych tras lokalnych oraz współfinansowanie tworzenia wystaw tematycznych w obiektach na ich terenie. Samorządy lokalne (zarówno gminne, jak i powiatowe) są też potencjalnymi płatnikami regularnych składek przeznaczonych na utrzymanie komórki koordynacyjnej Szlaku (biuro, pracownik) i realizację podstawowych (stałych) zadań koordynatora takich jak monitoring stanu Szlaku, zarządzanie informacją, obsługa portalu turystycznego Szlaku, zdefiniowane przez organizację zarządczą stałe zadania w zakresie promocji i ewentualnie minimalny wymiar szkoleń (np. jedno rocznie, kolejno dla różnych grup beneficjentów). Składki samorządów nie muszą być równe: można je ustalić zgodnie z przyjętym wspólnie algorytmem uwzględniającym w odpowiednich proporcjach takie czynniki jak: a) liczba ludności w jednostce terytorialnej, roczna skala ruchu turystycznego i liczba obiektów warstwy A oraz B Szlaku na terytorium samorządu.

Głównymi zadaniami **zarządców obiektów** z Warstwy A i B Szlaku powinny być: a) udostępnienie tych obiektów do zwiedzania zgodne z kryteriami dostępności fizycznej materializacji Szlaku (co niekoniecznie oznacza trwałe otwarcie obiektu, jednak zawsze gotowość do jego udostępnienia na prośbę turysty), oraz b) turystyczne zagospodarowanie obiektów na miarę ich możliwości, jednak zgodnie ze standardami turystyki (podstawowe elementy to zabezpieczenie trasy i pomieszczeń udostępnionych zwiedzającym, oznaczenie i opis interpretacyjny obiektu i najważniejszych urządzeń/elementów, w większych obiektach – wyznaczenie trasy zwiedzania, udostępnienie w obiekcie lub wskazanie w jego sąsiedztwie dostępnego dla zwiedzających miejsca odpoczynku i toalety z bieżącą wodą). W obiektach gwarantowanych Szlaku (zasadniczo z Warstwy A) stałym elementem zagospodarowania powinno być wprowadzenie usługi przewodnika (jeśli nie stale obecnego, to na uprzednie zamówienie) a wszędzie tam, gdzie to możliwe – wprowadzenie stałej ekspozycji lub kolekcji tematycznej stworzonej z udziałem specjalistów lub przez nich zweryfikowaną, z selekcją eksponatów i treścią interpretacji oraz zrealizowaną na dobrym poziomie wykonania (jakość materiałów, uporządkowane i czytelne formy eksponowania, estetyka ekspozycji). W ramach współpracy z Warstwą A, B i C Szlaku gospodarze zarządzanych na miejscu (to jest posiadających własny stały personel) obiektów powinni potwierdzać pobyt uczestnikom projektów lojalnościowych Szlaku, potwierdzać „zdobycie” tematycznych geościeżek eksploratorom, a jeśli są lokalnymi opiekunami Warstwy C – współpracować z opiekunami skrytek geocachingu. Gospodarze powinni być w stałym kontakcie z Koordynatorem Szlaku względnie jego koordynatorem odcinkowym i przekazywać mu w celu aktualizacji wszelkie informacje dotyczące dostępności i warunków zwiedzania obiektu, względnie samodzielnie prowadzić zależną stronę www własnego obiektu na portalu Szlaku. Od zarządców obiektów oczekuje się także otwartości na udział w pakietach turystycznych Szlaku, tematycznych pakietach lokalnych i współpracy w realizacji eventów Szlaku, co może wymagać na przykład dodatkowego (odpłatnego) otwarcia obiektu dla uczestników pakietu, dostarczenia im materiałów interpretacyjnych lub przeprowadzenia jakiegoś działania ze sfery interpretacji, które zostało opracowane i znajduje się w ofercie obiektu (także odpłatnie). Dodatkowymi elementami współpracy obiektów z pakietami może być udział w realizacji usług np. przekazywanie przy obiekcie dostarczonych tam rowerów turystom, którzy je zamówili lub odbieranie tam zdawanych przez nich rowerów.

Ostatnią grupą członków organizacji zarządczej Szlaku są gestorzy **usług turystycznych** w jego przestrzeni. Warunkami ich uczestnictwa w Szlaku powinny być: zaproszenie przez członków-założycieli Szlaku na podstawie opracowanej przez Koordynatora

listy rekomendacji oraz zadeklarowanie udziału w finansowaniu zarządzania Szlakiem przez wnoszenie corocznej składki na ten cel. Ustalając listę podmiotów, które należy zaprosić, Koordynator Szlaku wspólnie z koordynatorami obszarowymi (lepiej znającymi swoje lokalne środowiska) powinien mieć na uwadze potrzeby Szlaku w obszarze usług i organizacji imprez, a także profil działalności danego podmiotu, jego możliwość świadczenia potrzebnych usług oraz ich standard. W przypadku tej grupy członków podstawą do określania wysokości stałych wpłat może być w pierwszym okresie przychód lub dochód z działalności turystycznej oraz liczba przedsięwzięć (w tym pakietów) Szlaku, w których dany podmiot uczestniczy, a stopniowo (np. po 2-3 latach funkcjonowania Szlaku) wysokość korzyści z usług wnoszonych przez członka do pakietów Szlaku i innych jego przedsięwzięć. Od kandydatów na członków będących jednoosobowymi usługodawcami (np. przewodników turystycznych) powinno się jednak ustalić minimalny wymiar składki członkowskiej, której poziom powinien być na tyle wysoki, by wyeliminować chęć przystępowania przypadkowych i mniej zainteresowanych podmiotów (na przykład minimum 250-300 PLN rocznie). Pomoże to uniknąć dość częstego w naszym kraju usiłowania wywierania wpływu na organizację turystyki przez pojedyncze osoby lub zatamizowane środowiska, którego rezultatami bywa często permanentny konflikt i bezwład decyzyjny.

6.3.4. Organ strategiczny i kontrolny: Zebranie Członków Szlaku

Każdy szlak kulturowy prezentuje i udostępnia wspólne dziedzictwo określonego terytorium i ludzi je zamieszkujących, a jednocześnie zespala różne organizacje i pozostałe podmioty (z ich autonomią i własnymi misjami, celami organizacyjnymi i interesami) w spójny system eksploatacji turystycznej. Dlatego zarządzanie takim szlakiem musi odbywać się z czynnym udziałem tych podmiotów, mających realny wpływ na jego strategię (czyli kluczowe decyzje, co do kierunków jego rozwijania), okresowe priorytety, a także sposób alokacji wspólnych środków i spożytkowania wkładu zaangażowanych ludzi – najczęściej samych interesariuszy. Dla efektywnego funkcjonowania i realizacji komórka koordynująca działania zarządcze potrzebuje zarówno wsparcia poszczególnych interesariuszy, jak i uregulowanych relacji z nimi umożliwiających sprawną komunikację, przekazywanie informacji, wypracowywanie szczegółowych decyzji, korektę lokalnej oferty jak również gwarancji finansowania przynajmniej podstawowych wymiarów jego stałej działalności. By koordynator szlaku stał się poważnym partnerem dla organizatorów turystyki, gestorów usług, partnerów współtworzących jego ofertę (np. organizatorów imprez), potencjalnych sponsorów niektórych działań (m.in. w zakresie marketingu i finansowania eventów), lokalnych organizacji i poszczególnych zarządców obiektów, przekazane mu kompetencje muszą być wsparte autorytetem organizacji reprezentującej możliwie wszystkich ważniejszych zainteresowanych. Tylko w ten sposób stanie się dla wymienionych (oraz dla samych członków organizacji szlaku) reprezentantem tego systemu jako całości, którego propozycje będą traktowane poważnie, a decyzje będą spotykały się z respektem i poparciem. Usytuowanie komórki zarządczej w organizacji interesariuszy szlaku nadaje systemowi trwałość, a jej samej gwarantuje materialne podstawy funkcjonowania oraz umożliwia planowanie i realizację długofalowych przedsięwzięć, sprawne pozyskiwanie sojuszników i partnerów dla poszczególnych projektów i negocjowanie oraz zawieranie celowych porozumień.

W kontekście niezbędnej reorganizacji, a potem rozwinięcia Szlaku Fortyfikacji Mazurskich jako materialnego systemu eksploatacji turystycznej i doświadczenia oraz poznawania dziedzictwa, kluczowym i niezbędnym działaniem jest podniesienie współpracy jego interesariuszy wewnętrznych na poziom wspólnej organizacji, w której wszyscy oni są reprezentowani, mają głos w kwestiach strategicznych i solidarnie uczestniczą w finansowaniu systemu. Dlatego w organizacji zarządzania Szlakiem powinno (odpowiednio do ustaleń zawartych w jej statucie) działać gremium decyzyjne (roboczo nazwijmy je Zebraniem Członków), które posiada uprawnienia regulacyjne (zatwierdzanie strategii rozwoju Szlaku,

regulaminów dostępności turystycznej, przyjmowanych standardów usług) kontrolne w stosunku do jednostki koordynującej (w tym powoływania i odwoływania jej kierownika) oraz władcze w obszarze ustalania i egzekwowania budżetu Szlaku. Na podstawie rekomendacji wypracowanych przez Koordynatora Szlaku, Zebranie powinno zatwierdzać model finansowania działań zarządczych oraz wymiar składek na finansowanie działań podstawowych, a jego członkowie zapewnić tym decyzjom akceptację i wykonanie w swoich jednostkach i organizacjach. To w ramach tego gremium (i przy otwartej kurtynie) powinny być artykułowane interesy i definiowane oczekiwania poszczególnych podmiotów i grup, a także być negocjowane i ustalone (a przez to łatwiej akceptowane) priorytety na kolejne okresy, docierane kompromisy, prezentowane i określone wspólne korzyści. Członkowie Zebrania z kolei powinni własnym autorytetem formalnym i podejmowanymi działaniami zapewniać realizację wspólnych ustaleń w macierzystych organizacjach oraz reprezentować i wyjaśniać cele Szlaku i działania związane z jego budową i rozwijaniem w swoich środowiskach, co łatwiej zyska im poparcie miejscowych społeczności. Dlatego członkami Zebrania, reprezentującymi w nim członków Szlaku, powinny być osoby decyzyjne, a przynajmniej trwale usytuowane w zespołach decyzyjnych swoich organizacji: jeśli nie sam burmistrz czy wójt – to kierownik wydziału samorządu gminnego zajmującego się turystyką lub kulturą, jeśli nie nadleśniczy - to osoba z kierownictwa odpowiedzialna za turystykę w tej jednostce, jeśli nie właściciel obiektu - to jego zarządca itd. Zebranie Członków powinno zostać ukonstytuowane i wpisane (pod odpowiednią nazwą) jako organ organizacji zarządczej Szlaku. Ze względu na konieczność podejmowania względnie zatwierdzania wielu decyzji w początkowym okresie reorganizacji Szlaku i tworzenia jego warstw oraz produktów powinno ono w tym okresie zbierać się stosunkowo często (np. raz na dwa miesiące, kwartał). Później takie spotkania mogą odbywać się rzadziej - np. raz do roku.

6.3.5. Gremium eksperckie - Rada Szlaku.

Drugim stałym gremium działającym w ramach organizacji Szlaku powinna być powołana na stałe grupa ekspercka, którą roboczo nazwiemy **Radą Szlaku**. Jej zadania dotyczą kwestii naukowych oraz programowych. Pierwsza grupa zadań Rady dotyczy etapu nowego formułowania Szlaku. Powinna ona, zatem w pierwszym rzędzie konsultować i ostatecznie zaopiniować przygotowaną przez Koordynatora strategię rozwoju Szlaku na okres jego właściwej organizacji (np. 4 lat) oraz wniesć do niej ewentualne korekty i uzupełnienia przed jej przedstawieniem Zebraniu Członków, które ją zatwierdzi. Jej zadaniem będzie także merytoryczne konsultowanie, opiniowanie i zatwierdzanie treści interpretacyjnych dotyczących obiektów Szlaku, tablic informacyjnych Szlaku, układu i treści wystaw tematycznych i tras lokalnych Szlaku, treści przewodników turystycznych po Szlaku i aplikacji turystycznych dla Szlaku i jego poszczególnych warstw, treści powstających w ramach budowy oferty Szlaku terenowych programów interpretacji (jak gry terenowe, questy, lekcje tematyczne) mikroeventów (jak filmy i prezentacje proponowane jako stałe elementy wyposażenia w obiektach Szlaku i na jego wystawach), programów merytorycznych eventów, programów lojalnościowych Szlaku, programów wycieczek tematycznych, które znajdują się w stałej ofercie własnej Szlaku lub zostaną zlecone jego partnerom. Jeśli w ramach działania Szlaku zostanie zaproponowany event pobytowy lub przeżyciowy, Rada również powinna dokonać oceny jego programu pod kątem zgodności historycznej i merytorycznej poprawności. Powinna także przed zorganizowaniem pierwszego szkolenia dla przewodników po Szlaku stworzyć lub zaakceptować jego program. Zadaniem Rady jest także ocena i akceptacja programu zarządzania marketingiem Szlaku, który dopiero po jej akceptacji mógłby zostać przedstawiony Zebraniu Członków.

Na dalszym etapie funkcjonowania Szlaku Rada powinna konsultować, oceniać i zatwierdzać każdą kolejną strategię organizacji Szlaku przez jej przedłożeniem Zebraniu Członków, czuwając nad umieszczeniem w jej ramach działań służących zachowaniu

i popularyzacji dziedzictwa, a eliminując takie, które mu szkodzą względnie zaburzają równowagę ruchu turystycznego i ochrony obiektów albo środowiska. Rada powinna także opiniować każdą kolejną strategię marketingową Szlaku względnie nowe obszary lub rodzaje działań włączane do sfery marketingu oraz konsultować i zatwierdzać programy wszystkich szkoleń realizowanych dla interesariuszy Szlaku. Rada powinna włączyć się aktywnie w procesy planowania, tworzenia i organizacji działania parków kulturowych w przestrzeni Szlaku, wspomagając w wymiarze eksperckim ich inicjatorów i samorządy. W tym samym zakresie może wspierać starania o uzyskanie statusu Pomnika Historii przez obiekty Szlaku, które spełniają te kryteria i zdecydują się o to zabiegać. Własnym zadaniem Rady powinno być bieżące monitorowanie treści przewodników, aplikacji, konkursów wiedzy, questów, kolejnych edycji eventów tematycznych, gotowych programów wycieczek tematycznych proponowanych w imieniu Szlaku, nowo tworzonych wystaw i nowych scenariuszy interpretacji oraz edukacji. W stosunku do pakietów tematycznych, w tym lokalnych, jej zadaniem byłoby konsultowanie treści ich komponentu tematycznego i nadawanie im (przy spełnianiu warunków) zastrzeżonego loga Szlaku lub prawa posługiwania się jego nazwą. Innym jej stałym zadaniem powinno być przeprowadzenie procesów akcesji nowych obiektów na listę obiektów Szlaku, to jest sformułowanie szczegółowych kryteriów i warunków akcesji, przeprowadzanie audytu kandydujących obiektów oraz ich wiążąca rekomendacja do Szlaku (ostateczną sankcję, jednak zgodną z tą rekomendacją powinno wyrazić Zebranie Członków Szlaku). Dla realizacji tych zadań Rada może zlecić swoim członkom lub zespołom kierowanym przez nich konieczne badania szczegółowe (i terenowe), odebrać ich wyniki, konsultować działania z zainteresowanymi podmiotami. Podobnie jak Zebranie Szlaku, w pierwszym okresie swojego działania (rok, półtora) Rada powinna spotykać się relatywnie często, co jest niezbędne dla wykonania wszystkich potrzebnych prac i zapewniania właściwej jakości przedsięwzięciom realizowanym w ramach reorganizacji Szlaku (raz na dwa miesiące, raz na kwartał). Po zakończeniu tego okresu Rada może zmniejszyć częstotliwość swoich spotkań, które mogą wówczas odbywać się na przykład dwa razy do roku. Ewentualne programy wymagające szybkiej weryfikacji i zatwierdzenia mogą być procedowane i akceptowane w warunkach komunikacji elektronicznej (np. lista dyskusyjna).

Rada powinna mieć także uprawnienia w zakresie (wiążącego) postulowania korekt warstwy interpretacji w obiektach Szlaku, składu programów wycieczek i pakietów oferowanych w jego imieniu i (w razie ich nie respektowania) podejmowania decyzji o czasowym zawieszaniu obiektu w ofercie Szlaku (odebrania programowi rekomendacji Szlaku), jak również rekomendowania usuwania z listy obiektów Szlaku tych, które wprowadzają lub utrzymują elementy albo przedsięwzięcia interpretacji sprzeczne z kryteriami merytorycznymi i obiektywną prawdą historyczną albo nie zapewniają dostępności turystycznej. Ostateczną decyzję o usunięciu powinno podejmować Zebranie Członków Szlaku z rekomendacji Rady.

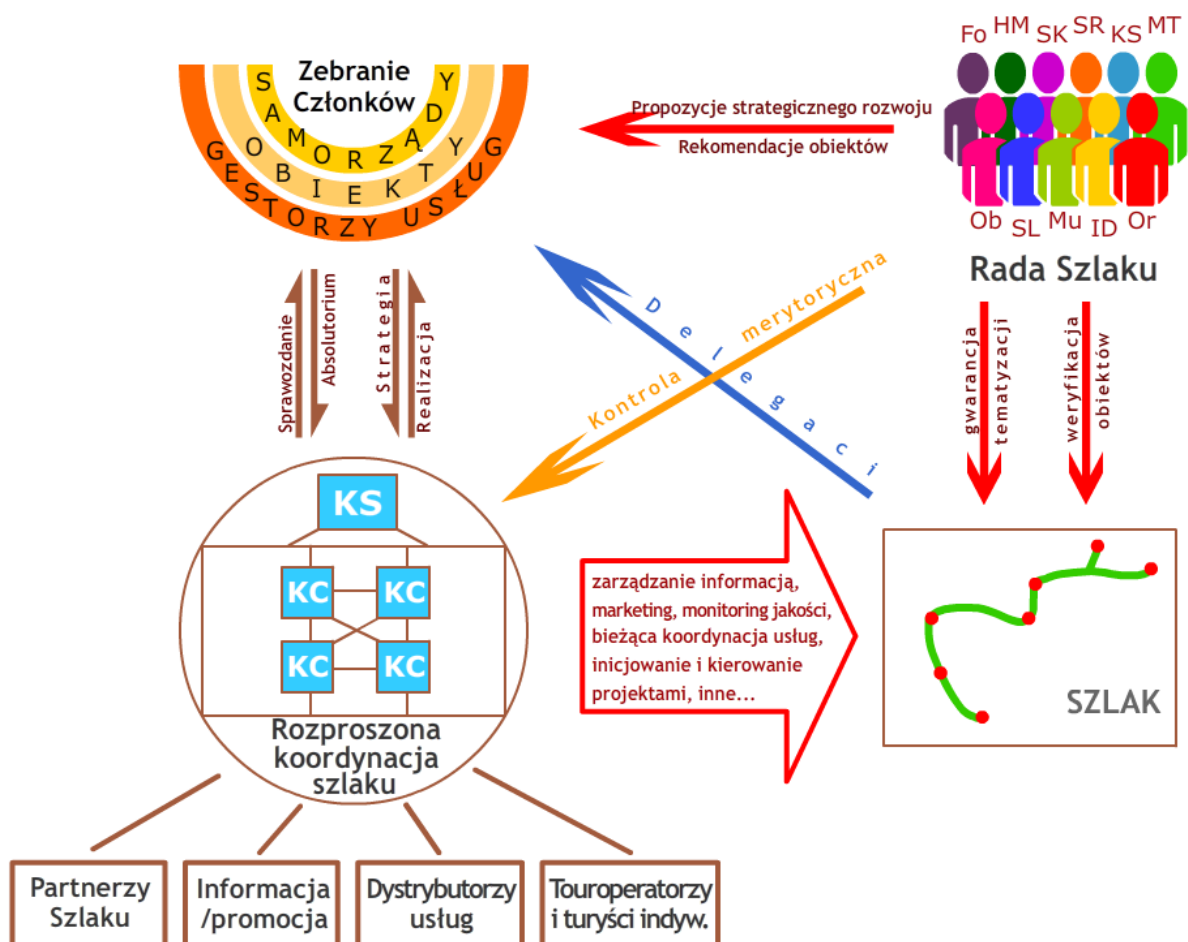
Jako gremium osób kompetentnych w tych obszarach Rada może także przyjmować coroczne sprawozdania Koordynatora Szlaku z działalności merytorycznej, organizacyjnej i marketingowej, opiniując ich przyjęcie bądź odrzucenie Zebraniu Członków Szlaku. Podobnie jej zadaniem, jeśli takie regulacje byłyby przyjęte, może być przeprowadzanie konkursu na stanowisko Koordynatora Szlaku (z oceną koncepcji kandydatów i ich kompetencji oraz doświadczenia) i rekomendowanie wybranych osób Zebraniu Członków Szlaku w celu ich powołania.

W skład Rady Szlaku Fortyfikacji Mazurskich, uwzględniając typ eksploatowanego przez ten system dziedzictwa oraz skład jego interesariuszy powinni być powołani (zaproszeni): ekspert w dziedzinie fortyfikacji, ekspert w dziedzinie historii militarnej (regionu), ekspert w dziedzinie zarządzania szlakami kulturowymi, ekspert w dziedzinie marketingu turystycznego (marketingu destynacji turystycznych), ekspert w dziedzinie teorii lub/i metodyki interpretacji dziedzictwa, ekspert w dziedzinie muzealnictwa lub osoba

z doświadczeniem kierowania muzeami, a obok nich: jeden z właścicieli lub zarządców obiektów Szlaku, jeden z reprezentantów samorządów (wybrany do Rady przez Zebranie Członków Szlaku), przedstawiciel samorządu regionalnego (np. Departamentu Turystyki Urzędu Marszałkowskiego) oraz jeden przedstawiciel organizacji turystycznych lub stowarzyszeń ochrony i popularyzacji dziedzictwa w przestrzeni Szlaku. Z urzędu w skład Rady powinien wchodzić lub przynajmniej w każdym jej posiedzeniu uczestniczyć Koordynator Szlaku. Z kolei przewodniczący Rady (którym nie powinien być żaden z wydelegowanych do niej Członków Zebrania) powinien z urzędu wchodzić w skład Zebrania Członków Szlaku względnie Zarządu organizacji zarządczej Szlaku, by reprezentować na nim Radę, prezentować i uzasadniać jej stanowisko oraz zapewniać miarodajny przepływ informacji. Ekspertów-członków Rady powinna powołać (zaprosić) do niej organizacja zarządzania Szlakiem, która w ich wyborze musi kierować się kryteriami dorobku naukowego (udokumentowanego np. stopniem naukowym w danej dziedzinie ORAZ publikacjami na temat szczegółowego obszaru kompetencji pożądanego dla Szlaku), a jednocześnie doświadczeniem w zarządzaniu lub konsultowaniu przedsięwzięć eksploatacji turystycznej.

Wzajemne powiązania podmiotów czynnie uczestniczących w zarządzaniu Szlakiem Fortyfikacji Mazurskich ilustruje **Rycina 10**.

Rycina 10. Proponowana struktura zarządzania Szlakiem Fortyfikacji Mazurskich

Źródło: Opracowanie własne na podstawie [Mikos v. Rohrscheidt 2013a, s. 347]

6.3.6. Propozycja finansowania zarządzania Szlakiem.

Na pierwszym etapie reorganizacji Szlaku proponuje się wprowadzenie tzw. partnerskiego modelu finansowania. Stosowany w zarządzaniu szeregiem europejskich szlaków kulturowych [por. Mikos v. Rohrscheidt 2013b, s. 34-39] polega on na zapewnieniu przez dwie grupy członków szlaku (samorządy i gestorów usług) z określonych długookresowo składek pokrywania stałych kosztów minimalnego zakresu koordynacji szlaku. Zwykle obejmują one: pokrycie kosztów bazowych komórki koordynacyjnej (stacjonarne biuro z opłatami związanymi z funkcjonowaniem, jeden pełny lub rozdzielony na osoby etat) koszt regularnego monitoringu tras, obiektów i oznaczeń, koszty zarządzania informacją i obsługą usług własnych (w tym obsługi portalu www szlaku wraz z platformą obsługi pakietów). W gestii partnera strategicznego, którym zwykle jest samorząd regionalny (w Polsce – wojewódzki) jest realizacja głównych projektów inwestycyjnych związanych z infrastrukturą tras szlaku i sferą interpretacji dziedzictwa (co może dotyczyć ekspozycji tematycznych), natomiast samorządy lokalne finansują infrastrukturę i oznaczenia turystyczne w otoczeniu obiektów na swoim terenie (ewentualnie końcowe odcinki dróg dojazdowych) i pokrywają wydatki doraźne związanych z uzupełnieniem ubytków. Ponadto określony stałe wycinek z funduszu składkowego przeznaczony jest na marketing szlaku, głównie przedsięwzięcia służące jego promocji (w tym wydawanie i dystrybucja niezbędnych materiałów jak ulotki, foldery). Pozostałe elementy zarządzania szlakiem nie obciążają stałych płatników. Członkowie - zarządcy obiektów nie płacą składek, a w zamian ponoszą bieżące wydatki związane z utrzymaniem własnej oferty dla turystów ramach szlaku, współfinansują działania na rzecz jej rozwijania, zobowiązują się dystrybuować materiały promocyjne szlaku i aktywnie uczestniczyć w jego lokalnych przedsięwzięciach (wkład zasobów i pracy). W kosztach realizacji jednorazowych projektów (takich jak Święto Szlaku, rajdy) partycypują ich gospodarze i współorganizatorzy (głównie samorządy lokalne, niektórzy zarządcy obiektów) oraz pozyskani sponsorzy, a w dużej części ich koszty pokrywają płatności za usługi ze strony uczestników (turystów). Koszty szkoleń pokrywają częściowo ich beneficjenci (uczestnicy szkoleń), a częściowo organizacje, które ich delegują, względnie w pewnej części są one finansowane z innej stałej pozycji rocznego budżetu szlaku. Koszty obsługi pakietów szlaku i pakietów lokalnych są finansowane z wpływów od turystów: jakaś część płatności lub ustalona marża jest odejmowana z przychodów gestorów poszczególnych usług, które wchodzi w ich skład. Każde inne przedsięwzięcie w ramach funkcjonowania szlaku jest realizowane przez zainteresowane grupy podmiotów autonomicznie w stosunku do podstawowego budżetu, to jest posiada własny budżet składający się z wpłat jego uczestników ustalonych na podstawie porozumienia i przyjętego kosztorysu oraz części płatności pochodzących od turystów w trakcie jego realizacji względnie marży ustalonej od tych płatności (tak, jak w przypadku pakietów). W tym modelu finansowania ewentualne, powoli wzrastające dochody Koordynatora z działalności własnej (np. marże od obsługiwanych przez niego pakietów, ze sprzedaży materiałów itd.) są albo wprowadzane do kolejnego budżetu rocznego, zmniejszając obciążenie członków-płatników składek, albo za ich zgodą przeznacza się je na przedsięwzięcia służące promocji szlaku. Dla wspólnych cyklicznych przedsięwzięć szlaku (jak główny event) koordynator stara się pozyskiwać sponsorów, którzy za określone świadczenia ponoszą część kosztów ich organizacji/realizacji. Należy jednak zważyć, by taki sponsor nie zdominował programu imprezy lub treści projektu, przez co ich związek z tematyką szlaku byłby zachwiany lub mało czytelny.

Ograniczeniami takiego modelu finansowania są: ryzyko braku porozumienia członków przy rozbieżności priorytetów inwestycyjnych oraz brak ich zgody na finansowanie ważnych elementów funkcjonowania szlaku, które nie mają bezpośredniego związku z ofertą na ich terytorium lub ich usługami. Z drugiej strony zaletami tego modelu są: ograniczenie udziału finansowego głównych płatników (samorząd wojewódzki - do strategicznych inwestycji a samorządy lokalne - do inwestycji infrastrukturalnych na własnym terenie i niewielkich

składek z perspektywą ich ograniczenia), większa świadomość współodpowiedzialności członków – usługodawców za funkcjonowanie szlaku jako całości, aktywny udział podmiotów komercyjnych w kształtowaniu oferty usług szlaku, trwały nacisk na koordynatora ze strony członków w kierunku stopniowego wypracowywania zysków i jego większe zainteresowanie szybkim wdrożeniem usług, które je generują, swoboda koordynatora i uczestników poszczególnych projektów w poszukiwaniu partnerów i sponsorów, możliwość włączania na każdym etapie nowych pomysłów i kolejnych partnerów. Z ekonomicznego punktu widzenia model partnerski zapewnia również dużą efektywność funkcjonowania szlaku, ponieważ wymusza każdorazowe oceny opłacalności poszczególnych przedsięwzięć.

6.3.7. Zakres, model i podmioty koordynacji Szlaku

Element koordynacji jest nie tylko kryterium materialności szlaku (to jest jego funkcjonowania jako rozwiniętego produktu turystycznego), ale i warunkiem faktycznego podjęcia i bieżącego organizowania współpracy interesariuszy szlaku (co w analizowanym systemie wykazała choćby dotychczasowa jego historia), narzędziem realizacji wspólnej strategii rozwijania systemu i jego marketingu oraz podmiotem zarządzającym w jego imieniu jakimikolwiek formami propozycji dla turystów, które muszą być aktualizowane, wiarygodne, posiadać swojego rzecznika, a w przypadku realizacji własnych pakietów lub eventów - być także - jak każda usługa czy impreza – być profesjonalnie zarządzane przez podmiot posiadający zdolność prawną i decyzyjną.

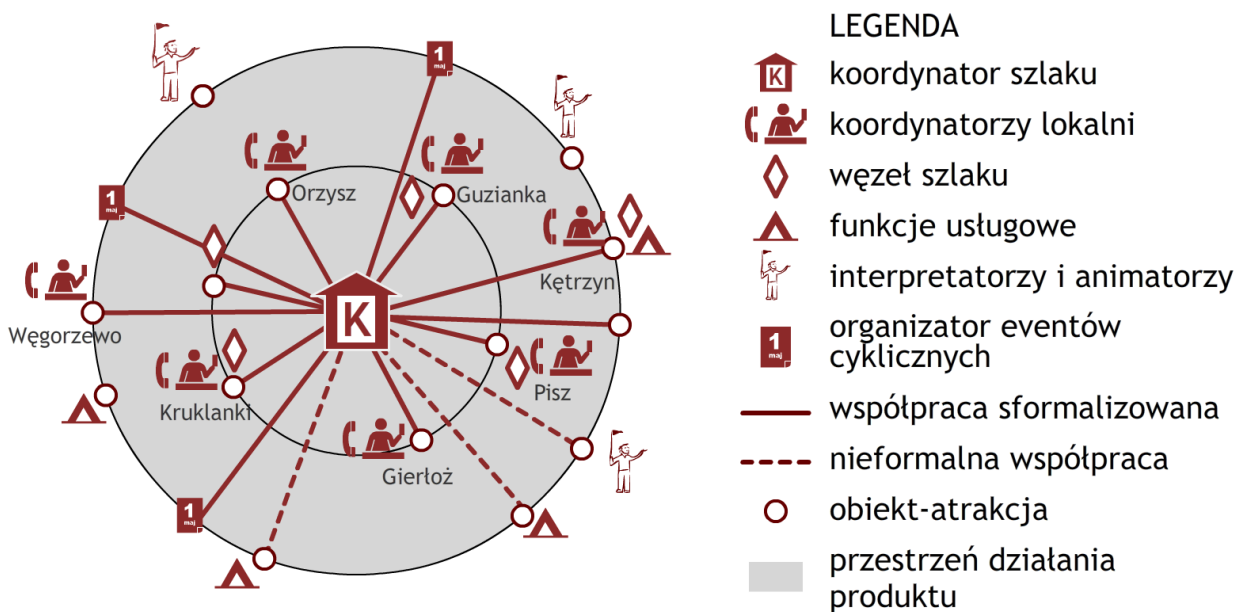
Co do zakresu działań komórki koordynacyjnej, to bezwzględnie powinna ona wypełniać minimalny zakres zadań klasycznego koordynatora niezbędnych dla prawidłowego funkcjonowania systemu tego rodzaju [Mikos v. Rohrscheidt 2012]. Należą do nich: 1) monitoring stanu systemu, w tym oznaczenia tras i obiektów, ich stanu i dostępności, 2) zarządzanie informacją na temat szlaku, jego obiektów i eventów tematycznych organizowanych w jego imieniu i w jego przestrzeni, to jest jej zbieranie i przetwarzanie, wytwarzanie, aktualizowanie oraz zestawianie i dystrybucja informacji (w formie elektronicznej i materialnej, online i stacjonarnej dostępnej w obiektach), a także 3) zarządzanie promocją szlaku, jego produktów i walorów, a przynajmniej koordynacja tej promocji realizowanej przez wszystkie inne zaangażowane podmioty. Realizacji wszystkich tych zadań domagają się dość zgodnie badani interesariusze Szlaku Fortyfikacji Mazurskich (por 6.1.). Ponadto, w związku z różnym statusem i organizacyjnym podporządkowaniem obiektów szlaku jego komórka zarządcza musi koordynować działania administratorów obiektów odnoszące się do eksploatacji turystycznej, w tym zagospodarowania i sfery interpretacji, na co interesariusze także zwracają uwagę. Podjęcie przez tę komórkę pozostałych obszarów działań tworzących wspólnie z podstawowymi tzw. optymalny zakres zadań koordynatora szlaku kulturowego [Mikos v. Rohrscheidt 2012] względnie zlecenie ich pozostałym partnerom wewnętrznym (członkom organizacji) i zewnętrznym zależy oceny (i samooceny) ich możliwości, a także przyjętego modelu koordynacji. Taki model nie tylko opisuje rodzaje relacji między interesariuszami szlaku (np. podporządkowanie, partnerski podział zadań w ramach jednolitej strategii i organizacji, system jednostkowych porozumień czy okazyjne podejmowanie współpracy bez zobowiązań), sytuje koordynatora szlaku i przypisuje mu zadania względem organizacji, poszczególnych członków, partnerów oraz obszar zadań w odniesieniu do obsługi turystów, ale także określa obszary zaangażowania pozostałych aktywnych podmiotów, tym samym definiując zakres współpracy między nimi a koordynatorem szlaku, wreszcie opisuje obszary z różnych przyczyn nieobjęte sferą zarządzania szlakiem. Przeprowadzone badanie pozwoliło ustalić przynależność wszystkich obiektów Szlaku Fortyfikacji Mazurskich i status podmiotów zarządczych, potencjał i aktualny stan usług turystycznych świadczonych w przestrzeni Szlaku (w jego imieniu takie nie są aktualnie świadczone) oraz ustalić oczekiwania interesariuszy, co do skutków funkcjonowania tego systemu i ich wyobrażenia na temat obszarów zarządzania i sposobu jego wykonywania,

w tym udziału poszczególnych podmiotów (jak samorządy). Ujawniło ono daleko idące rozproszenie w kwestii przynależności obiektów, różnorodność celów i form zarządzania nimi, a także stosunek zarządców do eksploatacji turystycznej i poziom gotowości do zaangażowania się w funkcjonowanie Szlaku. Wszystko to wskazuje jednoznacznie, że najlepszym modelem zarządzania tym Szlakiem, odpowiadającym zresztą rekomendowanej formule lokalnej organizacji turystycznej o charakterze produktowym i tematycznym [Gonera, Zmysłony 2017, s. 15-16] będzie model rozproszony [Mikos v. Rohrscheidt 2012, s. 54-55]. W takim modelu klasyczne funkcje koordynatora są częściowo wykonywane przez jednostkę zarządzającą w imieniu organizacji, a częściowo (na mocy stałej delegacji lub porozumienia) rozdzielone między inne podmioty. Są nimi zarówno podmioty członkowskie organizacji zarządzania szlakiem (jak niektórzy zarządcy obiektów, którzy w jej ramach podejmują się realizacji działań wykraczających poza zarządzanie własnym obiektem i jego ofertą) jak organizacje, przedsiębiorstwa albo osoby prowadzące działalność gospodarczą (jako partnerzy Szlaku, na podstawie porozumienia lub zlecenia). Ze względu na specyfikę funkcjonowania (względnie profil działalności gospodarczej) albo statutowo określoną misję tych podmiotów, zadania podejmowane w ramach organizacji Szlaku lub partnerskiej współpracy z nią (np. świadczenie informacji turystycznej, zarządzanie pakietami lokalnymi, organizacja eventu tematycznego, opieka nad rozproszonymi obiektami itd.) stanowią tylko wycinek ich statutowej działalności, a nawet są dla nich zadaniami dodatkowymi. W koordynacji zgodnej z założeniami modelu rozproszonego jeden z podmiotów (może to być podmiot już istniejący lub specjalnie do tego powołany) określany jako koordynator szlaku (systemu) zawsze wykonuje zadania opisane wyżej jako minimalny zakres koordynacji. Poza nimi, jeśli zostają mu zlecone, podejmuje on sam lub zleca i egzekwuje wykonanie na rzecz szlaku działań, które są objęte strategią przyjętą przez organizację zarządzającą szlakiem. Dzieje się tak po to, by system mógł funkcjonować jako w pełni rozwinięty obszarowy produkt turystyczny oraz by były zachowane standardy współczesnej turystyki (np. dostępność walorów i jakość usług). Dlatego do spektrum typowych funkcji koordynatora szlaku najczęściej należą badania turystów w przestrzeni szlaku lub badania jakości usług, a obok nich inicjowanie modyfikacji w zakresie przebiegu tras szlaku, struktury jego lokalnych ofert czy treści interpretacji, obok inicjowania nowych, potrzebnych usług i całych pakietów (tematycznych lub lokalnych) oraz inicjowanie i realizacja (lub zlecenie) szkoleń zarządców obiektów, gestorów usług lub wykonawców interpretacji [por. Mikos v. Rohrscheidt 2012, s. 36]. Obok tych zadań, w rozproszonym modelu zarządzania szlakiem jego koordynator może (a czasem powinien) podejmować lub zlecać w jego imieniu takie, które są niezbędne dla jego prawidłowego działania, a których żaden inny podmiot członkowski nie zdecydował się podjąć. Może to być np. organizacja dorocznego eventu tematycznego lub obsługa turystyczna ważnego dla szlaku obiektu, który nie posiada swoich opiekunów. Pozostałe zadania, w szczególności związane z obsługą turystów na miejscu (w obiektach i miejscowościach w przestrzeni szlaku), tworzeniem i zarządzaniem ofert kierowanych do organizatorów turystyki i turystów indywidualnych (zarządzanie pakietami, wycieczkami), ale także organizacją eventów i mikroeventów są podejmowane przez poszczególnych członków organizacji (np. zarządców niektórych obiektów, gestorów usług turystycznych) na mocy ustaleń statutowych organizacji lub jej wewnętrznych regulaminów lub przez stałych partnerów szlaku: m.in. profesjonalne przedsiębiorstwa marketingu turystycznego, zespoły i komórki pracujące lokalnie na rzecz turystyki, jak punkty informacji turystycznej, a także organizatorów eventów, wykonawców interpretacji, jak lokalni przewodnicy czy grupy odtwórców historii, wreszcie miejscowi przedsiębiorcy na mocy porozumień zawartych z nimi przez organizacje lub samego koordynatora. Realizują je oni w warunkach autonomii, jednak respektują zapisy odnośnych regulaminów i porozumień, pozostając w bieżącym kontakcie z koordynatorem szlaku jako reprezentantem organizacji zarządczej względnie zleciennodawcą. W takiej sytuacji koordynator jest jednocześnie partnerem tych podmiotów (dostarczającym im niezbędne informacje, podejmującym

określone działania (np. marketingowe) lub zapewniającym narzędzia albo środki) i monitoruje efektywność tych działań względnie jakość wykonanych usług. Autonomiczne względem koordynatora podmioty, realizujące tę część zadań koordynacyjnych zwykle koncentrują się na realizacji zadań własnych i (poza obszarem określonym jako ich wycinkiem koordynacji szlaku) ograniczają się do nich. Jeśli zadania realizowane przez członków i partnerów nie są jednorazowymi projektami (jak pojedynczy event) albo zleceniami (jak usługa przewodnictwa), lecz koordynator włącza je do stałej oferty szlaku, to oni sami zaczynają pełnić funkcję (i mogą być określani) jako koordynatorzy częstkowi szlaku (w odniesieniu do obszaru działalności), jego koordynatorzy odcinkowi lub strefowi (w odniesieniu do fragmentu przestrzeni szlaku lub grupy jego obiektów) lub stali partnerzy szlaku, którzy wraz z koordynatorem szlaku tworzą sieć koordynacji. Nie zawsze tworzenie takiej sieci odbywa się od podstaw: jeśli struktura istniejącego już szlaku ulega tylko modyfikacji (uzupełnieniu, zmianie lub rozwinięciu) a podmiotom realizującym już pewne działania przypisuje się te funkcje, to albo zostają one formalnie włączone do sieci organizacyjnej, albo (jeśli odbywa się to sprawnie i nie wymaga interwencji) nadal realizują swoje dotychczasowe zadania jako (zewnątrzni) partnerzy koordynatora. Jednak organizacja sieci z formalnym przypisaniem zadań i określeniem relacji jest celowa w przypadku szlaków tworzonych od początku względnie systemów reorganizowanych w drodze tworzenia nowej organizacji i podejmowania bardzo licznych nowych zadań, jeśli ich wykonanie na miejscu najlepiej powierzyć aktywnemu niezależnemu podmiotowi członkowskiemu organizacji (jako koordynatorowi odcinkowemu czy strefowemu) albo/i jeśli podmiot członkowski lub partner zewnętrzny lepiej (bardziej efektywnie) zrealizuje dany zakres działań względnie do ich wykonania posiada uprawnienia, których nie ma koordynator szlaku. W takiej właśnie sytuacji znajduje się Szlak Fortyfikacji Mazurskich.

Zaletami modelu rozproszonego są: 1) pozostawienie większości istotnych zadań wewnątrz organizacji zarządczej szlaku (ponieważ koordynatorzy częstkowi i odcinkowi są jej członkami), 2) aktywne i zaangażowane wykonywanie zadań, w których realizacji koordynatorzy częstkowi mają interes własny, 3) profesjonalny poziom wykonywania zadań, które dla poszczególnych partnerów szlaku stanowią obszar ich specjalizacji (np. organizacja eventów). Jego najważniejszą wadą jest słabsza identyfikacja ze szlakiem zarządców obiektów niezaangażowanych w procesy koordynacji i wynikająca z niej ich relatywnie niewielka aktywność w promowaniu szlaku jako całościowego produktu. To ryzyko można jednak zminimalizować za pomocą systemu ustaleń między członkami szlaku a podmiotami realizującymi poszczególne elementy koordynacji (częstkowej i odcinkowej), włączając do nich jednoznaczne klauzule dotyczące zobowiązań koordynatorów odcinkowych i partnerów szlaku do wykonania poszczególnych zadań i obowiązku włączania do nich zarządców pozostałych obiektów lub innych interesariuszy na przydzielonym im terenie (obszarze działania) w określonym wymiarze, w tym m. in. dostępność biura koordynatora odcinkowego (partnera) dla kontaktów z pozostałymi interesariuszami, częstotliwość zbierania od nich i aktualizacji informacji turystycznych, sposoby uzupełniania nośników informacji szlaku przez ważne dla nich dane, a w stosunku do współpracujących z nimi gestorów usług: dokładne opisy ich standardów, poziom dostępności dla turystów, częstotliwość aktualizacji danych ofertowych, minimalna liczba będącego w dyspozycji partnera sprzętu rekreacyjnego (łódzie, kajaki, rowery) itd. Sposób funkcjonowania rozproszonego modelu koordynacji dla Szlaku Fortyfikacji Mazurskich, z wpisanymi propozycjami lokalizacji koordynatorów odcinkowych i przykładowymi typami partnerów ilustruje Rycina 11.

Rycina 11. Model rozproszony koordynacji Szlaku Fortyfikacji Mazurskich

Źródło: Mikos v. Rohrscheidt 2012, s. 55.

Poniżej zamieszczono charakterystykę uczestników rozproszonej koordynacji szlaku wraz propozycjami dotyczącymi przypisania tych funkcji wybranym interesariuszom Szlaku Fortyfikacji Mazurskich. Lista typowych zadań koordynatora szlaku i koordynatorów odcinkowych (rekomendowana dla podmiotów, które podejmą się tych funkcji w przypadku SFM) została zestawiona w dalszym ciągu wyводу.

6.3.8. Wykonawcy działań zarządczych

W modelu rozproszonym są nimi: koordynator szlaku i jego biuro, koordynatorzy częściowi, koordynatorzy odcinkowi oraz stali partnerzy szlaku realizujący określone elementy jego oferty.

Koordynator szlaku to podmiot działający w imieniu organizacji zarządczej szlaku, który jest usytuowany w jej strukturach jako biuro wykonawcze względnie kieruje tym biurem jako członek szlaku i na podstawie trwałej umowy organizacją zarządczą. Musi on spełniać szereg warunków umożliwiających mu efektywne zarządzanie systemem tego rodzaju, to jest: posiadać profesjonalne kompetencje w zakresie organizacji turystyki i marketingu turystycznego, posiadać instytucjonalną (informacje) i personalną wiedzę (kompetencje merytoryczne pracowników) z zakresu dziedzictwa eksploatowanego przez szlak, dysponować stałym biurem umożliwiającym: a) codzienny kontakt ze wszystkimi interesariuszami (członkami i partnerami), b) bieżący monitoring wszystkich usług szlaku, c) kontakt z organizatorami turystyki i turystami, d) dystrybucję materiałów i usług szlaku lub ich bieżące pośrednictwo, a także e) monitoring udzielanych zleceń, usług, imprez wykonywanych i organizowanych w imieniu i na rzecz szlaku oraz komunikację ze zleceniobiorcami. Koordynator szlaku może także wykonywać niektóre usługi turystyczne, o ile posiada uprawnienia organizatora turystyki zgodne z aktualnym stanem prawnym określonym przez obowiązującą Ustawę o Usługach Turystycznych. W innym przypadku może ten obszar zadań w ramach zarządzania szlakiem zlecać partnerowi posiadającemu takie uprawnienia lub grupie partnerów. W świetle przeprowadzonego badania właściwym kandydatem na Koordynatora Szlaku Fortyfikacji Mazurskich, posiadającym w swoim aktualnym układzie strukturalnym

i składzie personalnym wymienione cechy jest podmiot pełniący tę funkcję nieformalnie, czyli **Powiatowe Centrum Informacji i Promocji Turystycznej w Giżycku**.

W świetle przedstawionej koncepcji reorganizacji i rozbudowy Szlaku oraz zgodnie z proponowanym rozproszonym modelem zarządzania analizowanym systemem zadania **Koordynatora Szlaku Fortyfikacji Mazurskich** powinny obejmować:

- przygotowywanie strategii Szlaku do zatwierdzenia na Zebraniu Członków Szlaku (członków organizacji zarządczej), oraz przygotowywanie planów taktycznych funkcjonowania i rozwoju Szlaku na kolejne lata,
- wykonywanie przypisanych mu w corocznych planach zadań i monitoring ich wykonania przez pozostałe podmioty koordynujące, przygotowanie sprawozdań na coroczne Zebrania Członków Szlaku,
- bieżącą współpracę z poszczególnymi członkami organizacji zarządczej szlaku (samorządy lokalne i zarządcy obiektów oraz koordynatorzy lokalni Szlaku i opiekunowie jego warstw) za pomocą sprawnego kanału komunikacji (np. listy mailingowej, wewnętrznego forum wymiany na portalu Szlaku itd.),
- współpracę z Radą Szlaku (w tym jej przewodniczącym i poszczególnymi członkami-ekspertami) w: przygotowywaniu programu spotkań Rady, opracowaniu i rozszerzaniu naukowej warstwy tematyki Szlaku, merytorycznej ocenie materiałów informacyjnych i interpretacyjnych, planowaniu aplikacji, tras lokalnych, ścieżek tematycznych, geoscieżek oraz w ocenie merytorycznej ich treści interpretacyjnych, w planowaniu i realizacji ekspozycji tematycznych, w planowaniu i merytorycznej ocenie programu eventów tematycznych, programów trwałej oferty wycieczek własnych po Szlaku i projektów lojalnościowych, przedkładanie im do oceny merytorycznych elementów treści marketingowych, programów szkoleń, zbieranie materiałów i organizacja wizji lokalnych dla weryfikacji zgodności tematycznej i zagospodarowania turystycznego obiektów kandydujących do Szlaku,
- zarządzanie zastrzeżoną nazwą i logo Szlaku pod kontrolą Rady w celach marketingowych i popularyzacji dziedzictwa,
- współpracę z ekspertami odnośnych dziedzin w tworzeniu, rozszerzaniu i aktualizacji warstwy interpretacyjnej Szlaku i obiektów, których zarządcy nie realizują jej samodzielnie, w tym wystaw i tras terenowych,
- monitorowanie i bieżącą konsultację inwestycji związanych z funkcjonowaniem Szlaku (jak przebieg i oznaczenie tras i odcinków, oznaczenie obiektów, opracowanie, wytworzenie i lokalizacja tablic informacyjnych Szlaku, budowa parkingów i miejsc odpoczynku, zagospodarowanie obiektów i ich otoczenia),
- zarządzanie portalem Szlaku jako główną platformą współpracy i informacji, w tym kierowanie pracami nad stworzeniem, a potem zarządzanie platformą obsługi pakietów turystycznych Szlaku,
- zarządzanie informacją na temat Szlaku (jej zbieranie, przetwarzanie i lokowanie w zbiorach i nośnikach informacji, interpretacji i marketingu, dystrybucja, aktualizacja),
- monitoring oznaczeń tras Szlaku i jego obiektów oraz opisów interpretacyjnych, interwencje na rzecz uzupełnień ubytków i aktualizacji informacji podawanych na tych oznaczeniach, opracowywanie korekt i koncepcji ewentualnej rozbudowy systemu tras i oznaczeń,
- opracowanie standardów dostępności obiektów w ramach poszczególnych warstw Szlaku i obsługi turystów w nich oraz monitoring ich respektowania w formie regularnej (np. doroczne wizyty we wszystkich obiektach) i bieżącej (w reakcji na sygnały od turystów, uczestników pakietów i przewodników), w razie potrzeby interwencje u zarządców obiektów i proponowanie rozwiązań eliminujących problemy,
- aktywne poszukiwanie źródeł finansowania dla projektów realizowanych w ramach Szlaku (jak projekty lojalnościowe, nowe wystawy w obiektach, kampanie marketingowe),

- systemowe zarządzanie marketingiem Szlaku, daleko wykraczającym poza jego promocję (por. Rozdz. 10), w tym: przygotowanie strategii marketingu Szlaku (z włączeniem zasad tzw. marketingu relacji, kierowanie kampaniami promocyjnymi lub ich zlecenie i monitoring ich efektywności, reprezentacja Szlaku na targach turystycznych, wytwarzanie materiałów promocyjnych i informacyjnych Szlaku względnie ich zlecenie z dostarczeniem wykonawcy niezbędnych informacji, monitorowaniem procesu ich powstawania, oceną i korektą ostatecznej treści i formy, dystrybucja materiałów Szlaku pośredników informacji i promocji, zarządców obiektów, koordynatorów odcinkowych i pozostałych interesariuszy Szlaku, punktów informacji turystycznej, podtrzymywanie kontaktów z interesariuszami zewnętrznymi Szlaku, w tym organizatorami turystyki oraz potencjalnymi klientami zbiorowymi (jak organizacje ukierunkowane na dziedzictwo militarne itd.), promocja Szlaku w krajowych, regionalnych i lokalnych kanałach promocji turystycznej, współpraca w tym zakresie z samorządem regionalnym względnie Regionalną Organizacją Turystyczną województwa,
- wyszukiwanie zewnętrznych partnerów zdolnych do realizacji obszarów objętych strategią Szlaku, których członkowie organizacji nie są w stanie wykonać lub nie wykazują zainteresowania ich realizacją, zawieranie porozumień z nimi i koordynacja przedsięwzięć objętych porozumieniem ze strony Szlaku względnie monitoring wykonania zleceń,
- bieżąca współpraca z koordynatorami odcinkowymi i koordynatorami (opiekunami) warstw w monitoringu stanu Szlaku, w wykonywaniu usług względnie monitoringu realizacji usług turystycznych przez podmioty trzecie, aktualizacji i dystrybucji informacji dotyczących Szlaku, w tym kalendarza eventów, odcinków, warstw i obiektów, dystrybucji materiałów (publikacji, ulotek, skarbów do skrytek geocachingu itd.),
- wytwarzanie lub zlecenie wytwarzania niezbędnych materiałów (jak skarby do skrytek i certyfikaty dla eksploratorów i uczestników projektów lojalnościowych, ewentualne karty turystyczne i rabatowe, ulotki informacyjne itd.),
- prowadzenie kalendarza eventów Szlaku, jego publikacja i aktualizacja na własnym portalu oraz jego dystrybucja do członków Szlaku, obiektów, koordynatorów odcinkowych, punktów informacji turystycznej, zarządców pakietów i gestorów ich usług składowych, współpracujących ze Szlakiem partnerów, oraz zewnętrznych interesariuszy, w tym portali turystycznych, organizatorów wycieczek i innych potencjalnych klientów grupowych,
- współpraca organizatorami eventów zewnętrznych w stosunku do Szlaku, które są zbieżne tematycznie z jego profilem i odbywają się w jego przestrzeni,
- inicjowanie tworzenia pakietów tematycznych Szlaku i pakietów lokalnych (np. przez zaproszenie uczestników, szkolenia), wspieranie ich uczestników m.in. w wymiarze promocji i dystrybucji materiałów, obsługa dystrybucji pakietów za pomocą platformy działającej w ramach portalu Szlaku,
- zarządzanie wycieczkami i pakietami własnymi Szlaku względnie ich zlecenie zewnętrznym operatorom jako partnerom Szlaku oraz koordynatorom odcinkowym (częstkowym), którzy podejmują się zarządzania nimi,
- organizowanie i prowadzenie względnie zlecenie realizacji szkoleń dla członków Szlaku, personelu obiektów, wykonawców interpretacji, uczestników pakietów turystycznych,
- współpraca z zarządcami innych szlaków w organizacji tzw. węzłów szlaków i zarządzaniu nimi (po zawarciu porozumienia może być delegowana na koordynatorów odcinkowych),
- organizacja lub współorganizacja np. z wybranymi członkami Szlaku (samorządami lub obiektami) jednego głównego eventu tematycznego pełniącego funkcję Święta Szlaku, względnie zlecenie tej organizacji partnerowi zewnętrznemu przy zachowaniu kontroli nad jego programem i współpraca przy jego realizacji,
- organizacja lub współpraca w organizacji innych eventów własnych Szlaku, w tym: dorocznego rajdu rowerowego oraz zmieniającej corocznie lokalizację imprezy tematycznej dla eksploratorów we współpracy z samorządem miejsca jej odbywania,

- współpraca z organizatorami i sponsorami własnych eventów Szlaku we wspólnie ustalonym niezbędnym zakresie, obejmującym np. zapewnienie dobrego poziomu merytorycznego programu, realizację przez koordynatora uzgodnionych elementów programu eventu, wzajemną promocję Szlaku w ramach eventu i eventu w kalendarzu Szlaku i innych materiałach oraz narzędziach promocji, organizację pakietów okolicznościowych itd.,
- zorganizowanie Warstwy C Szlaku (eksplorerskiej), w tym szkolenie dla jej opiekunów, stworzenie podstrony portalu Szlaku dla Warstwy C i geocachingu tematycznego Szlaku, opracowanie systemu skrytek lub geościeżek, nawiązanie współpracy z zarządcami istniejących skrytek i założenie oraz rejestracja szeregu własnych przy obiektach Szlaku, opracowanie systemu tematycznych kolekcji „skarbów”, opracowanie zasad ewaluacji wyników, ustalenie zasad premiowania, opracowanie projektów i wykonanie lub zlecenie wykonania niezbędnych materiałów (serie skarbów, certyfikaty, nagrody),
- sprawowanie stałej opieki nad Warstwą C Szlaku lub zlecenie jej koordynatorowi częstkowemu – związane z tym zadania to: współpraca z lokalnymi opiekunami skrytek i monitoring ich rzeczywistego funkcjonowania, dystrybucja skarbów i certyfikatów, zbieranie i archiwizowanie wyników uczestników (oraz informacji o zdobyciu ścieżek od zarządców współpracujących obiektów i koordynatorów odcinkowych Szlaku), prowadzenie i aktualizacja listy wyników uczestników na portalu Szlaku, prowadzenie podstrony portalu www Szlaku dla warstwy C i geocachingu tematycznego Szlaku,
- inicjowanie i zarządzanie projektami lojalnościowymi (np. paszport Szlaku, odznaka turystyczna Szlaku, karta turystyczna Szlaku, aplikacja Szlaku – por Rozdz. 8), w tym opracowanie ich zasad, pozyskanie partnerów projektów z grupy członków i interesariuszy Szlaku oraz gestorów usług, opracowanie i zlecenie wykonania potrzebnych materiałów (jak książeczki, odznaki, karty), monitoring funkcjonowania projektów, rejestracja i obsługa ich uczestników (np. na odrębnej podstronie portalu Szlaku i z wykorzystaniem wybranego kanału komunikacji), ewaluacja i archiwizacja wyników uczestników, dystrybucja materiałów do członków i partnerów projektów, monitoring współpracy (np. respektowania deklarowanych wstępów, usług i rabatów), marketing, w tym promocja tych projektów w dostępnych własnych i partnerskich kanałach marketingu turystycznego itd.

Zakres zadań Koordynatora Szlaku oraz konieczność realizacji wielu z nich w warunkach stałego monitoringu (w tym obsługa/monitoring działania pakietów i innych zleceń) wymaga zabezpieczenia długookresowego finansowania jego działań na stałym poziomie z budżetu Szlaku.

Koordynator częstkowy szlaku to podmiot wewnętrzny w stosunku do systemu, czyli członek organizacji zarządczej, który realizuje jeden typ usługi lub parę usług, a jednocześnie (na mocy członkostwa) uczestniczy w zarządzaniu szlakiem przez udział w gremiach decyzyjnych, w tym w kształtowaniu strategii, współfinansowaniu przedsięwzięć itd. W przypadku omawianego systemu taką funkcję może spełniać na przykład przedsiębiorca turystyczny realizujący wszystkie wycieczki po szlaku (a zatem musi mieć uprawnienia organizatora turystyki), organizacja zarządzająca jednym z eventów cyklicznych szlaku albo członek organizacji będący stałym organizatorem głównego eventu tematycznego, kiedy taki zostanie wykreowany. W przypadku Szlaku Fortyfikacji Mazurskich naturalnym koordynatorem częstkowym systemu (pod warunkiem członkostwa w organizacji Szlaku) może być na przykład organizator corocznego rowerowego rajdu tematycznego. Podobnie mógłby nim zostać samorząd gminy, (np. Kruklanki, Miłki) gdyby podjął się organizacji dorocznego eventu skierowanego do turystów-eksploratorów lub instytucja (np. Nadleśnictwo Srokowo) gdyby podjęła się organizacji dorocznego eventu historyczno-militarnego. Ponadto koordynatorem częstkowym mógłby być ten podmiot z grupy członków Szlaku, który przejąłby wszystkie obowiązki zarządzania jedną z jego warstw (B lub C), jednak wydaje się,

że w proponowanym składzie członków i aktualnym układzie strukturalnym oraz personalnym biura proponowanego koordynatora wyznaczanie takiego nie jest konieczne. Finansowanie pracy koordynatorów częstkowych (dla których byłaby to tylko część ich zwykłej działalności) może się odbywać w formie udziału w zyskach (jak w przypadku przedsiębiorcy - organizatora wycieczek) względnie każdorazowej partycypacji w kosztach podjętego działania ze strony zainteresowanych członków Szlaku i innych podmiotów, np. sponsorów eventu - jak w wypadkach samorządów lub ich agend.

Koordynator lokalny (odcinkowy, strefowy) może być członkiem-zarządcą jednego z obiektów, który na wyznaczonym terenie podejmuje się organizowania eksploatacji turystycznej (w formie przewodnictwa, opieki nad skrzynkami geocatchingu itd.) oraz monitoringu stanu, oznaczeń oraz infrastruktury turystycznej w stosunku do innych obiektów szlaku (albo nieposiadających własnego zagospodarowania turystycznego ani opiekuna, albo na mocy porozumienia z ich właścicielem, który nie jest aktywny w organizacji turystyki). Może nim być także lokalny przedsiębiorca (np. operator wycieczek, właściciel hotelu lub agroturystyki itd.) zbierający na danym terenie pojedyncze usługi własne i innych gestorów (noclegowe, gastronomiczne, przewodnickie, rekreacyjne, udziału w wydarzeniach kulturalnych i inne), organizujący je w pakiety tematyczne szlaku i dystrybuujący (sprzedający) je turystom w imieniu szlaku. Może nim być wreszcie podmiot zarządzania turystyką (np. lokalny ośrodek informacji turystycznej), który w wymiarze lokalnym zestawia oferty i pośredniczy (choć niekoniecznie sprzedaje) usługi, które razem i pod wspólną nazwą (odnoszącą się do szlaku) tworzą serię form eksploatacji turystycznej walorów szlaku na jego terenie lub stanowią elementy obsługi turysty przemierzającego szlak i są włączone do jego ogólnej oferty. Koordynator lokalny łączy usługi oraz integruje je w zespoloną ofertę szlaku dla swojego terenu najczęściej za pomocą elastycznej platformy elektronicznej (interaktywnej i umożliwiającej turystyce wybór poszczególnych składników). Z kolei Koordynator Szlaku w ramach wspólnej platformy lub innych uzgodnionych mechanizmów rezerwacji przekazuje mu wszystkie te zapytania i zlecenia dotyczące tylko jego terenu (odcinka), co, do których wie, że koordynator lokalny jest w stanie je zrealizować, a także zleca wykonanie tych elementów wycieczek, pakietów i usług realizowanych na całym szlaku, które odbywają się na jego odcinku, jeśli koordynator lokalny ma uprawnienia do ich realizacji. Z wyników przeprowadzonego badania wynika, że naturalnymi koordynatorami odcinkowymi (strefowymi) koordynującymi aktywności Szlaku Fortyfikacji Mazurskich w odniesieniu do warstw A, B i C z grupy opiekunów obiektów mogłyby być: Stowarzyszenie Piska Pozycja Ryglowa (dla własnego obiektu i trasy oraz dla rejonów Piska, Jeży i Szerokiego Boru), Stowarzyszenie Nad Nidzkim (dla rejonu Rucianego-Nidy z Guzianką, być może także Czarciego Ostrowa) oraz zarządca Twierdzy Boyen dla Giżycka i okolicy. Z grupy zarządców turystyki działających jako agendy samorządów lokalnych taką funkcję mógłby podjąć ośrodek informacji turystycznej w Węgorzewie w odniesieniu do obiektów w gminie Węgorzewo, ewentualnie również części gminy Pozezdrze). Z grupy instytucji mogłoby to być Nadleśnictwo Srokowo, aktywnie zarządzające własnym obiektem i administrujące terenem, na którym położone są liczne obiekty rekomendowane do Warstwy C Szlaku.

Koordynator lokalny (odcinkowy, strefowy) obok własnych zadań wynikających z misji i strategii swojej organizacji wykonuje niektóre działania zarządcze w granicach swojego odcinka (strefy) a także zlecone mu fragmenty zadań Koordynatora Szlaku, które ze względu na obecność na miejscu, jest w stanie wykonać efektywniej albo bez generowania niepotrzebnych kosztów. Zestawiona poniżej lista zadań ma charakter ogólny, to jest może być każdorazowo modyfikowana (ograniczona lub rozszerzona) w zależności od uprawnień podmiotu podejmującego funkcje koordynatora odcinkowego oraz warunków jego porozumienia z Koordynatorem Szlaku. Zasadniczo obejmuje ona:

- aktywne zarządzanie funkcjami turystycznymi własnego obiektu należącego do Szlaku (które z reguły są rozwinięte i obok gwarantowanej dostępności do zwiedzania mogą

- obejmować obsługę przewodnicką, własny mikroevent (jak pokaz) lub program interpretacji (lekcja, prelekcja itd.) realizowany na zamówienie, dystrybucję własnych materiałów,
- zarządzanie lokalną trasą tematyczną Szlaku, w tym monitoring jej oznaczenia, przygotowanie i zarządzanie informacjami turystycznymi, treściami interpretacji, materiałami dla turystów, usługa przewodnicka na trasie, otwieranie poszczególnych obiektów na trasie, obsługa ekspozycji tematycznych na trasie lub monitoring ich stanu itd.,
 - monitoring odcinków trasy Warstw A i B na swoim terenie, ich stanu i oznaczeń oraz infrastruktury turystycznej na trasach (miejsca odpoczynku, parkingi itd.,
 - monitoring stanu obiektów Warstwy B Szlaku na swoim terenie, w tym ich stanu, dostępności turystycznej, stanu estetycznego otoczenia, stanu infrastruktury przy obiektach (miejsc odpoczynku, parkingów rowerowych itd.) stanu oznaczeń obiektów, tablic interpretacyjnych i opisów względnie tras zwiedzania lub ekspozycji samoobsługowych w obiektach (por. Rozdz. 6.5.1 i 6.5.2), zgłaszanie usterek zniszczeń samorządowi gminy, zarządcy lub opiekunowi obiektu i Koordynatorowi Szlaku,
 - współpraca z lokalną wypożyczalnią/serwisem rowerów lub wypożyczalnią mobilną opiekującą się odcinkiem lub rejonem Szlaku: przekazywanie zamówień i zleceń, udostępnianie i odbiór zamówionych rowerów przy swoim obiekcie, pośrednictwo w zgłoszeniach i ustaleniu miejsca pobytu turysty w razie zgłoszeń awaryjnych,
 - opieka nad lokalnymi obiektami Warstwy C Szlaku np. jako ich gospodarz lub jego zastępca na mocy porozumienia jako opiekun skrytek geocachingu lub dostawca „skarbów” i certyfikatów do opiekunów samodzielnych skrytek; zbieranie i kopiowanie względnie archiwizowanie dzienników skrytek, opieka nad geościeżkami i potwierdzanie ich „zdobycia” z wystawieniem certyfikatu i przekazaniem danych zdobywców koordynatorowi Szlaku lub koordynatorowi Warstwy C Szlaku dla potrzeb zapisu na portalu Szlaku, przyznania punktów względnie przydzielenia nagród,
 - pośrednictwo usług przewodnickich na trasie lokalnej i w rozproszonych obiektach Szlaku na swoim terenie oraz w stosunku do miejscowości i zabytków na tym terenie dla turystów znajdujących się na Szlaku,
 - bezpośrednie zarządzanie pakietami lokalnymi SFM (jeśli podmiot ma takie uprawnienia i wyraża taką wolę) lub promowanie tych pakietów, informowanie o nich i pośrednictwo w ich zamawianiu,
 - informacja i promowanie względnie pośrednictwo usług partnerów Szlaku (lokalnych usługodawców z branży turystycznej) wobec turystów odwiedzających własny obiekt koordynatora, trasę lokalny lub odcinek Szlaku,
 - współpraca z miejscowymi punktami informacji turystycznej (najlepiej przez utrzymywanie własnego regału, stojaka z materiałami Szlaku, informatorem jego lokalnych pakietów, kalendarzem eventów Szlaku, materiałami systemów i projektów lojalnościowych, ofertą własnego obiektu i odcinka Szlaku, w tym lokalnymi questami, kartami gier terenowych, bieżące informowanie pracowników IT o zmianach w ofercie całego Szlaku i na zarządzanym przez siebie jego odcinku, dystrybucja materiałów promocyjnych Szlaku i swojego odcinka do lokalnych instytucji kultury (muzea) zakładów noclegowych, ośrodków i miejsc wypoczynku, organizacji czasu wolnego,
 - organizacja lub współorganizacja miejscowego eventu SFM (we współpracy na miejscu z organizatorem eventu), względnie organizacja lokalnego elementu rozproszonego eventu Szlaku,
 - opieka nad węzłem szlaków (por. Rozdz. 6.5.), jeśli koordynator odcinkowy ma taki na swoim terytorium i koordynator innego systemu wyraża na to zgodę, zintegrowane i krzyżowe udzielanie informacji o ofercie obu systemów, oznaczenie tras od własnego obiektu, innego obiektu SFM względnie od trasy lokalnej do miejscowego obiektu

drugiego szlaku, wykonywanie lub pośrednictwo usług przewodnickich dla turystów obu szlaków na swoim terenie, zarządzanie pakietami dla obu szlaków z wymiennymi atrakcjami tematycznymi, zarządzanie ekspozycjami obu szlaków, jeśli mieszczą się w jednym (jego) obiekcie, itd.

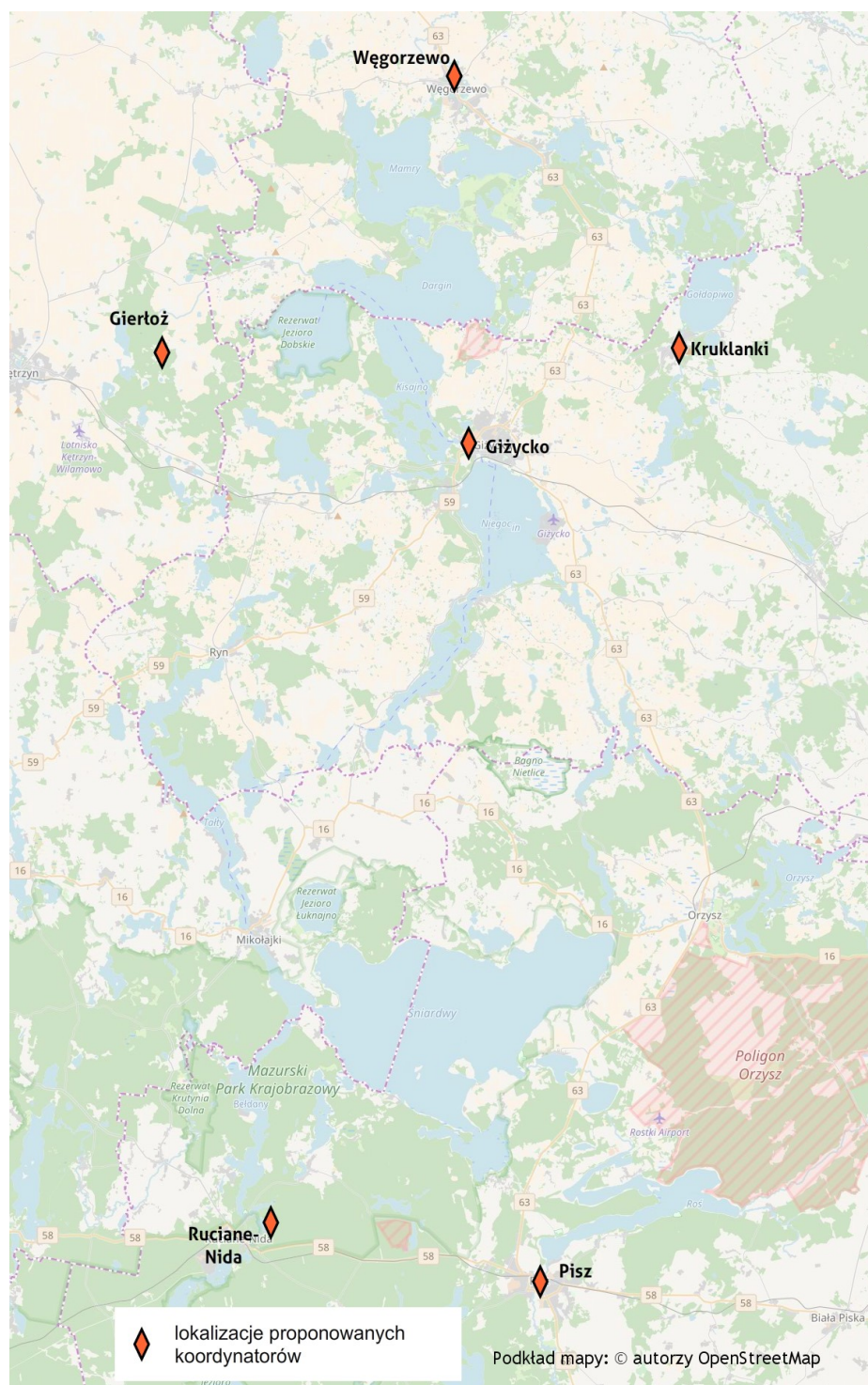
Dla koordynatora lokalnego jego udział w zarządzaniu szlakiem jest działalnością poboczną, wynikającą z interesów (lub misji) obiektu szlaku, którego jest zarządcą. Dlatego jego główną korzyścią z zaangażowania się w funkcjonowanie omawianego Szlaku powinny być pożytki odnoszone z punktu widzenia tego obiektu (np. wzrost liczby odwiedzających, podniesiony status, ożywienie działalności edukacyjnej, skupienie lokalnej aktywności kulturalnej itd.). Ewentualne korzyści finansowe lub pokrycie kosztów jego zaangażowania mogą płynąć z udziału w obsłudze pakietów lokalnych, pośrednictwa lub wynajmowania własnych przewodników, wyższego poziomu odpłatnego wykorzystania własnej oferty (np. edukacyjnej). Szlak (za pośrednictwem Koordynatora Szlaku) może natomiast bezpłatnie dostarczać materiały promocyjne względnie (w formie corocznej dotacji o bardzo ograniczonym zakresie) oraz dofinansować koszt dodatkowych materiałów biurowych lub urządzeń komunikacji (jak stały abonament telefonu).

Partner szlaku w modelu rozproszonym to podmiot zewnętrzny w stosunku do organizacji zarządczej, który na podstawie formalnego porozumienia (najlepiej umowy zawartej w formie pisemnej) obowiązującego przez dłuższy okres zapewnia jakiś rodzaj usługi dla turystów lub jakiś element niezbędny dla funkcjonowania szlaku, jednocześnie uzyskując monopol lub pierwszeństwo przy podobnych warunkach na świadczenie tej usługi lub elementu funkcjonowania. Tym pierwszym mogą być np. wycieczki po szlaku na zamówienie, jeśli nie organizuje ich koordynator ani żaden z członków, regularny przewóz turystów po ustalonej trasie lub kilku trasach albo stałe udostępnianie sprzętu turystycznego w określonych miejscach lub w formule mobilnej. Tym drugim może być coroczne organizowanie imprezy tematycznej albo przygotowanie i realizacja gier turystycznych (terenowych, miejskich, obiektowych itd.) w określonej liczbie miejsc i liczbie edycji gier turystycznych, ale także np. opracowywanie i/lub realizacja na rzecz szlaku kampanii marketingowych. Na podstawie porozumienia stałemu partnerowi (który niezależnie od tego prowadzi własną działalność o szerszym profilu lub na rzecz innych podmiotów) koordynator szlaku zleca wykonanie usług lub działań objętych porozumieniem, kierując do niego wszystkie zamówienia dotyczące tego zakresu pochodzące od niego samego, ale również przychodzące od członków organizacji lub z zewnątrz (np. od touroperatorów na wycieczki po szlaku). Z kolei stały partner szlaku zobowiązuje się nie prowadzić działalności bezpośrednio konkurującej z ofertą szlaku tj. na przykład nie proponować własnych wycieczek o zbieżnym programie albo nie opracowywać i nie realizować w przestrzeni szlaku ani w sąsiedztwie imprez o podobnej tematyce lub programie. Dla Koordynatora Szlaku Fortyfikacji Mazurskich jako całości potencjalnym partnerem może być lokalne biuro podróży posiadające uprawnienia touroperatora realizujące na zlecenie wycieczki według programu opracowanego przez koordynatora, mobilna wypożyczalnia rowerów działająca w całej przestrzeni Szlaku lub jej znacznej części albo któreś z przedsiębiorstw realizujących rejsy statkami po Jeziorach Mazurskich, które mogłoby przejąć transport turystów korzystających z Warstwy B oferty Szlaku na kilku obcinkach między jego obiektami (por. Rozdział 6.6.). Natomiast na poziomie koordynatorów odcinkowych (strefowych) takimi partnerami (lokalnych produktów i programów Szlaku) mogliby być miejscowi usługodawcy jak (stacjonarne i mobilne) wypożyczalnie rowerów, gestorzy usług zakwaterowania, ale również opiekunowie obiektów i skrzynek geocachingowych Warstwy C Szlaku. Jak widać z powyższego, partnerstwo między Szlakiem a podmiotem zewnętrznym może (jak w przypadku profesjonalnego przedsiębiorstwa marketingowego), ale niekoniecznie musi obejmować wzajemne płatności. Przy niektórych typach usług dochody partnera pochodzą bowiem od turystów lub organizatorów turystyki jako konsumentów względnie zleceniodawców usługi, przy innych zaś jego działanie nie przynosi

mu bezpośrednich korzyści, ale jak w przypadku opieki nad obiektami i skrzynkami geocachingu, jest realizacją jego społecznej aktywności (jak w przypadku pobliskich gospodarzy), elementem jego misji organizacyjnej (jak w przypadku pełniących te zadania lokalnych muzeów czy ośrodków kultury) względnie ma pośredni wpływ na wykorzystanie innych jego usług (jak w przypadku właściciela lokalnego sklepu albo gospodarza agroturystyki).

Rycina 12 podaje proponowaną lokalizację koordynatorów odcinkowych SFM zgodną z założeniami i propozycjami opisanego dla Szlaku modelu koordynacji rozproszonej.

Rycina 12. Lokalizacja proponowanych koordynatorów odcinkowych SFM

6.4. Szczegółowe działania w zakresie poprawy oznaczenia i dostępności tras i obiektów.

6.4.1. Zagwarantowanie komunikacyjnej dostępności obiektów warstw A i B Szlaku.

Podstawą funkcjonowania i atrakcyjności szlaków kulturowych jest jednoznaczna identyfikacja ich obiektów w przestrzeni oraz zapewnienie możliwości dotarcia turystów (użytkowników szlaków) poruszających się wyznaczonymi trasami w ich pobliżu bez niepotrzebnych uciążliwości (jak liczne przesiadki, nadmiernie męcząca droga dojścia), bez ryzyka utraty orientacji i zagubienia (a tym bardziej bez wprowadzania w błąd) względnie uszkodzenia pojazdu. W kontekście tych wymagań w przestrzeni Szlaku Fortyfikacji Mazurskich należy zapewnić pełne, jednoznacznie czytelne i adekwatne do aktualnego stanu przejezdności i utrzymania dróg oznaczenie na całej długości trasy samochodowej dla samochodów i autokarów turystycznych, pełne oznaczenie dojazdowych odcinków na terenach zurbanizowanych (z uwzględnieniem przepisów dotyczących nośności mostów i dozwolonych kierunków jazdy) oraz możliwość legalnego (bezpłatnego lub płatnego) parkowania autokarów i samochodów osobowych w pobliżu obiektów Warstwy A Szlaku z wygodnym do nich dostępem, co oznacza nie więcej niż 200-250 metrów od obiektu i (w razie potrzeby) oznaczenie drogi z parkingu do obiektu.

W ramach realizacji tego postulatu należy również uporządkować już istniejące znaki E-22 przy drogach trasy samochodowej o treści „Szlak Fortyfikacji Mazurskich”. Na likwidowanych trasach samochodowych (odcinka do Gołdapi i dalej oraz odcinków przeznaczonych odtąd tylko dla warstwy rowerowej) powinny one zostać zdjęte, natomiast na pozostałych powinno się usunąć te znaki prowadzące do obiektów innych niż obiekty Szlaku (przykłady podano w kwestionariuszu waloryzacyjnym, udokumentowano zaś w załączniku DFT), z kolei ustawić takie tablice informujące o ich pobliskiej lokalizacji w odpowiednich miejscach w pobliżu rzeczywistych obiektów warstwy A i B Szlaku. Ponadto uzupełnione muszą zostać wszystkie (bardzo liczne) luki w oznaczeniach dojazdu do obiektów Szlaku, wskazane w załącznikach KAO 1-44 do niniejszego Raportu.

Trasy rowerowe składające się na ciągi komunikacyjne Warstwy B Szlaku (a tworzące w przedstawionej koncepcji wyraźne dwie pętle, południową i północną) należy: a) doznaczyć względnie b) oznaczyć, c) uzupełnić, wreszcie d) zaopatrzyć obiekty Warstw A i B w parkingi rowerowe z blokadami. Działanie pierwsze (a) obejmuje dołączenie oznaczeń rowerowego Szlaku SFM do już istniejących oznakowań lokalnych tras rowerowych zbieżnych na licznych odcinkach z zaproponowanym przebiegiem tej trasy Szlaku. Działanie drugie (b) obejmuje wytyczenie trasy rowerowej i oznaczenie jej własnymi oznaczeniami rowerowego Szlaku SFM na odnogach istniejących tras rowerowych wiodących do obiektów położonych na uboczu oraz na odcinkach dróg publicznych (najlepiej z wyłączeniem dróg krajowych), gdzie rowerzyści mogą się poruszać bez przeszkód, jednak dotychczas brak oznaczeń tras rowerowych. Trzecie działanie (c) oznacza wytyczenie od podstaw dróg rowerowych alternatywnych do odcinków dróg krajowych łączących aktualnie miejscowości z obiektami Warstw A i B oraz krótkich odcinków wiodących od dróg publicznych lub tras rowerowych do obiektów wyznaczonych do Warstwy B, do których dotychczas nie prowadziła ani trasa rowerowa, ani droga publiczna w stanie zapewniającym jej eksploatację niezależnie od pory roku (czyli o twardej nawierzchni). Rezultatem będzie powstanie pełnej trasy Rowerowego Szlaku Fortyfikacji Mazurskich, która będzie alternatywną osią komunikacyjną Szlaku w stosunku do dróg Warstwy A i wyraźną osią eksploatacji dla Warstwy B. Oznacza to szereg prac w terenie, których zakres każdorazowo wyznaczają istniejące już elementy i potrzeby Warstwy B. Przykładowo, właściwie od początku powinna zostać utworzona rowerowa trasa Kruklanki – Pozedrze wzdłuż drogi powiatowej (znajdującej się aktualnie w stanie katastrofalnym) oraz trasa Przykop-Miłki-Miechy. Z kolei istniejąca letnia trasa rowerowa między Ogonkami a Pozedrzem na odcinku zbieżnym z planowaną trasą Warstwy B oraz lokalna (zielona) trasa

rowerowa wiodąca od Okartowa do Wężewa i dalej przez teren leśny, powinny na odcinku od drogi publicznej w Wężewie do obiektu Warstwy B (schronu w pobliżu wsi) zostać dodatkowo oznaczone znakami Szlaku, zaopatrzone w oznaczenie obiektu i informacje na jego temat oraz w punkt odpoczynku przy samym obiekcie. Natomiast, przykładowo, w okolicy Jeży należy we współpracy z nadleśnictwem Pisz należy wytyczyć trasę rowerową do obiektu koło dawnych Wolisk, przeznaczonego do Warstwy B Szlaku.

Trasę rowerową łączącą obiekty Warstw A i B Szlaku należy uzupełnić o elektroniczny przewodnik rowerowy po Szlaku, umieszczony na portalu Szlaku i możliwy do ściągnięcia oraz aplikację turystyczną dla turystów rowerowych. Zarówno przewodnik, jak i aplikacja powinny posiadać pełny opis tras rowerowych lub zalecanych dla rowerów, obiektów Warstw A i B Szlaku, infrastruktury rowerowej przy obiektach, lokalnych serwisów rowerowych oraz wypożyczalni współpracujących ze Szlakiem, uczestniczących w pakietach Szlaku zakładów noclegowych i gastronomicznych (wraz z ewentualnym zestawem rabatów dla zarejestrowanych na aplikacji turystów rowerowych na podstawie np. zalogowania w obiekcie) oraz atrakcji kulturowych i przyrodniczych położonych przy trasach. Zarówno aplikację, jak i przewodnik należy stworzyć na samym początku prac nad tworzeniem trasy rowerowej i stopniowo uzupełniać w miarę ich postępowania, udostępniając turystom coraz lepszą ofertę. W ten sposób już od początku na Szlaku mogą pojawić się turyści rowerowi, a interesariusze jego Warstwy B (w tym samorządy) będą zmotywowani do konsekwencji w realizacji zaplanowanych prac.

W przypadku obiektów Warstwy C Szlaku określony dla każdego z nich regulamin zwiedzania/korzystania musi być uzgodniony z a) z ogólnymi lub szczegółowymi wymaganiami gospodarza terenu, np. zarządcy lasu lub właściciela pola oraz b) z regułami przyjętego systemu geocachingu (który określa także zasady bezpieczeństwa uczestników i ochrony obiektu).

6.4.2. Uzupełnienie oznaczenia i opisu obiektów *in situ*.

Obiekty zaliczone do Warstwy A Szlaku, czyli grupa obiektów gwarantowanych oraz do Warstwy B (tzw. warstwy turystyki aktywnej), które dotąd nie posiadają oznaczeń turystycznych, powinny otrzymać takie jednolite oznaczenia, a TAKŻE tablice informacyjne, umieszczone przy obiektach w widocznych miejscach, opisujące je najlepiej w kilku językach (a przynajmniej w języku polskim i angielskim). Przy każdym obiekcie z tych dwóch grup powinny stanąć tablice zawierające tak samo skonstruowaną treść i podobny design oraz układ. Z kolei przy obiektach Warstwy C (eksplorerskiej) należy (o ile takie istnieją, a jest tak w zaledwie paru przypadkach) usunąć znaki do nich prowadzące oraz znaki identyfikacyjne. W przyszłości można natomiast rozważyć, czy obiekty z tej grupy lub niektóre z nich można osobno opisać za pomocą kodów QR umieszczonych w miejscach, które turysta może łatwo zidentyfikować i odczytać po odnalezieniu obiektu, mając na uwadze zarówno posiadany materiał (powinien on podawać indywidualne treści, a nie tylko ogólne opisy danego typu obiektu), jak również zasięg sieci Internet, który jest niezbędny dla odczytania takich kodów a nie zależy od działań zarządcy Szlaku.

6.4.3. Zagwarantowanie fizycznej dostępności obiektów.

Warstw A, B i C Szlaku. Taka rzeczywista dostępność może mieć wprowadzić różne poziomy, jednak zawsze dostępność danego obiektu musi spełniać standardy przewidziane dla danego poziomu.

Obiekty Warstwy A Szlaku posiadające stały personel powinny być albo otwarte w przewidzianych dniach i godzinach podanych do wiadomości publicznej na portalu Szlaku, na własnej witrynie www, jeśli taką posiadają oraz w formie graficznej przy samym obiekcie, respektowanych przez zarządców obiektu, albo, w razie nieposiadania stałego personelu, być udostępniane każdorazowo na prośbę turystów w postaci tzw. otwarcia na telefon (podany

do wiadomości na portalu Szlaku, własnej witrynie www i przy obiekcie) bezpłatnie lub zgodnie z określonym, podanym do publicznej wiadomości i respektowanym cennikiem. Jeśli obiekty warstwy A znajdują się na terenie otwartym (jak w Mikołajkach, Pozezdrzu) to droga do nich powinna być oznaczona, udostępniona i zabezpieczona w formule trasy turystycznej lub ścieżki spacerowej, wejście i dostępne elementy zabezpieczone przed wypadkami zwiedzających (np. poręcz, schody, oświetlenie włączające się na czujnik), same obiekty opatrzone krótkim, czytelnym regulaminem zwiedzania, zakazującym samowolnej eksploracji poza wyznaczonym dostępem i dopuszczonymi formami zwiedzania, a miejsca niebezpieczne lub grożące wypadkiem/zawaleniem - ogrodzone i zamknięte.

Na podobnych warunkach (jako obiekty ogólnodostępne) powinny zostać udostępnione obiekty Warstwy B Szlaku, możliwe do zwiedzania w każdym czasie, lecz zabezpieczone przed ryzykami wynikającymi z chęci eksploracji wykraczającej poza zakres dozwolony regulaminem.

Do zapewnienia fizycznej dostępności szeregu leśnych obiektów z Warstwy C potrzebne są szczegółowe ustalenia z zarządcami Lasów Państwowych: nadleśnictwami Borki, Srokowo, Giżycko, Pisz i Maskulińskie, uwzględniające planowanie gospodarki leśnej w otoczeniu tych obiektów, wspólnie określające ich ostateczne przeznaczenie oraz możliwy zakres i sposób dostępu. Na tej podstawie należy podjąć decyzję o zaliczeniu/niezaliczeniu tych obiektów do Warstwy C. W innym przypadku obiekt objęty zachętą do turystyki eksploracyjnej i zaopatrzony w skrytkę geocachingu może za niedługi czas znaleźć się na przykład w ogrodzonym na wiele lat obszarze nowo zasadzonego drzewostanu. Potrzeba wspólnych ustaleń przeznaczenia i dostępności z właścicielami dotyczy także niektórych obiektów położonych na gruntach prywatnych (jak w Przykocie k. Miłek i w Martianach). W wymienionych przypadkach gospodarze są otwarci i życzliwi turystycznej eksploatacji, niemniej zawarcie porozumień uchroni w przyszłości Szlak (jako realną w założeniu ofertę zwiedzania!) przed takimi curiosami jak w Przesławkach (gm. Dubeninki), gdzie dwa dotąd zaliczane do niego obiekty stały w pośrodku użytkowanego pola uprawnego (bez ścieżki do nich), którego właściciel mieszka około 2 kilometrów od samych obiektów i nie jest zainteresowany wizytami obcych ludzi na swoim terenie.

6.5. Propozycje szczegółowych rozwiązań dla rozwinięcia oferty Szlaku

6.5.1. System wystaw tematycznych.

Szlak Fortyfikacji Mazurskich jest systemem eksploatacji turystycznej o charakterze kulturowym, co oznacza, że równie ważna jak doświadczenie przez turystę dziedzictwa in situ (zapewniane przez kontakt z jego walorami) jest budująca jego wiedzę. Interpretacja tego dziedzictwa, która – jeśli ma ten cel zrealizować – musi spełniać kryteria merytoryczne oraz mieć formę systematyczną. Kluczowym i niezbędnym elementem interpretacji dziedzictwa w turystyce kulturowej są ekspozycje tematyczne, które a) odnosząc się do szerszego tła historycznego ukazują kontekst doświadczanego dziedzictwa, b) dzięki usystematyzowanej prezentacji porządkują wiedzę na temat jego poszczególnych wymiarów, c) podając podstawowe fakty są punktem wyjścia, do którego nawiązują inne, w tym alternatywne i przeżyciowe formy interpretacji i animacji doświadczeń. W przypadku szlaku kulturowego jako rozproszonego systemu eksploatacji i interpretacji dziedzictwa wystawy dodatkowo d) zapewniają realizację poznawczego aspektu jego tematycznej oferty na dobrym poziomie (który można wyegzekwować przez wprowadzenie obowiązujących standardów dla ekspozycji) oraz e) prezentują oraz zwracają uwagę na rozliczne aspekty eksploatowanego przez szlak dziedzictwa, co oczywiście jest dane w sytuacji, kiedy ich narracja jest prawidłowo rozpisana – bez luk i niepotrzebnych powtórzeń. Z tych powodów (jak również z uwagi na fakt, że większość jego obiektów to zasoby rozproszone, częściowo zniszczone, nieposiadające własnej rozwiniętej warstwy interpretacyjnej o funkcjach niekoniecznie zrozumiałych dla przeciętnego, nawet zainteresowanego turysty) reorganizowany Szlak Fortyfikacji Mazurskich

powinien posiadać w swojej ofercie przynajmniej kilka stałych wystaw, prezentujących i wyjaśniających jego walory oraz wspólnie tworzących jego tematyczną narrację.

Jako zasady wyjściowe dla tego obszaru reorganizacji Szlaku powinno się przyjąć następujące zasady: 1) przynajmniej jedna stała wystawa, choćby skromna w wymiarze środków prezentacji, lecz profesjonalnie opracowana, powinna funkcjonować we wszystkich obiektach gwarantowanych Warstwy A Szlaku, 2) zasoby i przekaz wszystkich wystaw traktowane jako całość powinny składać się na systematyczny i możliwie pełny obraz fortyfikacji regionu w ich rozwoju historycznym, pod względem typologii rozwiązań i roli militarnej, jaką odegrały, 3) poszczególne aspekty systematycznej opowieści o fortyfikacjach mazurskich powinny zostać rozdzielone według zasad komplementarności, czyli wzajemnego uzupełniania się, akcentując poszczególne aspekty tego dziedzictwa: historyczne, biograficzne, inżynieryjne, strategiczne, operacyjne itd. To ostatnie jest szczególnie ważne z perspektywy turysty zwiedzającego Szlak, a nie przypadkowo odwiedzającego pojedyncze obiekty, ponieważ dzięki zastosowaniu tych zasad nie tylko uniknie nużących go powtórzeń (które w ciągu niewielu dni na pewno by zauważył), ale również otrzyma spójny i bogaty, wieloaspektowy obraz dziedzictwa, którego śladem wyruszył w swoją tematyczną podróż. Osiągnięcie tego stanu wymaga modyfikacji i uzupełnienia istniejących już ekspozycji w Giżycku, Piszcu, Guziance i Gierłozie oraz stworzenia kilku nowych wystaw, przy czym ich treści (bazujące na eksploatacji, prezentacji i interpretacji poszczególnych zasobów wspólnie zarządzanego dziedzictwa) powinny być wzajemnie konsultowane, aby zapewnić wspomnianą komplementarność.

Aktualnie istniejące w obiektach Szlaku ekspozycje o tematyce zbieżnej z jego profilem: w Piszcu (Regelbau 502), w Twierdzy Boyen w Giżycku oraz w Rucianem-Nidzie - Guziance (Wieża ckm) powinny oczywiście wejść w skład proponowanego systemu i otrzymać w jego ramach swoje specjalne zadania, w najwyższym stopniu bazujące na ich aktualnych zasobach i treściach interpretacji. Oprócz nich proponuje się zorganizowanie wystaw tematycznych w Kętrzynie i Gierłozie (którą gospodarze obiektu niezależnie od audytu już planują), włączenie do systemu jednej z istniejących ekspozycji w Mamerkach (pod warunkiem jej modyfikacji) lub przygotowanie innej wystawy w tym samym miejscu, a także stworzenie dwóch, maksymalnie trzech ekspozycji w rozproszonych obiektach Warstwy B Szlaku.

Poza już istniejącymi ekspozycjami, uwzględniając wyżej wyartykułowane postulaty ich modyfikacji i reorganizacji, należy rozważyć stworzenie nowych wystaw w innych miejscach Szlaku, szczególnie tych dotąd najslabiej zagospodarowanych. Oczywiście, jako działające w przestrzeni szlaku tematycznego (czyli spójnej oferty), nie powinny one w żadnym wypadku powielać wzajemnie swoich treści. Dlatego **przed** podjęciem decyzji o ich utworzeniu, Rada Szlaku (z udziałem ekspertów: historyków regionu, inżynierii wojskowej, interpretacji dziedzictwa itd.) powinna opracować i przyjąć spójny program wystaw, rozgraniczając poszczególne aspekty dziedzictwa, zgodnie z postulatami różnorodności obiektów szlaku, spójności programu ekspozycji i wzajemnej komplementarności ich treści oraz eksploatowanych aspektów [por. Mikos v. Rohrscheidt 2013, s. 145-147]. Dopiero potem należy przydzielić poszczególne „tematy” do miejsc możliwie najbardziej im odpowiadających historią i profilem, których zarządcy (czy to samorządy, czy organizacje, podmioty prywatne) są chętni i gotowi do realizacji wystawy.

Ekspozycje w obiektach Szlaku powinny być multimedialne przynajmniej w części, co zapewnia nie tylko różnorodność przekazu, ale umożliwia realizację prezentacji i interpretacji na dobrym poziomie nawet pod nieobecność przygotowanej merytorycznie osoby a nawet umożliwia ich zwiedzanie bez obsługi. To oznacza jednak konieczność jednorazowego poniesienia wyższych kosztów, dla których trzeba znaleźć inwestora. W najbardziej realistycznym wariantcie finansowanie byłoby kolektywne w układzie: inwestor strategiczny (samorząd regionalny lub fundusz zewnętrzny uruchomiony dzięki jego zabiegom, rekomendacjom względnie gwarancjom), inwestorzy wspierający, wśród nich samorząd

lokalny i miejscowy biznes (w tym turystyczny, jeśli działają większe podmioty) oraz zarządca obiektu, jego stali partnerzy i wspierające go środowiska (także w formule crowdfundingu).

Istotnym problemem do rozwiązania w przypadku ekspozycji funkcjonujących poza obiektami ze stałą obsługą jest pogodzenie konieczności ich sprawnego udostępniania dla zwiedzających z zapewnieniem bezpieczeństwa i integralności pomieszczeń, eksponatów i urządzeń. Jednym z rozwiązań, jest tzw. otwarcie na telefon, opisane już wyżej dla obiektów nieposiadających stałej obsługi na miejscu. Jednak także takie rozwiązanie niekoniecznie rozwiązuje problemy ekspozycji zlokalizowanej w dużej odległości od właściciela lub zarządcy (wynoszącej np. kilometr i więcej). Ponieważ problem ten dotyczy wyłącznie wystaw aktualnie jeszcze nieistniejących, rozwiązaniem może być alternatywna formuła ich organizacji jako tzw. monitorowanych wystaw samoobsługowych. Ekspozycje takie są zamknięte i nadzorowane elektronicznie (czujniki, kamery). Otwarcie drzwi wymaga zastosowania jednorazowego kodu możliwego do uzyskania dzięki (alternatywnie) uprzedniej rejestracji turysty na platformie obsługi szlaku, portalu zarządcy wystawy (np. koordynatora lokalnego) lub hotelu współpracującego ze szlakiem z pomocą wiarygodnego dokumentu (jak dowód osobisty), lub dokonaniu opłaty na miejscu (nawet symbolicznej sumy) za pomocą imiennej karty płatniczej. Zasady zwiedzania są ujęte w regulaminie z potwierdzeniem zapoznania się przez użytkownika, który jest informowany o formie dostępu, możliwościach korzystania z wystawy i fakcie monitoringu. Regulamin może też ograniczać liczbę jednorazowo wchodzących i czas pobytu w pomieszczeniu (pomieszczeniach) do np. godziny. Obecność zwiedzającego jest rejestrowana, a nagranie na bieżąco lub w określonym czasie post factum możliwe do odtworzenia przez operatora wystawy (zarządca obiektu, koordynator lokalny, punkt informacji turystycznej, koordynator szlaku itd.). Zakończenie zwiedzania i wyjście jest rejestrowane i uznawane za koniec czasu, w którym zwiedzający jest objęty odpowiedzialnością za „użytkowanie” i pozostawiony stan wystawy, podobnie jak gość hotelowy lub osoba wypożyczająca sprzęt. W razie zniszczeń ich sprawcę można zidentyfikować i udowodnić mu je z pomocą rejestracji i nagrania z monitoringu, który może jednak służyć również np. do interaktywnego kontaktu ze zwiedzającymi, np. nagrywania ich uwag, komentarzy, sugestii lub własnej interpretacji doświadczenia na miejscu. Wystawy funkcjonujące w formule samoobsługowej mogą być łatwo (automatycznie) włączone do pakietów lokalnych szlaku jako ich moduły samodzielnie wybierane przez turystę, który w ramach pakietu może uzyskać dostęp do wystaw w postaci kodu, obowiązującego w czasie wykorzystania pakietu, i aktywizujące dostęp jednorazowo, w chwili podania kodu na miejscu i w podanym czasie trwania.

W wystawach samoobsługowych, ze względu na nieobecność ludzkiego interpretatora, ważną rolę powinny odgrywać nie tylko multimedialne nośniki przekazu (jak filmy dokumentalne, prezentacje, wizualizacje, „mówiący” narrator wystawy prowadzący po niej krok po kroku, dynamiczne makiety fortyfikacji czy modele urządzeń lub uzbrojenia), ale także elementy interaktywne angażujące aktywność zwiedzającego. Mogą nimi być przykładowo: możliwość przeglądania przez zwiedzających elektronicznej dokumentacji inżynierskiej obiektu, przeglądanie archiwum zdjęć, możliwość uruchomienia modelu urządzenia, ale również rozegrania online gry tematycznej (nawiązującej do profilu obiektu czy jego historycznego zastosowania) albo rozwiązanie tematycznego quizu. W formule stałych ekspozycji obsługowych Szlaku powinny działać te, które funkcjonują w obiektach ze zdefiniowanym czasem otwarcia (jak Twierdza Boyen i Muzeum w Kętrzynie). W formule samoobsługowej można urządzić ekspozycje działające w miejscach zlokalizowanych w dużej odległości od siedziby ich operatorów, w jednym lub dwóch wybranych obiektach rozproszonych Szlaku (np. w którymś z lepiej zachowanych obiektów Warstwy B) a także drugą ekspozycję na lokalnej trasie turystycznej, której nie obsługuje bezpośrednio jej gospodarz (por. 6.5.2.) np. w Guziance, Piszku lub Giżycku. Natomiast w posiadających ekspozycje obiektach Szlaku, które (poza sezonem lub wyznaczonymi dniami) nie posiadają

stałej obsługi w wyznaczonych godzinach należałoby samym zarządom tych obiektów pozostawić decyzję, czy decydują się na tzw. udostępnianie na telefon, czy też na wystawę monitorowaną.

Poniżej znajduje się odbijające powyższe założenia i dokonane na podstawie analizy oraz lokalizacji tematycznych zasobów Szlaku zestawienie istniejących i proponowanych ekspozycji dla Szlaku Fortyfikacji Mazurskich, z podaniem proponowanego sposobu udostępniania oraz postulowanego dla nich wiodącego tematu (aspektu dziedzictwa) w sumie składające się na całościowy system jego interpretacji.

Twierdza Boyen, Giżycko. Rekomendowana wystawa obsługowa, częściowo multimedialna. Centralnym elementem powinna być multimedialna makieta twierdzy, którą proponuje się jednak zmodernizować (a właściwie stworzyć od początku) z powiększeniem jej skali i poszerzeniem prezentowanego obszaru o fortyfikacje otaczające, oraz zastosować ilustrowanie głosowej narracji wskaźnikami elektronicznymi i świetlnymi. Taka narracja powinna mieć dwa lub więcej scenariuszy, koncentrujących się np. na budowie i inżynierii militarnej z opisem funkcji i możliwości (osiągów) bojowych poszczególnych elementów oraz (drugi) na bojowym epizodzie z dziejów twierdzy w I wojnie światowej. Można także rozważyć nagranie wersji scenariusza przeznaczonej dla najmłodszych zwiedzających (np. 7-11 lat), sformułowanej w odpowiednim rejestrze językowym i objaśniającej funkcje twierdz nowożytnych, codzienne funkcjonowanie twierdzy / garnizonu w okresie pokoju oraz jej zadania w czasie wojny (mobilizacji) względnie oblężenia lub szturm. Pozostałymi elementami wystawy (która powinna objąć kilka sal) może być dokumentacja twierdzy (jej budowy i funkcjonowania), umundurowanie żołnierzy, rekonstrukcja wnętrza pomieszczenia koszarowego (np. sypialni), przetłumaczone regulaminy i rozkład dnia członków garnizonu, lista szkoleń i specjalności wojskowych załogi oraz rodzajów pododdziałów, struktura dowodzenia itd. Ekspozycja w Giżycku powinna być centralnym punktem programu zwiedzania twierdzy (czyli być wpisana w zwiedzanie jej pozostałych zagospodarowanych walorów, w tym wystawy w Laboratorium, wewnętrznej trasy zwiedzania itd.), a ono z kolei, główną atrakcją miejscowej trasy tematycznej Szlaku Fortyfikacji Mazurskich (por. Rozdz. 6.5.2).

Ewentualna druga tematyczna ekspozycja Szlaku w Giżycku (w schronie przeciwlotniczym lub schronie artyleryjskim koło J. Popówka), jeśli taka powstałaby w ramach lokalnej trasy, powinna koncentrować się na jednym aspekcie związanym z profilem samego obiektu, to jest formami biernej ochrony przeciwlotniczej względnie funkcjonowaniem XX-wiecznej stałej fortyfikacji artyleryjskiej i jej załogi, np. w warunkach bojowych.

Wilczy Szaniec, Gierłoż. Nadleśnictwo Srokowo planuje zrealizować stałą wystawę tematyczną pod nazwą „Wilczy Szaniec: Zbrodnia, Pamięć, Wojna”. Należy się spodziewać, że struktura prezentacyjna i warstwa interpretacyjna takiej ekspozycji będzie się koncentrowała na genezie i powstaniu obiektu, znaczeniu kwatery w procesach planowania operacji wojennych i dowodzenia nimi, codziennej organizacji dowodzenia, na głównych mieszkańcach / użytkownikach i ich historycznej roli, oraz z pewnością nie pominie zamachu z dnia 20 lipca 1944 jako najważniejszego wydarzenia w dziejach obiektu. Taki jej profil wpisuje się również w tematykę analizowanego Szlaku, dlatego zbędne są inne propozycje w odniesieniu do jej organizacji. Formuła wystawy powinna być obsługowa, co nie będzie problematyczne ze względu na obecność personelu i stałe godziny otwarcia obiektu. Natomiast zatrudnienie historyków i muzealników w jej przygotowaniu (wstępne rozmowy prowadzono z Muzeum II Wojny Światowej w Gdańsku) powinno zapewnić jej merytorycznie wysoką jakość, należy też oczekiwać szerokiego zastosowania multimedialnych i elementów interaktywnych. Wystawa w Gierłożu, kiedy zostanie uruchomiona, z pewnością dodatkowo wzmocni pozycję tego obiektu jako jednego z magnesów turystycznych Szlaku.

Muzeum im. W. Kętrzyńskiego w dawnym zamku, Kętrzyn. Muzeum posiada swoją wystawę stałą. Jednak propozycja dotyczy zorganizowania odrębnej, stałej ekspozycji

tematycznej zbieżnej z profilem Szlaku oraz stanowiącej integralny element jego warstwy interpretacji dziedzictwa. Ze względu na strukturę organizacyjną obiektu mogłaby ona mieć charakter ekspozycji stałej i obsługowej, a ze względu zarówno na zatrudnianie tam fachowego personelu muzealnego, jak i na położenie Kętrzyna jako skrajnego obiektu Szlaku położonego w punkcie węzłowym z kilkoma innymi systemami (Szlak Zamków Gotyckich, Droga Św. Jakuba) mogłaby ona przejąć funkcję przekrojowej i systematycznej prezentacji tego aspektu dziedzictwa, którą omawiany system eksploatuje, mianowicie dziejów fortyfikacji w regionie. Spełnianiu takiej roli sprzyja także historia samego obiektu: jednego z najstarszych zachowanych i dostępnych turystycznie zespołów architektury obronnej na Mazurach. Wystawę, pod warunkiem odpowiedniego zabezpieczenia i zagospodarowania pomieszczenia, można zlokalizować w wojennym schronie w podziemiach zamku, co dodatkowo nada jej walor autentyczności. Treścią wystawy (opracowanej i urzędzonej we współpracy z historykami wojskowości, architektury militarnej i fortyfikacji) mogłyby być dzieje i rozwój fortyfikacji na Mazurach ze szczególnym uwzględnieniem okresów ich szczególnie intensywnej budowy, inwestorów i strategicznych zadań, ich dominujące typy i najczęściej spotykane rozwiązania, a także ważniejsze obiekty niezachowane lub z okresów, dla których brak reprezentacji wśród walorów szlaku, o ile zachowała się dokumentacja lub w miarę dokładne przekazy. Ekspozycja powinna obejmować serię profesjonalnie wykonanych makiet (względnie elektronicznych schematów albo dynamicznych wizualizacji) wraz z interaktywnymi opisami, które pozwoliłyby użytkownikowi poznawać detale lub szukać odpowiedzi na pytania rodzące się podczas zapoznawania z systematyczną prezentacją. Bezpieczne miejsce i proponowana tematyka wystawy umożliwiają umieszczenie w tym miejscu droższej w wykonaniu lub wymagającej więcej przestrzeni interaktywnej formy gry lub quizu z wykorzystaniem przynajmniej kilku stanowisk, dzięki czemu mniej liczne grupy zwiedzających mogłyby uczestniczyć w konkursie wiedzy lub, w warunkach rywalizacji i w czasie rzeczywistym, zagrać w grę edukacyjną polegającą np. na komponowaniu z gotowych elementów własnego umocnienia terenowego (lub zamku) albo na zaplanowaniu skutecznej linii obronnej na większą skalę w realiach wybranej epoki. Dla turystów zaczynających przygodę ze Szlakiem (i turystów zwiedzających Kętrzyn z innych powodów) ekspozycja byłaby systematycznym wprowadzeniem w jego tematykę, a dla kończących ją w tym miejscu – podsumowaniem doświadczeń i systematyzacją zdobytej wiedzy. Z kolei dla mieszkańców regionu ekspozycja mogłaby się stać przekrojowym leksykonem historycznym jednego z licznie tu reprezentowanych typów materialnego dziedzictwa.

Schron Regelbau 502, Pisz. Aktualnie działająca ekspozycja tematyczna ma już militarno-historyczny profil, a ponieważ ukazuje wyposażenie i warunki życia załogi schronu w lokalnym systemie umocnień z okresu II wojny światowej, jest całkowicie zbieżna z tematyką szlaku. Proponowane dla niej działania to wprowadzenie elementów multimedialnych (w postaci przynajmniej przygotowania i projekcji filmu), uporządkowanie i opisanie kolekcji z ewentualnym wytworzeniem duplikatów cenniejszych eksponatów, które można wykorzystywać w prezentacji interaktywnej („do rąk”) i warsztatach tematycznych, pomoc gospodarzom w przygotowaniu krótkich scenariuszy historycznych, które na zasadzie mikroeventu mogłyby urozmaicać pobyt i zwiedzanie. Piska wystawa powinna wzbogacić się też o systematyczną, historyczną prezentację dotyczącą genezy, planowania, militarnego znaczenia i budowy Piskiej Pozycji Ryglowej i Pozycji Pisy (jeśli ta nie doczekałaby się własnej wystawy), która może funkcjonować odrębnie (np. w schronie Regelbau 107a, w ramach lokalnej trasy tematycznej, por. Rozdział 6.5.2) i powinna posiadać makietę z lokalizacją rozproszonych umocnień, ukazującą ich wzajemne powiązania i zespolone możliwości obronne (np. krzyżowy ogień, wzajemna osłona). Ta druga wystawa może działać w formule bezobsługowej i być monitorowana przez zarządców wystawy głównej i trasy lokalnej.

Wieża ze stanowiskiem ckm przy Śluzie Guzianka, Ruciane-Nida. Istniejąca już ekspozycja pod opieką zarządcy obiektu powinna być rozbudowana i zaopatrzona

w 1) prezentację systematyczną odnoszącą się do typu fortyfikacji, jego przeznaczenia, rozwiązań inżynierskich oraz miejsca w lokalnym systemie fortyfikacji, 2) elementy multimedialne rozwijające i wzbogacające tę prezentację o element dynamiczny (np. wizualizacja akcji bojowej obiektu w okresie I wojny światowej, ilustrująca jego możliwości ryglujące oraz zasięg uzbrojenia), 3) elementy interaktywne umożliwiające samodzielne zapoznawanie się z wybranymi fragmentami prezentacji, jak przegląd dokumentacji technicznej albo przebieranie w mundur wraz z pełnym historycznym wyposażeniem żołnierskim itp. Ponieważ przy obiekcie tworzona jest trasa tematyczna, którą proponuje się rozwinąć do poziomu materialnego (por. Rozdz. 6.5.2), tutejsze fortyfikacje miały bojowy epizod w okresie I wojny światowej, a Ruciane i Guzianka są miejscem skrzyżowania SFM ze Szlakiem Frontu Wschodniego tej wojny, to właśnie tu może być zlokalizowana (druga) wystawa, która stałaby się wspólną atrakcją obydwu szlaków i stanowiłaby ich (wspólnie zarządzany) punkt węzłowy. Ta ekspozycja powinna odnosić się właśnie do lokalnych zmagania z przełomu lat 1914/15. Jeśli miejsce nie pozwoli na takie rozwinięcie by zapewnić jej odrębność, to druga wystawa powinna być urządzona w jednej z aktualnie niezagospodarowanych wież ckm przy mostach w Rucianem. Wówczas należałoby rozdzielić treści zgodnie z powyższymi wskazaniem. Druga ekspozycja mogłaby mieć formułę samoobsługową i pozostawać pod opieką i nadzorem zarządców obiektu w Guziance, a jednocześnie stanowić drugi biegun lokalnej trasy tematycznej motywujący turystów do jej przejścia względnie przejechania rowerem.

Obiekt Mauerwald, Mamerki. W kompleksie „miasto Brygidy” funkcjonuje parę wystaw tematycznych o profilu militarnym, zorganizowanych i zarządzanych przez dzierżawcę: makieta okrętu podwodnego (z tytułem: Muzeum Kanału Mazurskiego) czy przebieg walk na Froncie Wschodnim II wojny światowej (w formie plansz historycznych) uzupełniony serią eksponatów (fragmenty umundurowania, uzbrojenia). Jednak poziom merytoryczny tych ekspozycji (przypadkowe eksponaty nietworzące ciągu, niesystematyczność opisów umieszczonych przy eksponatach), dobór niektórych z nich (eksperymentalne obiekty latające nigdy niewprowadzone do walki, przypadkowe działo umieszczone przed wejściem) oraz ich estetyka (np. manekiny młodzieńców w mundurach Hitlera, Goeringa i dowódców wojskowych umieszczone za kratami, modele samolotów zawieszone nad polem walki z miniaturowymi czołgami o niemożliwej na polu bitwy skali koncentracji [„tłum”] figurkami żołnierzy i tym podobne) pozostawiają wiele do życzenia i w aktualnym stanie nie można ich rekomendować turystom poważniej zainteresowanym dziedzictwem militarnym czy historią regionu. Wykazują one raczej sposób zagospodarowania typowy dla klasycznej pułapki turystycznej, choć w tym przypadku zlokalizowanej w autentycznym obiekcie dziedzictwa. Jednocześnie naprzeciw, w należącym do kompleksu tzw. obiekcie Quelle (oznaczonym w formule lokalnej trasy turystycznej) kilka schronów znajduje się w dobrym stanie zachowania i jest niezagospodarowanych. Działaniem rekomendowanym w ramach reorganizacji szlaku byłoby albo a) porozumienie z administratorem „Miasta Brygidy” o wydzieleniu jednego z obszernych pomieszczeń i umieszczeniu tam wystawy tematycznej opracowanej we współpracy z organizacją Szlaku i konsultacji z historykami (tematyka do uzgodnienia) albo b) urządzenie usługowej lub samoobsługowej wystawy tematycznej w jednym ze schronów obiektu „Quelle” z pozostawieniem wystaw w mieście Brygidy w aktualnym stanie. W tym drugim przypadku turystom podróżującym po SFM rekomendowano by obiekt „Quelle”. Funkcjonująca w nim wystawa, opracowana na podstawie wiarygodnych źródeł i zorganizowana zgodnie z zasadami interpretacji dziedzictwa oraz tworzenia ekspozycji, mogłaby być poświęcona na przykład rozwojowi schronów przeciwlotniczych w okresie II wojny światowej, technikom ich wznoszenia, funkcjonowaniu w warunkach użytkowania i odporności różnych ich typów na uderzenia bomb i pocisków. Obiekty w Mamerkach (w tym szczególnie atrakcyjne tzw. schrony-giganty, jednak po rozwiązaniu problemu stojącej wody) nadają się do tego nawet

lepiej niż te w Gierłożu, a to ze względu na daleko lepszy stan zachowania i związaną z tym możliwość zwiedzania wewnątrz, a także dzięki temu, że w ich przypadku nie ma konieczności nadawania ewentualnym ekspozycjom innej tematyki, ważniejszej ze względu na ich historyczną przeszłość. Przy przyjęciu każdej z tych opcji Mamerki zajmą należną im z racji rangi kluczowego obiektu Szlaku pozycję w interpretacji dziedzictwa realizowanej przez jego system ekspozycji.

Orzysz posiada własne Muzeum Wojska, Wojskowości i Ziemi Orzyskiej. Ze względów wiodącej tematyki (militarnej) jego stała ekspozycja może być interesująca dla zwiedzających Szlak Fortyfikacji Mazurskich, dlatego można ją nawet bez dodatkowych warunków włączyć do obiektów Szlaku. Dodatkowo dyrekcja i pracownicy Muzeum mogliby objąć opieką program geocachingu w ramach Warstwy C Szlaku w okolicy Orzysza (w tym przejąć lub koordynować opiekę nad skrytkami, zarządzać jedną lub paroma geościeżkami). W tym właśnie kontekście warto rozważyć stworzenie w Muzeum osobnej wystawy tematycznej, jeżeli uda się zebrać lub profesjonalnie zrekonstruować wystarczający materiał odnoszący się do lokalnych obiektów z tej warstwy. Ekspozycja mogłaby prezentować typy obiektów fortyfikacyjnych wznoszonych w okolicy i ich szczegółowe przeznaczenie, posługując się dokumentacją (jak plany i zdjęcia niezniszczonych obiektów) oraz wizualizacjami, jednak bez zdradzania ich aktualnej lokalizacji i współczesnych zdjęć ułatwiających ich identyfikację z daleka. Funkcjonując w takiej konwencji, wystawa byłaby źródłem porządkującej, systematycznej wiedzy na temat zniszczonych w większości obiektów, ważnym elementem warstwy interpretacji tych materialnych świadectw dziedzictwa i merytorycznym wprowadzeniem do aktywności eksplorerskiej. Jednocześnie muzeum mogłoby stać się punktem „rozrządowym” dla uczestników geocachingu, a nawet miejscem ich zlotów i współorganizatorem dorocznych imprez.

Z pewnością miejscem nadającym się na zlokalizowanie wystawy tematycznej jest bardzo dobrze zachowany i położony niemal przy drodze **schron w Martianach**. Mógłby się nią opiekować właściciel terenu, żywo zainteresowany ruchem turystycznym. W przypadku tego obiektu zalecana byłaby najdalej idąca rekonstrukcja wnętrza, ale również odtworzenie zewnętrznej warstwy maskującej (która pierwotnie udawała zabudowanie gospodarcze). Do rozważenia byłaby także alternatywna forma wykorzystania tej ekspozycji na zamówienie grupy turystów o określonej wielkości (4-8 osób). Taka opcja obejmowałaby przyjazd animatora przeszkolonego w rekonstrukcji historycznej (np. z Giżycka, z GRH działającej przy twierdzy Boyen) i realizacja wraz z turystami dobrze opracowanego scenariusza „doświadczalnego” trwającego np. przez wieczór i noc do kolejnego południa. Jego elementami byłoby m.in. przebranie uczestników za żołnierzy, zapoznanie ze wszystkimi elementami umundurowania i uzbrojenia, odprawa z dowódcą i szkolenie z posługiwania się bronią lub wykonywania zadań bojowych, instruktaż posługiwania się odtworzonymi elementami wyposażenia sprzed wieku, przygotowanie posiłków z dostarczonych żołnierskich racji żywnościowych i ich wspólne spożycie w pomieszczeniu drużyny lub osobne na stanowisku bojowym, czyszczenie i składanie broni lub przygotowywanie stanowiska do boju w warunkach alarmu, nocleg w schronie z alarmową pobudką i ćwiczeniem terenowym lub wyjściem patrolowym i tak dalej (z końcowym certyfikatem). Poza opisaną formą przeżyciowej eksploatacji schronu i jego wystawy, z punktu widzenia turystów tylko zwiedzających, w Martianach opieka właściciela w formule „otwarcia na telefon” jest zupełnie wystarczająca i gwarantuje dostępność turystyczną.

W sytuacji uznania przez organizację zarządczą potrzeby wykreowania atrakcji w mniej intensywnie eksploatowanej strefie Szlaku (lub ze względu na interes i gotowość do zaangażowania samorządu gminy-członka Szlaku), przynajmniej w jeszcze jednym innym obiekcie z Warstwy B pozostającym w dobrym stanie zachowania można zlokalizować ekspozycję tematyczną, eksploatującą inny aspekt funkcjonowania fortyfikacji, obsługiwaną

przez godnych zaufania sąsiadów (udostępnianie na telefon) albo w systemie ekspozycji samoobsługowych. Na podstawie analizy stanu obiektów stwierdzonego podczas badania terenowego przestrzeni Szlaku oraz biorąc pod uwagę dotychczas zaproponowane formy i miejsca zagospodarowania zasobów, takim obiektem mógłby być jeden ze schronów w Kamionkach (gmina wiejska Giżycko), Punkt Oporu Lisi Ogon (gmina Ryn), schron (z garażem) przy skrzyżowaniu w okolicy dawnej wsi Woliska koło Jeży, jedna z wież ckm w Mikołajkach względnie jeden ze schronów obiektu Wendula koło Radziejów. Wystawa tematyczna mogłaby także powstać w Przykopic koło Miłek lub w Krukłankach, ponieważ jednak zlokalizowane tam obiekty ufortyfikowane są zbyt małe (Krukłanki) albo w zbyt złym stanie (Przykop), dlatego jej stworzenie wymagałoby albo znaczniejszych i droższych prac zabezpieczeniowych w obiektach albo wzniesienia osobnego budynku dla celów wystawienniczych w ich sąsiedztwie.

O ile codzienne zarządzanie wystawami i realizacja towarzyszących im mikroeventów (jak lekcje, prelekcje, projekcje filmów, warsztaty itd.) winny pozostać w gestii gospodarzy obiektów, w których są one zlokalizowane lub będą utworzone, to kierownictwo, a przynajmniej **opiekę** nad tworzeniem interpretacyjnej warstwy wszystkich ekspozycji (względnie ich reorganizacją do satysfakcjonującego poziomu) oraz nad ustalaniem treści wspomnianych mikroeventów powinni objąć wspólnie *eksperci* w dziedzinie fortyfikacji i lokalnej historii konfliktów wojennych oraz profesjonalni *muzealnicy*. Oznacza to konieczność włączenia tych pierwszych na etapie ustalania treści ekspozycji, doboru eksponatów, merytorycznego opisywania zbiorów i określania treści przekazu mikroeventów, a tych drugich – na etapie szczegółowego planowania form eksponowania artefaktów, kompozycji warstwy interpretacyjnej (jak formułowanie opisów, dobór środków przekazu, całościowy design wystawy) i ustalania scenariuszy mikroeventów. Aktualnie posiadany potencjał personalny Szlaku, jego obiektów oraz ich partnerów wskazuje, że w organizacji wystaw powinni wziąć udział badacze fortyfikacji związani z Twierdzą Boyen i będący współpracownikami naukowego czasopisma wydawanego przez stowarzyszenie jej miłośników (i ewentualnie pozyskani specjaliści w dziedzinie fortyfikacji np. ze środowiska toruńskiego) oraz pracownicy jedyne publicznego muzeum będącego obiektem Szlaku i posiadającego merytoryczny personel (Muzeum w Kętrzynie), ewentualnie pozyskani fachowcy z Muzeum Warmii i Mazur.

6.5.2. Trasy lokalne Szlaku

Każda trasa lokalna powinna mieć strukturę materialną, to znaczy spełniać kryteria takie, jak szlak materialny (którego jest ona pomniejszoną wersją). Po pierwsze, spełniając kryteria tematyzacji, trasa powinna mieć swój profesjonalnie opracowany i wydany materiał interpretacyjny w postaci przewodnika lub broszury (w wersji papierowej i w pdf lub innej do pobrania na urządzeniu mobilne). Rozszerzeniem poziomu realizacji tego kryterium i jednocześnie zapewnieniem trasie kluczowej atrakcji powinna być minimum jedna profesjonalnie zorganizowana wystawa tematyczną w którymś z jej obiektów, odnosząca się w treści albo do rodzaju jej walorów (wystawa systematyczna, „inżynierska”), albo do militarnych epizodów z dziejów miejscowych fortyfikacji (wystawa historyczna) albo, jako wystawa aspektowa, częściowa, do wybranego wymiaru wojskowego funkcjonowania umocnień (życie żołnierzy, ich zadania bojowe, uzbrojenie i zaopatrzenie itd.). Po drugie, co wynika z kryterium oznaczenia, trasa powinna być fizycznie oznaczona w całym swoim przebiegu, a jej poszczególne obiekty (stacje) oznaczone i opisane za pomocą tablic interpretacyjnych (przynajmniej w językach polskim i angielskim) zawierających ilustracje (zdjęcia lub schematy). Po trzecie, obiekty trasy powinny być dostępne do zwiedzania lub przynajmniej obejścia (co może być jedynym rozwiązaniem w przypadku niezagospodarowanych ruin). Jeśli to w pojedynczych przypadkach okaże się niemożliwe,

obiekty winny być tak opisane z zewnątrz, by dać dobrą orientację, co do ich rozplanowania i funkcji militarnych poszczególnych elementów. Po czwarte wreszcie, każda trasa powinna posiadać swojego opiekuna (gospodarza), najlepiej zarządcę głównego obiektu z wystawą tematyczną (por. Rozdz. 6.5.1) i najczęściej jednocześnie odcinkowego koordynatora (por. rekomendowane podmioty - Rozdz. 6.3.8). W ramach zarządzania trasą jej gospodarz powinien prowadzić jej własną stronę www (która winna być zintegrowana w portal www Szlaku Fortyfikacji Mazurskich) z opisem trasy i jej walorów, danymi kontaktowymi opiekuna, godzinami otwarcia wystawy i warunkami świadczenia innych usług oraz pośredniczyć usługę przewodnictwa po całej trasie, realizowaną stale lub przynajmniej na zamówienia zgłaszane uprzednio (np. w przeddzień wizyty), a informacje o tym powinny być dostępne na stronie www Szlaku i gospodarza trasy. Nazwa trasy powinna możliwie najlepiej określać typ jej walorów lub kulminacyjny epizod jej militarnej historii.

Trasa Lokalna SFM w Pisku. Stowarzyszenie Piska Pozycja Ryglowa wyznaczyło, oznaczyło i częściowo opisało już lokalną trasę tematyczną o profilu historyczno-militarnym, obejmującą obiekty z okresu II wojny światowej, której centralną atrakcją jest Schron Regelbau 502 przy ul. Nidzkiej, gdzie funkcjonuje również wystawa tematyczna [Pisz Pozycja 2018 www]. Na trasę składa się dziewięć obiektów, w kolejności proponowanego zwiedzania: wspomniany schron bierny dla dwóch drużyn piechoty (Regelbau 502) z ekspozycją, schron bojowy ze stanowiskiem karabinu maszynowego i garażem działka, schron bierny dla drużyny piechoty, pozostałości masztu radiowego lub wieży obserwacyjnej, kolejny schron bierny dla piechoty, schron dla działka przeciwpancernego i obsługi, schron bojowy ze stanowiskiem karabinu maszynowego, następny schron bierny drużyny piechoty oraz dwuizbowy schron dla karabinów maszynowych z dzwonem obserwacyjnym (Regelbau 107a). Ze względu na dokładny opis wymienionych obiektów i oznaczenie trasy oraz opiekę nad nią, nie ma potrzeby wykonywania wielu zabiegów organizujących. Zalecane byłoby natomiast uzupełnienie oznaczeń z opisami interpretacyjnymi przy obiektach trasy w formie ujednoliconej z pozostałymi trasami Szlaku, zagospodarowanie przynajmniej jednego ze schronów w formie wiernej rekonstrukcji wnętrza (najlepiej nadawałby się dobrze zachowany Regelbau 107a, niezależnie od własnych walorów jako obiekt zamykający trasę) i skupienie się na rozwinięciu ekspozycji oraz form interpretacji i animacji doświadczeń dla turystów (lekcje tematyczne, prezentacje o technikach fortyfikacyjnych i wykorzystaniu umocnień w warunkach bojowych, prezentacje uzbrojenia i wyposażenia, nawet krótkookresowe propozycje pobytowe z elementami szkolenia wojskowego). Trasa w Pisku jest z pewnością najmocniejszym elementem oferty tematycznej Szlaku na jego południowo-wschodnim odcinku i powinna być atrakcją włączaną do wszystkich wycieczek po Szlaku, pakietów tematycznych w tej jego strefie, lokalnych pakietów turystycznych, jak również atrakcją przyciągającą użytkowników innych szlaków do zapoznania się z propozycją SFM, w tym zintegrowana w zarządzanie węzłem szlaków: SFM i Szlaku Wodnego Pisa-Narew (por. Rozdz. 6.6.).

Propozycja rozwinięcia trasy lokalnej SFM Guzianka-Ruciane. Aktualnie funkcjonująca w postaci wirtualnej (są proponowane spacery wzdłuż ciągu obiektów) powinna ona osiągnąć postać materialną, to jest w pełni oznaczoną i aktywnie zarządzaną. Proponowana, robocza, nazwa tej trasy „Sprawdzone w Walce” nawiązuje do epizodu walk o Guziankę w zimie 1914/15 roku. Obiektami trasy byłyby Wieża ckm w Guziance z wystawą tematyczną – relikty baterii dział przenośnych, relikty Dzieła Piechoty Guzianka Wielka Północ – relikty koszar – relikty Dzieła Piechoty Guzianka Wielka Południe – Wieże ckm przy torach/porcie w Rucianem (docelowo z wystawą samoobsługową, por. 6.5.1) – ewentualnie również relikty Dzieła Piechoty Nidzkie Wschód i Nidzkie Zachód. Na trasie posiadającej oznaczone ciągi pieszy i rowerowy oraz opisy interpretacyjne z archiwalnymi zdjęciami powinien być uwzględniony aspekt krzyżowania Szlaku Frontu Wschodniego I Wojny Światowej i SFM. Może to być zrealizowane na przykład w postaci rozdzielenia tematyki wystaw, jeśli w jednej

z wież ckm w Rucianem uda się urządzić drugą ekspozycję. Jedna z nich powinna dotyczyć raczej techniki fortyfikacyjnej, uzbrojenia miejscowych fortyfikacji i codziennego życia żołnierzy, druga, walk o Guziankę podczas I Wojny Światowej. Obsługę przewodnicką może zapewnić zarządca obiektu w Guziance – Stowarzyszenie Nad Nidzkim, a zarówno u początku, jak u końca trasy należy wyznaczyć parking dla turystów i ustawić blokady dla rowerów. Do obiektów trasy w Rucianem (szczególnie do wystawy, kiedy powstanie) powinny prowadzić terenowe drogowskazy turystyczne oraz wytyczona ścieżka z pobliskiego portu, dzięki czemu stanie się ona, jako atrakcja, widoczna dla turystów korzystających z rejsów statkami i pojawiających się tam użytkowników wodnej trasy rzeki Krutyni.

Propozycja stworzenia trasy lokalnej SFM w Giżycku. Proponowana nazwa (robocza) „Klucz do Mazur” nawiązuje do strategicznej funkcji twierdzy giżyckiej w systemie umocnień mazurskich. Proponowany przebieg trasy wygląda następująco: Schron pod pl. Grunwaldzkim (zagospodarowany fragment) – opcjonalnie Pomnik Pamięci Historycznej przy Pl. Grunwaldzkim – Most obrotowy z fragmentem szanca – dawny Zamek – relikty schronów przy COS Giżycko (lub jeden z nich, najlepiej zachowany) – Twierdza Boyen (z wewnętrzną trasą obiektową i wystawą tematyczną) – Schron artyleryjski nad J. Popówka Wielka. Trasa powinna być oznaczona dla pieszych i rowerów, a poszczególne obiekty na niej opisane i zilustrowane za pomocą tablic interpretacyjnych ze zdjęciami względnie planami dokumentującymi ich stan z okresu I wojny światowej (w przypadku Schronu przeciwlotniczego – z II wojny). Rekomenduje się nie tylko rozbudowanie i modyfikację ekspozycji tematycznych twierdzy Boyen (por. Rozdz., 6.5.1) ale także zagospodarowanie turystyczne schronu pod Pl. Grunwaldzkim lub jego fragmentu w postaci ekspozycji oraz, w miarę posiadanych środków, zagospodarowanie schronu artyleryjskiego nad J. Popówka. Centralnym elementem trasy powinna być oczywiście Twierdza Boyen, której personel może również dostarczać przewodników dla zarezerwowanych grupowych spacerów tematycznych. W przypadku (zalecanego) utworzenia wystawy pod pl. Grunwaldzkim, jej profil tematyczny powinien odnosić się albo do epizodu historii regionalnej związanej z dziejami Szlaku, czyli walk o miasto w okresie I wojny światowej, zniszczeń w mieście i losów ludności albo wybranych jednostek albo alternatywnie i bardziej zbieżnie z tematyką walorów Szlaku, choć już nie z jego historią, do specyfiki i systematyki schronów przeciwlotniczych jako innego typu dziedzictwa militarnego. Z kolei w przypadku utworzenia wystawy w schronie artyleryjskim nad J. Popówka Wielka, jej tematyka powinna odnosić się do organizacji funkcjonowania takiego obiektu, jego załogi i jej zajęć codziennych oraz zadań bojowych.

Propozycja stworzenia wspólnej z SFM miejskiej trasy tematycznej o profilu militarnym w Kętrzynie. Na dzień dzisiejszy taka lokalna trasa tematyczna nie istnieje. Jednak stosunkowo wysoki poziom koncentracji przestrzennej głównych zachowanych elementów dziedzictwa militarnego umożliwia zaplanowanie i wytyczenie jej bez ponoszenia dużych kosztów, a także jej wygodne zwiedzanie piesze. Warstwa prezentacji i interpretacji trasy mogłaby koncentrować się na zintegrowanym planowaniu funkcji obronnych zespołu miejskiego (zamek, kościół, mury, bramy) oraz historycznych sposobach wykorzystania ukształtowania terenu dla celów fortyfikacyjnych, włącznie z uzupełnianiem za pomocą silniejszych umocnień słabszych terenowych walorów obronnych. Wśród potencjalnych atrakcji (stacji) trasy znajdują się obydwa obiekty Szlaku Fortyfikacji Mazurskich. Muzeum funkcjonuje w dawnym zamku z wyraźnymi (częściowo zrekonstruowanymi) elementami obronnymi, a ponadto posiada... schron w podziemiach. Z kolei warowny kościół Św. Jerzego (z ewentualnym punktem widokowym na wieży) zwiedzający trasę mogliby obejść, gdyby wytyczono ścieżkę obok bazy samochodowej, a umieszczenie poniżej kościelnego wzgórza tablicy interpretacyjnej zwróciłoby ich uwagę na elementy obronne całego zespołu architektonicznego świątyni. Kolejną atrakcją byłyby zachowane w dłuższym ciągu fragmenty XIV-wiecznych murów w północno-zachodniej i północnej części miasta lokacyjnego (z basztą), a nowsze dziedzictwo reprezentowałby jeden lepiej zachowanych schronów

przeciwlotniczych w okolicy cmentarza, na przykład przy Rondzie Solidarności. Centralnym elementem trasy i głównym miejscem realizacji przekazów interpretacyjnych mogłaby być wystawa tematyczna proponowana w ramach rozwinięcia oferty Szlaku (Por. Rozdz. 6.5.1.), która powinna być zorganizowana w Zamku, co nie tylko zapewni jej dobry poziom merytoryczny, opiekę pracowników i stałą dostępność, ale także będzie jednym z dodatkowych jej walorów, jeśli zostałaby ona zlokalizowana w zamkowym schronie.

Rozwinięcie trasy tematycznej obiektu i SFM w Gierłoży. Ze względu na przestrzenną rozległość Wilczego Szańca i wielość budowli towarzyszących, w ramach Szlaku mogłaby być zorganizowana i proponowana do zwiedzania lokalna trasa tematyczna. Taka trasa już istnieje na części proponowanego terenu w postaci realnej, jej elementami są: wytyczenie drogi zwiedzania, informacje publikowane i udzielane na bieżąco przez zarządców kompleksu, plany in situ i papierowe, usługi przewodników oraz opisy interpretacyjne wybranych obiektów. Plany zarządców obejmują również stworzenie stałej wystawy tematycznej koncentrującej się na jego historii, która z pewnością będzie elementem centralnym zarówno obiektu jako miejsca dziedzictwa, jak i lokalnej trasy. Obok realizacji tej wystawy zalecane jest 1) uzupełnienie warstwy interpretacyjnej na trasie w postaci tablic przy większości obiektów, 2) wprowadzenie własnych, regularnych propozycji interpretacji dziedzictwa np. lekcji względnie filmów albo prezentacji tematycznych (w tym dotyczących technik fortyfikacyjnych) i lekcji historycznych, w tym skoncentrowanych na zamachu Stauffenberga (można zbadać prawne możliwości wprowadzenie oferty projekcji dla grup jednego ze znanych filmów fabularnych poświęconych temu wydarzeniu), albo gry tematycznej (która mogłaby także nawiązywać do spisku wokół Stauffenberga i 20 lipca 1944 w Gierłoży) oraz 3) wyznaczenie ścieżki i oznaczenie oraz opis obiektów w zewnętrznej, tak zwanej drugiej strefie Wilczego Szańca, aż po sąsiednią miejscowość Parcz.

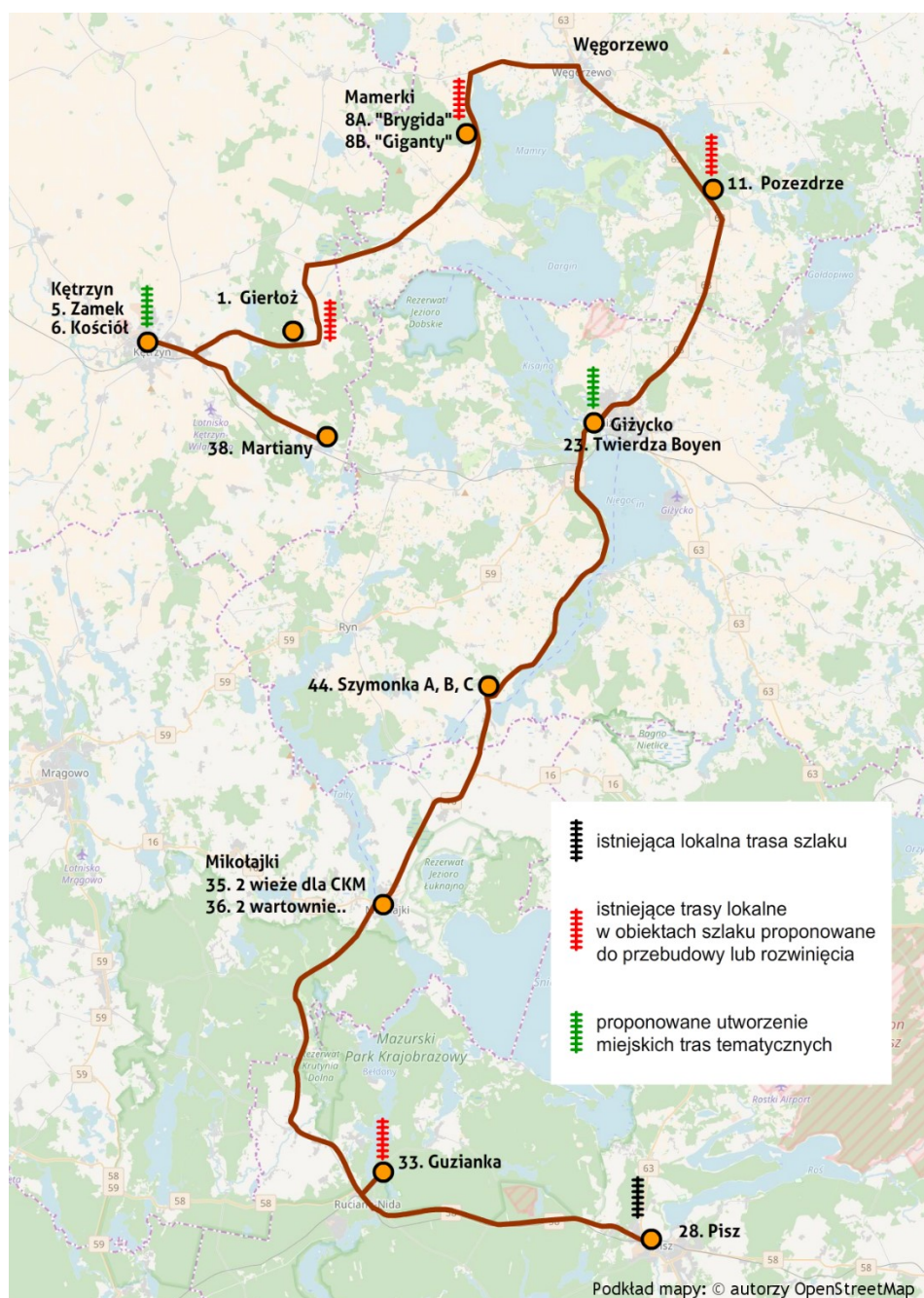
Propozycja uzupełnienia i przejęcia przez SFM opieki nad trasą obiektu w Pozezdrzu. Także tu, na terenie lasu gdzie zlokalizowany jest obiekt Hochwald, funkcjonuje już lokalna ścieżka turystyczna z wyznaczoną drogą zwiedzania i opisanymi stacjami. Przy początkowym punkcie ścieżki znajduje się parking, oznaczenia stacji przy trasie są wyraźne, a opisy stacji wystarczające, jednak trasa nie posiada elementów aktywnego zarządzania (jak stacjonarna obsługa turystów na miejscu, stale dostępne materiały czy propozycja przewodnictwa na zamówienie). Aktualny (historyczno-przyrodniczy) profil trasy mógłby zostać zachowany, koniecznym jednak byłoby: 1) zabezpieczenie obiektów militarnych kwatery Hochwald niezbędne dla minimalnego poziomu eksploatacji turystycznej (niektóre mniejsze schrony mają np. otwarte, niezabezpieczone studzienki, w innych – zniszczonych, nie są zablokowane wejścia do pomieszczeń z niebezpiecznymi, np. wystającymi przedmiotami i zwisającymi blokami betonowymi), 2) zaopatrzenie tych obiektów w fachowo opracowane opisy interpretacyjne (tablice), 3) wprowadzenie przewodnictwa na zamówienie przynajmniej dla grup oraz 4) przynajmniej jedna propozycja autonomicznej eksploatacji (np. w formie gry terenowej); w obu ostatnich przypadkach obsługę turystów na podstawie porozumienia z nadleśnictwem Borki mógłby przejąć lokalny koordynator Szlaku w Węgorzewie.

W obiekcie **Quelle w Mamerkach** także istnieje trasa zwiedzania zaopatrzona w ścieżki, szereg czytelnych oznaczeń i opisów, posiadająca kilka znaczących atrakcji oraz własny parking. Powinna ona zostać rozwinięta w realną trasę tematyczną, koncentrującą się na technice budowania schronów przeciwlotniczych. Jej centralnym elementem powinna być wystawa tematyczna (por. Rozdz. 6.5.1, Mamerki). Wystawą, a także usługami przewodnickimi w formie stałych dyżurów na miejscu (w sezonie) lub na zamówienie dla tej trasy, mógłby zarządzać albo dzierżawca obiektu, albo w porozumieniu z nim, punkt Informacji Turystycznej w Węgorzewie jako koordynator lokalny Szlaku. Ten sam podmiot mógłby też za pośrednictwem dyżurujących przewodników i/lub aplikacji turystycznej dystrybuować

edukacyjną grę terenową poświęconą odkrywaniu i identyfikowaniu elementów budowli i urządzeń i ewaluować osiągnięcia turystów.

W całościowej koncepcji Szlaku trasy lokalne zostały powiązane z Warstwą A (klasyczną warstwą szlaku kulturowego), co ilustruje **Rycina 13**. Jest tak, po pierwsze dlatego, że powinny one być integralną częścią tej warstwy oferty Szlaku ze względu na znaczenie systematycznej interpretacji dla jej docelowej grupy turystów. Po drugie, wszystkie aktualnie istniejące trasy oraz lokalizacje tras proponowanych wpisują się już na tę warstwę z najkrótszą listą obiektów, co oznacza, że nawet korzystając tylko z oferty tej warstwy Szlaku będzie można je zwiedzić w komplecie. Należy też pamiętać, że wszystkie obiekty Warstwy A są jednocześnie proponowane w ramach Warstwy B Szlaku, co sprawia, że wejdą one bez wyjątku również do propozycji kierowanej do aktywnych turystów kulturowych (rowerowych).

Rycina 13. Lokalne trasy tematyczne Szlaku Fortyfikacji Mazurskich

6.5.3. Pakiety tematyczne i lokalne Szlaku

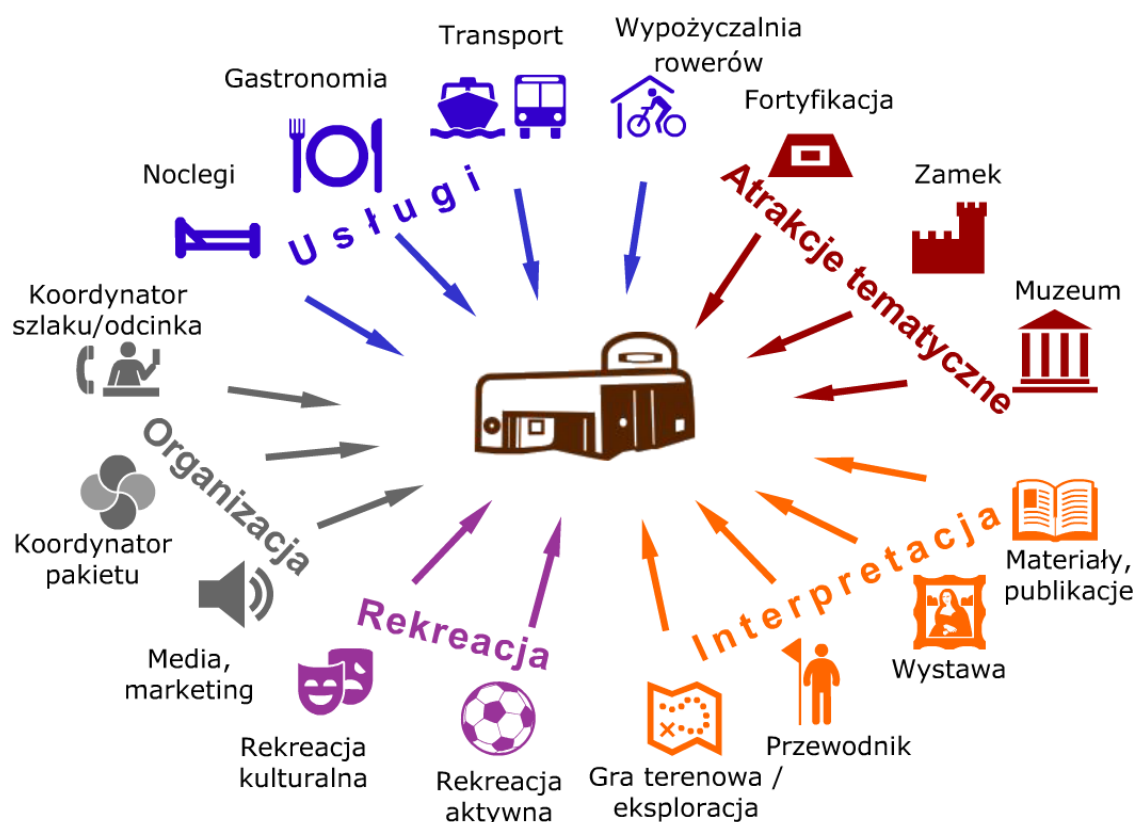
Sprawnie zarządzany szlak kulturowy jest w stanie obsługiwać zarówno organizatorów turystyki (przez realizację na ich zamówienie własnych gotowych propozycji wycieczek tematycznych po szlaku lub obsługę tzw. zamówień wycieczek „na miarę” zgodnie z ich wytycznymi lub dostarczonymi przez nich programami wyprawy), jak i indywidualnych turystów oraz małe grupy prywatne względnie rodzinne. O ile potrzeby tych pierwszych jest w stanie każdorazowo obsłużyć pracownik, przygotowujący dla nich pełny program lub rezerwujący poszczególne usługi u współpracujących przedsiębiorców i dołączający usługę pilotażu/przewodnictwa, to liczba indywidualnych zapytań oraz możliwa liczba kombinacji usług składających się na pakiety indywidualne wymaga podejścia systemowego, wspieranego technologią rezerwacyjną. Zastosowanie tego podejścia można określać jako pakietyzację szlaku. W odróżnieniu od prostego stworzenia kilku pakietów i ich oferowania (bezpośrednio na miejscu, we własnej ofercie online lub za pośrednictwem obcego portalu) takie systemowe podejście bazuje (to pierwszy krok) na wprowadzeniu do komórki koordynacyjnej platformy rezerwacyjnej online z opcją tworzenia dowolnych kombinacji usług różnych podmiotów. Profesjonalnie i zgodnie z wytycznymi zlecniodawcy przygotowana platforma nie tylko jest w stanie zapewnić obsługę elastycznych pakietów (w których poszczególne moduły usług wybiera i zestawia sam turysta prostym kliknięciem, a system blokuje tylko opcje niedostępne lub nierealne, bo np. wzajemnie sprzeczne), ale automatycznie lub pod warunkiem potwierdzenia przez wykonawcę monitoringu przekazuje rezerwacje do gestorów usług oraz potwierdza klientowi dokonanie rezerwacji w postaci ich listy, egzekwuje i potwierdza płatności (dokonywane online) oraz na bieżąco aktualizuje listę wypłat dla poszczególnych gestorów za wykonanie usług, które można dokonywać w ustalonych okresach rozliczeniowych. Dysponując platformą można także na bieżąco zmieniać układ pojedynczych pakietów przez włączanie i odłączanie usług, przypisywać jedną usługę do różnych pakietów, zabezpieczać tematyczny profil pakietów (np. przez blokowanie opcji zestawienia pakietu bez przynajmniej jednej usługi „tematycznej” szlaku), a także tworzyć i likwidować pakiety krótkookresowe, tzw. okolicznościowe, potrzebne przy eventach (por. Rozdz. 7). Zatem jej zakup względnie stworzenie na zlecenie i pod kontrolą Koordynatora powinien zostać przeprowadzony jak najprędzej. Drugim – względnie paralelnym do wprowadzenia wspomnianej platformy – krokiem powinno być ustalenie listy początkowych pakietów tematycznych dla całego Szlaku Fortyfikacji Mazurskich, szeregu jego miejscowości oraz dla zainteresowanych już na tym etapie lokalnych zarządców Szlaku (koordynatorów odcinkowych) lub usługodawców. Powinno to przebiegać z udziałem i pomocą Koordynatora Szlaku, nie tylko znającego wymagania tematyki pakietów, ale również zorientowanego w tzw. funkcjonalnościach platformy rezerwacyjnej, czyli możliwościach składania pakietów, ich obsługi, korzystania przez klienta oraz ustalonych z wykonawcą założeń mechanizmów rozliczeniowych. Tworzenie startowej listy pakietów Koordynator Szlaku prawdopodobnie będzie inicjować, ponieważ poziom integracji i wzajemnego zaufania dotychczas niewspółpracujących ze sobą interesariuszy SFM może być zbyt niski, by bez zewnętrznego impulsu spontanicznie podjęli takie wspólne działania na podstawie samej informacji i zaproszenia ze strony Szlaku. Trzecim krokiem w procesie pakietyzacji Szlaku – po przetestowaniu sprawności platformy – powinno być zorganizowanie szkolenia lub serii szkoleń w różnych lokalizacjach dla zadeklarowanych uczestników pakietów, które najlepiej zrealizować w formule warsztatu. W ramach takiego szkolenia powinny być przekazane ogólne informacje o typach i strukturze pakietów w turystyce kulturowej, przedstawione sposoby ich organizowania i zarządzania nimi, w tym dostosowanie do oferty szlaku tematycznego (obowiązkowy komponent dziedzictwa, lepiej kilka), wykorzystanie platformy obsługi, różne sposoby podziału kosztów funkcjonowania pakietów oraz zysków dla ich uczestników a także kanały i instrumenty promocji pakietów. Ponieważ postulat wprowadzenia pakietów turystycznych pojawiał się wielokrotnie w wypowiedziach badanych interesariuszy

(por. Rozdz. 6.1.) wydaje się, że to działanie zarządcze zyska sobie ich szerokie wsparcie i że pakiety będą chętnie wykorzystywanym przez nich narzędziem. Czwarty krok w pakietyzacji Szlaku to profesjonalny marketing pakietów, obejmujący nie tylko ich sprzedaż, ale także informację i promocję – odnoszą się do niego te same zasady, co do marketingu Szlaku jako całości i pozostałych form jego oferty (Rozdz. 10). W tym jednak przypadku można i należy mocniej zaakcentować potrzebę udziału w działaniach marketingowych samych interesariuszy Szlaku objętych pakietami (co poszerzy początkową grupę odbiorców informacji o nich i zyska im pierwszych klientów), możliwości łączenia promocji niektórych typów pakietów Szlaku z promocją innych form działania Szlaku (jak eventy i dołączanie do nich informacji o pakietach okolicznościowych) a także promocję innych podmiotów będących jego partnerami (jak gestorów rejsów będących modułami pakietów, od których należy, zapewniając wzajemność, oczekiwać włączenia informacji o nich do własnej informacji i promocji). Ostateczna (zresztą dynamicznie zmienna) lista pakietów SFM będzie rezultatem ustaleń i działań jego interesariuszy, w szczególności gestorów usług jako najbardziej zainteresowanych. Wydaje się jednak, że pierwszymi pakietami Szlaku powinny być: 1) niezależny od powstania platformy gotowy program 2-3 dniowej wycieczki po Warstwie A Szlaku dla touroperatorów oraz (już umieszczone na platformie) 2) tematyczne pakiety lokalne dla Giżycka w oparciu o potencjał twierdzy Boyen, 3) elastyczny pakiet dla turysty rowerowego z opcjami przewozu roweru statkami, noclegów w kilku punktach Szlaku (przynajmniej Kętrzyn lub Gierłoż, Giżycko, Pisz i Ruciane-Nida) i 4) grupa pakietów okolicznościowych związanych z pierwszą edycją Święta Szlaku oraz Rajdem Rowerowym Mazurskie Fortyfikacje (por. Rozdz. 7).

W przygotowaniu oferty pakietów Szlaku należy zwracać uwagę na zagospodarowanie czasu wolnego turystów, pozostającego im po realizacji programu (propozycji) zwiedzania w obszarze objętym pakietem. Oferta kulturalna wykraczająca poza własne propozycje Szlaku (w tym jego warstwę interpretacyjną w postaci wystaw i własnych tras tematycznych) może obejmować wykorzystanie istniejącej propozycji spacerów historycznych i tematycznych po trasach turystycznych (i dydaktycznych) poszczególnych miejscowości w przestrzeni Szlaku z opcją wynajęcia lokalnego przewodnika. Indywidualnym turystom i małym grupom prywatnym można proponować udział w tzw. bezobsługowej grze miejskiej [Mikos v. Rohrscheidt 2014 s. 353-356] o tematyce militarnej lub historycznej. Z kolei grupom rodzinnym (np. podróżującym po trasie samochodowej Szlaku (Warstwa A) lub po trasie rowerowej (Warstwa B) można oferować questing obsługiwany przez lokalnych koordynatorów Szlaku (jeśli tematyka jest militarna) lub przez lokalne punkty informacji turystycznej albo muzea [szerzej por. Mikos v. Rohrscheidt 2014, s. 356-359]. Ponadto można włączać do pakietów (w postaci opcji na bilet wstępu) udział w imprezach kulturalnych organizowanych regularnie (np. wieczór muzyczny w klubie, projekcja filmów w miejscowym kinie) lub elementy programu eventów cyklicznych (np. festiwali szant i innych), jeśli pakiet jest realizowany w tym dniu lub w czasie trwania eventu (zaawansowana platforma obsługi pakietów umożliwia sprawne włączanie takich modułów). Z kolei w przypadku imprez rekreacyjnych ich integracja może odbywać się w postaci dołączania do pakietu dla turysty kuponu rabatowego daną imprezę lub skorzystanie z oferty (jak prywatny rejs). Do dyspozycji turystów korzystających z pakietów i uczestniczących w eksploracji Warstwy B i C Szlaku powinny być także, jako moduł pakietu, postawione możliwości uprawiania sportów rekreacyjnych na danym terenie (jako opcje wypożyczenia odpowiedniego sprzętu czy nawet wzięcia udziału w szkoleniu wodniackim, żeglarskim pływackim itd.) jeśli ich terminy są zbieżne z czasem jego wykorzystania. Taka oferta nie musi być przy tym tworzona od podstaw, ponieważ w wielu miejscach Szlaku (np. Węgorzewo, Giżycko, Mikołajki) ona już istnieje. Dla jej włączenia do pakietów Szlaku wystarczy porozumienie z jej gestorami, ustalenie kosztów dla turystów, opracowanie i wdrożenie procedur rezerwacyjnych (czyli integracja w pakiety i platformę ich obsługi) oraz opracowanie formularzy ich zamawiania dla

grup turystów. W minimalnej wersji powiązania, niewymagającej formalnego włączenia do pakietu i pieniężnych rozliczeń można także formułować zaproszenia dla uczestników pakietów i turystów zwiedzających obiekty Szlaku do (odpłatnego) odwiedzenia miejsc, gdzie regularnie uprawia się sporty grupowe lub miejsc gdzie są organizowane zabawy i inne formy rozrywki dla mieszkańców z jednoczesnym porozumieniem z gospodarzami tych miejsc i organizatorami imprez, że taki wstęp będzie im umożliwiony np. za okazaniem takiego zaproszenia. Strukturę typowego lokalnego pakietu Szlaku ilustruje **Rycina 14**.

Rycina 14. Przykładowi uczestnicy i moduły lokalnego pakietu tematycznego SFM

Opracowanie: własne

Przedstawiona powyżej lista partnerów i modułów lokalnego pakietu tematycznego SFM jest oczywiście przypadkiem idealnym, możliwym do realizacji w stosunku do całego Szlaku (jako pakiet sieciowy lub wycieczka, która jest szczególnym rodzajem pakietu turystycznego) lub w miejscu z rozwiniętą ofertą usług turystycznych i posiadającym różnorodne atrakcje (jak np., Giżycko, Kętrzyn, Węgorzewo lub Pisz). W takiej sytuacji do miejscowego pakietu można zaprosić partnerów ze wszystkich wskazanych grup i mogą się nań składać wszystkie lub niemal wszystkie wymienione typy atrakcji i moduły usług (reprezentowane nawet przez liczniejszych usługodawców) z których turysta wybiera te, których potrzebuje i które preferuje. W innym przypadku pakiet może być skromniejszy, w skrajnym przypadku obejmować tylko jedną atrakcję, jeden moduł interpretacji i jedną usługę bytową (np. nocleg u jednego partnera). Elastyczny pakiet może być jednak w każdej chwili rozbudowany, a prezentowany schemat wskazuje kierunki tej rozbudowy i potencjalną grupę partnerów, których można (powinno się) zaprosić do udziału w nim.

W sezonie turystycznym całość oferty kulturalnej na dany miesiąc (tydzień), ciekawsze oferty rozrywki oraz imprezy grupowej rekreacji organizowane w całej przestrzeni Szlaku jego Koordynator może zestawiać i wpisywać do „kalendarza eventów” (por. Rozdz.7.) który jest

dostępny na portalu Szlaku i na witrynach gmin oraz (w formie zawieszanych wielkoformatowych wydruków lub wykładanych w widocznych miejscach ulotek) u wszystkich koordynatorów odcinkowych, zarządców zagospodarowanych turystycznie obiektów, partnerów pakietów Szlaku oraz w lokalnych punktach informacji turystycznej. Należy jednak zważać na to, by imprezy dodatkowe i „obce” nie zdominowały na takim kalendarzu imprez własnych. Jest to możliwe w drodze selekcji tematycznej imprez i ofert (względnie ich ograniczenia tylko do organizowanych przez członków i partnerów Szlaku) oraz wpisywania do kalendarza imprez uzupełniających i obcych w innej formie (mniejszą czcionką, innym kolorem itd.) niż imprezy i regularne propozycje własne Szlaku i jego obiektów.

6.6. Propozycje dotyczące integracji z innymi systemami eksploatacji turystycznej na obszarze subregionu.

6.6.1. Zjawisko skrzyżowań szlaków turystycznych i możliwości jego wykorzystania.

Szlaki kulturowe to nie tylko ich atrakcje (obiekty) i usługi świadczone przez ich gospodarzy oraz zarządców samych systemów. Przedmiotem eksploatacji turystycznej, źródłem doświadczeń turystów oraz rezerwuarem usług jest cała ich przestrzeń, którą zwykle definiuje się jako terytorium najmniejszych jednostek terytorialnych, posiadających atrakcje szlaku (w Polsce - gmin).

Generalnie można rozróżnić trzy typy lub poziomy skrzyżowań szlaków kulturowych, przy czym w każdym z tych przypadków lista aktywności i potrzeb turystów możliwa do wspólnego zagospodarowania ulega pewnym zmianom, zaś we wzajemne interakcje wchodzi nieco różniące się grupy podmiotów. Są to: a) nakładanie się przestrzeni dwóch lub więcej szlaków (gmina) przy lokalizacji ich obiektów w różnych miejscowościach z najmniejszym wspólnym zbiorem usług i intensywnością interakcji, b) krzyżowanie się szlaków w tej samej miejscowości z rozłącznymi obiektami (o większym potencjalnym polu współpracy) oraz c) krzyżowanie z jednym lub kilkoma obiektami należącymi do obu systemów, gdzie możliwości współdziałania są największe [Mikos v. Rohrscheidt 2017, s. 388-393]. W kontekście tego ostatniego przypadku można rozważać nawet korzystne dla krzyżujących się systemów funkcjonowanie lokalnego podmiotu, który na podstawie porozumienia z zarządcami obydwu pełniłby funkcję lokalnego (odcinkowego) koordynatora dla każdego z nich.

We wszystkich przypadkach krzyżowania szlaków potencjalnymi korzyściami dla ich lokalnych interesariuszy są: możliwości tworzenia wspólnych pakietów turystycznych z wymiennymi atrakcjami tematycznymi i wspólnymi modułami usługowymi (zarówno noclegów, gastronomii jak i rekreacji i rozrywki), wyższy poziom wykorzystania oferty tych pakietów, możliwości pozyskania turystów już korzystających z jednego szlaku dla oferty drugiego (nawet w późniejszym okresie) dzięki lokalnemu zespoleniu informacji i promocji obu systemów, możliwość wspólnego (a zatem tańszego) prowadzenia przez oba szlaki lub lokalny samorząd zarządzania informacją turystyczną względnie jej „kulturowym” komponentem, możliwość wspólnego organizowania i realizacji szkoleń dla lokalnych gestorów usług i personelu obsługi turystów. W kolejnych typach skrzyżowań o wyższym poziomie wzajemnych powiązań (ta sama miejscowość, pokrywające się obiekty) pojawiają się następne możliwości: wspólnego oznaczania odcinków tras obydwu szlaków, wspólnych odcinków tras rowerowych, dystrybucji materiałów do tych samych punktów informacji turystycznej, wspólnego pośrednictwa usług turystycznych (jak przewodnictwo) oraz zawierania korzystniejszych umów z lokalnymi gestorami usług (np. gastronomicznych, wypożyczalni sprzętu itd.), realizowania inwestycji w infrastrukturę turystyczną wspieranych lub współfinansowanych przez obie organizacje zarządcze i ich partnerów, tworzenia warstwy interpretacji z zaangażowaniem tych samych grup animatorów doświadczeń, a nawet zakładania wystaw tematycznych w tych samych miejscach ze współdzieleniem kosztów ich

zabezpieczenia i funkcjonowania itd. Przy przyjęciu wspólnych standardów usług szlaków i kryteriów ich oceny oraz uzgodnieniu metodyki badań możliwe jest wreszcie porozumienie w sprawie monitoringu stanu obu systemów dla danego terytorium (odcinka) oraz wspólne zlecenie dla niego badań turystów, prowadzonych przez te same podmioty i w tych samych miejscach z użyciem kwestionariuszy odpowiednio jednego lub drugiego systemu, przy założeniu przyporządkowania turysty jako użytkownika jednego z nich (albo obydwu) na wstępnym etapie ankietowania.

Dlatego fakt krzyżowania szlaków kulturowych powinien być wykorzystany w zarządzaniu nimi. W sytuacji, kiedy jeden z krzyżujących się systemów jest szlakiem materialnym z dobrze rozwiniętym obszarem usług dla turystów, a drugi szlakiem realnym lub choćby nie rozwija tych usług na terenie (w miejscu) krzyżowania, jest oczywiste, że inicjatywa powinna wyjść od tego pierwszego. Realizacja odcinkowej koordynacji przyniesie korzyści obydwu szlakom, choć będą one się nieco różniły. Interesariusze pierwszego (materialnego) systemu uzyskają lepszą pozycję negocjacyjną w relacjach z gospodarzami obiektów (dzięki czemu będą mogli np. skłonić ich do zaakceptowania swoich standardów dostępności i obsługi turystycznej), szybciej przekonają lokalny samorząd do potrzebnych im inwestycji w zakresie infrastruktury oraz silniej zmotywują lokalnych usługodawców do zaangażowania się w pakiety turystyczne, które tworzą – co, jak widać, ostatecznie przyniesie korzyści także drugiemu szlakowi. Z kolei turyści podróżujący po drugim szlaku otrzymają szerszą ofertę usług na miejscu poza zwiedzaniem samych atrakcji (jak pakiety), które bez działania koordynatora lokalnego drugiego systemu mogłyby jeszcze długo nie zaistnieć. W teorii koordynatorem skrzyżowania szlaków mógłby być zarówno samodzielny zarządca jednej z atrakcji szlaku kulturowego, jak i posiadający znaczną autonomię lokalny podmiot informacji turystycznej lub obsługi turystyki, organizacja zarządzająca istotną grupą usług (np. przewodnikami lub wypożyczająca sprzęt, na który jest popyt) albo jeden z gestorów usług bytowych (jak hotel). Jednak z punktu widzenia profesjonalnej organizacji turystyki kulturowej na szczeblu lokalnym, w tym zapewnienia sfery interpretacji dziedzictwa, optymalnym podmiotem realizującym aktywną koordynację w przestrzeni krzyżowania szlaków jest taki, który a) jest dobrze osadzony w miejscowych realiach (najlepiej, kiedy jest „na miejscu”), b) jest żywotnie zainteresowany w zwiększeniu ruchu turystów kulturowych obu szlaków (np. w zarządzanej przez siebie atrakcji lub ze względu na realizowane usługi), c) posiada doświadczenie w kontaktach z tą grupą turystów i zna ich potrzeby oraz oczekiwania, d) od dłuższego czasu utrzymuje relacje i podejmuje współpracę z samorządem lokalnym i przynajmniej kilkoma usługodawcami, przez co jest dla nich wiarygodny jako partner, wreszcie e) pozostaje w formalnej strukturze zarządzania przynajmniej jednego ze szlaków, a przynajmniej jest jej stałym partnerem, objętym formalnym porozumieniem, a jego aktywność weryfikuje dotychczasowa praktyka. Tak silne lokalne zakorzenienie potencjalnego zarządcy (przywódcy) skrzyżowania szlaków oraz jednocześnie wpisanie go w strukturę rodzimego szlaku jest dane w przypadku lokalnych koordynatorów realizujących na swoim terenie rozproszony model koordynacji systemu, zaproponowany dla Szlaku Fortyfikacji Mazurskich. Skłania to do zaproponowania organizacji zarządczej tego Szlaku – jeśli zdecyduje się na postulowany tu rozproszony model zarządzania nim – do podjęcia inicjatywy w zagospodarowaniu skrzyżowań tego systemu z innymi linearnymi systemami eksploatacji turystycznej, zarówno o profilu kulturowym, jak i rekreacyjnym.

6.6.2. Skrzyżowania Szlaku Fortyfikacji Mazurskich z innymi systemami, proponowane węzły oraz ich koordynatorzy.

Na podstawie analizy przebiegu krajowych i regionalnych szlaków kulturowych oraz najważniejszych szlaków rekreacyjnych w subregionie mazurskim zidentyfikowano szereg miejscowości i gmin (względnie obiektów), w których te systemy stykają się z SFM w jakiegokolwiek wersji skrzyżowania (por. Rycina 15).

Rycina 15. Skrzyżowania SFM u Fortyfikacji Mazurskich i innych szlaków turystycznych z proponowanymi punktami węzłowymi

Dla każdego z ukazanych na Rycinie 15 skrzyżowań szlaków zaproponowano jeden węzeł, w którym pożądane i potencjalnie korzystne jest podjęcie działań zarządczych, wskazano ich zakres oraz potencjalnego koordynatora z grupy podmiotów przewidzianych jako uczestnicy zarządzania Szlakiem Fortyfikacji Mazurskich (lokalni koordynatorzy) względnie jego aktywni członkowie. Miejsce to zostało na mapce oznaczone symbolem odpowiednio innego szlaku. W sytuacji, gdy żaden z pozostałych zidentyfikowanych systemów nie posiada odcinkowego zarządzania swoją ofertą, a większość z nich (poza Szlakiem Zamków Gotyckich) aktualnie nie funkcjonuje nawet na poziomie szlaków realnych, proponujemy, by po utworzeniu odcinkowej koordynacji SFM to właśnie podmioty, które się jej podejmą, zajęły się organizacją oferty turystyki kulturowej w ramach węzłów. Przy założeniu realizacji niniejszej koncepcji rozwoju to właśnie analizowany system będzie, bowiem **pierwszym** szlakiem materialnym, a z podjęcia opisanych wyżej działań lub przynajmniej części z nich wszystkie systemy (w pierwszym rzędzie zaś korzystający z nich turyści i organizatorzy turystyki) odniosą korzyści w postaci realnych i wiarygodnych propozycji.

1) Węzeł SFM i Szlaku Zamków Gotyckich. Miejsca skrzyżowania: Kętrzyn (miasto), ze wspólnymi obiektami: Zamek – Muzeum w Kętrzynie oraz dawny zamek w Rynie (aktualnie na liście obiektów SFM). Rekomendowany koordynator skrzyżowania to zarządca Muzeum im. W. Kętrzyńskiego w Kętrzynie. Obiekt jest zagospodarowany turystycznie, w codziennym trybie obsługuje turystów, posiada personel doświadczony w interpretacji dziedzictwa. Poza dystrybucją materiałów informacyjnych i ofert obydwu szlaków w obiekcie pożądanymi działaniami, których efektem byłoby wytworzenie silnego atraktora dla turystów zwiedzających obydwa Systemy, jest stworzenie wystawy tematycznej dotyczącej fortyfikacji mazurskich (por. Rozdział 6.5.1.) oraz kętrzyńskiej miejskiej trasy lokalnej (por. Rozdział 6.5.2.). Ograniczeniem Muzeum jako instytucji jest brak uprawnień organizatora turystyki i związana z tym niemożność pełnienia funkcji koordynatora lokalnych pakietów turystycznych, w związku z czym należy rozważyć włączenie innego podmiotu dla realizacji tej części zarządzania skrzyżowaniem (zdalnie mógłby to robić Koordynator Szlaku, jeśli uzyskałby takie uprawnienie).

2) Węzeł SFM i Drogi Św. Jakuba Camino Polaco (odcinek Mazury i Warmia). Miejscami skrzyżowań są: Kruklanki (miejscowość), Giżycko (miejscowość), Wilkasy (miejscowość), Gierłoż (miejscowość), Kętrzyn (miasto) ze wspólnym obiektem - kościół Św. Jerzego. Proponowanym miejscem węzła szlaków jest Kętrzyn, ze względu na jedyny wspólny obiekt oraz doroczny event związany z Drogą Św. Jakuba (Jarmark Średniowieczny na Św. Jakuba) – aktualnie największą imprezą w mieście nawiązującą do dziedzictwa kulturowego. Ze względu na drugorzędne znaczenie turystyki dla administratora tego obiektu (potwierdzone również brakiem zainteresowania udziałem w badaniu Szlaku [DNKI] proponowanym podmiotem koordynującym ofertę jest również Muzeum w Kętrzynie, które mogłoby podjąć współpracę z miejscowym Bractwem Pielgrzymkowym Św. Jakuba, przejawiającym pewną aktywność w organizacji turystyki (religijnej). Wprawdzie Muzeum zarządza tylko obiektem SFM, jednak angażuje się w organizację wspomnianej imprezy i na co dzień współpracuje z lokalnymi animatorami doświadczeń oraz przewodnikami. Podobnie jak w przypadku poprzedniego skrzyżowania dla organizacji i dystrybucji miejscowych pakietów turystycznych musiałby zostać wprowadzony partner mający uprawnienia organizatora turystyki lub zdalnie zajmowałby się tym Koordynator SFM.

3) Węzeł SFM ze Szlakiem Frontu Wschodniego I Wojny Światowej. W proponowanej strukturze terytorialnej SFM miejscami skrzyżowań są Ruciane-Nida i Guzianka (z dwoma wspólnymi obiektami), Mikołajki (z dwoma wspólnymi obiektami), Giżycko (z jednym wspólnym obiektem - Twierdzą Boyen). Węgorzewo (gmina), Miłki (miejscowość), Orzysz (gmina) oraz Pisz (ze wspólnym obiektem). Z uwagi na już wykazywaną aktywność

w organizacji turystyki (w tym międzynarodowej wymiany młodzieży), doświadczenie w tworzeniu oferty edukacyjnej, świadczenie kilku rodzajów usług turystycznych (w tym przewodnictwa), współpracę z lokalnymi gestorami usług (jak wypożyczalnie rowerów), koordynatorem węzła szlaków powinno zostać Stowarzyszenie Nad Nidzkim, już teraz obsługujące lokalnie turystów zwiedzających obydwa systemy i przewidziane jako lokalny Koordynator SFM. Optymalnym sposobem połączenia ofert w wymiarze lokalnym byłby wspólny produkt obu szlaków, taki jak lokalna trasa tematyczna (por. Rozdział 6.5.2) oraz funkcjonujące w jej ramach wystawy tematyczne nawiązujące do dziedzictwa eksploatowanego przez każdy z nich (por. Rozdz. 6.5.1), a także pakiet lokalny ze wspólnymi atrakcjami (obydwa obiekty) i serią usług angażujących miejscowych gestorów.

4) Węzeł SFM ze Szlakiem Wodnym Pisa-Narew. Skrzyżowania obydwu systemów to Pisz i Jeże (miejscowości, bez wspólnych obiektów). W tych punktach można zaoferować użytkownikom Szlaku Wodnego Pisa-Narew ciekawą opcję dłuższego postoju i tematycznego zwiedzania, również w formie aktywnej, w postaci „przesiadki na rowery” oraz zagospodarować ich potrzeby bytowe (nocleg, wyżywienie) przez lokalne pakiety SFM. Mocny (to jest dysponujący zestawem atrakcji i propozycjami aktywności) punkt u końca szlaku nie tylko będzie dodatkową atrakcją dla już korzystających z niego, ale (odpowiednio promowany siłami obydwu szlaków) może pobudzić zainteresowanie wodnych turystów z metropolii warszawskiej, którzy drogą wodną mogą bezpośrednio dotrzeć do Pisma. Z punktu widzenia SFM eksploatacja jego atrakcji w jednym lub dwóch miejscach i jednoczesne „odkrycie” istnienia całego systemu mogą przełożyć się na zainteresowanie tej grupy turystów późniejszą wyprawą na sam Szlak Fortyfikacji, która zresztą (z uwagi na ich lokalizację) może także odbywać się w powiązaniu z ich preferowanymi formami aktywnej rekreacji wodnej. Ponieważ List intencyjny z 15 maja 2017 podpisany przez Marszałków woj. Warmińsko-Mazurskiego, Podlaskiego i Mazowieckiego deklarujący wolę wspólnej realizacji tego systemu daje nadzieję na ożywienie działań na rzecz jego materializacji, a siedzibą Związku Gmin „Pisa-Narew” jest Pisz, Koordynator SFM i lokalny koordynator tego systemu w Pisku nie powinni mieć problemów z nawiązaniem kontaktów z jego miejscowymi interesariuszami i organizacją zarządzającą, ustaleniem zakresu obopólnie korzystnej współpracy i przystąpieniem do wspólnej realizacji lokalnych przedsięwzięć. Ze względu na własną ofertę edukacyjną, istniejące relacje z miejscowymi usługodawcami, aktywność w organizacji lokalnej turystyki i przewidywane zadania lokalnego Koordynatora SFM jako podmiot zarządzający wspólną ofertą powinien być rozważony zarządca Piskiego obiektu SFM - Stowarzyszenie Piska Pozycja Ryglowa.

4) Węzeł SFM ze Szlakiem Green Velo (odcinek tzw. wschodni między Elblągiem a Białymstokiem). W proponowanej strukturze przestrzennej SFM terenem skrzyżowania szlaków (bez wspólnych obiektów) jest gmina Węgorzewo. Zbiory atrakcji obu systemów są rozłączne, jednak w razie podjęcia decyzji o realizacji Warstwy B SFM pojawią się wspólne elementy i miejsca usług w postaci tzw. Miejsc Obsługi Rowerzystów, które już stworzono dla systemu Green Velo nad brzegiem jeziora Mamry w pobliżu Węgorzewa. Podmiotem aktywnym w obsłudze turystów rowerowych jest Biuro Informacji Turystycznej w Węgorzewie, działające na terenie miejscowej Ekomariny, które w trakcie przeprowadzonego badania wykazało poważne zainteresowanie turystyczną obsługą obiektów SFM we własnej gminie (Mamerki) oraz w Gminie Pozezdrze. Dla Szlaku Green Velo organizowane są aktualnie lokalne wycieczki rowerowe wokół Węgorzewa, z udziałem miejscowych przewodników, które niejednokrotnie na liście swoich atrakcji mają obiekty SFM (w tym kwaterę Hochwald). Ponieważ m.in. z tego powodu Biuro Informacji Turystycznej w Węgorzewie jest proponowane jako podmiot koordynujący odcinkowo ofertę SFM, ono także powinno być zarządcą omawianego węzła szlaków, grupując wokół lokalnej oferty obu systemów (w tym pakietów) gestorów usług i wykonawców interpretacji dziedzictwa

(przewodników), a także aktywnie organizując i promując przedsięwzięcia aktywnej turystyki kulturowej w ramach SFM (głównie rowerowe).

6) Węzeł SFM i Szlaku Wodnego Krutyni. W przypadku tego szlaku możemy mówić raczej o wirtualnej ofercie bazującej na przebiegu bogatej w walory rzeki, która jednak chętnie i w wielkiej skali jest akceptowana przez uczestników turystyki aktywnej, korzystających na miejscu z szeregu usług. Miejscem skrzyżowania szlaków jest gmina Ruciane-Nida (bez wspólnych obiektów), przy czym użytkownicy Szlaku Krutyni często pojawiają się zarówno w samym mieście, jak i w porcie (leżącym przy jednym z obiektów SFM) oraz na Śluzie Guzianka, której jednym z historycznych elementów jest kolejny obiekt SFM. Głównym celem ewentualnego węzła szlaków byłoby zainteresowanie turystów wodnych atrakcjami antropogenicznymi SFM (czyli dołączenia do ich aktywności komponentu turystyczno-kulturowego), skłonienie do ich zwiedzenia, ewentualnie również związanego z tym dłuższego pobytu w Rucianem-Nidzie i wykorzystania serii miejscowych usług, a także rozważenia późniejszego powrotu na ten obszar w celu zwiedzania większej liczby atrakcji SFM. Ta relatywnie jednostronna propozycja może przynieść korzyść głównie Szlakowi Fortyfikacji Mazurskich. Ponieważ jednak wzbogaci tym samym obraz oferty subregionu jako obszaru docelowego turystyki w subiektywnym odczuciu i ocenie uczestników aktywnej turystyki wodnej, jest to działanie korzystne także dla gminy i całych Mazur. Ze względu na zaangażowanie Stowarzyszenia Nad Nidzkim w aktywne zarządzanie miejscowymi obiektami SFM oraz planowaną trasę tematyczną (por. Rozdz. 6.5.2), która będzie przebiegała w pobliżu miejsc koncentracji turystów aktywnych w Rucianem-Nidzie, to temu podmiotowi (we współpracy z gestorami usług i lokalną Informacją Turystyczną) mogłoby być powierzono zarządzanie węzłem, a głównymi atraktorami SFM powinny być wspomniana (dobrze oznaczona i intensywnie) promowana trasa oraz proponowane wystawy tematyczne w obiektach SFM (por. Rozdz. 6.5.1).

7) Węzły SFM z (wodnym) Szlakiem Wielkich Jezior Mazurskich. W tym wypadku, ze względu na pokrywanie się w dużym stopniu przestrzeni SFM i (wirtualnej) przestrzeni szlaku wodnego, a także wzajemne przenikanie się połączeń w ofercie rejsów z lokalizacją ważnych obiektów SFM zaproponowano bardziej rozbudowaną wersję wspólnej koordynacji części oferty, która została przedstawiona w odrębnym podrozdziale (6.6.3).

6.6.3. Integracja Szlaku Fortyfikacji Mazurskich i Szlaku Wielkich Jezior Mazurskich

Przeprowadzone badanie potencjału turystyczno-kulturowego w przestrzeni wokół Wielkich Jezior Mazurskich oraz tutejszej oferty dla turystów wykraczającej poza konsumpcję oferty turystyki rekreacyjnej (por. KAG 1-16), a także analiza ofert gestorów rejsów turystycznych w tej samej przestrzeni pozwoliła zidentyfikować daleko idącą zbieżność między portami docelowymi regularnych kursów statków białej floty oraz lokalizacją bardzo licznych obiektów Szlaku Fortyfikacji Mazurskich, w tym tych należących do proponowanych Warstw A i B Szlaku, a zatem mających być włączonymi w zorganizowaną i koordynowaną ofertę usług Szlaku. Przystanie statków Żeglugi Mazurskiej z siedzibą w Giżycku i przedsiębiorstwa „Port u Faryja” z siedzibą w Rucianem-Nidzie z ofertą regularnych, codziennych rejsów to: Węgorzewo, Giżycko, Ryn, Ruciane-Nida, Pisz, Mikołajki oraz Szymonka (ich lokalizację ilustruje **Rycina 16**). W kontekście postulowanego w niniejszym raporcie stworzenia zespolonej oferty turystycznej SFM oraz pakietów dla turystów są to bez wyjątku potencjalne miejsca docelowe dla turystów pieszych chcących zwiedzić liczne atrakcje SFM oraz potencjalne miejsca przesiadkowe dla rowerzystów, ponieważ oba przedsiębiorstwa świadczą na życzenie przewóz rowerów dla swoich pasażerów. Wykorzystując ten fakt, Koordynator Szlaku Fortyfikacji Mazurskich, a także (w miarę swoich potrzeb u budowanych pakietów) jego koordynatorzy odcinkowi, względnie odrębny koordynator cząstkowy (Warstwy B) Szlaku,

gdyby takiego powołano, mogą zaproponować jednemu lub obydwu wspomnianym podmiotom utworzenie serii wspólnych pakietów turystycznych.

W wersji minimalnej byłyby to pakiety SFM z usługą rejsu (lub kilku kolejnych rejsów) między poszczególnymi miejscowościami Szlaku jako zintegrowanym modulem (objętym wspólną ceną i wymagającym wzajemnego rozliczenia opłaty za pakiet), względnie, jeśli nie da się tego od początku zapewnić, zaoferowanie uczestnikowi pakietu Szlaku automatycznej rezerwacji na wybrany rejs lub grupę rejsów, rabatu na tę usługę oraz gwarancji przewozu roweru.

Rycina 16. Pokrywające się przystanie docelowe regularnych rejsów białej floty po Jeziorach Mazurskich i miejsca węzłowe Szlaku Fortyfikacji Mazurskich

Bardziej zaawansowaną i zalecaną formułą współpracy mogłyby być wspólne pakiety turystyczne SFM i jednego z operatorów działającego jako stałego partnera Szlaku względnie pełnoprawnego członka jego organizacji zarządczej. Byłyby to pakiety na cały Szlak z wymiennymi modułami do wyboru turysty, w ramach których wszędzie tam, gdzie odpowiada to propozycji pakietu, takim modułem jest rejs lub szereg kolejnych rejsów odpowiadający

harmonogramowi utworzonego pakietu, zapewniający turyście po konsumpcji atrakcji w jednym rejonie Szlaku przedostanie się do kolejnego obszaru. Rejs byłby w pakiecie powiązany z możliwością wypożyczenia roweru w określonych miejscach, ewentualnie jeden lub kilka rejsów obejmowałyby automatycznie opcję przewozu statkiem własnego roweru turysty. Pakietami, do których oferent rejsów wnosi bilet (lub kilka biletów na wybrane przez turystę terminy i kursy) mógłby zarządzać odpowiedni koordynator odcinkowy albo Koordynator Szlaku (głównie tam, gdzie z różnych względów ten pierwszy nie może się tego podjąć) ewentualnie lokalny usługodawca najbardziej zainteresowany powodzeniem pakietu i będący członkiem organizacji Szlaku (np. właściciel wypożyczalni rowerów). Natomiast ich sprzedaż lub przynajmniej rezerwacja w optymalnej wersji powinny być możliwe zarówno za pośrednictwem portalu Szlaku (czyli jego Koordynatora), koordynatora odcinkowego, gestora rejsów, lokalnych punktów informacji turystycznej oraz wszystkich usługodawców wnoszących swoje moduły do pakietu, którzy są tym zainteresowani i są w stanie obsłużyć system rezerwacji (oraz ewentualnie płatności).

Innym proponowanym obszarem współpracy jest integracja przestrzenna usług Szlaku i współpracującego operatora, w tym pośredniczenie w przystaniach (kasach) operatora rejsów usług niektórych gestorów pakietów Szlaku (jak wypożyczalni rowerowych) z możliwością dostawy sprzętu bezpośrednio do miejsca przybijania statków w celu ich wygodnego odbioru oraz możliwość pozostawienia (odbioru) rowerów przez personel operatora rejsów przy wsiadaniu na statek. Takie współdziałanie mogłoby obejmować również wymianę informacji i materiałów turystycznych między Szlakiem a operatorami rejsów, dzięki czemu byłyby one dostępne zarówno we wszystkich punktach obsługi rejsów, jak i we wszystkich obiektach Szlaku w miejscowościach posiadających przystanie, operatorów i gestorów pakietów Szlaku oraz w siedzibach jego lokalnych koordynatorów.

Oferta kombinowana. Przy spełnieniu podstawowych postulatów w odniesieniu do trasy rowerowej Szlaku i integracji z rejsami po Szlaku Wielkich Jezior Mazurskich oraz pod warunkiem wprowadzenia zaawansowanej pakietyzacji Szlaku (por. Rozdz. 6.5.3.) zaleca się takie przygotowanie ofert zwiedzenia Szlaku (i dłuższego pobytu rekreacyjnego w jego przestrzeni), żeby służyło to zarówno liczniejszemu wykorzystaniu ofert rejsów, jak i zwiększeniu ruchu turystów na Szlaku Fortyfikacji Mazurskich. Jest to możliwe w strukturze pakietów elastycznych, w ramach których turysta korzystając z platformy rezerwacyjnej Szlaku wybiera (za pomocą kliknięć na platformie rezerwacyjnej) poszczególne moduły (usługi) odpowiadające własnemu planowi podróży, pobytu w przestrzeni SFM czy eksploracji jego walorów. Przykładowo, z pakietu zawierającego kilka opcji rejsu statkiem, kilka opcji noclegów w miejscowościach z przystaniami i posiadających obiekty SFM oraz kilka opcji wypożyczenia rowerów turysta wybiera: rejs na odcinku Mikołajki – Ruciane Nida, usługę wypożyczenia roweru w wypożyczalni w Rucianem-Nidzie, nocleg w tym samym miejscu oraz, po zwrocie roweru, rejs stamtąd do Giżycka. To gwarantowałoby turyście dodatkowo kontakt z atrakcjami Szlaku Fortyfikacji Mazurskich w formie aktywnej w okolicy Rucianego-Nidy (włącznie z wycieczką np. do Pisza). Inna wersja tego pakietu, przeznaczoną np. dla turystów eksplorujących, mogłoby być dołączenie do rejsów w kolejnych dniach propozycji noclegu zarówno w okolicy Rucianego-Nidy jak w Giżycku albo Piszcu, a także wypożyczenia w tych miejscowościach roweru. Możliwości powiązania turystyki rowerowej i rejsów pomiędzy miejscowościami Szlaku mogą ulec znacznemu poszerzeniu po wprowadzeniu na szerszą skalę ofert wypożyczalni mobilnych. Dzięki temu turysta korzystający z pakietu może jedne odcinki drogi i zwiedzania SFM odbywać statkami (wykorzystując ewentualnie nocleg w dowolnej miejscowości, do której docierają statki rejsowe), a inne – rowerem, który odda w innej miejscowości. Taka kombinowana oferta będzie atrakcyjna nawet wówczas, kiedy z powodu ograniczonych możliwości lub opłacalności podmiotów wypożyczających opcja zwrotu roweru będzie ograniczona tylko do 2-3 miejsc (np. wypożyczalnia z Rucianego-Nidy odbierze rower także w Piszcu lub Orzyszu,

a z Węgorzewa – także w Mamerkach, Gierłozie lub Pozedrze), gdyż wówczas w pakiecie mogłyby uczestniczyć odrębnie obie te „sieci” i klient mógłby skorzystać z usługi każdej z nich na określonym odcinku lub z obydwu (dla niego dostępnych i tak w ramach jednolitego pakietu). Jeszcze inną (być może docelową) opcją byłoby wprowadzenie gotowej do takiego poziomu współpracy mobilnej wypożyczalni rowerów jako strategicznego partnera Szlaku (drugiego obok operatora rejsów) działającego na całej jego przestrzeni (a nawet członka Szlaku i operatora jego Warstwy B, czyli koordynatora obszarowego). W tym jednak wypadku wypożyczalnia musiałaby zagwarantować zarówno przekazanie i odbiór rowerów we wszystkich przystaniach docelowych rejsów (i może innych jeszcze miejscach), jak i serwis awaryjny w całej przestrzeni lub przynajmniej na opisanych trasach Warstwy B Szlaku. Skala inwestycji (i poziom komplikacji) takiego przedsięwzięcia wydają się na tyle duże, że zapewne nie jest ono możliwe do realizacji w pierwszym etapie budowy Szlaku.

W przypadku, gdyby zaistniał wyżej opisany lub podobny spójny zestaw pakietów i wspólny system informacji turystycznej, a jeden z operatorów rejsów stał się członkiem organizacji zarządczej Szlaku lub jej stałym partnerem, dla tak powstałej oferty kombinowanej powinien zostać opracowany osobny moduł portalu SFM oraz odrębny elektroniczny (do pobrania) względnie także papierowy przewodnik turystyczny, który – obok detalicznego opisu pakietów i poszczególnych usług w tym rejsów – zawierałby lokalizację i opis obiektów SFM leżących w pobliżu przystani oraz osiągalnych z wykorzystaniem pakietów kombinowanych, działających w nich wystaw tematycznych i tras lokalnych Szlaku. Wspólna oferta powinna też zostać obowiązkowo włączona do działań marketingowych podejmowanych przez obie strony, dzięki czemu może zostać zwiększony zasięg jej rozpoznawalności i pośrednio przełożyć się na wzrost korzyści dla interesariuszy obu stron.

Dla tak zestawionego zestawu atrakcji i systemu możliwe byłoby też opracowanie jakiejś formy projektu systemowego zwiedzania (w formie gry turystycznej, serii questów, odpowiednio wyselekcjonowanej wersji paszportu turystycznego lub aplikacji Szlaku (por. Rozdz. 8) zawierającej możliwość rejestracji, kolekcjonowania potwierdzeń pobytu a nawet ewaluacji wiedzy pozyskanej przez użytkownika oraz jakiejś postaci certyfikacji (odznaka, dyplom, itd.) Taka forma powiązania rekreacji, wykorzystania usług oraz turystycznej eksploatacji może zachęcić turystów do odwiedzenia większej liczby obiektów Szlaku, wykorzystania liczniejszych usług oraz bardziej intensywnego, choć może niekoniecznie systematycznego zapoznania się prezentowanym przez Szlak dziedzictwem.

Zarówno porozumienia o pośrednictwie wybranych usług z oferty pakietowej SFM oraz odbiorze-zdaniu sprzętu, jak i dalej idące, obejmujące wzajemną dystrybucję informacji i oferty, a w optymalnej wersji: sprzedaż lub pośrednictwo pakietów lokalnych SFM przez zarządców wodnej infrastruktury rekreacyjnej można zawrzeć także z właścicielami lub zarządcami marin. Dzięki temu także indywidualni uczestnicy aktywnej turystyki wodnej w przestrzeni Jezior Mazurskich otrzymaliby – jeśli przedłużą swój pobyt w danym miejscu – możliwość „przesiadki” na rowery i skorzystania z lokalnego lub częściowego pakietu Szlaku wraz z usługami bytowymi.

Jeśli to okazałoby się korzystne dla obu stron, po pewnym okresie współpracy w wybranych miejscach wspólnej przestrzeni, lokalna integracja oferty SFM (lub jego członków, jak samorząd albo koordynator pakietu) i operatora rejsów mogłaby objąć również wspólne prowadzenie punktów informacji turystycznej i wspólne wypożyczalnie sprzętu wodnego i rowerów.

7. Eventyzacja Szlaku Fortyfikacji Mazurskich.

Ten obszar działań zarządczych odnosi się do urozmaicenia czy raczej „nasylenia” oferty Szlaku imprezami, głównie tematycznymi. Dobrze zorganizowane i promowane eventy przyciągają do przestrzeni Szlaku w określone dni znacznie większe grupy turystów, a jeśli trwają one dłużej niż jeden dzień, dla ich uczestników niebędących mieszkańcami bliskiej okolicy pojawia się konieczność skorzystania z noclegu. To z kolei tworzy duży impuls dla rozwinięcia w tych terminach różnorodnych pakietów turystycznych (tzw. okolicznościowych) i generuje dodatkowe dochody dla miejscowych gestorów usług, a nierzadko dla organizatorów eventów jako pośredników tych usług lub operatorów pakietów. Jak każdy materialny szlak kulturowy, analizowany system może i powinien wykreować przynajmniej jeden doroczny event spełniający funkcję tak zwanego Święta Szlaku, które jednocześnie a) intensyfikuje ruch turystyczny w okresie jego trwania b) jest okazją do tworzenia specjalnej oferty i aktywizacji interesariuszy szlaku, oraz c) stanowi kulminację rocznego cyklu życia szlaku jako produktu turystycznego, bo dzięki zwiększonemu popytowi i silniejszemu zaangażowaniu gospodarzy obiektów i partnerów w pełni zostaje wykorzystany potencjał walorów oraz powiązanych usług, wreszcie d) wpisuje szlak i jego walory w dziedzictwo regionu oraz silniej pojawia się w świadomości jego mieszkańców [Mikos v. Rohrscheidt 2013, s. 299-303 oraz 337-338]. Ze względu na swój profil tematyczny (dominacja jednego aspektu dziedzictwa i przewaga jednego rodzaju jego świadectw materialnych) Szlak Fortyfikacji Mazurskich posiada ograniczoną tematykę potencjalnych eventów własnych, co potencjalnie zmniejsza wybór rodzajów imprez i potencjalną grupę ich uczestników. Jednak z drugiej strony – ze względu na proponowane rozwarstwienie struktury i oferty Szlaku – jego organizacja zarządcza oraz jej poszczególni członkowie mogą pokusić się o zagospodarowanie rozlicznych i różniących się preferencji i potrzeb kilku grup turystów przejawiających różne formy aktywności, mogą także (przynajmniej początkowo) bazować na popycie już generowanym ze strony obecnych w przestrzeni Szlaku turystów rekreacyjnych. Święto Szlaku Fortyfikacji Mazurskich (czyli jego główny event tematyczny, nazwa robocza) mogłoby trwać 4 lub 5 dni i być organizowane w kilku miejscach, przy czym jego „punkt ciężkości” przesunąłby się z dnia na dzień, tworząc szczególnie intensywną ofertę w kolejnej przestrzeni. Dwa z miejsc mogłyby przy tym być stałe co roku, ze względu na swoją atrakcyjność (jak Gierłoż) lub bardzo dobre zaplecze infrastrukturalne własne i miejskiego otoczenia (jak Twierdza Boyen w Giżycku). Pozostałe (np. dwa) miejsca zmieniałyby się co roku, dając w ten sposób okazję do prezentacji miejscowych walorów i jednocześnie skorzystania przez kolejnych gospodarzy z uczestnictwa w Szlaku. Tymi miejscami (prócz wymienionych) mogłyby być Pisz, Ruciane-Nida (Guzianka), Orzysz czy Kętrzyn. Obok tematycznych elementów stałych (corocznych) i zmiennych oferowanych w poszczególnych miejscach odbywania się imprezy, jej program mógłby obejmować rejsy statkami z jednego do innego miejsca odbywania, przewozy uczestników autokarami ze zwiedzaniem leżących po drodze obiektów Szlaku, a także jedną lub więcej wycieczek rowerowych wzdłuż jednego lub paru odcinków tras rowerowych Szlaku – zaplanowana w taki sposób, by uczestnicy tych przejazdów znaleźli się w poszczególnych miejscach odbywania rozproszonej imprezy dokładnie wtedy, kiedy jej program jest tam realizowany. Elementami programu Święta Szlaku mogą być także zwiedzania z przewodnikami jego obiektów będących dużymi kompleksami (jak Gierłoż, Giżycko) oraz lokalnych tras SFM w tych miejscowościach, gdzie one są (Guzianka, Pisz) zostałyby rozwinięte (Poźdrze) albo stworzone (np. Giżycko, Kętrzyn), inscenizacje, pokazy i warsztaty tematyczne (np. ćwiczenia wojskowe i inne zajęcia żołnierskie), aktywności nawiązujące do życia wojskowego (jak przejazd terenowy historycznym pojazdem wojskowym), a także konkursy (wiedzy i umiejętności) dla dorosłych, młodzieży i dzieci, specjalne wystawy czasowe w muzeach-członkach organizacji Szlaku (np. w Kętrzynie, Giżycku, Orzyszu),

spotkania z zawodowymi żołnierzami lub ekspertami w samych obiektach, w miejscowych muzeach lub ośrodkach kultury oraz szereg innych atrakcji.

Oprócz Święta Szlaku w innych jego miejscowościach (np. siedzibach gmin) położonych w pobliżu dużej koncentracji obiektów Warstwy C Szlaku można w innym terminie zorganizować drugą imprezę (np. dwudniową) z programem zawierającym aktywności eksplorerskie, adresowanym do zwolenników tego sposobu zwiedzania oraz innych miłośników aktywnej, w tym terenowej turystyki. Założenia organizacyjne i główne elementy jej programu pokrótce opisano w Rozdziale 6.2.2.3 niniejszego Raportu, dotyczącym tej warstwy Szlaku.

Dla uczestników eventów należy tworzyć pakiety okolicznościowe (to jest realizowane podczas trwania tych imprez) dostosowane w swojej strukturze do jej programu (tak, by umożliwić uczestnictwo w nim) i zawsze obejmujące opcjonalnie usługi noclegu oraz wyżywienia (w bliskim otoczeniu, możliwie w kilku standardach i klasach cenowych). Byłyby one dołączane do programów eventu, a ich rezerwacja powinna być możliwa za pomocą platformy internetowej Szlaku. Taka oferta pakietowa powinna towarzyszyć zarówno Świętu Szlaku we wszystkich jego lokalizacjach jak i innym eventom, a także ewentualnie bardziej atrakcyjnym mikroeventom organizowanym przez większość dnia lub w porze wieczornej (jak rozwinięte gry terenowe), a informacja o niej powinna być powiązana z programami tych imprez w kanałach informacji Szlaku, partnerów i uczestniczących w tych pakietach gestorów usług. Przyczyni się to do wykreowania dodatkowego popytu na te usługi, a także może być załącznikiem dla kolejnych lokalnych pakietów tematycznych Szlaku, które (przy wymianie modułu atrakcji z programu eventu na inne propozycje Szlaku, w tym lokalne zwiedzania, rejsy, rajdy z wypożyczonym sprzętem itd.) mogą przecież funkcjonować jako stałe lokalne pakiety tematyczne. Jedną z takich opcji zainicjowanych dla eventu, a proponowanych również poza jego czasem trwania może być np. pakiet tzw. pobytowy z zajęciami i noclegiem w twierdzy lub garnizonie polowym (więc np. w Giżycku lub Pisz) w konwencji militarnej z wcieleniem się uczestników pakietu w żołnierzy–członków załogi lub garnizonu.

Ponadto Koordynator Szlaku powinien prowadzić i udostępniać tzw. **kalendarz eventów Szlaku**, do którego należy wpisywać wszystkie imprezy organizowane w przestrzeni Szlaku, które są tematycznie zbieżne z eksploatowanym przez ten system dziedzictwem, zatem min. rekonstrukcje historyczno-militarne, pikniki i uroczystości wojskowe, rajdy tematyczne, własne eventy obiektów (jak święto Twierdzy Boyen) lub obchody rocznicowe (jak np. imprezy upamiętniające rocznicę zamachu w Wilczym Szańcu z 1944r.), a także wszystkie mikroeventy własne odbywające się w jego obiektach, jak otwarte spotkania grup i stowarzyszeń, pokazy i inscenizacje, gry terenowe, wykłady i prelekcje tematyczne, projekcje filmów, regularne oferty przewodnictwa po lokalnych trasach Szlaku, jednodniowych wycieczek (rajdów) po rozproszonych obiektach itd. Służy to zarówno a) promocji samych tych imprez przez dodatkowy kanał informacji, b) wygenerowaniu efektu synergii, kiedy w ramach jednego zestawienia jedne z nich promują drugie, c) wzbogaceniu oferty SFM o dodatkowe propozycje oraz d) zapobieżeniu krzyżowania się wartościowych imprez w tym samym czasie, co uniemożliwia uczestnictwu w nich przez te same osoby a tym samym ogranicza frekwencję na jednej i drugiej. Dzięki samemu funkcjonowaniu kalendarza eventów oraz podejmowaniu kontaktu z Koordynatorem Szlaku dla ich wpisywania pojawi się dobra praktyka uzgadniania terminów imprez za jego pośrednictwem, co zapewni każdej z nich (chwilowy) bezkonkurencyjny status głównego magnesu turystycznego w przestrzeni Szlaku, promowanego w ramach jego oferty.). Takich większych i mniejszych imprez powinno pojawić się z czasem zdecydowanie więcej, głównie w oparciu o istniejące i nowe wystawy tematyczne, muzea oraz inicjatywy zaangażowanych członków lokalnych społeczności.

Niniejszy postulat wychodzi naprzeciw ujawnionym podczas badania eksperckiego oczekiwaniom interesariuszy Szlaku. Wskazali oni bowiem na potrzebę organizowania imprez tematycznych, włączenia do oferty Szlaku istniejących atrakcji w jego przestrzeni,

zainteresowania miejscowej ludności dziedzictwem Szlaku i jego ofertą oraz jej zaangażowania w ten projekt, wspierania tworzenia miejsc spędzania wolnego czasu wieczorami oraz tworzenia nowych atrakcji w przestrzeni Szlaku.

8. Sieciowe systemy zwiedzania Szlaku i projekty lojalnościowe

Są to podejmowane wspólnie przez wszystkich lub określone grupy interesariuszy Szlaku przedsięwzięcia ukierunkowane na a) popularyzację jego zwiedzania przez pozyskanie kolejnych grup turystów i zwiększenie ich liczby, b) systematyzację i urozmaicenie doświadczenia dziedzictwa połączoną z wizytami w jak największej grupie jego obiektów, w tym miejscach słabiej rozpoznawalnych oraz c) poszerzenie spektrum wykorzystywanych przez nich usług świadczonych przez interesariuszy Szlaku zachowań turystycznych. W organizacji współczesnej turystyki kulturowej na obszarach jej recepcji (w miastach i regionach) oraz w przestrzeni szlaków kulturowych są one realizowane albo w formule systemu sieciowania miejsc i ofert z korzyściami w postaci biletów kombinowanych i rabatów po wykorzystaniu serii usług, albo w postaci tzw. grywalnych przewodników interaktywnych i aplikacji turystycznych, albo przez jednorazowe lub trwające określony czas projekty np. paszporty turystyczne z formułą „zaliczeń” i mające te same kryteria okresowe konkursy na odznaki turystyczne, względnie planowane zestawy przedsięwzięć (np. questów, gier terenowych) proponowanych w różnych lokalizacjach na dany sezon, a nawet na czas trwania krótkiego eventu rozproszonego. Jak widać z powyższego opisu, atrakcyjność części z nich opiera się na skłonności do oszczędzania wydatków, innych na pasji kolekcjonowania osiągnięć, a jeszcze innych na dążeniu do zróżnicowania doświadczeń.

Dla Szlaku Fortyfikacji Mazurskich, systemu o aktualnie niskiej intensywności wzajemnych relacji i współpracy interesariuszy, wprowadzenie jednego z tej grupy systemów z jednej strony może być silnym impulsem do integracji i podejmowania aktywnego współdziałania, z drugiej jednak nie należy w pierwszym etapie funkcjonowania Szlaku inicjować takich, które z powodu konieczności wzajemnych rozliczeń finansowych wymagają określonego poziomu zaufania.

Dlatego system rekomendowany do wprowadzenia w okresie budowy oferty, praktycznie od momentu utworzenia organizacji zarządczej, ostatecznego ustalenia listy obiektów i powołania Koordynatora, powinien być takim, który z jednej strony nie wymaga sieciowania ofert ani rozliczeń między partnerami, ograniczając się do potwierdzania pobytu turysty w danym miejscu, a z drugiej nie pociąga za sobą większych wydatków startowych na stworzenie zaawansowanych systemów elektronicznej nawigacji, interpretacji i nie wymaga zaawansowanej obsługi z wykorzystaniem systemów informatycznych.

Jednym z takich systemów jest **karta turystyczna szlaku**. W materialnej postaci jest to plastikowa karta w formacie karty płatniczej z logo i nazwą szlaku, ewentualnie innymi informacjami dla posiadacza. Na portalu szlaku w prowadzonej dla niej podstronie znajduje się regulamin karty (wykluczający na przykład możliwość korzystania z niej w miejscu zamieszkania, ograniczający je do jednego przypadku w danym miejscu lub gwarantujący w przypadku pakietu rabat tylko na jedną ze składających się na niego usług) oraz lista wszystkich usługodawców Szlaku, którzy posiadaczowi karty gwarantują zniżki od zwykłej ceny swoich usług (nie powinno to być mniej niż 7-10% i nie musi być więcej niż 20%). Po okazaniu karty gospodarz obiektu, gestor usługi (noclegu, posiłku, wypożyczenia sprzętu) pobiera niższą cenę za usługę. Posiadacz karty, o ile rzeczywiście jest turystą, może odnieść realne korzyści w postaci zaoszczędzenia wydatków w wielu miejscach Szlaku, z drugiej strony jest zmotywowany do ich odwiedzenia, a lista partnerów karty identyfikuje ich oraz wpływa na jego preferencje wyboru ich usług. Partnerzy nie muszą się wzajemnie rozliczać, jednak każdy z nich musi być gotowy do udzielenia zadeklarowanego rabatu. Karty drukuje i rozprowadza

Koordynator Szlaku przez sieć koordynatorów lokalnych, obiektów Szlaku posiadających obsługę i punktów informacji turystycznej oraz samych gestorów usług, a dla pokrycia kosztów jej fizycznej produkcji i w celu uniknięcia wykorzystania w jednym tylko obiekcie dla uzyskania ulgi za wstęp lub usługę karta może być odpłatna, jednak jej cena powinna być ustalona na niskim poziomie (2-3 zł). W dalszych etapach rozwijania oferty Szlaku karta turystyczna może zostać przekształcona na bilet sieciowy do wszystkich obsługiwanych obiektów i wystaw SFM (jeśli gospodarze wszystkich będą w stanie porozumieć się w kwestii rozliczeń płatności) lub tych, które zdecydują się wejść do takiego systemu. Wówczas jej cena musiałaby odbijać faktyczną wartość wstępów (z odpowiednim rabatem, który motywowałby do jej nabycia), a poziom zabezpieczeń karty musiałby zostać podniesiony. Dodatkowym atutem karty pozostałby fakt, że nadal zapewniałaby udzielenie posiadaczowi rabatu u uczestniczących w jej systemie usługodawców.

Kolejnym systemem lojalnościowym, tym razem z elementem kolekcjonerskim i krajoznawczym, jest tzw. **paszport turystyczny szlaku**. Numerowana książeczka w formacie zbliżonym do prawdziwego paszportu (rozprowadzana w atrakcyjnej cenie nieco tylko przewyższającej koszty jej jednostkowego wytworzenia) zawiera miejsce na zdjęcie i podpis posiadacza, a na kolejnych stronach (od 12 do nawet 30) kolejno krótkie, przewodnikowe opisy i zdjęcia obiektów Szlaku (w naszym przypadku: Warstwy A i B) oraz miejsce na potwierdzenie pobytu. Nabywca paszportu i zarazem uczestnik projektu w trakcie wizyty w obiekcie otrzymuje tam lub w pobliskim punkcie usługowym (np. sklepie, kiosku, gospodarstwie agroturystycznym itd.) potwierdzenie za pomocą pieczętki (własnej lub wytworzonej specjalnie dla projektu). Po zdobyciu wszystkich lub określonej liczby pieczętek może przedłożyć paszport w jednym z kilku punktów Szlaku (np. u lokalnego koordynatora) i tam otrzymuje papierowy lub elektroniczny (PDF) certyfikat zwiedzenia Szlaku, wystawiony na swoje nazwisko (do czego wykorzystuje się gotowy i trudny do podrobienia formularz). Certyfikat może przesłać uczestnikowi pocztą elektroniczną także Koordynator Szlaku na podstawie danych przekazanych mu z punktu potwierdzenia. Do paszportu może być w cenie książeczki lub za dopłatą dołączana karta rabatowa Szlaku, co skłania jego posiadaczy do korzystania z miejscowych usług i zwraca ich uwagę na partnerów systemu rabatowego. Taki koordynowany przez zarządców Szlaku system zwiedzania posiada walory edukacyjne (ze względu na zawarty w nim przewodnik). Można tę funkcję edukacyjną dodatkowo rozszerzyć dla chętnych uczestników systemu, wprowadzając jako warunek uzyskania certyfikatu udział w końcowym konkursie wiedzy. Polegałby on na udzieleniu serii (np. 25-30) odpowiedzi na pytania dotyczące mazurskich fortyfikacji oraz treści i doświadczeń, które posiadacze paszportu jako zwiedzający na pewno napotkali w obiektach lub ich otoczeniu, a które nie są zawarte w samej warstwie opisowej książeczki, na przykład o określenie w przybliżeniu daty powstania/zniszczenia obiektu, wybranie prawidłowego opisu jego lokalizacji, rozpoznanie obiektu na (innym niż w paszporcie) zdjęciu wśród kilku innych, wymienienie właściwej nazwy prezentowanego urządzenia albo jego części itd. Konkurs byłby dostępny tylko dla osób, które ukończyły zwiedzanie Szlaku lub uzyskały przewidzianą w jego regulaminie liczbę potwierdzeń, wymagałby ich rejestracji online z podaniem numeru „paszportu” i miał ograniczony czas trwania (np. jedna minuta na odpowiedź na jedno pytanie) aby uniemożliwić korzystanie z zewnętrznych źródeł wiedzy. Uzyskanie wymaganego pułapu punktów gwarantowałoby certyfikat, ale mogłoby także za zgodą uczestnika powodować wpisanie go na prestiżową listę Zdobywców Fortyfikacji Mazurskich. Miejscami dystrybucji książeczek paszportowych, obok biura Koordynatora Szlaku i koordynatorów odcinkowych byłyby wszystkie obiekty Szlaku posiadające własną obsługę, punkty informacji turystycznej w przestrzeni Szlaku, współpracujące ze Szlakiem wypożyczalnie rowerów oraz zakłady noclegowe uczestniczące w jego pakietach. Nie ponosiliby oni w związku z tym żadnych kosztów, ponieważ książeczki można sprzedawać w formule komisowej, to jest rozliczać się z ich dystrybucji dopiero po sprzedaży, odprowadzając pieniądze pochodzące od nabywców

(z pozostawieniem sobie nawet niewielkiej prowizji). Paszport tego rodzaju został zaproponowany jako integralny element Warstwy B Szlaku (por rozdział 6.2.2.2.) i jeśli byłaby ona realizowana zgodnie z rekomendacją niniejszego raportu, to taki paszport lub aplikacja (por. niżej) powinny być w niej od początku przewidziane.

Odznakę turystyczną Szlaku Fortyfikacji Mazurskich można wprowadzić i zarządzać nią samodzielnie lub we współpracy z PTTK jako organizacją posiadającą duże doświadczenie w projektowaniu i dystrybucji takich odznak oraz podmiot, który mógłby ten system szerzej propagować we własnych kanałach komunikacji. Ma ona formułę podobną do paszportu i również bazuje na powiązaniu aktywności turystycznej z kolekcjonowaniem „trofeów”. Turysta, który w jednym z wyznaczonych punktów w przestrzeni Szlaku pobierze książeczkę odznaki, zbiera następnie potwierdzenia pobytów w kolejnych obiektach Szlaku, a uzyskawszy określoną w jej regulaminie liczbę punktów może w jednym z wyznaczonych miejsc przedłożyć książeczkę i odebrać końcowe potwierdzenie oraz odznakę, a dodatkowo zostać wpisanym do Spisu Zdobywców Szlaku. Podobnie jak w przypadku paszportu Szlaku, także i tu taki wpis mógłby dodatkowo wymagać uprzedniej rejestracji na portalu Szlaku i uzyskania odpowiedniego pułapu punktów w (tym samym lub innym) konkursie.

Strukturę i wymiar sieciowego projektu turystycznego może mieć także **mobilna aplikacja turystyczna szlaku**. Jej funkcjonowanie w przypadku SFM nie musi wyczerpywać się na pełnieniu funkcji elektronicznego przewodnika po Szlaku lub jego określonej warstwie (A lub B) podającego opisy obiektów, listę usług i partnerów w ich otoczeniu (a także możliwość ich rezerwacji), a dzięki powiązaniu systemu nawigacyjnego z aktualną lokalizacją użytkownika ułatwiająca mu znalezienie drogi do kolejnych obiektów. Niektóre aplikacje, wykorzystujące ten sam atut lokalizacji, są połączone z systemem gier terenowych, takich jak questy lub lokalne quizy. Kiedy turysta zarejestrowany w elektronicznym systemie aplikacji zbliża się do jednego z obiektów (szlaku), otrzymuje na swoje urządzenie mobilne pytanie, na które może odpowiedzieć dokonując fizycznej obserwacji lub zadanie wymagające zdobycia określonej informacji, która może być dostępna tylko w jednym miejscu, na przykład we wnętrzu obiektu lub na wystawie. Jeśli pytania i zadania są objęte punktacją, to zarejestrowany uczestnik-turysta otrzymuje punkty na swoim indywidualnym koncie w systemie aplikacji, a jego indywidualnie obliczana pozycja może być publikowana w rankingach szlaku. Jednocześnie potwierdzenie pobytu turysty w obiekcie szlaku dokonuje się automatycznie, dzięki logowaniu urządzenia mobilnego na miejscu i, dodatkowo, rozwiązaniu zadania. Tak skonstruowana aplikacja wymaga pewnego wysiłku kreatywnego i sprawnej obsługi przez system informatyczny sprzężony z portalem szlaku (a w naszym przypadku - konkretnie z jego samochodową czy rowerową warstwą) jednak po pierwsze, wykorzystując interakcję z miejscami i wywołując ciekawość, a jednocześnie umożliwiając rywalizację i kolekcjonowanie jest ona bardzo atrakcyjna dla wielu turystów młodszej generacji, po drugie, weryfikując pobyt spełnia wszystkie funkcje typowe dla paszportu szlaku lub jego odznaki bez dystrybucji książeczek i konieczności potwierdzeń przez obsługę, po trzecie wreszcie, na podstawie rejestracji wykonania zadań wbudowanej gry/konkursu może stanowić podstawę certyfikacji. Przy dobrze rozwiązanej kwestii integracji aplikacji i systemu zarządzania usługami Szlaku (w ramach rozbudowanego portalu) możliwe jest także zastosowanie aplikacji jako systemu rabatowego, a nawet narzędzia do intuicyjnego korzystania z jego pakietów. Skromną, ale efektywną wersję aplikacji grywalnej (powiązanej z grą turystyczną), także funkcjonującą w regionie warmińsko-mazurskim stanowi aplikacja Szlaki Zamków Gotyckich – gra turystyczna [por. Zamki Aplikacja 2018 [www](http://www.zamki.org.pl)]. W obliczu rosnącej konkurencji ze strony innych systemów i posiadających własne aplikacje obszarów recepcji turystycznej wprowadzenie podobnej, a nawet bardziej rozwiniętej aplikacji do oferty (i systemu zarządzania) Szlaku Fortyfikacji Mazurskich jest jedynie kwestią czasu, dlatego warto zastanowić się, czy mimo kosztów początkowych, nie należy zdecydować się na to jak

najprędzej, pomijając wyżej opisane Systemy karty, paszportu i odznaki, które jest ona w stanie zastąpić.

Za formy systemu porządkującego eksplorację (części) Szlaku i motywującego do jej systematycznego uprawiania należy uznać również zarówno opisany i rekomendowany w Rozdziale 6.2.2.3 system eksploracyjny Warstwy C, a za cząstkowe i lokalne Systemy tego rodzaju – również opisane tamże geościeżki proponowane dla organizacji tej samej warstwy.

9. System szkoleń dla interesariuszy Szlaku

Realizacja koncepcji przebudowy analizowanego systemu, a szczególnie tych jej elementów, które są nowe w jego przestrzeni względnie dotychczas nie były w polu zainteresowań jego interesariuszy wymaga przygotowania merytorycznego i praktycznego. Nie może ono jednak być realizowane przypadkowo, ponieważ to powodowałoby pominięcie ważnych obszarów niezbędnej im wiedzy, nieodpowiednią konstrukcję treści szkoleń (bez najnowszych i współcześnie wdrażanych metod pracy, standardów, technologii, rozwiązań i narzędzi, skierowanie szkoleń do niewłaściwej grupy osób, wreszcie, powierzenie ich wykonania przypadkowym podmiotom, niegwarantującym osiągnięcia pożądaných rezultatów. Dlatego w niniejszym rozdziale wyliczono grupy adresatów najważniejszych szkoleń i wyartykułowano ich podstawowe (niezbędne) treści oraz wskazano optymalny typ wykonawców.

9.1. Przewodnicy po Szlaku i jego przestrzeni.

Pomimo dokonanej w roku 2014 jednoznacznie szkodliwej deregulacji tego zawodu, ich współpraca (jako podstawowej grupy interpretatorów dziedzictwa) w organizacji lokalnej turystyki oraz tematycznej eksploatacji walorów szlaku kulturowego jest niezbędna. Ludzie jako interpretatorzy nadal pozostają konkurencyjni wobec elektronicznych technologii, a to dzięki zdolności do pełnej interakcji, natychmiastowej aktualizacji treści przekazu, dostosowaniu jego rejestru językowego do potrzeb i możliwości odbiorców oraz umiejętności dostosowania do ich aktualnego zainteresowania (w tym udzielania odpowiedzi na pytania), oraz do okoliczności pogodowych i sytuacji turystów klientów poprzez zmianę trasy i programu wycieczki. Osoby profesjonalnie przygotowane do pełnienia funkcji interpretatora dziedzictwa są również w stanie samodzielnie lub na zamówienie szlaku tworzyć programy interpretacji dotyczące całości szlaku, miejscowości i obiektów w jego przestrzeni czy obszarów chronionych i włączać je jako moduły do pakietów tematycznych i lokalnych, a następnie realizować na zamówienie ich zarządcy. Przewodnicy mogą obsługiwać turystów Warstwy A i B Szlaku, oprowadzając na zamówienie grupy zorganizowane w poszczególnych obiektach i na wystawach, prowadząc spacer tematyczne na trasach lokalnych Szlaku, a nawet rajdy rowerowe po jego odcinkach. Dlatego pożądane jest zorganizowanie jednego szkolenia przewodników funkcjonujących już w przestrzeni Szlaku (terenowych, obiektowych i miejskich) o charakterze uzupełniającym dla zapoznania ich z nowymi metodami przewodnictwa i formami animacji doświadczeń turystów oraz innego szkolenia od podstaw dla kandydatów na przewodników (pracowników obiektów Szlaku i muzeów, członków stowarzyszeń, właścicieli i pracowników wypożyczalni rowerów, animatorów kultury w gminach, właścicieli agroturystyk, innych zainteresowanych mieszkańców) prowadzonego od początku według nowoczesnych programów interpretacji dziedzictwa. Szkolenie takie należy następnie powtarzać po kilku (5-7) latach dla podtrzymania stanu liczbowego przewodników i w celu stworzenia nowo zatrudnionym pracownikom obiektów oraz kolejnej kohorty wiekowej mieszkańców przestrzeni Szlaku możliwości profesjonalnego przygotowania do pełnienia tej funkcji.

9.2. Uczestnicy pakietów

Uczestnicy pakietów tematycznych i lokalnych Szlaku. Jest kwestią oczywistą, że zarówno koordynatorzy lokalni Szlaku, jak gospodarze obiektów, których oferta znajdzie się w pakietach, a także ci z przystępujących do współpracy gestorów usług turystycznych, którzy jeszcze w takich nie uczestniczyli muszą 1) uzyskać orientację, co do zasad działania i typowych struktur pakietów turystycznych z przykładami pakietów funkcjonujących w turystyce kulturowej (mających specyficzną grupę atrakcji, a z tego powodu również skład uczestników, co wpływa na rodzaje relacji, mechanizmy współpracy i sposoby rozliczeń), 2) dowiedzieć się o sposobach wprowadzania poszczególnych modułów (atrakcji i usług) do pakietów, 3) poznać zasady rozliczenia kosztów ich działania i zysków oraz wybrać względnie zaakceptować zasady przyjęte dla tworzonych pakietów własnych SFM, 4) zapoznać się z platformą obsługi (zestawiania, rezerwacji i rozliczeń) własnych pakietów Szlaku i nauczyć się nią posługiwać, 5) przyswoić sobie sposoby, kanały i narzędzia marketingu pakietów turystycznych, wreszcie 6) poznać swoich partnerów albo tych z nich, z którymi dotychczas nie mieli styczności. Dlatego w ramach tworzenia tej części oferty turystycznej Szlaku musi zostać zorganizowanych kilka szkoleń dla uczestników pakietów i dla osób, które będą je obsługiwali. Treścią powinny być wyżej wymienione aspekty funkcjonowania pakietów (1-5), a prowadzącymi: 1) osoby z doświadczeniem zarządzania pakietami w turystyce kulturowej, 2) osoby z doświadczeniem marketingu ofert turystycznych, najlepiej typu pakietowego, 3) Koordynator Szlaku jako zarządzający systemem wdrażania pakietów oraz 4) osoba, która była twórcą platformy obsługi pakietu, albo która modyfikowała system wyjściowy dla potrzeb Szlaku. Szkolenie powinno mieć charakter warsztatowy (praktyczny), dzięki czemu uczestnicy nie tylko nauczą się pracować z platformą obsługi pakietów, ale także wspólnie i z konsultacją specjalistów opracują strukturę jednego lub kilku własnych pakietów tematycznych lub lokalnych oraz będą w stanie w przyszłości samodzielnie opracowywać kolejne. Ponieważ celem jest utworzenie wielu lokalnych pakietów, zaangażowanie w nich możliwie wielu uczestników z powierzeniem ich bieżącej obsługi miejscowym koordynatorom lub głównym interesariuszom, wreszcie zagwarantowanie rzeczywistego i trwałego funkcjonowania pakietów, te szkolenia powinny 1) odbyć się w kilku lokalizacjach Szlaku, gdzie możliwość uczestnictwa w nich mieliby WSZYSCY uczestnicy pakietów bez konieczności dłuższego wyjazdu, 2) uczestniczyć w nich powinni faktyczni gestorzy modułów pakietów, a nie np. pracownicy samorządów, sezonowi pracownicy gestorów, stażyści i praktykanci, którzy odejdą z pracy po niedługim czasie oraz 3) bezwzględnie powinni wziąć w nich udział lokalni koordynatorzy Szlaku, ponieważ nawet, jeśli nie będą ich obsługiwali (choć jest to pożądane), to będą je proponować turystom, pośredniczyć w ich zamawianiu i być może inicjować powstawanie kolejnych na swoim terenie.

9.3. Gospodarze obsługiwanych obiektów, twórcy i zarządcy tras i wystaw Szlaku.

Wiedza niektórych osób z tej grupy na temat zarządzanych przez nich zasobów jest nierzadko imponująca, jednak często bywa jednostronna (odnosi się do jednego typu zasobu) lub nie obejmuje ważnych aspektów związanych z ich interpretacją lub turystycznym zagospodarowaniem. W ich przypadku szkolenie powinno obejmować zasady identyfikacji i systematyzacji zasobów i walorów tematycznych oraz świadectw materialnych (jak dokumenty), sposoby dokumentowania, archiwizowania i opracowywania zasobów i świadectw, sposoby opisywania, porządkowania i eksponowania zasobów i eksponatów w ramach kolekcji i ekspozycji, sposoby oznaczania oraz wprowadzania elementów interpretacji w terenie, terenowe gry edukacyjne, zasady i metody interpretacji dla turystów (np. pokazu, oprowadzania) wreszcie zasady geocachingu i obsługi jego skrytek oraz geościeżek (dla ewentualnego objęcia opieką skrytek na swoim terenie w ramach zarządzania elementami Warstwą C Szlaku). Szkolenie można zorganizować w jednym miejscu,

ale powinno ono odbyć się w dwóch turach z przerwą (umożliwiającą wykonanie i ewaluację przez prowadzących zadania domowego) i zawierać element terenowy, realizowany poza zamkniętymi obiektami. Wśród prowadzących powinni być: doświadczony muzealnik, operator geocachingu oraz metodyk interpretacji dziedzictwa mający doświadczenie w opracowywaniu jego programów i ich realizacji z udziałem turystów.

9.4. Samorządowcy.

W kontekście proponowanej struktury Szlaku Fortyfikacji Mazurskich pożądanymi uczestnikami szkoleń dla tej grupy są pracownicy urzędów gmin i starostw powiatowych z przestrzeni Szlaku zajmujący się promocją turystyczną, zarządzaniem infrastrukturą turystyczną lub/i rekreacyjną jednostek samorządu względnie własną ofertą turystyczną, jeśli taka istnieje, a także pracownicy sektora kultury (np. kierownicy ośrodków kultury). Treścią szkolenia powinna być systematyka walorów turystyki kulturowej, systematyczna prezentacja zasobów i walorów Szlaku Fortyfikacji Mazurskich jako całości, strategia rozwoju Szlaku i rola samorządów lokalnych w jej realizacji, status i zasady działania organizacji zarządczej Szlaku (z przedstawieniem jego Koordynatora i koordynatorów lokalnych, względnie niektórych partnerów Szlaku) oraz podstawy marketingu turystycznego ze szczególnym uwzględnieniem promocji szlaków kulturowych i obszarowych produktów turystyki kulturowej. Szkolenie może odbyć się w jednym miejscu, a jego charakter może być w większości wykładowy, jednak jego program musi zawierać jak największą liczbę przykładów przedsięwzięć i praktycznych rozwiązań (realistycznych w kontekście możliwości ich zastosowania w małych jednostkach samorządach) o zweryfikowanej efektywności. Prowadzącymi szkolenie powinni być: specjalista z zakresu turystyki kulturowej, osoba z dużym doświadczeniem tworzenia i marketingu lokalnych produktów tejsze i Koordynator Szlaku.

9.5. Współ-zarządcy oferty Szlaku.

Te grupa obejmuje koordynatorów odcinkowych (strefowych) Szlaku, lokalnych opiekunów warstw Szlaku lub lokalnych opiekunów geocachingu oraz wybranych stałych partnerów Szlaku (jak organizatorzy jego cyklicznych eventów lub główny partner przewoźów turystycznych) wreszcie pracowników komórki koordynacyjnej. Jest to, więc kameralne szkolenie wewnętrzne dla kluczowej grupy osób, od których będzie zależało funkcjonowanie Szlaku jako systemu eksploatacji turystycznej i jego powodzenie jako zespołu produktów. Jego treścią powinny być: teoria szlaków kulturowych, zasady funkcjonowania szlaków materialnych, modele koordynacji szlaku kulturowego (w tym szczególnie model rozproszony), funkcje i zadania poszczególnych grup tych osób w ramach zarządzania Szlakiem Fortyfikacji Mazurskich, tworzenie informacji turystycznej, zasady marketingu turystycznego (głównie szlaków i obszarów) oraz tworzenia pakietów turystycznych i zarządzania nimi. Prowadzącymi powinni być specjalista z dziedziny szlaków kulturowych i Koordynator Szlaku.

10. Marketing zreorganizowanego Szlaku

10.1. Promocja szlaku a marketing szlaku.

Rozwinięty szlak kulturowy powinien, jak każdy produkt turystyczny, ale i każdy spójny program dystrybucji kultury, którym także przecież jest także, posiadać strategię marketingu, która określa cele i priorytety podejmowanych działań, uzgadnia je z rzeczywistością ofertą szlaku, zapewnia optymalne wykorzystanie zasobów i atutów systemu i jego interesariuszy oraz pozwala na koncentrację energii i inwestowanych środków. Strategia marketingu powinna być albo integralną częścią strategii przebudowy i rozwoju szlaku (jej ostatnim rozdziałem), albo odrębnym dokumentem opracowanym zgodnie z jej

założeniami. Audyt potencjału i funkcjonowania szlaku nie zakłada formułowania takiej strategii, w której tworzenie powinni zostać zaangażowani właściwi interesariusze szlaku, członkowie jego organizacji zarządczej. Dlatego poniższy wywód, zwracający uwagę na niezbędność niektórych działań związanych z marketingiem należy traktować nie jako spójną koncepcję, którą nie jest, lecz jako zestaw rekomendacji dla twórców wspomnianej strategii.

Badanie potencjału szlaku kulturowego nie zajmuje się bezpośrednio marketingiem turystycznym, jednak ocenia jeden z jego elementów, mianowicie aktywność autopromocyjną zarządców szlaku i jego obiektów (zakres IV A). Już ta wycinkowa analiza wykazała małą aktywność promocyjną analizowanego systemu, przy czym kluczowym mankamentem okazał się brak jej najistotniejszego i najbardziej podstawowego narzędzia, czyli własnej witryny internetowej powiązanej z witrynami obiektów. Jednak formułując ogólne wskazania dotyczące marketingu jako zarządzania szlakiem kulturowym, należy wziąć pod uwagę, że marketing nie ogranicza się do samej promocji, która jest tylko jednym (jakkolwiek ważnym) jego elementem. Przedmiotem marketingu jest kształtowanie przez dany podmiot (tu: zarządców szlaku) całościowych relacji z rynkiem i jego uczestnikami (w tym, ale nie wyłącznie, z klientami) w celu zaspokajania ich potrzeb. W naszym wypadku mamy do czynienia z rynkiem turystycznym (regionalnym, krajowym, w jakiejś części zagranicznym), a potencjalnymi klientami (gośćmi) są ci jego uczestnicy, którzy wypoczynek w ramach podróży lub pobytu turystycznego chcą łączyć z doświadczeniem dziedzictwa i historii lub/i atrakcyjnie przekazywanej edukacji, względnie którzy, choć przybyli do przestrzeni szlaku jako obszaru docelowego w celu uprawiania (aktywnej) rekreacji, dadzą się zainteresować i przekonać rozszerzeniem swoich aktywności turystycznych o aspekt doświadczenia i poznawania dziedzictwa zagospodarowanego przez analizowany szlak.

10.2. Potencjalne grupy docelowe.

Zanim, zatem podejmie się strategiczne decyzje o zakresie działań marketingowych, wybierze ich metody, partnerów oraz narzędzia, należy postawić podstawowe pytanie: do kogo ma być skierowana oferta analizowanego Szlaku? Zdefiniowawszy docelową grupę (lub grup) turystów, których Szlak miałby przyciągnąć, niemal automatycznie można określić optymalne kanały dotarcia do nich i wzbudzenia ich zainteresowania, a z drugiej strony – uformować ofertę Szlaku tak, by w najwyższym stopniu spełniała ich oczekiwania oraz uwzględniała preferowane przez nich sposoby eksploatacji, a nawet rezerwacji usług. Z punktu widzenia tematyki eksploatowanej przez SFM, jego potencjalnymi klientami powinny być osoby zainteresowane nowszą historią, szczególnie w jej aspekcie militarnym (czyli uczestnicy kulturowej turystyki militarnej) jak również interesujące się dziejami regionów i ich odrębnością (uczestnicy kulturowej turystyki regionalnej). Należy jednak już w tym momencie zwrócić uwagę na drugą, z pewnością nie mniej liczną, grupę potencjalnych gości Szlaku. Są to turyści rekreacyjni planujący wyjazd do krainy Wielkich Jezior Mazurskich, lub już przebywający w tym regionie. Szczególnie tych ostatnich oferta przemyślana i skrojona pod ich możliwości (np. propozycja tematyczna na jeden lub dwa dni w bliższej okolicy miejsca przebywania, zestawiona w pakiecie lokalnym Szlaku), powszechnie obecna w miejscach ich koncentracji i konsumpcji usług może skłonić do fragmentarycznej modyfikacji ich planów wakacyjnych w drodze spontanicznej decyzji.

Z kolei dominujący typ eksploatowanych materialnych zasobów dziedzictwa oraz ich lokalizacja wskazują, że adresatem oferty może być zarówno a) krąg osób preferujących zorganizowane wycieczki tematyczne oraz indywidualne lub prywatne grupowe wyjazdy z własnym środkiem transportu (samochodem), jak i b) uprawiających indywidualnie lub w małych grupach turystykę aktywną (głównie rowerową, ale także wodną), wreszcie c) zwolennicy turystyki eksploracyjnej, preferujący samodzielne odkrywanie walorów i doświadczenie dziedzictwa, często w warunkach rywalizacji i dokumentowania lub kolekcjonowania osiągnięć i „zdobyczy”. O ile ta pierwsza grupa wydaje się liczebnie stabilna

i w aktualnej wielkości nie zapewniłaby Szlakowi odpowiedniego poziomu wykorzystania jego oferty (a dodatkowo musi on konkurować o jej uwagę z wieloma innymi obszarami recepcji i systemami eksploatacji, także w Polsce), to wprawdzie później i wolniej niż w krajach Europy Zachodniej, stopniowo i w Polsce coraz liczniejszy jest odsetek turystów aktywnych, a zauważalnie wzrasta także liczebność i aktywność turystów-eksploratorów. W naszym kraju natomiast relatywnie mało zabiega się o uwagę tej grupy turystów, w większości ludzi młodych, a więc stanowiących potencjalną grupę długoterminowo zainteresowanych. W ofertach turystyki kulturowej dominują indywidualne pakiety miejskie i propozycje zorganizowanych grupowych wycieczek. Krajowe regiony turystyczne i szlaki kulturowe powoli dostosowują swoją ofertę do potrzeb turystów aktywnych, rozwijając m.in. alternatywne turystyczne trasy rowerowe, ale już nie w takiej skali tworzone są dla tej grupy turystów przewodniki, pakiety i projekty lojalnościowe. Szlak Fortyfikacji Mazurskich powinien, zatem nie tylko zadbać o swoje trasy i infrastrukturę, ale wytworzyć kompleksową ofertę dla turystów rowerowych (w tym grup rodzinnych), dzięki czemu w tej grupie może uzyskać przewagę konkurencyjną. Temu działaniu marketingowemu sprzyja (i stanowi dla niego koncepcyjną podstawę) propozycja Warstwy B Szlaku, opisana w Rozdziale 6 niniejszego Raportu. Posiadając taką ofertę należy wyszukać jej multiplikatorów i pośredników (m.in. portale i grupy społecznościowe, regionalne i miejskie stowarzyszenia miłośników rowerów, sportów i turystyki rowerowej (analogicznie: wodnej), papierowe i elektroniczne czasopisma adresowane do tego kręgu, popularnych w nim Glogerów i innych influencerów (jak osoby aktywne w serwisach typu youtube) redakcje kanałów i audycje tematycznych w środkach przekazu, wytwórców i hurtowników sprzętu oraz osoby cieszące się autorytetem (w tym rowerzystów-podróżników) i z nimi podjąć współpracę, pozyskując ich na dłużej dla uprawiania marketingu relacji (o czym niżej). Ponieważ środowisko aktywnych turystów rowerowych jest znacznie liczniejsze w szeregu bliskich nam geograficznie krajów Europy Zachodniej, m.in. w Niemczech, Danii i Holandii, należy (w dalszym etapie) rozważyć rozszerzenie oferty także na nich. Jednak to (obok już postulowanego opisu walorów w języku angielskim) wiązałoby się z pełnym udostępnieniem wszystkich treści portalu Szlaku w wersji anglojęzycznej, zagwarantowaniu obsługi w tymże języku w obiektach turystycznie zagospodarowanych, a w przedsięwzięciach marketingowych – przygotowania materiałów i pozyskania partnerów, którzy w krajach emisyjnych (pochodzenia turystów z grupy docelowej) realizowałiby go w ich języku ojczystym. Jest to, zatem zadanie na (być może nieodległą) przyszłość. Także w ich przypadku konieczne będzie zidentyfikowanie influencerów, potencjalnych multiplikatorów opinii oraz dystrybutorów oferty posiadających dostęp do tej grupy (portale konstruujące indywidualne pakiety dla turystów aktywnych, wyspecjalizowane biura organizujące turystykę rowerową, grupy społecznościowe itd.) i proponować pakiety Szlaku za ich pośrednictwem względnie podjąć z nimi współpracę jako z partnerami-organizatorami wypraw.

W stosunku do grupy turystów-eksploratorów, czyli adresatów Warstwy C Szlaku, po organizacji systemu i geościeżek, zapewnieniu opieki nad nimi i stworzeniu systemu eksploatacji tej warstwy obsługiwanego przez podstronę portalu Szlaku (por. niżej) głównymi potencjalnymi partnerami marketingu staną się działające w Polsce serwisy geocachingu (Geocaching i Opencaching) oraz nieformalne środowiska zwolenników tej formy turystyki, działające głównie w sieci www (np. wokół autorów samodzielnych blogów) oraz w poszczególnych serwisach społecznościowych (jako fora i grupy). To do ich właścicieli i zarządców, a za ich pośrednictwem do uczestników powinny być kierowane propozycje Szlaku. Kołami zamachowymi marketingu powinny być – opisane w niniejszym Raporcie – system geościeżek rozpisany w postaci zestawu lokalnych propozycji, własny doroczny event z ciekawym programem (konsultowanym przez aktywnych i doświadczonych uczestników geocachingu i turystyki eksplorerskiej) oraz przynajmniej jeden system lojalnościowy (kolekcjonerski) obsługiwany przez wspomnianą podstronę portalu Szlaku. Należy przy tym

mieć na uwadze, że także turyści z tej grupy będą chcieli zapewnić sobie zaspokojenie potrzeb bytowych (zwłaszcza zakwaterowanie w pobliżu obszarów eksploracji), dlatego i dla nich powinny być skonstruowane pakiety lub choćby pojedyncze usługi, które je zabezpieczają. Z punktu widzenia marketingu Szlaku Fortyfikacji Mazurskich, stworzenie pełnej i aktywnie zarządzanej oferty dla turystów-eksploratorów może przynieść największe korzyści w rywalizacji o turystów, ponieważ byłby on pierwszym polskim szlakiem kulturowym, który sformułował dla nich kompleksową propozycję. Być może stałoby się to na dłuższy czas markowym wyróżnikiem Szlaku, a na pewno przyniosłoby mu korzyści wynikające z efektu pierwszeństwa.

10.3. Portal Szlaku jako platforma zarządzania marketingiem.

Działaniem oczywistym i posiadającym najwyższy priorytet jest wypełnienie najistotniejszej luki w systemie zarządzania systemem: uruchomienie portalu www Szlaku Fortyfikacji Mazurskich. Jak już wielokrotnie wspomniano w niniejszym Raporcie – portal Szlaku, który należy opracować i stworzyć od podstaw, musi spełniać zadania znacznie szersze niż tylko informacyjne: a) posiadać szereg funkcjonalności umożliwiających sprawne (nawet automatyczne) aktualizowanie informacji o Szlaku i obiektach, b) zapewniać obustronną komunikację z interesariuszami Szlaku, c) gospodarzom obiektów i innym członkom organizacji Szlaku tworzącym usługi i propozycje umożliwiać automatyczną aktualizację informacji dotyczących dostępności, obsługi turystów, propozycji dla nich i podejmowanych działań, d) w wydzielonych kanałach (podstronach) gromadzić informacje i umożliwiać (obustronna) interakcję z turystami z poszczególnych grup, do których będzie skierowana oferta warstw A, B i C Szlaku (w tym obsługiwać przypisane do nich materiały, przewodniki, aplikacje, projekty lojalnościowe itd.), a jego integralnymi elementami powinny być e) kalendarz Szlaku (eventów), oraz f) platforma obsługi pakietów turystycznych. Dopiero ta ostatnia jako kluczowe narzędzie zarządzania ofertą wykracza poza ramy informacji i promocji (jako integralnych, ale tylko elementów marketingu systemu) i podejmuje zadania dystrybucji produktów i usług, która przecież jest głównym celem (i sercem) turystycznego marketingu. Portal Szlaku powinien posiadać narzędzia umożliwiające monitoring zachowań użytkowników (czyli rejestrację ich wyborów i intensywnej koncentracji na poszczególnych elementach i treściach), co umożliwi wybór propozycji najlepiej odpowiadających ich zainteresowaniom i skierowanie jej do nich).

10.4. Tradycyjne i nowoczesne metody i kanały marketingu Szlaku.

Nie zaniedbując tradycyjnych materiałów papierowych i ich dystrybucji w miejscach koncentracji turystów (ewentualnie na targach turystycznych, których oddziaływania nie należy przeceniać), a z drugiej strony wycieczek studyjnych dla multiplikatorów oferty, jak branżowe media, a ostatnio blogerzy turystyczni i popularni youtuberzy, zarządcy Szlaku powinni zwrócić uwagę na najmłodsze sposoby promocji turystycznej i wybrać z nich te, które najskuteczniej docierają do wskazanych wyżej grup docelowych i do których sami mają łatwiejszy dostęp oraz są w stanie sprawnie i bez większych kosztów obsłużyć. Należy przy tym regularnie i systemowo wykorzystywać nie tylko kanały komunikacji w mediach społecznościowych, jak facebookowe konta i grupy, konta na serwisie Twitter czy regularnie prowadzone i pozycjonowane portale tematyczne (dziś uważane już raczej za tradycyjne, a nie awangardowe nośniki informacji i treści marketingu) oraz nie ograniczać się do umieszczania własnych treści na portalach branżowych (turystycznych), a ofert na portalach pakietowych. Dotarcie do młodszych turystów (grupy poniżej 30 lat) wymaga szerokiego wykorzystania środków mało dotychczas docenianych w turystyce krajowej. Należą do nich: samodzielne zamieszczanie na popularnych serwisach internetowych (jak youtube) i pozycjonowanie (tagowanie) do turystyki, historii, podróży, geografii i „tajemnic” krótkich dokumentalno-prezentacyjnych filmów-pigułek z kluczowymi obrazami i hasłami ukazanymi i podanymi w intrygującej odbiorcę formule (ewentualnie ze zdjęciami robionymi przez drony), założenie

i regularne prowadzenie blogu turystycznego Szlaku, tworzenie i obsługiwanie opisanych w innym miejscu (Rozdz. 8) aplikacji i turystycznych programów lojalnościowych zachęcających do systematycznego kolekcjonowania wizyt i odkryć, tworzenie i popularyzowanie turystycznych gier online z treściami dedykowanymi regionowi lub miejscowościom, zarejestrowanie Szlaku w platformach zapisywania i dzielenia się wrażeniami turystycznymi i nagradzanie obecnych na nich turystów symbolicznymi upominkami za aktywność w rozprzestrzenianiu informacji i zdjęć i inne.

10.5. Marketing relacji, a nie transakcji jako priorytet

Najważniejszym postulatem długofalowego marketingu dla SFM jest wprowadzenie na szeroką skalę tzw. marketingu relacji w miejsce dominującego w polskiej turystyce marketingu transakcji. Jego istotą jest tworzenie i podtrzymywanie kontaktów z turystą i partnerem niezależnie od jednorazowo świadczonej usługi i poza czasem jej kontraktowania oraz realizacji. W oczywisty sposób odnosi się to do klientów instytucjonalnych (jak stowarzyszenia, szkoły, organizacje zainteresowane dziedzictwem czy realizujące edukację nieformalną swoich członków także a ramach wspólnych wypraw) oraz do naturalnych dystrybutorów oferty, to jest organizatorów turystyki, w tym nie tylko klasycznych biur podróży, ale i operatorów portali turystycznych. W ich wypadku zrozumiałym interesem Szlaku jest m.in. tradycyjne wysyłanie newsletterów z informacjami o wydarzeniach, zmianach i nowościach na Szlaku a także aktualnych propozycji wycieczek i pakietów, co może oddziaływać na ich decyzję o ponownym skorzystaniu z oferty Szlaku, ale i osobiste kontakty, nawiązywane na spotkaniach branżowych, podczas podróży studyjnych oraz wypraw w przestrzeń Szlaku. Również indywidualni turyści, którzy zarejestrowali się w którymkolwiek z kanałów komunikacji (grupa Szlaku w mediach społecznościowych, aplikacja turystyczna, projekt lojalnościowe, portal Szlaku, użytkownik pakietu itd.) powinni być adresatami niezbyt częstych (i unikających podobieństwa do spamu), ale skrojonych pod ich zainteresowania propozycji, np. innego pakietu lokalnego, kolejnej edycji eventu, propozycji zwiedzania grupy obiektów jeszcze nieodwiedzonych w ramach wykorzystania aplikacji czy turystycznego paszportu, innej geościeżki itd. W personalizowaniu treści kierowanych do tej grupy pomocny będzie monitoring zachowań turystów: zarówno tych zarejestrowanych na podstawie już skonsumowanych usług i produktów Szlaku, jak i treści poszukiwanych na nośnikach informacji (jak portal) oraz aktywności w grupach społecznościowych. Dlatego integralnym elementem zarządzania marketingiem Szlaku powinno być prowadzenie nie tylko statystyk wejść i mierzenie efektywności (np. zasięgu oddziaływania) informacji, ale także stałe i systematyczne śledzenie zachowań jego aktualnych i potencjalnych użytkowników: ich poszukiwań jako użytkowników na portalu Szlaku (czemu służą profesjonalne i niezbyt drogie w użyciu narzędzia) oraz poziomu wykorzystania przez nich projektów lojalnościowych i aplikacji. Odpowiedzialny za marketing powinien też permanentnie śledzić informacje pojawiające się w sieciach komunikacji na temat Szlaku, jego obiektów i poszczególnych ofert. Umożliwia to a) reagowanie na silniejsze koncentracje takich informacji i opinii przez podjęcie kontaktu z ich autorami, utworzenie „wątku”, „tematu” lub grupy i przekazywanie do uczestników aktualnych informacji na temat życia Szlaku i konkretnego interesującego ich wymiaru oferty, b) odpowiadanie na pytania wypowiadających się i dostarczanie im (oraz wszystkim obserwującym) wiarygodnych, ale opracowanych w zrozumiałej i atrakcyjnej dla nich formie treści oraz informacji o dziedzictwie i dziejach, ciekawych szczegółach i wydarzeniach na Szlaku, c) rejestrację i ocenę poziomu zainteresowania i jego ukierunkowania, dla celów poprawy, rozwinięcia i dopasowania oferty obiektów i Szlaku (w tym tworzenia nowych treści, wprowadzania nowych sposobów eksploatacji i metod interpretacji oraz tworzenia kolejnych modułów pakietów).

10.6. Marketing treści jako element strategicznego zarządzania

Po zorganizowaniu podstaw promocji i sprzedaży oferty Szlaku (portal, jego platformy i pakietów oraz systemu miejsc i kanałów dystrybucji materiałów w przestrzeni samego Szlaku) oraz zapewnieniu profesjonalnego funkcjonowania usług i interpretacji we wszystkich jego warstwach, zarządca Szlaku może przystąpić do budowania długofalowego marketingu. Powinien on być oparty na zasadach tzw. marketingu treści, to jest kompleksowego zestawu działań ukierunkowanych na pozyskiwanie potencjalnych klientów, a dokładniej - na bycie odnalezionym przez nich samych. Realizuje się go za pomocą publikowania treści o wysokiej wartości, które z powodu zainteresowań osobistych lub zajęć zawodowych mogą być dla adresatów szczególnie atrakcyjne lub przydatne. Kierowany do zdefiniowanej grupy początkowej (na przykład osób, których zarządzający marketingiem Szlaku uznaje za potencjalnych klientów lub ważnych multiplikatorów) dzięki regularnemu zapewnianiu im poszukiwanych informacji lub przydatnej w jakiejś dziedzinie wiedzy, marketing treści w pierwszym rzędzie przyczynia się do stworzenia dłuższej relacji (trwałego kontaktu), potem do podjęcia interakcji, a często do zaangażowania w formie pożądanego przez nadawcę (w tym wypadku podjęcia aktywności turystycznej, jej zainicjowania w środowisku, w którym funkcjonuje lub popularyzowania oferty nadawcy). Kolejnym efektem tego działania jest stopniowe budowanie pozytywnej świadomości marki nadawcy w grupie docelowej dzięki potwierdzającej się wiarygodności i przydatności treści, które on dostarcza względnie (po ich wykorzystaniu) doświadczeń współpracy, w tym wypadku skorzystania z jego oferty turystycznej. Poza tym publikowanie treści atrakcyjnych dla określonej grupy ludzi i przydatnych im wywołuje (przez wirusowe rozpowszechnianie informacji, publikowanie i wzajemne przysyłanie linków oraz korzystanie z nich przez innych użytkowników) efekt pozycjonowania nośników informacji wytwórcy (jak portal Szlaku) i jego samego (Szlaku) jako jej autora/źródła, co z kolei przyciąga do nich kolejnych użytkowników o profilu i zainteresowaniach podobnych do pierwotnych adresatów - a zatem właściwej grupy docelowej wytwórcy treści. W przypadku analizowanego Szlaku turystyczno-kulturowego koncentrującego się na dziedzictwie militarnym takimi treściami mogą być (przykładowo) szczegółowe i ujęte w zrozumiałym języku, dobrze ilustrowane opracowania dotyczące celów, typów i sposobu budowania fortyfikacji nowożytnych i współczesnych (nie tylko w przestrzeni Szlaku), przebiegu ostatnich konfliktów wojennych (również nie tylko w jego przestrzeni, ale i na froncie wschodnim obu wojen światowych), ciekawych i mniej znanych epizodów z dziejów wybranych obiektów, miejscowości a nawet całego regionu, biografie ludzi związanych z zasobami i walorami Szlaku oraz z dziejami miejscowości, ludzi stąd pochodzących lub aktualnie tu zaangażowanych w różnych dziedzinach działalności kulturalnej, ale także treści dotyczące nowoczesnych metod interpretacji dziedzictwa w typach obiektów takich, jak reprezentowane wśród obiektów Szlaku, propozycje scenariuszy „żywych lekcji historii” lub sposobów budowania doświadczeń turystycznych, propozycje lub programy dotyczące krajoznawczej turystyki rowerowej itd. W przypadku analizowanego Szlaku rekomendowanymi nośnikami czy sposobami organizacji tych treści może być na przykład a) stały blog regularnie prowadzony w ramach portalu Szlaku przez pozyskanego do tego eksperta, z którym współpracują inni autorzy (najlepiej znani i posiadający autorytet w swojej dziedzinie), b) fachowe czasopismo internetowe o zdefiniowanej treści (np. dziedzictwo militarne, militarna historia regionu itd.) wydawane np. kwartalnie przez Szlak lub współpracujący zespół redakcyjny, c) stała platforma na portalu Szlaku, na której w odcinkach publikowane są regularnie podręczniki lub poradniki, opracowania dotyczące kolejnych typów fortyfikacji, kolejne biogramy składające się na kolekcję, kolejne omówienia metod interpretacji dziedzictwa z przykładami scenariuszami, gotowe scenariusze lekcji tematycznych, d) seria wywiadów w ludźmi posiadającymi dorobek i autorytet w jednej z wymienionych dziedzin (eksperci, podróżnicy, autorzy książek, metodocy), seria regularnie publikowanych recenzji książek, seria ujętych w formie przewodnikowej opisów (opracowań)

innych, najlepiej zagranicznych systemów i obszarów posiadających podobne walory dziedzictwa i atrakcje turystyczne. Natomiast typowymi pierwszymi adresatami marketingu treści mogą być aktywni w mediach społecznościowych nauczyciele historii i geografii organizujący wycieczki regionalne lub tematyczne (militarne), piloci wycieczek, wyspecjalizowane biura podróży (turystyki kulturowej, militarnej, regionalnej), administratorzy i aktywni członkowie forów internetowych poświęconych historii, wojskowości, liderzy grup rekonstrukcji historycznej młodszych epok, a także osoby zarządzające kolekcjami, muzeami i działami muzeów, turystycznie zagospodarowanymi obiektami militarnymi oraz tematycznymi trasami turystycznymi. Podjęcie jakiejkolwiek interakcji przez adresata marketingu treści powinno skutkować wpisaniem go na listę odbiorców kolejnych informacji ze strony Szlaku, tym razem bezpośrednio dotyczących oferty, która mogłaby go zainteresować. W warunkach wytworzonej relacji i określonego poziomu zaufania zachodzi duże prawdopodobieństwo, że będzie on traktował je jako ofertę zindywidualizowaną, a nawet spersonalizowaną, co zwiększa szanse pozytywnej reakcji i przekazania jej dalej jako interesującej propozycji.

11. Podjęcie starań o podniesienie statusu zabytków dla wybranych obiektów Szlaku

Samo już powołanie koordynacji szlaku kulturowego i wypracowanie wspólnej strategii rozwoju produktów turystycznych dla Szlaku Fortyfikacji Mazurskich powinny stopniowo doprowadzić do szerszego identyfikowania położonych w jego przestrzeni miejscowości z mniej znanymi obiektami (Pisz, Ruciane-Nida, Pozezdrze, Kruklanki) jako posiadających zasoby interesujące uczestników turystyki militarnej, historycznej i w ogóle poznawczej, a tym samym potencjalnych celów takich wypraw. Jednak liczne (nie tylko krajowe) przypadki obiektów i miejscowości, które są wpisane na prestiżowe listy zabytków albo podjęły aktywne zarządzanie zasobami swojego dziedzictwa dowodzą, że posiadanie takiego statusu (w Polsce jest to Pomnik Historii) lub formalne ustanowienie obszaru chronionego (jakim jest w naszym kraju park kulturowy), jeśli jest trwale powiązane z przemyślanym marketingiem turystycznym (który w naszym wypadku zapewniłaby organizacja Szlaku) pociągają za sobą wzrost rozpoznawalności i zauważalny przyrost liczby odwiedzin. W ślad za tym należy spodziewać się wpisania takiego obiektu (miejsca) na listy wyspecjalizowanych touroperatorów oraz organizatorów turystyki regionalnej, a także zwiększenia popytu na pakiety tematyczne oferowane w przestrzeni Szlaku i na frekwencję turystów w eventach tematycznych Szlaku organizowanych w tych miejscowościach. To z kolei powinno się przełożyć na zwiększenie przychodów z usług turystycznych - punktowo lub w całej przestrzeni Szlaku. Jeśli bowiem w momencie formalnego wpisania na listę Pomników Historii jednej z miejscowości Szlaku oraz ustanowienia parków kulturowych z aktywnie zarządzaną ofertą i własnymi eventami w innej lub paru innych gotowa byłaby już rowerowa trasa alternatywna i oferta Warstwy B Szlaku oraz zestawione pakiety (lokalne z usługami recepcji oraz te wiążące propozycje eksploatacji rowerowej z rejsami), to korzyści z ożywienia Szlaku odniosłyby również pozostałe miejscowości w jego przestrzeni, a znacząca grupa turystów zdecydowałaby się na tę aktywną (i dłużej trwającą) formę zwiedzania Szlaku zamiast samochodowej wycieczki. Dlatego rekomenduje się gorąco, by w współpracy z właścicielami i gospodarzami tych obiektów lokalne samorządy ustanowiły w Twierdzy Boyen oraz Wilczym Szańcowi parki kulturowe (co jest w ich gestii), a następnie wraz z nimi i ze wsparciem wszystkich zainteresowanych podjęły starania o uzyskanie przez te obiekty (które zasadniczo spełniają warunki takiego wpisu) statusu Pomnika Historii. Z kolei w przypadku koncentracji obiektów Szlaku w Pisz, Rucianem-Nidzie i Guziance lub Pozezdrzu należy doprowadzić do nadania im statusu parków kulturowych (do czego wystarczy zgodne współdziałanie gestii gminy

i właściciela terenu) i powierzyć zarządzanie nimi lokalnym koordynatorom Szlaku, którzy nie tylko zapewnią interpretację tych świadectw dziedzictwa, ale również trwałe włączenie tych walorów i związanej z nimi lokalnej oferty turystycznej do systemów pakietów Szlaku. Inną – obok organizacyjnej i marketingowej - korzyścią dla zespołów obiektów z uzyskania wyższego statusu i objęcia ich aktywnym zarządem będzie wzrost świadomości miejscowych społeczności co do potrzeby ich ochrony przed dewastacją, zwiększenie liczby osób angażujących się w ich zagospodarowanie i codzienne funkcjonowanie, wprowadzenie sprawdzonych zasad zagospodarowania i ochrony dzięki opracowanym regulaminom, zwiększenie motywacji do ich badania i opisywania wśród badaczy, naukowców, regionalistów a zwłaszcza twórców materiałów i nośników treści popularyzacyjnych (jak przewodniki książkowe, witryny turystyczne, blogi pasjonatów), szersze wykorzystanie tych zespołów w edukacji regionalnej (co zwiększy liczbę ich odwiedzin przez wycieczki szkolne z pobliskich miejscowości), wreszcie – dzięki ich formalnemu pojawianiu się na „mapie kulturowej regionu” - ich wpisywanie na listę celów wypraw tzw. instytucji otwartej edukacji, jak Uniwersytety Trzeciego Wieku i inne.

12. Monitoring Szlaku, badania turystów i implementacja dobrych praktyk jako stałe zadania Koordynatora Szlaku.

Po ostatecznym ustaleniu listy obiektów, a tym samym i przestrzeni Szlaku, utworzeniu organizacji zarządzania Szlakiem, wyznaczeniu i umocowaniu podmiotu koordynującego oraz wprowadzeniu na rynek pierwszych własnych ofert, równoległe z kolejnymi działaniami opisanymi w Rozdziałach 6, 7, 8 oraz zarządzaniem sferą marketingu innym własnym zadaniem Koordynatora będzie stały monitoring stanu Szlaku, funkcjonowania jego oferty (w tym jakości obsługi turystów w obiektach i świadczonych im usług), wreszcie badania ruchu turystów w obiektach i przestrzeni Szlaku, ich preferencji i oczekiwań oraz zachowań turystycznych. Monitoring Szlaku umożliwi usuwanie stwierdzonych luk (np. w oznaczeniach tras) albo brakujących lub zniszczonych elementów zagospodarowania i infrastruktury, względnie ocenę postępów podejmowanych przedsięwzięć z bogatej listy tu przedstawionych i objętych strategią oraz odpowiednie reakcje w przypadku zastoju. Z kolei przeprowadzane regularnie badania turystów nie tylko pozwolą na zapoznanie się z ich oceną Szlaku, ale i korekty względnie poszerzenia usług czy elementów interpretacji tak, by zgadzały się one z ich oczekiwaniami i zwiększały ich satysfakcję z pobytu. Przez taką reakcję na monitoring i zewnętrzne oceny (ewentualnie również przez organizowane w miarę potrzeb szkolenia dla interesariuszy) realizują się postulaty dynamicznego i otwartego na zmiany (a więc elastycznego) zarządzania organizacją „uczącą się” w działaniu. Szczegółowymi działaniami monitoringu oczekiwanymi od Koordynatora Szlaku (i współdziałających z nim koordynatorów odcinkowych) na przedpolu każdego kolejnego sezonu turystycznego są: 1) sprawdzanie stanu dostępności, oznaczenia i zagospodarowania turystycznego obiektów Warstw A i B, 2) weryfikacja gotowości partnerów do świadczenia usług wchodzących w skład pakietów Szlaku i aktualności ich warunków (np. cenowych), oraz c) sprawdzenie aktualności sieci eksploracyjnej Warstwy C Szlaku: dostępności jej obiektów i stanu systemu geocachingu. Ich zadaniem własnym we współpracy z uczestnikami pakietów jest aktualizacja modułów poszczególnych pakietów względnie ich rozszerzenie i wprowadzenie informacji o tym do systemu informacji Szlaku, do treści zaktualizowanych ofert oraz do nośników marketingu. Rezultatem tych działań powinno być uzupełnianie oznaczeń, usuwanie braków i mankamentów oraz korekta (aktualizacja) oferty, ewentualnie zabiegi służące jej uzupełnieniu przez inne podmioty.

Z kolei badanie użytkowników Szlaku (turystów) i pozyskiwanie ich opinii na temat jego oferty może być prowadzone kilkoma ścieżkami. Jedną z nich jest internetowe forum Szlaku (monitorowane ze względu na skłonności niektórych do nieprawdziwych lub złośliwych

wpisów), drugą zaś: przeprowadzanie w czasie trwania sezonu wśród turystów korzystających z różnych warstw Szlaku, odwiedzających jego różne obiekty (zmieniane co roku) i nabywających rozmaite pakiety ankiet w ograniczonej skali, zapewniającej jednak pewną reprezentatywność wyników (np. od 200-300 osób w sumie na każdy sezon). Ankietę taką, z zastosowaniem jednolitego kwestionariusza Koordynator może przeprowadzić osobiście, z pomocą koordynatorów odcinkowych albo gestorów poszczególnych pakietów (wówczas koszty jej wykonania nie powinny być zbyt duże), względnie, co dość typowe dla systemów z rozproszonym modelem koordynacji – zlecić ich przeprowadzenie według w zakresie ustalonym według potrzeb podmiotom zewnętrznym posiadającym doświadczenie w badaniach turystów i gwarantujących stosowanie metodyki właściwej dla szlaków kulturowych.

Trzecim elementem stałego „uczenia się” organizacji Szlaku powinna być bieżąca obserwacja i analiza dobrych praktyk wdrożonych na innych systemach tego rodzaju. Może ona być realizowana za pomocą regularnej lektury opracowań naukowych dotyczących turystyki kulturowej i szlaków kulturowych, uczestniczenia Koordynatora w szkoleniach w kraju względnie (wyjątkowo i w uzasadnionych przypadkach) za granicą, zapoznawania się z nimi na miejscu w ramach delegacji służbowej lub podróży studyjnej pracowników koordynacji względnie najbardziej zainteresowanych członków organizacji zarządczej, a nawet krótkich stażów pracowników biura koordynacyjnego w takich systemach. Jeśli takie praktyki i rozwiązania zostaną uznane za przystające do własnej oferty, a warunki ich wdrożenia za realistyczne, to Koordynator Szlaku może podjąć się ich implementacji względnie przedłożyć propozycję wprowadzenia takich rozwiązań organizacji zarządczej zarządzającemu w celu ich włączenia do planu rozwoju Szlaku na najbliższe lata, z zaplanowaniem środków własnych lub poszukiwaniem zewnętrznych źródeł finansowania ich realizacji.

Zakończenie

Ze względu na jego uzgodniony zakres, przeprowadzenie zleconego Autorowi badania oraz przedłożenie niniejszego Raportu nie powinno być ostatnim elementem analizy Szlaku Fortyfikacji Mazurskich. Pożądane jest podjęcie badań ankietowych turystów korzystających aktualnie z oferty tego systemu oraz odwiedzających gminy w jego przestrzeni. Na ich podstawie można opracować zarówno ich profil, preferencje oraz rodzaje zachowań turystycznych, jak i ich ocenę całego Szlaku lub poszczególnych jego elementów, która może być pomocna w kolejnych etapach budowania dojrzałego produktu. W związku z ograniczeniami wynikającymi z pory roku, w której opracowano i przedstawiono niniejszy Raport (późna jesień i zima 2017/2018) badanie takie nie było możliwe do przeprowadzania i nie stanowiło elementu zlecenia. Jednak jego realizacja jest możliwa w najbliższym sezonie turystycznym. Nie powinno to jednak opóźniać realizacji postulowanych w niniejszym raporcie podstawowych działań organizacyjnych przy tworzeniu materialnego szlaku kulturowego. Badanie takie może bowiem być prowadzone paralelnie z konstruowaniem oferty, którą w zależności od wyniku takiej analizy można w dowolnym momencie skorygować. Warunkami jego przydatności są 1) poprawna konstrukcja kwestionariusza badawczego umożliwiająca uzyskanie odpowiedzi na pytania kluczowe dla organizacji oferty Szlaku, 2) jego realizacja w licznych (minimum 10-12) obiektach Szlaku o różnorodnej specyfice i skali ruchu turystycznego, należących do warstw A, B i C w jego strukturze oraz w przynajmniej 8-10 innych punktach w przestrzeni Szlaku z dużym ruchem turystów, 3) pozyskanie jako respondentów reprezentatywnej grupy turystów (zmotoryzowanych, rowerowych, wodnych, uczestniczących w grupowych wyjazdach i korzystających z indywidualnych pakietów, realizujących podróże samodzielnie i w grupach rodzinnych), 4) zebranie na tyle dużej liczby ankiet (w sumie minimum 400-500), by mogły one być materiałem wystarczającym jako podstawa dla takich analiz.

Autor Raportu jest przekonany, że podjęcie reorganizacji Szlaku Fortyfikacji Mazurskich w postulowanym kształcie może doprowadzić do powstania unikatowego systemu eksploatacji turystycznej skoncentrowanego na dziedzictwie militarnym. Taka reorganizacja - z jednej strony obejmująca stworzenie rozmaitych warstw walorów i typów aktywności adresowanych do różnych grup turystów, z drugiej – opierająca się na konsekwentnym wdrożeniu sprawdzonych kryteriów materialności szlaku kulturowego, w tym przeprowadzeniu niezbędnych prac przy obiektach, w ich otoczeniu i w odniesieniu do tras turystycznych, uzupełniona przez stworzenie atrakcyjnych lokalnych pakietów tematycznych i połączona z wprowadzeniem efektywnego modelu zarządzania i systematycznego marketingu relacji - przyniesie w efekcie zwiększenie ruchu turystycznego w samych obiektach Szlaku, jak i popularyzację całej jego przestrzeni jako obszaru recepcji nie tylko turystyki rekreacyjnej, ale i kulturowej. Działania opisane w części postulatywnej niniejszego Raportu powinny też doprowadzić do wykreowania nowoczesnego markowego produktu turystyki kulturowej dla subregionu, a dla innych - posiadających podobne zasoby dziedzictwa historycznego - stać się wzorcowym przykładem ich wykorzystania w organizacji turystyki.

Dlatego Autor wyraża nadzieję, że niniejsze opracowanie zainspiruje interesariuszy Szlaku Fortyfikacji Mazurskich (z których wielu miał okazję poznać w trakcie badań i których zaangażowanie szczerze podziwia) do stworzenia koncepcji budowy rozwiniętego systemu, a także zwróci ich uwagę na szereg przydatnych narzędzi oraz efektywnych rozwiązań, które posłużą do stworzenia możliwie najlepszych lokalnych ofert turystycznych. Powinny one z jednej strony służyć doświadczeniu i przekazowi dziedzictwa, które materializuje się w poszczególnych obiektach i treściach Szlaku, z drugiej zaś przyczyniać się do zwiększenia ruchu turystów w jego przestrzeni i obiektach, tym samym zaś wpływać na stopniowy wzrost ich dochodów. Zarówno przedkładane opracowanie, jak i wyniki proponowanych dalszych badań powinny być pomocne w przemyślanym tworzeniu ofert i lepszym ich dostosowaniu do potrzeb i preferencji odbiorców. Zreorganizowany Szlak Fortyfikacji Mazurskich powinien zaistnieć jako kolejny obszar recepcji turystyki kulturowej w naszym kraju - gałęzi turystyki, która swoim uczestnikom pozwala łączyć sensowne (a w jego wypadku również aktywne) zagospodarowanie czasu wolnego z udziałem w kulturze.

Bibliografia

- Artyshuk O., 2010, *Indywidualne pakiety turystyczne w turystyce kulturowej*, „Turystyka Kulturowa”, Nr 9, s. 4-24
- Biskup K., 1997, *Fortyfikacje dziewiętnasto- i dwudziestowieczne na obszarze dawnych Prus Wschodnich*, Studia Angerburgica, Tom 2, Węgorzewo, s. 17-43
- Gonera H., Zmysłony P., 2017, *Produkt, wiedza, współpraca. Wnioski i rekomendacje sformułowane na podstawie debat regionalnych przeprowadzonych w ramach projektu „Produkt, wiedza i współpraca kluczem do sukcesu w turystyce” realizowanego latach 2015-2016*, opubl. 2017, POT, Warszawa (pdf)
- Kachniewska M., 2013, *Media społecznościowe jako narzędzie nowoczesnego marketingu [w:] P. Dominik (red.) Innowacyjne rozwiązania we współczesnym hotelarstwie*, Wyd. Almamater, Warszawa, s. 106-120
- Kempa R., 2005, *Giżycka Pozycja Polowa (wrzesień 1914 – luty 1915), "Feste Boyen. Pismo Towarzystwa Miłośników Twierdzy Boyen"* Nr 8, s. 59-75
- Kempa R. (red.), 2015, *Dziedzictwo Wielkiej Wojny w krajobrazie Powiatu Giżyckiego*, Towarzystwo Miłośników Twierdzy Boyen, Giżycko
- Kempa R., (red.), 2014, *Wielka Wojna na Mazurach 1914-1915. Studia z dziejów frontu wschodniego I wojny światowej*, Towarzystwo Miłośników Twierdzy Boyen Giżycko „Feste Boyen”

- Łach W.B., 1997, *Giżycki Rejon Umocniony*, [w:] *Ochrona zabytków architektury obronnej, Ogólnopolski Zjazd społecznych opiekunów zabytków i wojewódzkich konserwatorów zabytków. Krajowa Narada Konserwatorska Towarzystwa Przyjaciół Fortyfikacji. Giżycko-Twierdza Boyen, 12-14 września 1997 r.* Giżycko: Towarzystwo Przyjaciół Fortyfikacji, s. 68-84
- Markiel C., 2004, *Niemieckie umocnienia z lat 1940- 1945 wokół miejscowości Jeże*, „*Infort. Biuletyn Miłośników Fortyfikacji*” Nr 21 (1/2004)
- Mikos v. Rohrscheidt A., 2010a, *Regionalne szlaki tematyczne. Idea, potencjał, organizacja*, Proksenia, Kraków,
- Mikos v. Rohrscheidt A., 2010b, *Turystyka kulturowa. Fenomen, potencjał, perspektywy*, Wyd. 2, Wyd. KulTour.pl, Poznań
- Mikos v. Rohrscheidt A., 2012, *Koordinacja turystycznych szlaków tematycznych – analiza wybranych systemów polskich i europejskich*, artykuł, „*Turystyka Kulturowa*” Nr 1, s. 34-60, s. 27.
- Mikos v. Rohrscheidt A., 2013a, *Szlak Piastowski w przebudowie. Struktura, zarządzanie, oferta kulturowo-turystyczna*, Proksenia, Kraków,
- Mikos v. Rohrscheidt A., 2013b, *Finansowanie zarządzania polskimi szlakami kulturowymi. W poszukiwaniu optymalnego modelu*, „*Ekonomiczne Problemy Turystyki*” Nr 1(21), s. 31-50
- Mikos v. Rohrscheidt A., 2014, *Współczesne przewodnictwo miejskie. Metodyka i organizacja interpretacji dziedzictwa*, Wyd. Proksenia, Kraków
- Mikos v. Rohrscheidt 2017, *Krzyżowanie szlaków kulturowych – zagospodarowanie potencjału i zarządzanie ofertą* [w:] J. Hochleitner, K. Polejowski (red.) *W służbie zabytków, Muzeum zamkowe w Malborku*, Malbork, s. 385-409
- Różewicz W., 2006, *Fortyfikacje Nowożytnie Prus Wschodnich*, Wyd. Biuro Odkryć, Łódź
- Szlak Fortyfikacji Mazurskich*, 2016 (opr. K. Bzowski), Wyd. II, Urząd Marszałkowski Województwa Warmińsko-Mazurskiego
- Samoląg M., 2013, *Geocaching - nowa forma turystyki kulturowej*, „*Turystyka Kulturowa*” Nr 11, s. 17-31
- Szymańska M., Szymański J., 2004, *Kwatery główne Hitlera oraz niemieckie stanowiska dowodzenia w Polsce*, Imax-ODK, Łódź
- Żywicznyński A., 2005, *Rozwój pruskich i niemieckich budowli obronnych w rejonie Wielkich Jezior Mazurskich od 1786 do 1915 roku*, „*Feste Boyen. Pismo Towarzystwa Miłośników Twierdzy Boyen*” Nr 8, s. 21-30
- Żywicznyński A., 2014, *Zabytki fortyfikacji stałych i techniki kolejowej jako element krajobrazu kulturowego Krainy Wielkich Jezior Mazurskich – powstanie, zmiany, zniszczenia i wtórne zagospodarowanie*, „*Archeologica Hereditas*” Nr 3, s. 117-137

Netografia:

(oficjalne witryny i strony www podmiotów zaangażowanych w funkcjonowanie systemu oraz organizację turystyki, wykorzystane w Raporcie wraz ze skrótami użytymi w treści Raportu. Dostęp zweryfikowany na dzień 14.01.2018 r.)

AktywnyNaRowerze 2018 www – aplikacja dla turysty aktywnego www.aktywnynarowerze.pl

Geocaching 2018 www - portal serwisu międzynarodowego - www.geocaching.com

GreenVelo 2018 www – Szlak Rowerowy Greek Velo (Wschodni) - www.greenvelo.pl

Opencaching 2018 www - portal krajowego serwisu geocachingu - www.opencaching.pl

LOT Mazury 2018 www – Lokalna Organizacja Turystyczna „Mazury” - www.lotmazury.pl

Moje Mazury 2018 www - Moje Mazury - portal turystyczny: www.mojemazury.pl

My-guide - Szlak Fortyfikacji Mazurskich, aplikacja turystyczna,

<https://play.google.com/store/apps/developer?id=Województwo%20Warmińsko-Mazurskie&hl=pl>, (dział: szlaki i wycieczki). Aplikację można pobrać bezpłatnie na urządzenia mobilne w google play i App Store.

Pisz Pozycja 2018 www - Stowarzyszenie Historyczne Piska Pozycja Ryglowa – organizacja zarządzająca obiektem Szlaku w Pisku i opiekująca się lokalną trasą turystyczną – www.rygielpisz.eu

Szlaki Rowerowe 2018 www – portal dla turystów aktywnych - www.szlaki-rowerowe.pl

Zamki aplikacja 2018 www – Szlaki Zamków Gotyckich – gra turystyczna na szlakach kulturowych Pomorza, Warmii i Mazur - www.zamkigotyckie.org.pl/aplikacja-gra (informacje i opis). Aplikację można bezpłatnie pobrać na urządzenia mobilne m.in. w App Store i google play.